

אספקלריא לקבלת דעה

אספקלריא לפרשת חיי שרה תשפ"ג

חינוך

חידות

אספקלריא לדף היומי

סיפור

ניתן להגיש תגובות לכל המאמרים, בכתובת המערכת:

2248228@gmail.com

המערכת אינה אחראית לתוכן המאמרים וסגנונם

אסור להדפיס ולפרסם את החיבור או חלקו למטרת מסחר בלא רשות מפורשת בכתב מהמו"ל (ישראל אברהם קלאר)

אספקלריא לפרשת חיי שרה תשפ"ג.....ז

אשרי האיש - פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר.....ז

"והיה כעץ שתול על פלגי מים" - פירוש ה'שבת מוסר' זי"ע.....ז

"והיה כעץ שתול וגו'" - פירושים הכוללים הסבר מדוע נאמר "והיה" -

"והיה לשון שמחה".....ז

אבוא בעיר - עיר הקודש והמקדש / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'מעוז חי"ל',

עיה"ק ירושלים.....ט

יצחק קראו שדה.....ט

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים ... טו

"אברהם טפל לשרה בנביאות", מעלת הנשים על האנשים "שעשני כרצונו!"

.....טו

אמונה ובטחון / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד.....כ

בענין השגחת השי"ת בעניני שידוכים.....כ

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ'

בב"ב, מח"ס באר צבי.....כד

"ואנכי פניתי הבית".....כד

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר.....כו

ב' זמנים לתפילת מנחה.....כו

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס 'שערי יוסף ושא"ס, בני ברק.....כח

דיני תפילת מנחה.....כח

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'. עג

פניני עיון בפרשת חיי שרה.....עג

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד,

מח"ס 'ויאמר שמואל' ושא"ס.....עח

השתטחות על קברי אבות וקברי צדיקים.....עח

ביטול דמי קדימה להזמנת נופש באוקריינה.....פו

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן

מלכים ושא"ס.....צ

מדוע נקראת הפרשה חיי שרה, אע"פ שמדברת על מות שרה?.....צ

מדוע הדגיש אברהם בשטר את מכירת העצים שבשדה?.....צא

ביאור הלשון "חסדו ואמתו"..... צא

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים צד

"תפילות אבות תקנום", אברהם חידש דווקא את שחרית, יצחק יסד את תפילת מנחה, ומדוע תפילת ערבית שונה מהם..... צד

יש מאין / הרב יצחק שלמה פייגנבוים, מו"צ בבני ברק, מח"ס 'נר איש וביתו' ו'שמועה טובה' צט

מדוע לא נזכר בתורה שרבקה נתנה מים לשתות לאנשים אשר איתו..... צט

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב קא
מה רב טובך אשר צפנת ליראיך..... קא

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער) .. קד
לחוק גם את אלו שמציעים שידוכים שלא יוצאים מן הכח אל הפועל ולשלם להם..... קד

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד קז

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה..... קז

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית קיד
איך לקבל נכון..... קיד

מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית קכא

עשרה גמלים י' אנשים לברכת אירוסין..... קכא
הפטרת חיי שרה - במה שבתחילה לא הוזכר שאדוניהו לא קרא לצדוק למשתה..... קכב

נגוהות בפרשה / הרב ישראל מאיר אסטריק, כולל מגדל עוז (רחובות) קכד
בקשתו של אברהם..... קכד

נהורא מעליא / הרב נהוראי משה אלביליה, מח"ס 'ממתק לשבת' ורב ביהכנ"ס 'זכור לאברהם', קרית גת קכו

על מי מנוחות ינהלני..... קכו

נחלי מים - נושאים בפרשת השבוע, הרב דב יעקב ברטמן, טורונטו קכט
מדות טובות היא המעלה אשר הכל כלול בה..... קכט

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן
הגר"ש רוזובסקי זצ"ל קלב
טוב עין יבורך - ורע עין חסר יבואנו | הנותן, מרויח - הנוטל, מפסיד.....קלב
מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי.....קלב

עיון המשפט / הרב אליעזר דוידזון, ראש כולל ובית הוראה לממונות 'עיון
המשפט', אלעד קלו
בעניין קניין כסף ובעניין מי שלא שילם עבור הקרקע במועד שהוסכם...קלו

עיונים בפרשה / הרב יעקב ברמן, בני ברק קלט
איך העביר אברהם נחלת בני הפלגשים ליצחק?.....קלט

פניני תרגום יונתן / מכתבי הרב מאיר שפריר ז"ל בעריכת הרב מאיר פרידמן ..קמב
פניני תרגום יונתן פרשת חיי שרה.....קמב

פרחים לתורה - כיצד מוכיחין / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת
מרדכי קנא
על מה מוכיחין ועל מה אין מוכיחין.....קנא

פתחי מקרא - ליקוטים על פרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה
'נאות שמחה', מודיעין עילית קנו
פתחי מקרא -פרשת חיי שרה.....קנו

פתחי שביעית - בירור הלכתי עניני שנת השמיטה / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית
הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית קנח
מלאכה סגולית בשביעית.....קנח

צוף התורה / הרב נעם לסר, נו"נ בישיבת מיר, ירושלים קסב
החסד שבקבורת שרה.....קסב

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר קסד
גילוי השכינה בעולמנו.....קסד

שיח שפתותינו - שמירת הלשון בפרשת השבוע / הרב איתמר חבשוש, מח"ס
'ומשחרי ימצאונני' במעלת עשרה הראשונים קסו
כל ימי שרה אמנו ע"ה היו תמימים בשמירת פיה ולשונה מלשון הרע, ולכן
זכתה לאריכות ימים.....קסו
נלמד מאליעזר, שבשידוכים יש לשמוע מה מדברים על החתן או הכלה, רק
יכוון אורחותיו ע"פ ה'חפץ חיים'.....קסז
הגר נקראת 'קטורה' מפני שהיו נאים מעשיה כקטורת - ששבה בתשובה
על לשון הרע שדיברה על שרה.....קסח

שימו לב אל הנשמה / הרב נפתלי שמואל רייך, משפיע דישיבת 'תורת דוד', מונסי ניו יורק..... קע
תפילה - המורשת הנצחית של האבות הקדושים..... קע

שמחת אלעזר / בעקבות הגאון רבי שמחה (בן הגה"ק רבי אלחנן הי"ד) וסרמן זצ"ל, ראש ישיבת אור אלחנן, מגדולי דורו וממעוררי תנועת התשובה..... קעח
שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה..... קעח

תבונות שורש - הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות כפיו, תבונות מועד..... קפד
נער - איש - זקן..... קפד
תבונות ההלכה: בדין 'עשיה לשמה' על ידי 'דיבור'..... קפח

תשובות הגר"ח - פנינים שטרם נדפסו מתורת מרן הגר"ח קניבסקי זי"ע / הרב אהרן הלוי גרנדש, מח"ס תשובות הגר"ח..... קצא
האם האבות הקדושים במערת המכפלה או בכותל המערבי?..... קצא

חינוך..... קצד

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי קצד
מזקנים אתבונן..... קצד

חידות..... קצו

פתשגן הכתב - חידה בפרשת השבוע / מבית 'לא יסור שבט מיהודה'..... קצו
חידה בפרשת השבוע!..... קצו
פתרון חידת פתשגן הכתב..... קצו

אספקלריא לדף היומי..... קצח

אספקלריא לדף היומי - הארות במסכת הנלמדת..... קצח
הרב יוסף דב הרצוג, ארה"ב..... קצח
הרב אריה גלינסקי, מח"ס בירורים וביאורים..... רא
הרב חיים נתן היילפרין, בעל מדור 'לוית ח"ן' באספקלריא - משהו נעים לקשר תלמוד ירושלמי לדף היומי. בבלי מתחיל מדף ב' ירושלמי מתחיל מדף א' - למה?..... רכד

סיפור רכה

"מתוך ההפיכה" - סיפור היסטורי מפעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים
וינשטוק

[פרק קכ"ו "וגילו ברעדה"..... רכה](#)

סיפור / מתוך מדור 'נהורא מעליא' באספקלריא הנוכחי רלג
[חשבונית..... רלג](#)

אספקלריא לפרשת חיי שרה תשפ"ג

אשרי האיש - פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר

אשרי האיש גו'. רבי יודן אומר: המזמור הזה משובח מכל המזמורים (מד' שוח"ט)

"והיה כעץ שתול על פלגי מים" - פירוש ה'שבט מוסר' זי"ע

בספרו תהלות ה' מבאר רבי איתמר הכהן האתמרי, מחבר הספר "שבט מוסר":

בפסוק 'והיה כעץ שתול' בא לבאר, מדוע הנוהג בכל ההנהגות הטובות הנזכרות [אשר לא הלך .. כי אם בתורת ה' חפצו ..] נאמר עליו רק "אשרי", מדוע אין מחזיקים לו טובה כל כך על מעשיו? ומבאר הכתוב שטעם הדבר הוא כי שכרו בצדו, שהרי יהיה 'כעץ שתול' וגו'.

ומוסיף בסוף דבריו, שבא במזמור זה לפרסם את חסדי ה', שלמרות שבמה שהאדם מתנהג כראוי אינו נותן בכך שום דבר לרבונו של עולם, כמאמר הכתוב (איוב לה, ז) "אם צדקת מה תתן לו", ומה גם שהצדיקים מקבלים כל כך הרבה שכר בעולם הזה - אף על פי כן ה' נותן להם שכר רב מאוד בעולם הבא.^{*}

*

"והיה כעץ שתול וגו'" - פירושים הכוללים הסבר מדוע נאמר

"והיה" - "והיה לשון שמחה"

כידוע, לשון 'והיה' הוא לשון שמחה. מעתה עלינו להתבונן בפסוק 'והיה כעץ שתול', מדוע פותח הוא בלשון 'והיה'.

נציין כאן שלושה פירושים לבאר זאת:

א.

במדרש רבה בשני מקומות^א מובא "והיה" הנזכר כאן בין הראיות לעצם הדבר ש"והיה" הוא לשון שמחה! הרי לנו פירוש ראשון, בהיר ונהיר, מדוע נאמר כאן 'והיה' שהוא לשון שמחה: כי אכן פשוטו של מקרא זה מתאימה בו לשון שמחה, שהלוא הוא מציין את הצלחתו של איש זה שאשריו.

*

^א לגבי היכן נזכר במזמור עניין שכר העולם הבא, ראה זהר חדש רות צו, ב ועוד.
^ב ויקרא רבה (פרשת שמיני, פרשה יא, ז) ובאסתר רבה (פתיחתא יא).

ב.

בספר 'תולדות יצחק' (נעשכ"ז) מבאר מדוע נאמר כאן 'והיה' שהוא לשון שמחה: כי על ידי שעוסק בתורה לשמה וכ"י נכפי שנאמר בפסוק הקודם - 'כי אם בתורת ה' חפצו', נמשכת מזה שמחה גדולה למעלה.

*

ג.

גאב"ד ירושלים מהרי"ץ דושינסקיא זי"ע מבאר זאת בספרו על תהלים 'תהלות מהרי"ץ' באופן נוסף: "והיה" הוא לשון שמחה, על שם עצם השמחה על מה שהוזכר בפסוק הקודם, המציאות שאיש זה המדובר במזמור עוסק בתורה.

בא אפוא הפסוק ומלמדנו: מתי ראויה תורתנו לשבח - "והיה לשון שמחה" - דווקא כאשר גם כשהוא "כעץ שתול וגו'", שמצליח במסחר וכדו', מואס הוא בהבלי העולם והוגה בתורה יומם ולילה.

ועיין בספר 'ילקוט אליעזר' שהביא גם כן לפרש את הפסוקים כך [בלא הדיוק מלשון "והיה"].

^ג בלשונו נוסף: "ובפנימיות אורות עליונים", ועי"ש.

אבוא בעיר - עיר הקודש והמקדש / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'מעוז חי"ל', עיה"ק ירושלים

יצחק קראו שדה

ויצא יצחק לשוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרָב (כד, סג)

'שדה' שעתיד להחרש

בפסחים פח ע"א אמרו שיצחק אבינו קרא לבית המקדש 'שדה', שנאמר 'ויצא יצחק לשוח בשדה', וכבר הובאו לעיל (פר' וירא) דברי המהרש"א שם, ששלשת השמות שקראו האבות לבית המקדש, כל שם תואם לעתיד בית המקדש העומד כנגד האב שקראו, ויצחק קראו 'שדה' כנגד בית שני, שנאמר בו (ירמיה כו יח) 'ציון שדה תחרש'.

ואמנם מצינו שה'שדה' האמור בבית המקדש נסוב על חורבנו, שכן דרשו (ב"ר סה כג) מה שאמר יצחק (להלן כז כז) 'ראה ריח בני כריח שדה', מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, 'ראה ריח בני' הרי בנוי, שנאמר 'ריח ניחוחי תשמרו להקריב', 'כריח השדה' הרי חרב, שנאמר 'ציון שדה תחרש'. ומבואר ששם 'שדה' מורה על חרבן הבית, ותימה הוא למה דוקא שמו של בית שני נקבע על שם חורבנו.

וביותר, כי בתרגום יונתן תרגם 'ואמר חמון ריחא דברי, כריחא דקטורת בוסמניא דעתידיא מתקרבא בטוור בי מקדשא דאתקרי חקל דבריך יתיה ה', ואתרעי לאשראה שכינתיה תמן' הרי ש'ריח השדה' הוא הקטורת שמקטרים בבית המקדש, והיינו בבנינו, ולכאורה הוא היפך האמור במדרש ש'ריח השדה' מורה על חורבנו.

הצחוק בשדה

והנה במכות (כד:) מצינו 'פעם אחת היו חכמים ורבי עקיבא עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק, אמרו לו מפני מה אתה מצחק, אמר להם, מפני מה אתם בוכים, אמרו לו מקום שכתוב בו 'והזר הקרב יומת', ועכשיו שועלים הלכו בו, ולא נבכה. אמר להן לכך אני מצחק, דכתיב (ישעיה ח) 'ואעידה לי עדים נאמנים, את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו', וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, והרי אוריה במקדש ראשון היה, וזכריה מנביאים אחרונים היה, במקדש שני, אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב 'לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלם עיים תהיה,

^ד ואמנם מהרש"א שם כתב שגם שם 'הר' בבית ראשון הוא על שם שעתיד להתקיים בו 'על הר ציון ששמים', אך חרבן זה אינו בעצם שם ה'הר' אלא רמוז על מקרא שכתוב בו שישמים, ואילו 'שדה' משמעו הוא חורבן בית שנעשה שדה, כמבואר מדרשת המדרש.

^ה ובשם הגרי"ש כהנמן הובא, שיישב עפ"ד תוס' (זבחים נט:): דלמ"ד מקריבין אע"פ שאין בית, דוקא קטורת מקריבין ולא שאר קרבנות, ונמצא שהן התרגום והן המדרש נסובו על חורבנו, ואף אז מקטירים שם קטורת, ולהאמור בסמוך יבואר באופן אחר.

והר הבית לבמות יער'. ובזכריה כתיב (זכריה ח) 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, ואיש משענתו בידו מרוב ימים', עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה. עכשיו, שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת'.

מעשה זה אומר דרשני, כי מה ראו חכמים לבכות בראותם שועל, והלא כבר היה הבית חרב עד היסוד, ולאידך למה ידיעת רבי עקיבא בקיום נבואת זכריה הביאתו לידי צחוק.

אכן, שורש התפיסה במעשה זה נעוצה בנבואת יחזקאל, כשנאמר לו (כא ב) 'הֲנָבֵא אֶל יַעַר הַשָּׂדֶה, ופירש רש"י 'אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער, וכשדה להחרש להלך בו שועלים', והיינו שיש בחורבן הבית שני שלבים, כי בהעדר הבית נעשה כיער, אך כשנחרש חל על מקומו שם 'שדה' בהילוך שועלים, ותוספת שלב זה הביאה את החכמים לידי בכי, ואילו רבי עקיבא צחק, כי כל עוד היה הר הבית שמם, לא היה מוכן לבנין 'בית', ורק אחר היותו 'שדה', אזי החל שלב בנינו ל'בית'.

זו היא איפה קריאתו של יצחק 'שדה', כי בעת ההכנה לשלימות 'בית', כל השומע יצחק לי, וזו היא מעלת ה'שדה', ועל כך אמרו ש'ריח השדה' הוא הקטורת שעתידים להקטיר 'בהר בית המקדש שיקרא שדה אשר ברכו ה'', לאמור שהתכלית היא רק אחר שיהיה ה'הר' קרוי 'שדה', כי אז יהיה ראוי לחיבור שלם בריח הקטורת במקדש השלישי, לכה דודי נצא השדה, שם אתן דודי לך.

השכינה בבית שני

ביומא (כא:): אמרו, חמשה דברים היו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן, ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים, וכבר הקשו מסוגיא זו על מה שכתב הרמב"ם על בית שני (בית הבחירה פ"ו הט"ז) 'שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים', וציינו נושאי כליו מקורו מתנחומא (שמות י) 'עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נתונה בהיכל, שנאמר ה' בהיכל קדשו', ואמר רבי אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של ביהמ"ק שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו, הרי שהשכינה שורה גם בבית שני, ואף לאחר חורבנו.

ובשו"ת בנין ציון (ח"א סי' ג) הוסיף לתמוה, שהרי אנו מתפללים בכל יום 'המחזיר שכינתו לציון', ואם לדעת הרמב"ם לא זזה שכינה היאך שייך שתחזור. וביאר, שיש שתי בחינות בהשראת השכינה, כי יש גילויי שכינה שנאמר בהם 'וישכון כבוד ה' על הר סיני' או 'וכבוד ה' מלא את המשכן', לאמור שכבוד ה' עצמו שרה שם, וזה היה אופן הגילוי בבית ראשון, שנאמר בו 'בין שדי ילין' ודרשו שצמצם שכינתו בין בדי ארון. אך מה שאמרו שכל בי עשרה שכינה שריא, כי הם 'עדה' הראויה לכל דבר שבקדושה, משמעו הוא שאור הקדושה הנאצל והנזרח מכבוד ה', אשר מקומו נעלם, הוא אשר זורח על המקום ההוא, וזו היא בחינת השכינה ששרתה בבית שני, שממקומו השפיע אור הקדושה על הבית, וזה לא נפסק גם בחרבנו, אך לא מצינו שחנה שם כבוד ה', כי בחורבן בית ראשון אמר (הושע ה טו)

'אלכה ואשובה אל מקומי' שהוא מקום הנעלם גם ממשרתיו, ולא שבה בבית שני, ועל כך אמרו ביומא שבבית שני חסרה השכינה, ועל כך תפילתנו 'המחזיר שכינתו לציון', לגילוי בחינת השכינה מקור הקדושה.

ואמנם כדבריו נמצא כבר בביאור הגר"א (שה"ש ה ד) על הפסוק 'דודי שלח ידו מן החור', שבבית ראשון היה להם שכינה וארון ואורים ותומים, וזה לפני, אבל בבית שני לא היה כי אם כמו שאדם עומד בחוץ ומראה ידו לפניו ועושה מה שצריך, אבל לא היה כאילו כולו בפנים.

וכבר הקדימם הרמב"ן וכתב (דברים לג יב) בביאור הכתוב 'ידיד ה' ישכן לבטח עליו חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן', ירמוז בשלש השכינות הללו על שלשה מקדשים, יאמר במקדש ראשון 'ישכון לבטח עליו', כענין שנאמר (דהי"ב ז א) 'וכבוד ה' מלא את הבית', ואמר על בית שני 'חופף עליו כל היום', שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו, או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות. 'ובין כתפיו שכן', לימות המשיח'.

חוט משולש נמשך מדברי רבותנו, שלא פסקה השראת השכינה בבית שני, אלא שלא שכנה בתוך מחיצתו, אלא חפפה עליו, ובעוד בבית ראשון נראה הייחוד, ובאחרון יתגלה הזיווג, בהם נראית מדת האהבה, לה נדרשת מחיצת בית סביב, הרי שבית שני היה אפוף יראה, שמצד עצמה יש לה גבול ומדה, ולכך אינה צריכה ל'בית', וזו היא מדתו של יצחק, כי בהיותו ירא מצד עצמו, הרחיב ה' לו מאה שערים, כמדת השחוק שיש בו הרחבה, כמו 'טפח שוחק', כפי שיתבאר.

בית שני תחילת שלישי

על בית שני נאמר (חגי ב ט) 'גָדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן, ופלא הוא, כי הרי חסרו בו חמשה דברים מהבית הראשון, וביאר רמח"ל (תיקונים חדשים יג) ששלימות בית שני תהיה בשלישי, שאז יתקיים בו (ישעיהו ב ב) 'וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נְכוֹן יְהִיָּה הַר בַּיִת הַ' בְּרִאשׁ הַהָרִים', זה חסד ודאי. שהרי תחילת תיקון העולם היא בראשון,

¹ בספר הזכרון תפארת רפאל (עמ' קלט) הובאה הגהת בעל הלשם על גליון הגמ' ביומא שם, וז"ל 'גילוי שכינה, אבל בהעלם, שכינה מעולם לא זזה מכותל מערבי'.

² וראה רבינו בחיי (בראשית מו כז) 'דרשו רז"ל (יומא כא): את הכתוב (חגי א ח) 'זארצה בו ואכבדה', ואכבד כתיב, חסר ה"א, לפי שחסרו ה' דברים ארון, שמן המשחה, אש, שכינה, ואורים ותומים. ומפני זה אמר 'ואכבד', לבאר כי הכבוד היה שם שהיא השכינה, לא התפארת, וזהו 'ואכבד' למעט התפארת, וחסרון ה"א שהיא אחרונה שבשם על שם שחסרה משם שכינה, שהרי היא מה' דברים שחסרו, והיאך חסרה, והכתוב אומר ואכבדה, אלא שלא שרתה שם תדיר כמו בבית ראשון, אלא 'חופף', אבל לעתיד לבא הבטיח ישעיה (ישעיה ס, א) 'קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח', והבן זה'.

³ וראה אור תורה להגרי"א חבר (אות צב) 'בנין הנוקבא על ידי ג' אבות, אברהם, ויצחק, ויעקב, שאברהם הוא אהבה, כמו שנאמר "אברהם אודהבי כו' (ישעיה מא ח), ויצחק הוא יראה, כמו שנאמר "ופחד יצחק' (בראשית לא מב), ויעקב הוא תורה כמו שנאמר "יושב אהלים' (שם כה כז), וזה שאמרו שאברהם קרא למקום בית המקדש הר, כי הר אין בו שום ישוב, והוא בבחינת דנפקא מאתלטיא מה שתחלה היתה בבחינת מדבר, והוא בחינת התעוררות המצוה לעשותה, ויצחק קראו שדה שהוא יותר מיושב, והיא חרושה מוכנת לקבל זריעה, והוא על ידי הסרת העשבים הרעים, הקוצים, והחוחים הסובבים אותה על ידי היראה. ויעקב קראו בית הוא ישוב גמור כתפארת אדם לשבת בית, ונעשית פרוץ על ידי התורה.

ושלימות שלו בשלישי, כי השני תחילת השלישי הוא, ועל כך נאמר 'גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון, כי תחילתו היא מן הראשון.

הרי שמעלת הבית האחרון על הראשון, היא בהיותו במדת החסד, הבאה מכח תיקון מדת הדין בבית הראשון, ותחילת גילוי החסד היה בבית שני, והוא אשר כתב הרמב"ם (בית הבחירה פ"א ה"ד) 'אנשי בית שני כשבנו בימי עזרא, בנוהו כבנין שלמה, ומעין דברים המפורשים ביחזקאל, והיינו שאין לו צורת בית מצד עצמו, אלא בו החל גילוי התיקון שיושלם בבית שלישי.

עומק הדברים פירש הרמח"ל בהקדמת משכני עליון, שלולי חטא שלמה המלך, היה הבית הראשון מגיע אל התיקון השלם, והיה העולם פושט צורה ולובש צורה, אך מחמת החטא חרב הבית הראשון שנבנה בתיקונים הראשונים, ושוב לא עמד אותו בנין למעלה, רק רגע אחד עבר ונבנה בצורה אחרת, כמו שהוא עתיד להיות, ונמצאו שני הבנינים זה נכנס וזה יוצא ואין ביניהם כמלא נימא. וכאשר לא הטיבו דרכיהם היתה הגאולה בחשאי, ולא עצרו כח לעשות כבית ההוא, ואז עשו אותו הנביאים שביניהם קצת דומה אל הראשון, וקצת דומה אל האחרון, אשר כבר נתחדש למעלה. ונמצא שבזמן שלמה היו שני הבתים, העליון והתחתון, מכוונים, לכן מצאה בו השכינה מנוח, ושרתה בו, אבל בבית שני שלא היו דומים זה לזה, לא שרתה בו שכינה.

כוונת דבריו כמבואר לעיל (פר' בראשית), שעיקר מגמת בנין המקדש, היא לגלות את הנהגת השי"ת בעולמו, כמו שאמרו (במדב"ר ד יג) שבית המקדש למטה מכוון נגד המקדש למעלה, ואף שבתחילת הבריאה היה מלא כל הארץ כבודו, הרי מאחר חטא אדם הראשון וחטא העגל, הוצרכו לבנין בית, בו ימשכו שלבי התיקון לפי הנהגת המשפט, והוא היה מכוון נגד המקדש שלמעלה, אך כיון שנחרב הבית הראשון, שוב אין יכולת לתיקון אלא בהנהגת הייחוד, העתידה להגלות בבית השלישי, ולכן ראה יחזקאל רק את צורת הבית השלישי, ואילו בית המקדש השני לא היה כנגדו בית למעלה, והוא אשר אמרו שלא שרתה בו שכינה.

ואמנם, מצינו בפרקי היכלות (כז) שהשבים מגלות בבל לא רצו לבנות את בית שני, כי ידעו שלא תשרה בו שכינה, ולשם מה יבנו אם לא יתקיים בו 'ושכנתי בתוכם', עד שהבטיחם הקב"ה שיפתח להם כל שערי תורה ויתגלו להם כל רזי אורה, ונסתלסל כסא הכבוד ועמד בין האולם ולמזבח ומלכו של עולם עליו, וניתן להם רשות לעמוד לפני כסא הכבוד והם יושבים בישיבה. ותפשו כתר וקבלו חותם. ולמדו סדר סוד תורה ועל אותה שעה נאמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון.

^ט וראה רש"י (יחזקאל מג יא) 'שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא', והיינו שעשו תשובה, אך לא השלימוה, ולכן לא נבנה הבית בשלימותו, אלא חלקו נשאר כפי שהיה בבית ראשון. 'ז"ל בתי היכלות (פרקי היכלות פ"א) 'לא קבלו עליהם אבותינו לשום אבן על אבן בהיכל עד שכפו למלכו של עולם וכל משרתיו ונוקקו להם וגילה להם סודה של תורה היאך יעשוהו והיאך ישתמשו בו', וראה לעיל שם (כח כט) 'מיום שנתנה תורה עד שנבנה הבית האחרון, תורה נתנה הדרה לא נתנה, ויקרה גדולתה ותפארת שלה אימתה פחדה

יצחק קראו שדה

ומבואר שעניינו של בית שני היה למלא את מקום הבית, והיינו שעם חסרון צורת בית מצד עצמו, כי לא שרתה שכינה בתוכו, הרי שהיתה בו מעלת ההשגה ללא גבול, וכאמור לעיל, שמעלה זו נמשכת ממדתו של יצחק, כי האפוף ביראה אינו צריך למחיצה, לפי שהמחיצה היא מצד הצורך להגביל את התפשטות קדושת המקום, אך כאשר מעלת העם היא ביראה, הרי הם עצמם עומדים כגבוליא, ואין צורך להגבלת מחיצות העזרה המקיפות את הבית^י.

הוא אשר אמר הקב"ה לשבים מגלות בבל, שתחת השראת השכינה בגבולות הבית, יתן להם לעמוד לפני כסא הכבוד, כי זו היא השראת השכינה בתוכם תמיד, בלא גבולות הבית^י.

השכינה ב'שדה'

בנבואת מיכה (מיכה ד י) 'פִּי עֲתָה תִצְאֵי מִקְרִיָּה וְשִׁכְנָתָ בְּשָׂדֵה', ופירש רש"י 'תהי שכינתך חרושה כשדה', ובתנחומא (נח ג) דרשו 'אף על פי שחרב בית המקדש לא זזה השכינה משם ושכנתי כתיב, ואין שדה אלא ציון, שנאמר ציון שדה תחרש'.

מבואר, שמעת היציאה מהבית, נעשית השכינה חרושה כשדה, והיינו כמו שביאר הגר"א (אד"א במדבר יב ח) שיצחק לקח בחינת היסוד, שעל כן נקרא יצחק 'קץ חי' (זהר ח"א רנב:), ושם נקרא 'שדה' כי שדה חרושה, היא בחינת שדה נעבדת ונחרשת, בסוד 'הא לכם זרע והאדמה לא תשם', והיינו, שהשפע הבא מיסוד העליון, מתקבל ביסוד נוקבא, וזאת על ידי עבודת הקרבנות, שהחלה ביצחק, ועל ידה נעשית השכינה חרושה כשדה, וראויה לקבל זרע.

תפילת יצחק ב'שדה'

והנה על עצם תפילת יצחק בשדה, כבר הקשו תוספות (ברכות לד: ד"ה חציף) שהרי אמרו שם 'חציף עלי מאן דמצלי בבקתא', וכן נפסק בשו"ע (או"ח צ ס"ה) שאסור להתפלל

ויראתה עטרת גאותה וגאונה זויה וזויתה עוזה ועיווזה ממשלתה וגבורתה לא נתנו, עד שנבנה הבית האחרון ושרתה בו שכינה. עמדו ישראל לשפוך תרעומות לפני אביהם שבשמים לומר הרבה צרות הפלת עלינו, איזו נתפס ואיזו נעזב, השלכת עלינו טורח גדול ומשאווי גדול, אמרת לנו בנה בית, ואע"פ שאתם בונים עסקו בתורה וכו', נתחננו באזני דבריכם ומתקבלין עלי אמרי פיכן, אתם עסקו בבית בחירתי ותורה מפיכן לא תמוש, כי בעל נפלאות אני אדון פרישות אני הוא בעל גבורות, לפני מתרגשות נסין ותמהין לפני כסאי, ומי הקדימני ולא שלמתי לו, מי קראני ולא עניתיו, מיד אמרו לפני משאלותיכם.

^{יא} וראה משך חכמה (שמות יט יב) בביאור הכתוב במתן תורה 'והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר' עד 'הגבל את ההר וקדשתו', שהעם יהיו המחיצות למקום הכבוד, וההר הוא כמו ההיכל, ואצל העם הוא כמו עזרה. וכיון שישראל היו מחיצות הכבוד, ומשכן לאלקות, כן נשאר קדושתן לעולם, וכמו שנאמר 'ושכנתי בתוכם', וברמיה (ז ד) 'היכל ה' המה'. וכש'גלו לבבל שכינה עמהם' (מגילה כט.).

^{יב} בבית שלישי לא תהיה עזרת הנשים רק בצד מזרח, כמו בבית ראשון ושני, אלא תתפרס על כל הר הבית סביב, ת"ק על ת"ק פרסה, כמבואר ביחזקאל (מג, עי"ש רש"י, ובספר משכני עליון לרמח"ל), כי עתה היא עומדת פנים בפנים, אך לעת"ל תעלה בסוד (ירמיה כא לא) 'נקבה תסבב גבר', והיא עטרת היסוד.

^{יג} ראה דרך ה' (ח"ד פ"ג) 'היראה היא מטהרת את האדם מחושך חומריותו וגופניותו, ומשרה עליו השראת השכינה, וכפי שיעור היראה, כן יהיה שיעור הטהרה וההשראה, ומי שמגיע להיות ירא ביראה זאת תמיד, תהיה השכינה שורה עליו תמיד. והאהבה, היא המדבקת ומקשרת את האדם בבואו, ומייפה כחו, ומעטירתו עטרות גדולות'.

יצחק קראו שדה

'במקום פרוץ כמו בשדה'. ותירצו, שתפילת יצחק היתה בהר המוריה. וביאר הב"ח (או"ח שם) שרק נקרא בשם 'שדה', אבל לא היה פרוץ, אלא מוקף מחיצות. ובמור וקציעה שם כתב, שיש לומר שהיה שדה ממש, אך אין איסור להתפלל בו, כי המקום גורם אימה והכנעה מחמת קדושה יתירה שבו.^י

אמנם קושיא זו כבר הוזכרה בזהר (ח"ב ס.), והשיב עליה שתי תשובות שאני יצחק דמלה אחרא הוה ביה מה דלא הוה בכל עלמא. ותו דהאי קרא לאו להכי אתא, דודאי בשדה אחר הוה מצלי והא אוקימנא'. וביאור דבריו, שטעם האיסור להתפלל בשדה, הוא כדי שלא יגיע קולו אל החיצוניים, אך יצחק שמדתו היא גבורה, החיצוניים יראים לקרב לתפילתו. ועוד, שתפילתו לא היתה בשדה ממש, אלא בדבקות אל המלכות המכונה 'שדה תפוחין קדישין'.

ולאמור, הרי זה הוא עניינו של הר המוריה לפי עבודתו של יצחק, שאינו טעון מחיצה, בהיותו אפוף יראה, ולכך הורחב לו המקום, להיותו מתפלל ב'שדה'^{טו}.

^י עוד כתב על דרך הדרש, שאמנם גם תפלת אבות העולם לא היתה רצויה כל כך, ואף שלגודל מעלתם לא בזה את תפלתם, חציף מאן דמצלי בשדה, שחושב לדמות עצמו ליצחק אבינו, שזכותו הגדולה הועילה שנתקבלה תפלתו בשדה, ומכל מקום לא היתה מקובלת כשל יעקב שקראו בית.
^{טו} וכן נמצא באמרי אמת כאן, 'עבודתו של יצחק היא יראת שמים, וזהו הר המוריה כדאיתא (בר"ר נה ט) מקום שיראה יצאה לעולם, ועל ידי היראה נעשה מחיצה וכותל'.

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים

**"אברהם טפל לשרה בנביאות", מעלת הנשים על האנשים
"שעשני כרצונו"!**

פֶּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שָׁמַע בְּקֹלָהּ (כא, יב)

[א עה"פ (בראשית כא, יב) שאמר הקב"ה לאברהם "כל אשר תאמר אליה שרה שמע בקולה", מביא רש"י את דברי המדרש (שמו"ר א, א): "למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות".

וכותב על כך הג"ר אייזיק שר זצ"ל (לקט שיחות מוסר ח"א עמ' 84): שהנה חז"ל הורו לנו, שמדרגת שרה בנבואה היתה עוד יותר גדולה מאברהם. וחלילה לנו לחשוב שרק על האבות נאמר ש"הם הם המרכבה" והאמהות היו אמנם צדקניות חשובות מאוד אבל רק טפילות לרוממות האבות, לא כן היא האמת, אברהם טפל בנבואה לשרה, ומעלת האמהות בשלימות ודביקות בה' היתה יתירה על האבות, עד שנצטוו אברהם אבינו מפי השי"ת "כל אשר אמר אליך שרה שמע בקולה", וציווי כללי נאמר לו כל אשר תאמר אליך כי קולה קול נבואה, גם שם ניתן לה "יסכה" לציין ולהורות שהיתה סוכה ברוח הקודש (מגילה יד, א).

והענין טעון ביאור, שהרי על גדלותו של אברהם אבינו מעידה לנו התורה על עשרה נסיונות שנתנסה בהם, ואילו על שרה לא מצינו בתורה או בדברי חז"ל איזה סדר עבודה מעי"ז, והיאך יתכן שאברהם היה טפל לשרה בנביאות (וכבר עמד בזה השל"ה פר' חיי שרה תורה אור אות יד).

ומה שנראה לבאר בזה ע"פ מה דאיתא בגמ' בנדה (מה, ב) מאי דכתיב (בראשית ב, כב) "ויבן ה' אלהים את הצלע" מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש.

ובספר 'מנחת מרדכי' (ח"ב; לרבי מרדכי קרטמן זצ"ל) מובא בשם החזו"א, בזה"ל: "עינינו הרואות, שהיראת שמים שאנשים זוכים לאחר עמילות רבה בתורה, זוכות בזה הנשים בלי עמלות. והטעם, דכיון שלא ניתן להן מצות תלמוד תורה^{טו} לכך ניתן להם יראת שמים. וזהו הביאור בדברי הגמ' 'מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש', בינה זה יראת שמים"^{טז}!

^{טו} הכונה למה שאמרו חז"ל (קידושין ל, ב) שאמר הקב"ה "בראתי לו יצה"ר בראתי לו תורה תבלין". וראה במאמר "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני" שנתבאר שהכח של הנשים להתמודדות מול היצה"ר הוא צניעות מדות ומוסר. ונתבאר שם בהערה שלמעשה ודאי עיקר התבלין הוא התורה ולכן הנשים שאין להן תבלין זו ניתן בהם בינה יתירה דהיינו יראת שמים.

^{טז} ראה בגר"א (ישעיה ד, ג) שכתב שאהבה ויראה הם כנגד חכמה ובינה.

ועצם הדבר שלאשה יש יותר יראת שמים, מצינו כן בדברי המהר"ל בחידושי אגדות לסוטה (כב, א ד"ה יראת) שכותב ז"ל הבתולה מוכנה ליראת חטא לפי שאין לה הרהור כמו אישי"י לכך מוכנת אל יראת חטא ולאפוקי האיש אינו מוכן אל יראת חטא כ"כ כו'. כמו שהאשה בטבע נבראת מוכנה לעבוד את אישה ולשמוע לקול אישה כך היא אוהבת לשמוע אל השי"ת ולעבדו ביראה. י"ט

נמצא לפי"ז שעיקר העבודה של האשה זה לְשַׁמֵּר את היראת שמים שיש לה. לא כן האיש צריך לעבוד כדי לזכות להגיע לדרגת היראת שמים שיש לאשה.

וזה גילו לנו חז"ל שאברהם אבינו עם כל עבודתו וגדלותו עדיין לא הצליח להגיע לדרגתה של שרה שהצליחה לְשַׁמֵּר את מה שניתן לה (וראה בס' 'שיעורי חומש' להגר"ש וולבה זצ"ל שכתב שבינה מבוססת על דמיון ואת זה יש לאשה יותר מלאיש, ונבואה תלויה בדמיון).

ברכת "שעשני כרצונו"

(ב) עפ"ז נבוא לבאר באר היטב את נוסח ברכת הנשים "שעשני כרצונו".

הנה האבודרהם (הל' ברכת השחר) כותב שהנשים נוהגות לברך במקום 'שלא עשני אשה' 'שעשני כרצונו' כמי שמצדיק את הדין על הרעה הבאה עליו. וכ"כ הטור וש"ע הרב בסי' מו.

והקשה הפמ"ג (מ"ז מו, ד) שלא מובן מהיכי תיתי לחדש ברכה חדשה שלא נזכרה בתלמוד. ולכן הביא מש"כ הט"ז שם שהענין הוא כי ממה שהגברים מברכים "שלא עשני אשה" ולא מברכים "שעשני איש" מוכח שיש מעלה בבריאת האשה, א"כ שפיר חייבת האשה לברך על המעלה שלה.

וראה בספר 'לבושה של תורה' (ח"א עמ' טו) שהביא בשם הרש"ר הירש זצ"ל שביאר בזה, שהנשים מברכות "שעשני כרצונו" היינו שמודות הנשים על היותן קרובות לתכלית שלהן יותר מאנשים. מאחר שאין להן הנסיונות והקשיים שיש לאיש. ואצל הבת העיקר הוא שישמרו אותה וגם היא תשמור עצמה שלא תתקלקל, ואם רק תתרחק מהשפעות

^{י"ח} מבואר מדבריו שהטעם הוא מצד שאין לה הרהורי עבירה ואילו מדברי החזו"א מבואר שזהו מתנת שמים מאחר שאין להן את התבלין ליצה"ר שהוא התורה. אולם בעומק הדברים אין כאן סתירה כ"כ לפי מש"נ במאמר "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני" שעיקר התבלין של התורה ליצה"ר הוא כנגד היצה"ר התאוני של עריות. וממילא הנשים שאין להם הרהורי עבירה כמו לאיש אינם צריכים כ"כ את כח התבלין של התורה ודו"ק.

^{י"ט} ועוד יש לציין לדברי הסבא מסלבודקא (אור הצפון ח"א עמ' לו) שכותב, שיצירת האשה עולה על יצירת האיש, כי היא לא נבראה מן העפר אלא מגוף האדם, ולאחר שכבר ניתנה בו הנשמה, אדם הראשון אחרי שהושלם שימש החומר לבריאת האשה, ועוד שלא כל האיברים שבאדם נמצאו ראויים לכך, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר יח) עה"פ "ויבן ד' אלקים את הצלע" התבונן מהיכן לברוא אותה, לא ברא אותה מן הראש שלא תהא קלת ראש, ולא מן העין שלא תהא סקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה שלא תהא דברנית כו', אלא ממקום צנוע באדם, ואפילו הוא ערום אותו המקום מכוסה. ועל כל אבר ואבר שהיה בורא היה אומר אשה צנועה, הרי שהיה רצון שמים כביכול ליצור את האשה בצורה נעלה יותר מכל המציאות בזה ובבא, ונבחר אבר מיוחד באדם שיש בו כל המעלות כדי לבראותה. וכן מצד חלק הרוחני עלתה האשה על האיש כדברי חז"ל נדה "ויבן ד' אלקים את הצלע" מלמד שניתנה בה בינה יתירה יותר מן האיש"

רעות ואדרבה תתקרב ותראה הנהגות טובות מעבדי ה' תתגדל ממילא להיות בעלת יראת שמים ויראת חטא. אבל איש אינו כן ורק ע"י לימוד התורה שהוא התבלין ליצר יתרומם לשבור את יצרו ולתקוע יראת שמים בליבו. משא"כ אשה קרובה היא לתכליתה וגם בלי תורה תגיע אליו. וזהו הודאת האשה בכל בוקר "שעשני כרצונו" שהיא בטבע קרובה למה שהקב"ה רוצה ממנה עכ"ד.^י

ומבואר שהגם שודאי איש נעלה יותר בבריאה כי הוא עובד עולה ומתעלה, מ"מ למעשה האשה נבראה מעיקרא גבוהה יותר.

והנה מצד עבודת האדם בעולם זה חיסרון מה שהאשה נבראה גבוהה יותר בלא עבודה^{כא} וע"ז שייך צידוק הדין, אולם מאידך עצם נוסח הברכה "שעשני כרצונו" מבטא שעשני כרצונו בדרגה גבוהה יותר.

ועצם היסוד הנ"ל שנשים מצד עצמן נבראו מוכנות יותר מבואר גם בדברי המהר"ל בדרשות (דרוש עה"ת עמ' צו; הוצאת 'יד מרדכי'). שם כותב המהר"ל לבאר מה שאומרים חז"ל (ברכות יז, א) ש"גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנאמר (ישעיה לב, ט) "נשים שאננות כו'", זה לשונו: הגברים אינם מוכנים כל כך אל השאנן והמנוחה המוחלטת הוא העולם הבא שהוא המנוחה בעצמו. אבל הנשים ראויים ומוכנים לה למנוחת העוה"ב מצד עצמם משום שאינם בני פעולה והתעוררות מצד עצם בריאתן, לפיכך גדולה הבטחה כו' מצד השאנן ושלוה אשר המה מוכנים לו כי זהו חלק הנשים וראויות לזה ביותר. ובמעט הסיוע שמסייעים לתורה שכרם גדול מאוד כאשר כבר הם מוכנים אל השאנן וכל המוכן לדבר מה בנקל ישיגו מצד תכונתו. אבל האנשים צריכים מצד זה שיהיו עמלים וטורחים בתורה מבלי מנוח לילה ויום עכ"ד.

^י ובישועות יעקב (או"ח מו, ה) כתב לבאר את נוסח הברכה "שעשני כרצונו". כי הנה על בריאת האדם הקב"ה נמלך במלאכים והטעם כי אם האדם חוטא זה פוגם גם בעילם המלאכים ולכן צריך שיסכימו על עשייתו (ואף שאם הקב"ה רוצה מי יאמר לו מה תפעל מ"מ מדרך עונה שהגדול נמלך בקטן כשהדבר נוגע לו). אך בריאת האשה עשה הקב"ה ברצונו לבד כי היא חלק מן האדם וכמו שלא ימלך על הראש ביחיד ועל שאר איברים ביחיד כן האשה חלק מן האיש, וגם כי אף שאין בידה שכר תורה מ"מ איננה עלולה לחטוא כמו האדם. וכיון שהיא משלמת את האדם לכך נבראת ברצונו של הקב"ה בלי המלכה במלאכים. וזהו שמברכת "שעשני כרצונו" דהיינו כרצון הקב"ה לבד בלי המלכה במלאכים או שמים וארץ עכ"ד. וע"ע בהפלאה בכתובות (ח, א ד"ה בגמ') שכתב בזה שהברכה "שעשני כרצונו" הוא שנעשית בשלימות כפי שעלה ברצונו בתחילה. כי הגם שבתחילה נבראת מצלעו נעשה מזה תיקון לדורות שתולד בפנ"ע בשלימותה כמו שעלה ברצונו במחשבה תחלה.

^{כא} יש לציין בזה מש"כ מוהר"ח מוואלוין זצ"ל (בהקדמה לבי' הגר"א לספ"ד) שהגם שרצו למסור להגר"א מן השמים רזין וסתרין עליוני עליוני ע"י מגידים מארי דרזין ושרי התורה בלא שום עמל ויגיעת בשר לא נשא עיניו לזה. ופעמים רבות השכימו לפתחו כמה מגידים בשאלתם ובקשתם שרוצים למסור לו רזין דאו' בלא שום עמל ולא הטוה אזנו אליהם כלל. ואחד מן המגידים הפציר בו מאוד עכ"ז לא הביט אל מראהו הגדול וענה ואמר לו, איני רוצה שתהיה השגתי בתורתו ית"ש ע"י שום אמצעי כלל וכלל רק עיני נשואות לו ית"ש מה שרוצה לגלות לי וליתן חלקי בתורתו ית"ש בעמלי אשר עמלתי בכל כוחי והשגות ע"י המלאכים והמגידים ושרי הורה אשר לא עמלתי ולא חכמתי אין לי בהם חפץ. וגדולה מזו היה אומר שמה שהנשמה משגת השגות נפלאות ונוראות בשינה ע"י עליית נשמה בשעשוע העליון במתיבתין עלאין אינו נחשב אצלו כ"כ לעיקר גדול והעיקר מה שהאדם משיג בזה העולם ע"י עמל ויגיעה כאשר הוא בוחר בטוב ומפנה עצמו לדת בזה הוא עושה נחת רוח ליוצרו ומה שהנשמה משגת בשינה הוא רק קיבול שכר שהקב"ה מטעימו בזה העולם מעין עוה"ב כו' עכ"ד.

מצות עשה שהזמן גרמא

ג) עוד מצינו מה שמבאר הגרש"ר הירש זצ"ל (ויקרא כג, מג) שמה שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא אי"ז מצד פחיתותן כאילו התורה סבורה שאין הן ראויות לקיים אותן מצוות, אלא שהתורה לא חייבה את הנשים במצוות אלה מפני שאינן זקוקות להן.

שהרי כל עצמן של מ"ע שהזמן גרמן הן מבטאות אמיתות, מחשבות, עקרונות והחלטות ע"י מעשים סמליים והן מחדשות ערכים אלה מפרק לפרק למען נשיב אותם אל ליבנו ונגשים אותם במעשינו. והתורה מניחה שיש לאשה דביקות יתירה ונאמנות של התלהבות לייעודה כו' ומשום כך לא היה צורך להטיל עליה את כל המצוות המוטלות על האיש. כי האיש טעון זירוז חוזר ונשנה לנאמנות בקיום ייעודו ויש צורך לחזור ולהזהיר אותו מפני כל רפיון במילוי תפקידו.

וכך אתה מוצא גם במילה שהיא המצוה המכוננת של עם ישראל, ה' לא ראה לנחוץ להבטיח את בריתו במקום המילה ע"י סמל נצחי אחר גם בחוג הנשים.

וכן אתה מוצא גם במתן תורה (שמות יט, ג) שה' פנה אל הנשים תחילה ובנה על נאמנותן ומסירותן, והעובדה נשתמרה בתודעה הלאומית ועברה מדור לדור בכל התעיות והירידות של עמנו. הרי בשכר נשים צדקניות זכו ישראל לגאולה והן ששמרו וטיפחו את זרע התחייה עכ"ד.

בזכות נשים צדקניות

ד) ולכן אנו רואים בהיסטוריה של עם ישראל שהגם שנשים בטבען דעתן קלות^כ ונוחות להתפתות כדרכי החלושים לעזוב אמונתם, מ"מ לא כן הנשים העבריות כי חיות הנה שעמדו כמה פעמים בגבורה וכאנשי חיל ומסרו עצמן וילדיהם עבור ה' ומצותיו במקומות שהגברים נכשלו.

^כ ידועים דברי האבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) שכותב שהטעם שנפטרו הנשים ממ"ע שהזמן גרמא הוא לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו ואם היתה מחוייבת בהן יתכן שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה. לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזו מצאנו (שבת קטז, א) שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו עכ"ד. וכע"ז כתב הרשב"ץ בפירושו לאבות (ב, א) שהטעם שנפטרו הנשים ממ"ע שהזמן גרמא הוא מכיון שהוטלה עליהם עבודה אחרת נפטרו מאותן מצוות. ודימה לה לפטור של עוסק במצוה שפטור מן המצוה מכיון שעובד את אדוניו לכן לא מוטלת עליו עבודה אחרת בעת שהוא עובד אותו, ואם הניח אותה עבודה אע"פ שהיא קלה מפני עבודה אחרת אע"פ שהיא חמורה הרי זלזל בעבודה שהיא בידו. ואם השלימה ולא השגיח לעבודה אחרת הרי השלים רצון אביו שבשמים כראוי.

^כ ראה בתורה תמימה (בראשית פ"ב אות מח) שכתב שכשרונות הבינה והדעת שונים הם ולכן לא קשה מה שהנשים דעתן קלה ומאידך יש להם בינה יתירה ע"ש. והוסיפו שהרי כח האמונה שייך ללב כמש"נ "והשבות אל לבבך" ונשים חזקות בזה כמש"נ (שמות לה, כה) "וכל אשה חכמת לב" וביאר רבי צדוק הכהן (ליקוטי מאמרים עמ' קכח) שחכמת הנשים עיקרה היא בלב כמו שאמרו שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה והבינה היא בלב. ולכן בנסיגות האמונה חזקות הנשים על האנשים כי הנשים חזקות ב"בינה" ואילו האנשים חזקים ב"דעת".

ראה במדרש תנחומא (פנחס סי' ז) לגבי חטא העגל וחטא המרגלים שלא היה לנשים שום שייכות בזה. ז"ל המדרש אותו הדור היו הנשים גודרות מה שהאנשים פורצין, שכך אתה מוצא שאמר להם אהרן (שמות לב, ב) "פרקו נזמי הזהב" ולא רצו הנשים ומיחו בבעליהן שנאמר (שם, ג) "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" והנשים לא נשתתפו במעשה העגל.

וכן במרגלים שהוציאו דיבה עליהם נגזרה גזירה שאמרו (במדבר יג, לא) "לא נוכל לעלות" אבל הנשים לא היו עמהם בעצה. מה כתיב למעלה מן הענין (שם כו, סה) "כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש" איש ולא אשה, על מה שלא רצו להכנס לארץ אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ. לכך נכתבה פרשת מדין לפרשה זו שמה שפרצו האנשים גדרו הנשים ע"כ.

וכך גם במצרים אומרים חז"ל (סוטה יא, ב) שבשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתים שנאמר "אם תשכבון בין שפתים וגו'".

לתגובות: 5322906@gmail.com

להאזנה לשיעורים: 0733-718134

אמונה ובטחון / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד

בענין השגחת השי"ת בעניני שידוכים

ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (כד, נ)

השידוכין הם מן השי"ת

ידועים דברי חז"ל אודות עניני שידוכין שכל מציאותם היא לגמרי בהשגחת השי"ת. כדאיתא במועד קטן (יח ע"ב): "אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים - מה' אשה לאיש. מן התורה - דכתיב "ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר". מן הנביאים - "ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא". מן הכתובים - דכתיב "בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת", "ע"כ. והנה המקור מן התורה ששידוכין הם מגזירת השי"ת הוא מקרא בפרשתן - "מה' יצא הדבר".

וכבר עמדו המפרשים בדברי הגמ' הללו, בהקשותם - שהרי מאמינים אנו באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, והיינו שאין שום פעולה שנפעלת בהאי עלמא אשר אינה מגזירת הבורא. וא"כ צריך ביאור מה נתחדש כאן בדברי הגמ' כלפי שידוכין שהינם בגזירת השי"ת יותר משאר פעולות ומעשים.

בשידוכין חזינן הנהגת השי"ת בחוש

וביארנו בזה המפרשים שאין בכוונת הגמ' לומר שדוקא עניני שידוכין הם בהשגחת השי"ת, ושאר פעולות שנפעלות בהאי עלמא אינם בגזירתו ח"ו, אלא כוונתה היא שבעניני שידוכין במיוחד רואים בחוש שכל עצמותו של השידוך הוא בהנהגתו הגלויה של השי"ת, וכל שידוך הוא באופן של למעלה מדרך הטבע. ובשונה משאר העניינים בהאי עלמא, שהגם שאנו מאמינים באמונה שלימה שהכל בהשגחתו ית', מ"מ אין ההנהגה גלויה, איננו רואים בחוש שהכל נעשה בהשגחתו. ומשל לדבר: מי שנחלה - הולך אצל הרופא, מקבל תרופה כלשהי, ומתרפא. והנה הלא כל זה הוא בהנהגת השי"ת, אך אינו נראה בחוש. משא"כ גבי שידוכין - בכל שידוך שייך לראות בחוש את ההשגחה באופן של למעלה מדרך הטבע. וגם כשלא היה נס נגלה ושינוי הטבע, מ"מ כל שידוך אינו לגמרי בדרך הטבע, אם זהו האופן בו זימן השי"ת את פלוני במקום פלוני, או בשעה פלונית, לדבר אל פלוני, ושיכיר פלוני את אותו בחור או בחורה.

ונראה להוסיף בזה, שעל זה גופא הביאו בגמ' את הקרא "מה' יצא הדבר", שמי אמר זה?! לא היה זה מפיו של הקב"ה, אלא מפיו לבן ובתואל, שהיו שניהם רשעים. ומ"מ אמרו כן שמה' יצא הדבר - משום שהם ראו בחוש השגחת השי"ת בכל המעשים שארעו להוציא לפועל הך שידוך (עי' בפ"י רבינו בחיי שם).

השגחת השי"ת באותו שעה

והנה כאשר נתבונן בכל המעשה עם אליעזר כשהלך לחפש זיווג ליצחק - נוכל לעמוד על כמה וכמה נקודות המורות שכל הזדמנות השידוך של יצחק היה באופן של למעלה מדרך הטבע, ורואים בחוש שהשידוך היה בגזירת השי"ת כמו כל שידוכין.

אליעזר עבד אברהם הולך לחפש אשה, והנה הולך הוא לעין המים - מקום שבנות אנשי העיר יוצאת לשאוב מים. ואם היה דרכה של רבקה לצאת תמיד לשאוב מים, א"כ היה זה דרך הטבע שאליעזר ימצא אותה שם. אמנם לא היה דרכה לצאת תמיד, כדאיתא להדיא בפרקי דר' אליעזר (פרק ט"ז): "צפוי לפני הקדוש ברוך הוא בת מלכים שלא יצאתה מימיה לשאב מים, יצאתה לשאב מים באותה השעה. והנערה שלא היתה יודעת מה האיש, קבלה עליה להזדוגה ליצחק", ע"כ. הרי שלא יצאה רבקה מלבד באותה פעם. והרי זהו דבר שהוא למעלה מדרך הטבע.

הקרה נא לפני

וכן פי' הכלי יקר את הכתוב "הקרה נא לפני היום", וז"ל: "הקרה נא לפני היום - יש אומרים שאמר שיזמין לו ה' נערה חשובה שאין דרכה לצאת כלל ולפי שעה במקרה תצא עכשיו לפני דוקא, כדי שלא תהיה מן היצאניות, לכך נאמר בתורה ואיש לא ידעה, שלא היה שום אדם מכירה כי לא יצאת מעולם כי אם בפעם זה, ועל כן הוצרך לשאול את פיה בת מי את, ולמה לא שאל לשאר נערות שהיו שמה, כי בלי ספק לא הלכה לבדה, אלא לפי שאיש לא ידעה רצה לומר לא הכירה", עכ"ל. הרי שלא היה דרכה של רבקה לצאת, ורק באותה פעם יצאתה לשאוב מים. וזהו כוונת הקרא (כד, טז): "ואיש לא ידעה", כפשוטו כמשמעו, שכיון שלא היתה דרכה לצאת, על כן אנשי המקום לא היו יודעין אותה.

טעם שהוצרך לקפיצת הדרך

וכיון שכן, שלא היה דרכה של רבקה לצאת, ורק באותה שעה יצאתה לשאוב מים, א"כ היה צורך גדול שיהא אליעזר עבד אברהם שם באותו יום. ואפשר שזהו הביאור מה היה צורך לנס של קפיצת הדרך, כמו שדרשו חז"ל על הקרא (כד, מב): "ואבא היום אל העין" - היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ (רש"י). וכפשוטו צריך ביאור - מה הצורך בנס זה של קפיצת הדרך? אמנם לפני הנ"ל מובן היטב, שאליעזר הוצרך להיות דוקא באותו יום באותו מקום שיצאתה רבקה לשאב מים. ואם לא היה שם באותו יום שרבקה יצתה שם, לא היה מוצא אותה.

חזינן מזה לימוד נפלא לדורות - שהשי"ת מסבב כל הסיבות, והוא יכול להזמין שיהיו האיש והאישה [דהיינו מי מחפש עבור איזה בחור, וכן מי שמחפש עבור איזה בחורה] בדיוק באותו מקום ובאותו זמן. וכמו כן חזינן בכל שידוך הך השגחה גלויה בחוש.

כח לבעל בחירה להפריע השידוך

יסוד נוסף חזינן מהמעשה של השידוך של רבקה - שאין שום כח לבעל בחירה להפריע ולעכב השידוך. שהרי אנו מאמינים באמונה שלימה, שהבורא יתברך שמו הוא בורא

ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. ונכלל באמונה זו, להאמין שאין שום כח לבעל בחירה לפעול שום דבר אשר אינו בגזירת השי"ת. שהוא "לברו" עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וחזינן כן מהשתלשלות הענינים שאירעו בשידוך עם רבקה ויצחק.

כהא דאיתא במדרש (רבה פרשה ס', אות י"ב) על הקרא "ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנה" וז"ל המדרש: **"ובתואל היכן הוא? בקש לעכב ונגף בלילה, הה"ד (משלי יא, ה):** "צדקת תמים תישר דרכו", "צדקת תמים" - זה יצחק, תישר דרכו של אליעזר. וברעתו ילכד רשע - זה בתואל שבקש לעכב ונגף בלילה", ע"כ.

וכן פי' הדעת זקנים מבעלי התוס' (כד, נה): "שבקשו להאכיל לאליעזר סם המות כדי שישאר להם הממון, ובא גבריאלי והחליף הקערה אשר בה סם המות ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ומת", עכ"ל. ואילו היה יוצא זממם לפועל והיה אליעזר מת - לא היה מי שיביא את רבקה אצל יצחק. ועל כן, כמה שהשתדל בתואל להמית את אליעזר, מ"מ לא היה בכוחו לעשות שום דבר אשר אינו בגזירת השי"ת.

חזינן מזה גודל ההשגחה שהשי"ת מנהיג את הענין של שידוכין, שאין מי שיכול להפריע לשידוך. שאם הוא בגזירת השי"ת - הלא אין בעל בחירה יכול לפעול שום דבר לבטל הגזירה. וזוהי כוונת הגמ' במו"ק ששידוכין הם מן השמים, כלומר שרואים בחוש את הנהגת השי"ת על כל פרט שנעשה, וחזינן בעינים שהוא מן השמים.

קלקל לטובתך

ועל פי המבואר מהנ"ל שאין שום כח לבעל בחירה לפעול שום דבר אשר אינו בגזירת הבורא ית', הרי שאם אחד סיפר לאחר דברים עבור איזה בחור או בחורה, וע"י דבריו קלקל השידוך, הרי כל הקלקול לא היה אלא משום שאין זה בת זוגו.

ובספר מעשה איש (ח"ב עמ' רד) מביא סיפור נפלא בענין זה: "בחור מדוכדך בא לפני מרן החזון איש זצ"ל לשפוך מר לבו ולבקש את עצתו. הבחור סיפר כי שכנו "מקלקל" לו כל שידוך המוצע לו על ידי חוות דעת שלילית שנותן ב"נדיבות" בכל אימת שנשאל על טיבו. הרגיעו מרן החזון איש ואמר לבחור: בני, אל תדאג. כשתפגוש את זיווגך האמיתי, שכנך ישתוק או שדבריו עליך לא ישפיעו מאומה על השידוך לרעתך. מה שהוא קלקל לך עד היום, היו רק שידוכים שלא היו זיווגך האמיתי, ולכן הצליח לקלקל לטובתך.

בשידוכין רואים בחוש שהם מהשי"ת

איתא במדרש רבה (פרשה ס"ח): "אין זיווגו של איש אלא מן הקדוש ברוך הוא, בתורה מנין (בראשית כד, נ): "ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר". בנביאים (שופטים יד, ד): "ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא". בכתובים היינו דכתיב (משלי יט, יד): "ומה' אשה משכלת". ... מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, אמרה לו לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אמר לה לששת ימים כדכתיב (שמות כ, יא): כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, אמרה לו מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו, אמר לה הקדוש ברוך הוא יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני", ע"כ.

וכתב ר' חיים שמואלביץ זצוק"ל (שיחות מוסר, מאמר לה) לבאר דברי המדרש וז"ל: "והביאור בשאלתה של המטרונה מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו הוא, שאעפ"י שהקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, מ"מ מאחר שיסד את עולמו על אדני הטבע, היכן נראה סימן היכר לפעולותיו ולעלילותיו בעולמו. ועל כך השיב ר"י בן חלפתא, "יושב ומזווג זיווגים", והיינו שבדבר זה יודעים הכל ומכירים כי אך ורק מאת ה' הוא, ומעשים בכל יום שאדם רוצה לתת ידו למהר הדבר, ולאחר מכן נוכח כי אך למותר היתה עבודתו ויותר קלקל מאשר תיקן, וזהו שאמר הכתוב: "מה' אשה משכלת", שאע"פ שהכל מה' מ"מ בדבר זה הכל מכירים ורואים עין בעין את השגחתו ית"י, עכ"ל.

הרי מפורש בדבריו ככל הנ"ל, שבענין השידוכין חזינן בחוש את השגחתו ית"י. שהגם שגם בשאר עניני העולם מנהיג השי"ת את עולמו על דרכי הטבע, מ"מ בענין זה הרי זה נראה בחוש.

מעשה נפלא עם החזון איש

ולסיוםנביא מעשה נפלא שאירע עם מרן החזון איש זצ"ל. פעם אירע שנכנס אחד למרן החזון איש להתייעץ עמו על בחור שהכירו. ושאל - "איך הוא בלימוד?" וענהו החזון איש: "סיז קען זיין בעסר" - "יכול להיות יותר טוב". אמר השואל לעצמו: הרי כל אחד יכול להיות יותר טוב ... ושוב שאל: "ואיך הוא ביראת שמים?" וענהו החזון איש כנ"ל: "סיז קען זיין בעסר" - "יכול להיות יותר טוב". ושוב אמר השואל לעצמו, שכל אחד יכול להיות יותר טוב ... וכך על כל פרט ששאלו, הלך המשא ומתן כנ"ל ... כשיצא השואל אמר - מרן החזון איש שיבח את הבחור, והשידוך יצא לפועל. ואמר על כך מרן החזון איש: דבר משונה הוא זה, הלא השואל בר דעת הוא, ואיך לא הבין מה שמדברים עמו? אלא שכששידוך צריך לצאת לפועל - לא יעזור כלום לעכבו. (דרך שיחה ח"ב, עמ' תל"א)

לתגובות: adebstein@gmail.com

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ' בב"ב, מח"ס באר צבי

"וְאַנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת"

וַיֹּאמֶר בּוֹא בְרוּךְ ה' לְמָה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאַנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים (כד, לא)
כתב רש"י (מב"ר) שהכוונה 'פניתי הבית' מעבודת אלילים.

ראיתי שואלים, אימתי הספיק לבן לפנות את הבית, והלא מיד כשמוע לבן את דברי
אחותו - רץ מיד לקראת אליעזר.

ונראה לבאר זאת בכמה אופנים:

א', יש לומר שמה שדיבר לבן ואמר 'פניתי' בלשון עבר, אין הכוונה שכבר פינה, אלא
משמעו שהוא בודאי יעשה כן, וכמו הלשון שמצאנו בתחילת הפרשה (כג, יג) 'נתתי כסף
השדה' וגו', שפירש רש"י 'מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר'. ואם כן גם כאן אומר לו
לבן שבודאי יפנה את העבודה זרה אם רק יהיה צורך בכך.

נבזה גם יש ליישב מה שמקשים מנין היה לו ללבן לדעת דוה האיש הוא מביתו של
אברהם אבינו ע"ה שמתרחק מעבודה זרה, עד שראה לנחוץ לפנותם עוד קודם שרואהו?
אך לאור מה שעולה מן הדברים כאן הדבר מובן, שאכן לא פינה קודם שפגשו, אלא תוך
כדי שראהו והיה ניכר עליו שהוא מבית אברהם העברי, כמו שאמר לו 'בוא ברוך השם',
הרי שמיד הוסיף שיפנה את הבית מעבודה זרה].

ב', הנה ה'עבודה זרה' של לבן מבואר להלן בפרשת ויצא שהיו אלו התרפים שרחל
לקחתם והניחתם בכר הגמל וישבה עליהם (לא, לד), ומבואר אפוא שהאליל שלו היה כה
קטן וקל, ולפיכך יש לומר שבלא כל טורח ושהייה - יכול היה לבן להוציא מביתו בדרכו
אל האיש.

ג', עוד יש לומר, על פי מה דאיתא בעבודה זרה (נב:): דעכו"ם מבטל עבודה זרה שלו. ואם
כן יש לומר שפינוי העבודה זרה התבצע בעצם העובדה שתוך כדי שהגיע אל אליעזר הוא
מיד ביטל את העבודה זרה שלו. [ואו יתכן אפילו לומר שהאמירה גופא שפינה את הבית
מעבודה זרה, זהו גופא היה ביטולה. ויש לעיין].

ד', עוד יש לומר, דהנה ידוע שלבן היה רמאי גדול, ואם כן יתכן אפוא שגם כאן גופא נהג
ברמאות, רק צריך לבאר שהרמאות לא היתה שפינה בעוד שבאמת לא פינה, [שהרי לא
היה שוטה כה גדול לומר דבר שמיד יהיה ניכר ששיקר], אלא שיש לומר שמלכתחילה
העבודה זרה שלו כלל לא היתה בתוך הבית, ורק בכדי לעשות על אליעזר רושם טוב
ושיחזיק לו טובה, סיפר לו שכאילו פינהו מהבית.

ה', עוד יש לומר, שמכך שאמרה רבקה שיש להם בביתם 'תבן ומספוא רב', מסתמא היה
להם גם עבדים, וממילא יתכן שלבן הספיק לומר לעבדיו לפנות את הבית.

יעקב אבינו בבית לבן

בספר "אמרי נועם" פרשת ויצא על הפסוק "וישב עמו חודש ימים" (בראשית כט, יד), הקשה, איך נכנס יעקב אבינו ע"ה בבית לבן כשהיו שם התרפים של לבן, והרי אפילו הגמלים של אברהם אבינו ע"ה לא רצו להיכנס עד שפינה את הבית מעבודה זרה. ותירץ, שיעקב רצה לבדוק את רחל ולאחא אם עובדות להם ומה מעשיהן, ובחודש אחד ראה את הכל ועזב את הבית, שנאמר "וישב עמו חודש ימים".

אבל ב"ספר חסידים" (מרגליות, סימן אלף קנז) כתב בזה הלשון: אין ליכנס בבית עבודה זרה, שנאמר גבי אליעזר (בראשית כד, לא) "ואנכי פניתי הבית", ומה שהיה יעקב בבית לבן - לא היה נכנס באהליו. עכ"ל.

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר',

קרית ספר

ב' זמנים לתפילת מנחה

וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּיָהּ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרְב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנִה גְמָלִים בְּאֵים (כד, סג)

כידוע שלמדו מזה שיצחק תיקן תפילת מנחה (ברכות כו: בראשית רבה סח ט). ובשו"ע (רלד א) נפסק דהרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה, אין ראוי לו להתפלל רשות, אלא הגדולה. ולכאורה הוא מחודש שאפשר לעשות הרשות קודם החובה, והרשות לא פוטרנו מהחובה אחרי שכבר עשאה. ובאמת שהרא"ש שהביא כאן הטור סבר שהראשונה חובה והשניה רשות, והביא כמה ראיות שצריך להקדים החובה. וכן נראה משו"ת הרי"ף (סי' שכ) "אבל מי שהתפלל תפלת המנחה בשש שעות ומחצה, ונודמן לו עת תפלת המנחה לערב עם הצבור, אם ירצה להתפלל נדבה עם הציבור יתפלל", משמע קצת שכל שהתפלל הויה חובה.

ומה שבכ"ז פסק כאן השו"ע לכיון דהראשונה תהיה רשות, מבואר בדבריו בב"י (רלג ס"א) שלהרא"ש זמנה לכתחילה ממנחה גדולה, ומש"ה הראשונה חובה שכבר הגיע זמנה, משא"כ להרמב"ם שכתב בהדיא (תפילה פ"ג ה"ג) שעיקר זמנה הוא מנחה קטנה, כתב נמי בשם הגאונים שאין ראוי להתפלל רשות אלא הגדולה.

ומקופיא נראה שמחלוקת הרי"ף והרא"ש עם הרמב"ם, היא אם אזלינן בתר "זמן" הקרבת התמיד שהוא ממנחה גדולה או בתר ה"מציאות" שרק פעם בכמה שנים עשו כן, וכמש"כ שם הרמב"ם שמנחה גדולה "היא כנגד דבר שאינו תדיר בכל יום". אלא שעדיין צ"ב סברות המחלוקת, ולמה כל אחד העדיף דרכו.^{כד}

ואפשר כולי האי דאכן פרשה בפנ"ע התחדשה כאן, ואינה ענין ל"תפילת נדבה" אלא ל"תפילת רשות", שאפשר להוסיף על התפילה העיקרית שעכשיו זמנה אם שחרית או מנחה "תפילת רשות", דלא כנדבה שאינה תלויה בזמן נוצ"ע לגבי ערבית שכל עצמה רשות]. וא"כ עלה יש לדון איזה עדיף לכיון לרשות ואיזה לחובה. ואפשר התעוררתי לשורש הדברים מספרים, וכ"כ במשאת המלך (סי' פה).^{כה}

^{כד} וגם כיון שהקרבת תמיד במנחה קטנה היה רק בערב פסח שחל בערב שבת, א"כ הוא נדיר ביותר ויש מקום לומר שאינו רק שב"מציאות" הקריבו תמיד במנחה קטנה אלא אף מצד ה"זמן", לא מיקרי "זמן" דבר שכ"כ אינו תדיר. וצ"ע. ובמשאת המלך (סי' פה) ביאר לפי"ז מה דלא יצא ידי תפלת המנחה קודם שש שעות ומחצה, אף שבאמת זמנה הוא אחר ו' שעות. דלפי שלא מצאנו שהיה קרב בזמן הזה מעולם, א"כ מצד המציאות לא נחשב שקרב אז. והמג"א סי' רלג נתן טעם אחר - שאין אנו בקיאים בזמן חצות, לכן מוסיפים חצי שעה.

^{כה} הנה מקור סעיף הנ"ל הוא מתשובת הרא"ש (כלל ד סימן ט) שנשאל על "אנשים מהקהל שהתנדבו להתפלל בכל יום מנחה גדולה עד החג". ודוחק להכריח בלשון זו שאינה "תפילת נדבה" אלא "תפילת מנחה פעמיים" נוגם שרק במנחה אפשר לעשות כן], דשפיר י"ל שכל המנהג הסתמך ונוסד על היתר ד"תפילת נדבה", אך מ"מ צ"ב מהלשון "אנשים מהקהל" שמשמע שהתפללוהו בציבור, והא אין ציבור מתפללין נדבה.

ואולם הנה הרמב"ם (תפילה פ"ג ה"ב-ב) גם כתב הלכה זו, ובזמנינו דבריו מחולקים לסעיפים והלכות אבל כידוע הרמב"ם עצמו לא חילק כך, וכתב כל הפרק כחטיבה אחת, ומעתה כאשר נקרא ב' ההלכות שכתב על תפילת מנחה כאחד אפשר עולה ביאור בזה, שכתב דתפילת המנחה היא נגד תמיד של בין הערבים, "ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תיקנו זמנה מתשע שעות ומחצה וכו', ולפי שבערב הפסח שחל להיות בערב שבת היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה, אמרו שהמתפלל מאחר שש שעות ומחצה יצא וכו'. נהגו אנשים הרבה להתפלל גדולה וקטנה והאחת רשות", משמע מזה שאכן דווקא בתפילת המנחה מצאנו להנהגה זו, ומשום שיש לה ב' זמנים אחת ש"תיקנו" ואחת ש"אמרו" שאפשר, ואינה כשאר תפילות שמתחילת זמנם לסופם הוא המשך אחד.

וכן נראה ממקור הדבר בגאונים כמש"כ הרמב"ם ש"הורו הגאונים", דז"ל האשכול (ח"ב 57) בשם רב האי "ומיעוט עם מתפלל מנחה גדולה לרשות ואח"כ מנחה קטנה לחובה". ולנוסח שהביאו ס' העתים (עמ' 35) משמע טפי, שכל מי שמתפלל מנחה גדולה מכוון בה לרשות ומתפלל אח"כ קטנה לחובה, דז"ל: "ומאן דמקדים מצלי מנחה גדולה מועט ובתורת רשות עביד, ולא מבטל אחרונה שעד הערב", הרי שאכן במנחה התחדש שהתפללו בה פעמיים, ומדנקטו לכל זה דוקא במנחה ועל סמך ההגדרות שנמצאו עליה "גדולה" ו"קטנה", נראה דבאמת אינה "תפילת נדבה" אלא "תפילת מנחה פעמיים". ואפילו שמן הסתם מסתמכת על היתר דתפילת נדבה להתפלל כל היום מ"מ אינה מדין זה ולא בשבילו אלא כדי לצאת ב' זמני המנחה. וא"ש נמי למה אף שהראשונה ג"כ הויה "מנחה" ולא "נדבה", עכ"ז אפשר לכוין בה שהיא "רשות" ואינה מוציאה ידי החובה הכללית דתפילת המנחה, דב' זמנים יש. ומש"ה גם נזהרו הרמב"ם והרא"ש והשו"ע מלכתוב כאן לשון "נדבה" ורק כתבו "רשות", דענין חדש הוא בפנ"ע של "מנחה פעמיים" אחת חובה ואחת רשות.

וכד אתינן לכל זה, נראה שהוא מדוייק מעצם לשון השו"ע בכותרת הסימן "הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה", הרי שאין כאן דיני "תפילת נדבה" אלא "תפילת המנחה", והוא בגלל שיש בה ב' זמנים "גדולה" ו"קטנה".

וגם יבואר לפ"ז הא דנהגו במנהג זה בציבור, אף שנדבה אינה בציבור. דאמנם אפשר שמותר לעשרה שרוצים להתפלל נדבה לעשותה בציבור עם ש"ץ וכו', כמו שיתכן שמותר לרבים להתנדב יחד קרבן. אבל להנ"ל מבואר טפי, דכלל אינה "נדבה" אלא "מנחה" גמורה לכל דבר, ופשוט דהויה בציבור ככל מנחה.

אך לפ"ז בשחרית או ערבית לא יועיל תנאי זה שמתפלל ראשונה "רשות", ולא שייך כלל להתפלל אותם "פעמיים", לא רק שבהם עדיף שהראשונה תהיה חובה מצד זריזין מקדימין למצוות, אלא מעצם הדבר שאין בהם ב' זמני תפילה ואין את האפשרות להתפלל פעמיים.

ועוד נפקותא לפי הנ"ל, שאף מנחה א"א כי אם פעמיים, ודוקא בב' הזמנים, אבל יותר מפעמיים ליכא דליכא יותר מב' זמנים, וכן פעמיים באותו זמן לא שייך, דכל המטרה במנהג זה היא לקיים ב' הזמנים. ואם בכ"ז התפלל מנחה כמה פעמים, הדר לדינא ד"תפילת נדבה" אבל לא "מנחה".

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס שערי יוסף וש"ס, בני ברק

דיני תפילת מנחה

וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה לַפְּנוֹת עָרַב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֵה גַמְלִים בְּאִים (כד, סג)

נאמר בפרשה (כד סג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. וכתב שם רש"י לשוח לשון תפילה כמו ישפוך שיחו, ומבואר בגמ' בברכות דף כו ע"ב, יצחק תיקן תפילת מנחה שאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפילה שנאמר תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. ואמנם זה הוא מדרשו אבל בפשוטו היינו לטייל בין השיחים וכמ"ש ברד"ק שם, ובחזקוני שם, וכן כתב בריבנו חיי שמשפט הכתוב לשוח הוא לטייל בן השיחים דהיינו האילנות ומדרשו הוא תפילה וז"ל: לשוח בשדה להלך בין השיחים כלומר להשתעשע ולטייל בין האילנות לרוח היום זהו לשון הפשט, וע"ד המדרש לשוח בשדה אין שיחה אלא תפילה שנאמר תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו ומכאן ארז"ל יצחק תיקן תפילת מנחה עכ"ד.

ואמנם בעיקר דברי הגמ' בברכות הנ"ל, בגמ' בע"ז דף ז' ע"ב איתא להיפך דהא דכתיב תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו אין שיחה אלא תפילה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה, וכתבו בתוס' בברכות להקשות שהרי בברכות משמע שעיקר הילפותא דשיח הוא תפילה ילפינן ממה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה ואילו בגמ' בע"ז מבואר שהעיקר הילפותא דשיח הוא תפילה מלפני ה' ישפוך שיחו, ותירצו שכיוצא בו מצינו בגמ' במגילה ויהי אומן את הדסה ואין הדסים אלא צדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים ובפרק חלק הוא אומר להיפך, אבל בתוס' בע"ז כתבו לתרץ שי"ל שתרוייהו איצטריך דתרוייהו מלמדים זה את זה דאי מקרא דיצחק הו"א שיצא בשדה לדבר עם שום אדם ולא לתפילה תלמוד לומר אשפוך לפניו שיחי אלמא לשון תפילה הוא ואי מאשפוך לפניו שיחי הו"א דלשון תפילה הוא אכן אינו תפילה קובע ת"ל קרא דיצחק דכתיב ביה לפנות ערב ולפנות משמע שכן היה דרכו בכל ערב והיינו תפילת המנחה, עכ"ד, וכע"ז מבואר בתו' הרא"ש בברכות שם.

זהירות להתפלל תפילת מנחה בכוונה

איתא בגמ' בברכות דף ו' ע"ב, אמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפילת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ענני ה' ענני ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. והיינו שמשו"ה התפלל אליהו ב' פעמים וכתב בעל החידושי הר"ף בעין יעקב, שיש לדקדק מ"ש לא נענה אלא בתפילת המנחה דהיכן מצינו שהתפלל אליהו שלא בשעת המנחה ולא נענה, וכתב שם ליישב בתירוץ השני שי"ל שלהיות בשעת המנחה זמן דין ולא הצורך אליהו להרבות תפילה ולומר ענני ה' ענני אלא להיות שת המנחה שהוא זמן דין ואילו היה בשעה אחרת שאינה שעת דין לא היה צריך לאותה תפילה מרובה כי ברוח

שפתיו תרד אש ותאכל את העולה וז"ש ולא נענה כלומר לא הוצרך לומר ענני ה' אלא להיות השעה זמן המנחה שהוא זמן דין עכ"ד.

וכן מבואר בזה"ק (פרשת ויחי דף רל ע"א) וז"ל: בעי בר לכוונא דעתיה בצלותא דמנחה בכלהו בעי בר נש לכוונא דעתיה ובהאי צלותא יתיר מכולהו בגין דדינא שריא בעלמא ועל דא זמן צלותא דמנחה יצחק תקין לה והא אוקמוה עכ"ד, וראה עוד בבעל הטורים (שמות לב ל) שכתב שלכן נזכר פעמים לשון אכפרה, אכפרה בעד חטאתכם, אכפה פניו במנחה (בראשית לב כא) זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה אכפרה בעד חטאתם להתפלל עליכם (עיין יומא לו א) מתי אכפרה פניו במנחה עכ"ד. וראה עוד בכלי יקרא (בראשית כד סג) שכתב שאע"פ שאברהם ויעקב תיקנו תפילת שחרית וערבית מכל מקום לא מצינו שנענו מיד ותיכף, אבל בתפילת המנחה מצינו שיצחק נענה מיד יעו"ש, וכן מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן א) שכתב ששעת מנחה עת מרוצה בימים וכמו שיש עתים מרוצים בשנה כעשרת ימי תשובה שבין ר"ה ליוה"כ וכו' וגם בדניאל כתיב והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון מועף אלי בעת מנחת ערב עכ"ד.

וכתב בטור ריש סימן רלב, וכשיגיע זמן המנחה יתפלל, ומאד צריך ליזהר בה דאמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפילת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו, והטעם מפני שתפילת השחר זמנה ידוע בבוקר בקומו ממטתו מתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו, וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו, אבל של מנחה שהוא באמצע היום בעוד שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה ואם עשה כן שכרו הרבה מאד וע"כ מנעו חכמים לעשות מלאכות הקבועות וכו'. עכ"ד, ומבואר דצריך בה כוונה טובא, אבל זמנה הוא זמן מסוגל עד למאוד.

וראה עוד מש"כ רבינו משה בן מכיר זיע"א בספר סדר היום וז"ל: וצריך האדם ליזהר בתפילת המנחה הרבה מאד כמ"ש ז"ל שמצינו שלא נענה אליהו אלא בתפילת המנחה והוא בכוונה המתין לאותה שעה וכו' ונראה שאותה שעה ראויה לענייה משעה אחרת והטעם מפני שבאותה שעה מתחלת לשלוט מידת הדין ומי שיוכל לשלוט שיתגברו הרחמים על הדין כוחו גדול ומפיקים לו רצונו וחפצו כיון שהפיק רצון שמים בהתחננו אליו ולעורר רחמים בזמן הדין וממלאים כל שאלותיו ונענה עכ"ד, וראה עוד מש"כ בזה בגם אני אודך ענינים שונים ח"א סימן ד'.

וכן כתב החפץ חיים זצ"ל בספרו מחנה ישראל ח"א פ"ח שכתב, מאד צריך האדם להיות זהיר בתפילת המנחה שלא להפסדינה בשום פעם ברצונו שזכותה יותר גדול עכ"ד. וכן מבואר בשו"ת המבי"ט ח"ג סימן קצ יעו"ש.

וראה עוד בכלי יקר עה"פ ויצא יצחק לשוח בשדה שכתב שמה שלמדו חז"ל גבמ' בברוכת דף כו מכאן שיצחק תיקן תפילת מנחה יש ללמוד נמי סמך למה שאמרו בגמ' בברכות דף ו' לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפילת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפילת המנחה ואע"פ שגם אברהם ויעקב תיקנו גם תפילת שחרית

וערבית מ"מ לא מצינו שנענו תיכף אבל בתפילת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד כי מסתמא התפלל יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך כי על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה וכו' וכתוב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. עכ"ד, ומבואר דמכח תפילתו נענה בתפילת המנחה, וממילא מוכח לכאורה דזמן תפילת מנחה הוא הזמן המסוגל לתפילה.

ואמנם בעיקר דברי הכלי יקר יש לעיין ממש"כ בספר האשכול (הל' תפילה דף יב) שכתב בזה"ל: והא דאמרי' אברהם תקן תפילת שחרית תקנה לכל העולם ופרסמה לכל משום דנענה בה ויצחק כמו כן תקן תפילת המנחה לכל משום דנענה בה דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וכתוב וירא והנה גמלים באים וכן יעקב תקן תפילת ערבית משום דנענה בה דכתיב והנה ה' נצב עליו וגו' ע"כ.

הרהור בתשובה קודם תפילת מנחה

וכתב מרן החיד"א בספר קשר גודל אחד סימן כד סקט"ז וז"ל: כשהיה להאריז"ל לפרוע שכר שכיר היה משתדל לפרועו קודם מנחה שהיה אומר איך אעמוד להתפלל מנחה לפני ה' ובאה לידי מצוה גדולה ולא קיימתיה, ומזה יקח האדם מוסר שקודם מנחה יכוין רעיוניו ויהרהר תשובה, ואם יוכל ללמוד קודם מנחה מעט טוב מאוד עכ"ל, וכן כתב בשל"ה הקדוש (חולין פרק דרך חיים אות קנג) וז"ל: כבר הוזכר למעלה אות קלז מענין התשובה ביומו תתן שכרו' דברים כד טו שצריך האדם לעשות בכל יום ולפשפש במעשה היום באופן שיקוים ויקרא כב ז ובא השמש וטהר' קודם שיכנס היום שאחריו והנה אולי יהיה הזמן קצר כי צריך לפשפש וגם לתקן המקולקל ולמצוא דרכים נכונים והנה העת קצר כי מגיע זמן התפילה וזמן התקשרות הלילה ביום בעסק התורה וזמן קריאת שמע וכיוצא בזה אשכילך ואורך בדרך זו תלך בשקיעת החמה להרהר בתשובה ולעשות הסכמה בלבו שיפשפש ויתקן כל המעוות כשיהיה לו פנאי אח"כ קודם השכיבה ואף שלא נגמרה התשובה בהערב השמש נקרא בעל תשובה כדמיון הדין הפסוק מי שאינו רוצה לציית דינא כותבין עליו פתקא דשמתא ומיד שאומר הא צייתנא אף על גב שעדיין לא נעשה כפי מה שיורה הדין עליו קורע ין פתקא הזו בבא קמא קיג א חו"מ סי' י"א ס"ד כן בנידון הזה מיד שמהרהר תשובה ועושה הסכמה לעשות תשובה שלמה נקרא בעל תשובה ובתנאי שאחר כך קודם השכיבה יגמור התשובה ותיקונה ועל זה רמזו (ברוכת יט א) המהרהר אחר מטתו של תלמיד חכם וכו' כי בודאי עשה תשובה קודם שהלך למטה עכ"ד.

וכן הו"ד דברי מרן החיד"א הנ"ל בכף החיים סימן רלב סקי"ב וציין עוד בזה למש"כ בחסד לאלפים ששם כתב להביא מש"כ בזה"ק פרשת קדושים דף פד ע"ב שהחמיר בזה מאוד יעו"ש.

זהירות בכוונה בתפילת מנחה

וכתב בכה"ח סימן רלב סק"ב וז"ל: ועיקר התפילה היא הכוונה כי ע"י זה נמשך לו שפע וברכה כמו שכתב בזוהר הקדוש פרשת פקודי דף רל"ח וז"ל כל מאן דצלי צלותא וקשיר יחודא מסתכלין ביה אי איהו צלותא וקשורא כדקא יאות ואי איהו צלותא וההוא קשורא כדקא יאות כדין איתברך איהו בקדמיתא מאתר דכל ברכאן ויברך אותם משה עכ"ל ועוד

עיין בזוהר הקדוש פרשת ויחי דף ר"ל ע"א שכתב וז"ל דבעי בר נש לכוונא דעתיה בצלותא דמנחה בכולהו צלותא בעי בר נש לכוונא דעתיה ובהאי צלותא יתיר מכולהו בגין דדינא שריא בעלמא ועל דא צלותא דמנחה יצחק תקין לה עכ"ל עכ"ד הכה"ח.

ונראה דכיון דבעינן כוונה מיוחדת, ממילא למש"כ בכמה מספרי האחרונים לדון האם אדם שיש לו אפשרות או להתפלל מנחה או להתפלל שחרית או מעריב עדיף שיתפלל תפילת מנחה כיון שמעלתה מאוד גדולה, ואמנם כבר כתבו בזה דליכא נפק"מ דאם יכול להתפלל שחרית עדיף טפי משום זריזין מקדימין למצוות, ובמה שנח' הרדב"ז והחכם צבי, והו"ד במשנ"ב סימן צ', ומ"מ י"ל שכיון שתפילת מנחה עיקרה היא הכוונה וקשה מאוד לכוון בתפילת מנחה וכמ"ש בשו"ע בכמה דוכתי שבזמנינו אין אנו מכוונין (עי' סימן קח, ויש לי בזה עוד עשרות נפק"מ שיוצאים מהאי דינא ועוד חזון למועד) ממילא לכאורה עדיף להתפלל שחרית או מעריב במקום תפילת מנחה, ומ"מ לדינא אם תפילת מנחה קאי לפניו שיתפלל מנחה, משום אין מעבירין על המצוות ועוד וכדכתבו בזה הפוסקים.

מדוע נקראת תפילת מנחה

והנה בראשונים כתבו להעיר מדוע נקרא בשם תפילת המנחה הרי הוא הזמן של הקרבת תמיד של בין הערבים, וא"כ מדוע נקרא בשם מנחה, ובתו' בפסחים דף קז ע"א כתבו לתרץ דהוא ע"פ מה שאמרו בגמ' לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בשעת המנחה, דכתיב ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וגו' ושמא בשעת הקרבת המנחה נענה ולכן קרי ליה תפילת מנחה שאז הוי עת רצון. יעו"ש.

ובארחות חיים (הל' תפילת המנחה א) שכתב בזה"ל: כתב הרמב"ן ז"ל מנחה מלשון מנות השמש והשקט אורו הגדול כדאמרינן למנח יומא והן מנחה גדולה ומנחה קטנה עכ"ל, והו"ד בתוי"ט ברכות פ"ד מ"א, וראה עוד בלחם שמים שם בביאור דברי הרמב"ן.

ובאבודרהם (סדר תפילת מנחה) כתב, ונקראת זאת התפילה מנחה מפני שבשעה עשירית מן היום שנברא בו אדם הראשון חטא, וזהו שכתוב לרוח היום ומתגרמינן למנח יומא עכ"ד. ואפש"ל שמשו"ה איתא בזוה"ק פרשת ויחי דף רל ע"א שהוא זמן הדין.

וברמ"ע מפאנו (סימן כב) כתב שלשון מנחה נגזרה מדכתיב לרוח היום ומתרגמינן למנח יומא, וזה שהיום והוא השמש המשער אצלנו מדת יום נוטה באותה שעה ללכת למנוחתו להשתחוות לקונו במערב וגופה של חמה שהיא קבועה בגלגל בהגיעה לנקודת המערב היא עצמה קרובן מנחה לקונה וממנה הדוגמא אלינו שנקריב עצמנו ונפשנו לשמים עכ"ד, וראה עוד בפתח הדברי ריש סימן רלב מש"כ בדעת הרמב"ם.

ובשל"ה הקדוש (ספחים מצה עשירה דרוש שני שלב) כתב שיצחק תיקן תפילת המנחה כשבא אביו להקריבו כעולה כי אמר אין עולה בלא מנחה ולכן נקראת תפילה זו בשם מנחה.

ובעמודי שש לבעל הכלי יקר פרק ז' כתב לבאר שנקרא תפילת מנחה ע"פ מה דאיתא בגמ' במנחות דף קד ע"א שדרכו של עני להקריב מנחה והוי כאילו הקריב את נפשו והנפש

הוא ודאי דורון חשוב לה' ולפי שסתם מנחה גודלה מכל הקורבנות ע"כ הושאל לשון זה אל התפילה הגדולה שבכולם עכ"ד.

ובא"ר כתב להביא בזה מש"כ בתשובת אמונת שמואל סימן כ' שכתב שבשלמא תמיד של שחר הוא לכפר על עבירות דלילה ואיברים ופדרים של ערבית על עבירות היום אכן השחיטה והקרבת של בין ערבים והתפילה שנתנה בשביל הכל שלא לצורך כי הוא באמצע יום, ולכן אמרו באמת שהוא מתנה ומנחה עכ"ד, וכן כתב בחידושי החת"ס עמ"ס פסחים דף קז ע"א יעו"ש.

ומרן החיד"א עמ"ס פסחים שם כתב שלכך נקראת מנחה לפי שבמנחה כתיב ונפש כי תקריב מנחה דמעלין עליו כאילו הקריב נפשו וכן יצחק שתקן מנחה נחשב לו כאילו אפרו צבור ע"ג המזבח יעו"ש, וראה עוד בבן איש חי ש"א פרשת ויקהל.

ובשנות אליהו להגר"א עמ"ס ברכות פ"ד מ"ו ובמס' שבת פ"א מ"ב, כתב לבאר הכתוב ויהי בעלות המנחה, שאיירי על זמן הקרבת המנחת תמיד של בין הערבים וביאר שתמיד נשחט בכל יום במשונה ומחצה, וזמן הקרתבו שעה כמבואר בריש פרק תמיד נשחט, ונמצא שהקרבת מנחתו בתשע ומחצה וזהו זמן מנחה קטנה, וכתב הגר"א דקיננו זמן מנחה קטנה לפי זמן הקרבת המנחה של התמיד כי רצו לתקן סמוך לשקיעה לקיים הכתוב ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים, וזה הוא הטעם שיהא זהיר בתפילת המנחה כי היא בזמן הקרבת המנחה אשר עליו נאמר ונפש כי תקריב וכתיב ביה רצוי ואזכרה עכ"ד. ומבואר לדבריו שעיקר זמן תקנת חז"ל לתפילת מנחה הוא בזמן הקרבת המנחה.

ובערוך השולחן ריש סימן רלב כתב בזה"ל: רבותינו בעלי התוס' בפסחים [ק"ז]. הקשו למה נקראת תפלה זו מנחה דאי משום מנחת התמיד והחביתין הלא בתמיד של שחר היה ג"כ מנחות אלו ותרצו דאמרינן בברכות [ו':] דאליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה ושמא בשעת הקרבת המנחה נענה ולכך קרי לה תפלת המנחה שאז היה שעת רצון עכ"ל ועדיין אינו מובן למה באמת בעת הקרבת מנחה של ערב נענה ולמה היה אז שעת רצון והרי גם בשחרית כן הוא ונ"ל דהעניין כן הוא דידוע שבשעת הקרבת המנחה היו מנסכין נסוך היין ושרו הלויים בכלי שיר וזהו בין בתמיד של שחר ובין בתמיד של בין הערבים ואין לך עת רצון גדול מזה אלא שבין הערבים הוי יותר עת רצון משום שהמנחה היא בסוף כל העבודות כדאיתא ביומא [ל"ד]. ונמצא שהמנחה של בין הערבים היא העבודה האחרונה של היום וחביבה ורצוייה כמו תפלת נעילה ביוהכ"פ ולכן אז הוא העת רצון וכן אמר דוד [תהלים קמא, ב] תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב הרי דמנחת ערב היא החביבה יותר [ובירושלמי פ"ד הל' א' יליף מזה דמנחה הוקשה לקטרת ע"ש והמג"א הביא בשם הירושלמי דנתקנה בזמן הקטרת והביא מפרק ג' ואינו כן ע"ש ויש ליישב והאבודרה"ם פי' שהוא לשון מנחה דכשהשמש יורדת למערב הוי כהולכת למנוחתה אך לפ"ז היה לנו לקרותה מנוח ומנחה הוא לשון מתנה ואולי דלדעת הרמב"ם דתפלה דאורייתא ופעם אחת ביום כמ"ש בסי' פ"ט א"כ שחרית הוי פריעת חוב ומנחה היא מתנה ודו"ק עכ"ד.

ובאפיקי מגינים כתב שנקראת מנחה מחמת שהיא התפילה המועטת שאין צריך לסומכה גאולה לתפילה, וכמו שכתב בחינוך מצוה קטז בטעם קרבן מנחה וז"ל: ע"כ יקרא מנחה מפני שעניינה מעט מקרבן בעל חיים כמו שמנחות בני אדם יהיו במועט ברוב הפעמים עכ"ל.

תפילת מנחה קצרה בישיבות

הנה בעיקר החיוב אם גם בתפילת מנחה יש דין חזרת הש"ץ כבר כתב הרמב"ם בפרק ט' מהלכות תפילה הלכה ה' שגם במנחה אחר שהתפללו הציבור תפילת הלחש יש לש"ץ לחזור התפילה בקול רם ומקור דבריו ממה שנתבאר בדברי הגמ' בראש השנה דף לג ע"א וכן איתא בטור סימן תקצ"א, ובבית יוסף (סימן רל"ד) כתב בזה"ל: מנהג האשכנזים שהש"ץ חזור תפילת י"ח במנחה כמו בשחרית אבל הספרדים נוהגים שלא לחזור התפילה אלא הש"ץ מתפלל עם הציבור תפילה אחת בקול רם ואומר קדושה עמהם אבל מנהג האשכנזים לחזור התפילה במנחה הוא הנכון וכ"כ הרמב"ם והטור והכל בו וכן הנהיגו כל גאוני הדור שלפנינו בעיר צפת ת"ו וגזרו נידוי לעבור על תקנתם ע"כ, אולם בב"י בסימן קכ"ד (ד"ה כתב הלבוש) לא משמע הכי.

אולם כתב במאמר מרדכי (שם) שודאי העיקר להלכה כמ"ש בסימן רל"ד, והכי משמע לדינא בשו"ע סימן רל"ב סעיף א' וז"ל, אם השעה דחוקה יתפללו בלחש ואח"כ יאמר שליח ציבור מגן ומחיה ויענה קדשה ומסים האל הקדוש אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות עכ"ד, ומוכח דרק אם השעה דחוקה יתפללו מנחה קצרה ושעה דחוקה היינו שאין שהות ביום לומר י"ח ברכות וכן מבואר שם בב"י סימן רל"ב וכמו שמבואר בספר האשכול סימן כ"ה בשם הגאונים ושכן כתב בשו"ת המבי"ט ח"ג סימן ק"צ שאם אין סיבת אונס חייבים לחזור התפילה גם במנחה, וכן משמע ברמ"א סימן קכ"ד סעיף ד' שהעלה לדינא וכתב אם הוא שעת הדחק וכגון שירא שיעבור זמן תפילה יתפלל מנחה קצרה, ושכן פסק במשנ"ב סימן קכ"ד סק"ו בשם האחרונים ע"ש, וכן משמע ברמ"א סימן רלב שכתב שי"א שיתפלל השליח ציבור עם הקהל בקול רם ועיין.

ועוד בגודל מעלת החזרה יעוין עוד בשער הכוונות (דרוש ב' מתפילה מנחה) ובפרי עץ חיים (דף עד.) ע"ש עוד, ובראשית חכמה (שער הקדושה פרק ח') כתב ע"ש עוד, וע"ע בספר משחא דרבותא או"ח סימן קי"ב ע"ש. ובכף החיים (סימן קנה סקט"ז) דתפילת החזרה יותר גדולה מתפילה העמידה ויש להזהר בה מאוד ע"ש, וע"ע בכה"ח (סימן רל"ב סק"ט) שתפילת החזרה משלימה את תפילה העמידה, וכך מתבאר בבא"ח (ש"א פרשת תרומה אות ב') וז"ל: דבחזרת התפילה חוזרים ונעשים כל התיקונים שנשעו בתפילת הלחש אלא שהחזרה היא מגעת במקום עליון וגבוה יותר ממקום דמגעת שם תפלה דלחש וכו' ע"ש, והיינו מחמת הציבור דיש להוכיח ד"ז ממש"כ הרמב"ם בהל' תפילה פ"ח ע"ש, והוכיח כן בספר טהרת המים (מערכת ת' אות ט') ע"ש, וע"ע בשו"ת חתם סופר (ליקוטים ירושלים תשל"ג סימן ד') שכתב דדין המתפלל הש"ץ חשיב כעיקר תפילה בציבור ע"ש, וע"ע בקונטרס שער יוסף בדיני דילוג בתפילה עמ' 20 ע"ש.

וע"ע בעוד יוסף חי (פרשת תרומה) שהחזרת הש"ץ חשיב כתפילה בציבור ולכן חשיב שבע ביום היללתיך ע"ש, וע"ע בשערי רחמים (אות מ) דאחר שהביא מהגר"א דהא דאיתא בגמי דאם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר וכו' היינו בסוד ב תפילות בלחש ובחזרה ששם מתקבל התפילה ביותר כתב שם בהערה דעל כן לא יפה עושים אותם המתעצלים לומר כל חזרת הש"ץ ואומרים בקו"ר רק את ג הראשונות וכתב שהם גוזלים את הרבים אך סיים שם דאם יש לחוש שלא יהיו עשרה השומעים את חזרת הש"ץ אז נכון שלא לומר אלא את הג' ראשונות עכ"ד, ובבאר היטב (סימן רל"ב סק"א) כתב בשם האריז"ל לחדש שעדיך לומר חזרת הש"ץ אפילו אחר שקיעת החמה מלהתפלל מנחה קצרה וע"ז נסמכו רבים ובפרט בני החסידים ושוב מצאתי שכהאי דינא דפסק הבאר היטב כן הובא בקובץ מבקשי תורה (חלק טו עמוד רנא אות עא) בשם הגרשז"א שעדיף להתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ ואף שיאמרו החזרה לאחר השקיעה מלהתפלל מנחה קצרה.

והנה לענין מה שנוהגין בישיבות להתפלל מנחה קצרה הנה ידוע מש"כ בשו"ת הרא"ש (כלל יט) וז"ל: והקהל יש להם לשתוק ולכיון לברכת החזן ולומר אמן וכשאינן תשעה בבית הכנסת המכוונין לברכת הש"ץ קרוב הוא בעיני שברכת הש"ץ לבטלה כי תקנו ברכות לש"ץ לאמרם בעשרה וכשאינן תשעה בבית הכנסת המכוונין לברכת ש"ץ נראה כברכה לבטלה לכן כל אדם ועשה עצמו כאילו אין תשעה זולתו ונכון לברכת החזן עכ"ל.

והכי משמע בשו"ע סימן קכ"ד סעיף ד' וז"ל: כאשר אין תשעה שמכוונים לברכותיו של הש"ץ קרוב להיות ברכותיו לבטלה וכו' ע"ש עוד, ומ"מ משמע משו"ת הרא"ש דהיכא דלא מקשיבים הוי ברכה לבטלה ולכן עדיף בכה"ג שלא לעשות חזרת הש"ץ וכן פסק הרמב"ם בתשובה ונדפס בשו"ת פאר הדור (סימן לח, מהדורת פריימן) וז"ל השאלה והתשובה: שאלה עד עתה היו אומרים התפלה בקול רם ועכשיו בלחש ויש מערערים על ש"ץ החזרה בהיות שכבר יצאו כל הקהל ידי חובה בתפלה בלחש ואין שם מי שאינו בקי להתפלל ואם כן תהיה חזרת הש"ץ ברכה לבטלה.

תשובה אני אומר כי הדין עם המערערים אבל לא מטעמים זולתי כי בעת חזרת השליח ציבור התפלה כל העם מחזירים פניהם ובלחי מקשיבים לקולו זולתי מדברים בשיחה בטלה ודברי היתול ושחוק וזה חילול הש"י הוא אמנם אם אפשר שיש מהם או כולם יקשיבו לתפלה בעת שיחזור אותה שליח ציבור ויענו אמן אחר כל ברכה וברכה הלא זה טוב מאד להם מאמור התפלה בקול רם וכתב משה עכ"ל וכן מתבאר מתשובות אחרות של הרמב"ם בסימן ל"ה ל"ו ע"ש.

והכי פסק גם לדינא בנו של הרמב"ם רבינו אברהם בן הרמב"ם בתשובותיו שהובאה בראש הספר מעשה רקח, ונדפס גם בהערות לשו"ת פאר הדור סימן קמ"ח, וז"ל: וכבר נודע ונתפרסם מה שתיקן אבא מארי ז"ל והסכימו עמו חכמי דורו העומדים עמו וזה שהוא ראה שכשיחזיר השליח ציבור התפלה בקול רם אחר הלחש לא יתנו אוזן כל העם לשמוע ממנו באימה ולעמוד במוסר בעמידתם בתפלה אלא יעמדו כעומד בעל כרחו ויתעסקו להשיח זה עם זה בשיחה בטלה וכיוצא בה אלא שהם כשיגיעו לקדושה יענו קדוש ושאר הפרקים וכשיגיע למודים יאמרו התלמידים המדקדקים מודים דרבנן וראה ז"ל שיש בזה מכשול

עוון גדול לפי ששיחת האנשים בעוד ששליח ציבור מתפלל והם אינם מכוונים לשמוע מבלי היות להם מוסר בעמדם יש בו זילזול בכבוד שמים מה שהוא גלוי ואין הסיבה לזה כי אם להיות שהם כבר יצאו ידי חובה בתפלת הלחש ובלחי עסוקים באמירת התפלה על כן תיקן ז"ל שיגביה קולו שליח ציבור מתחיל וינהוג המנהג בתפלה כמו שנהוג בפריסה על שמע ששליח ציבור יגביה קולו מבראשונה להוציא את מי שאינו יודע והנמשכים אחריו יתפללו בלחש או בקול נמוך מקולו להוציא עצמן ויאמר הקדושה בברכה שלישית והעם יענו הפרקים שראוי לענות ויברכו הכהנים ברכת כהנים אחר ההודאה והעם יענו אמן אחר כל ברכה וברכה ויסיים שליח ציבור והציבור תפלתן כאחד ויפסעו כולן ג' פסיעות בבת אחת, ונתפרסם זה התיקון בארץ מצרים כל ימי חייו ואחר פטירתו ז"ל וניצולו העם מהמכשול שהיו נכשלים בו ולא חלק עליו אחד מחכמי דורו בזה ולא ייחסו אותו לחלוק על דברי חז"ל בדבר זה עם היותו היפך סדר התלמוד עכ"ל. ובמש"כ כן לענין שחרית יש להאריך עוד בפ"ע, ומ"מ מבואר כן לדינא לענין מנחה.

וכן הביא לדינא בשו"ת הרדב"ז (ד' ה', ד' צא) שהביא תשובת הרמב"ם שהטעם שהנהיגו תפילה קצרה בארצות ישמעאל לפי שאמל הישמעלים יש קפידא גדולה שלא להפסיק ולא לרוק ולא לדבר בתוך תפלתם וכיון שאצל בני ישראל ביו מזלזלים בזה בתוך חזרת הש"ץ התפילה ויצא ע"ז שם רע לכל הרואה אותם הנהיגו שיתפללו כולם ביחד עד הש"ץ וגם כדי שלא ילמדו לזלזל בחזרת הש"ץ מי שעדיין לא התפלל בפני עצמו בלחש ע"כ, והוא על אותו רעיון וע"ע במש"כ בשו"ת מים חיים משאש סימן מ"א.

וכהאי דינא כן משמע בשו"ת הרשב"ש סימן נ"ו שכתב דאילו היה מסכים כמו אביו הרשב"ץ היה מבטל חזרת הש"ץ מטעם שאין העם מקשיבים ודמי להם כמשאוי ע"ש, וכן בשו"ת מהרלב"ח סימן ט"ו כתב לבאר טעם המנהג שלא לעשות חזרת הש"ץ וז"ל: שבעוונותינו שרבו לבנו פונה לבטלה ולדברי שחוק בעת התפילה וליכא י' דצייתו לברכת ש"ץ, וכבר כתב הרא"ש כי כשהוא כן קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה ולכן בראותם מעט הבאים להתפלל בעת מנחת ערב ראו חכמי הדור כי כשר הדבר שישמיע הש"ץ בתפילתו ואל יכניס עצמו ספק ברכה לבטלה ע"ש.

ובשו"ת המבי"ט (ח"ג סימן קצ) כתב שאם יש כעשרים בני אדם בתפילת המנחה שאם כולם לא יכוונו לחזרת הש"ץ לפחות עשרה מהם יכוונו יתפללו בלחש ובחזרת הש"ץ ואם אין כ' אנשים אם הם יראי ה' וחושבי שמו שיכוונו לבם לכל תפילת החזרה ויענו אמן מוטב שיתפללו עם חזרת הש"ץ ואם לאו יאמרו ג' ראשונות בקול והשאר בלחש ע"ש, ומבואר דכ"ז שיש קצת אנשים וא"כ אולי שאני ישיבות של מאות בחורים דמסתמא יש תשעה שמקשיבים ומ"מ כל מקום יש לדונו למקומו אם יש עשרה מקשיבים או לא, ואם לאו סו"ס הוה ברכותיו לבטלה, וכמו שמבואר בספר פתחי הדביר (ח"ב דף יז: קונטרס אחרון לסימן נה) וז"ל: שהרוצים להתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ לא יעשו כן אלא א"כ ברור להם שיש תשעה שמכוונים לחזרת הש"ץ ועונים אמן הלא"ה יתפללו תפילה אחת בקול רם בשביל הקדושה ואחר האל הקדוש ימשיכו בלחש ע"ש, וכן כתב בפלא יועץ (ערך אמן) שאם יש אנשים מועטים ויש לחוש שלא יהיו תשעה עונים אמן אחריו ונמצאו

ברכותיו לבטלה יותר טוב שיאמרו שלוש ראשונות בקול רם והשאר בלחש ע"ש וכן העלה לדינא גם בשו"ת התעוררות בתשובה ח"ג סימן ט' ע"ש.

וכן מתבאר בדברי הערוך השולחן (סימן רל"ב סעיף ז') שמה שיש להתפלל מנחה רגיל זהו בבית הכנסת שיש אנשים רבים ומובטחים שיהיו עשרים אנשים שעונים אמן על הברכות עדיף שיתפללו תפילה קצרה כדי שלא תהיינה הברכות לבטלה ע"ש, ובבא"ח (פרשת תרומה אות ב') כתב שבכה"ג שלא יענו אמן על החזרה ומשיחים ניתן להתפלל מנחה קצרה ע"ש.

והנה לענין דינא לענין תפילת מנחה קצרה בישיבות ידועה תקנתו של הרב מפוניב'ז להתפלל תפילת מנחה קצרה בעולם הישיבות, משום שחוששים שבשעת שהש"ץ חוזר החזרה יהיו מהורהורים במה ששמעו בשיעור ולא יהיו מיושבים בדעתם כל הצורך להאזין לחזרת הש"ץ. וכן סיפר לי אחי הבה"ח רבי אליהו פורת נ"י מח"ס מאלפי זהב וש"ס שכן המנהג עתה בישיבת פוניב'ז, וכן נוהגים ראשי הישיבה דשם, וכן מרן הגר"ד פוברסקי שליט"א בעל הבד קודש נוהג בעצמו לעלות ביא"צ של אביו לתפילת מנחה בישיבה אף שהיא תפילת מנחה קצרה, וכנראה דעושים כן משום שכך הרב מפוניב'ז הנהיג, וידוע שם שלא לשנות מתקנותיו. [אולם העיר לי בזה אחי הבה"ח אליהו פורת נ"י שבבית הגר"ד פוברסקי שליט"א מתפללים מנחה כרגיל].

ובספר תשובות הרב אביגדור הלוי נבנצל (או"ח עמ' קמח אות קלב) לענין תפילת מנחה קצרה דהוא הדרכה לכתחילה, במקום שיש הרבה דיבורים שיתפללו תפילה קצרה ע"ש.

ובמועדים וזמנים (ח"ח סימן צ"ד עמ' קו) הביא בשם הגר"א קוטלר זצ"ל כי הטעם שבישיבות ובמקומות אחרים מתפללים תפילת מנחה קצרה כי חוששים שמשיחים באמצע חזרת הש"ץ וע"ז איתא בשו"ע (סימן קכד סעיף ז') דגדול עונו מנושא ע"ש, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ז סימן צד, בירורים בכמה הנהגות מרבינו החזו"א אות ג' וביאר מה דהחזו"א לא היה מרוצה מהמנהג להתפלל תפילה מנחה קצרה בישיבות.

ושם כתב דאע"פ שנהגו כן מהטעם שלא יהיו מיושבים בדעתם מחמת השיעור, מ"מ כתב שם: מיהו ראוי לשנות המנהג ולהתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ בשלימות ולזרום לשמוע חזרת הש"ץ שגדולה מעלת תפילת המנחה, וכדאיתא בגמ' בברכות דף ו' ע"ב שאף אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה, וכ"ש מעלת חזרת הש"ץ של מנחה שהיא תפילת הציבור וסגולתו רבה, וכבר צווחו ע"ז כמה גדולים שמנחה קצרה תיקנוהו רק בדיעבד כשאינן שהות בידם להתפלל גם בלחש וגם חזרת הש"ץ והיאך עושים לכתחילה דבר שהוא בדיעבד ע"ש, אולם סו"ס י"ל ע"פ דברי הרמב"ם בתשובה ודברי בנו רבינו אברהם בן הרמב"ם דיש להתפלל מנחה קצרה היכא דיש חשש לדיבורים, וא"כ סו"ס שפיר עבדי הכי.

ולכן כל מקום יש לדונו למקומו אם יש עשרה שמקשיבים או לא, דאם לא סו"ס הוה ברכותיו לבטלה, וכמו שמבואר בספר פתח הדביר, ובערוך השולחן ועוד, וראה עוד בחוט שני תפילה עמ' רה שכתב ללמד זכות כל אלו שנוהגין להתפלל מנחה קצרה אחר השיעור הוי טרודים בשיעור. וע"ע במש"כ בזה במכתב הערות לספר אבני דרך חט"ו.

עוד ביאור מצינו בזה במש"כ בספר אמת ליעקב (סימן קכ"ד הערה 152) משמיה דהגר"י קמינצקי שהטעם הוא משום שעיקר תקנת חזרת הש"ץ הייתה רק בבית הכנסת ששם התפללו עמי הארץ שלא ידעו להתפלל, אבל בבית המדרש ששם התפללו רק תלמידי חכמים לא תקנו חזרת הש"ץ כלל ורק בשחרית חזרו התפילה אפילו בבית מדרש משום סמיכות גאולה לתפילה שא"א להם להפסיק לאחר גאל ישראל ולשמוע מהש"ץ עד קדושה ולכן הוצרכו להתפלל בעצמם ולשוב ולשמוע חזרת הש"ץ. [עוד טעם ראיתי שהביא בספר זכרון שירת מרים, שהביא מחכ"א שליט"א שטעם מנהג אותן ישיבות שבימים שיש שיעור כללי מתפללים מנחה קצרה הרי זה משום שחששו שמחמת הריתחא דאורייתא ימשיכו לדבר בלימוד אחר השיעור על חשבון תפילת מנחה ועדיף שידברו בזמן שהש"ץ אומר בקול את הברכות הראשונות ולא כשהציבור מתחילים תפילת לחש ע"ש, אולם לענ"ד טעם זה תמוה דהא הרי עדיף שידברו בזמן שמתפללים בלחש ולא בזמן חזרת הש"ץ שהוא יותר חמור], ועיקר התקנה הוא שחזרת הש"ץ מבואר בגמרא בר"ה דף לד ע"ב שהיא כדי להוציא את מי שאינו בקי. וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ח סימן לז) שלא רצה להתיר לדינא מנחה קצרה באופן קבוע אלא א"כ בכה"ג שלא יתבטל המנין

וע"ע בשו"ת קנין תורה (ח"ד סימן ז') כתב ששמע שנהגו כן מחמת ביטול תורה תמה, ונבהלתי לשמוע דאטו מתקני חזרת הש"ץ במנחה לא חששו מפני ביטול תורה ועובדא ידענא ממרן החת"ס זיע"א בבחורתו והיה רגיל להאריך מאד בהשמ"ע וחבריו בישיבה היה מי שהתגרה בו וא"ל עד שסיימת השמ"ע כבר למדתי סימן שלם בשו"ע וע"ז ענה לו החת"ס הרי חז"ל הבטיחו להמאריך בתפילתו מאריכין לו ימיו ושנותיו א"כ אספיק עוד ללמוד הרבה סימנים בשו"ע, וכתב שם עוד דלפי מה שהבאתי לעיל דיש פלוגתא אם תפילת הלחש הוא התפילה בציבור או חזרת הש"ץ וא"כ אותן המשנים אין עושים תפילה בציבור לכו"ע, ועוד דהרי יש בני ישיבה דא"א להם לצמצם שייגעו עם הש"ץ עד מודים כדי לשחות כולם עמו ביחד כמבואר בסימן ק"ט ס"ב ע"ש, ואח"כ הביא שסו"ס מנהג אשכנז לא כן.

ובשו"ת יחווה דעת (ח"ג סימן ט"ז) כתב להעיר על מה שנהוג בעולם הישיבות להתפלל תפילת מנחה קצרה, אך לדינא כתב דבכה"ג דאין תשעה שמקשיבים יוכלים לעשות מנחה קצרה, אבל לדינא צריך לעשות חזרת הש"ץ ושהציבור יקשיבו לחזרת הש"ץ ע"ש דסו"ס לשו"ע הוא רק בדיעבד.

ובשו"ת אז נדברו (חלק יב סימן כג) שכתב שבתחילה חשב שאין לנהוג תפילת מנחה קצרה בישיבות אולם לאחר ארבעים שנה דאין אדם עומד על דעת רבו ס"ל דכן יש לנהוג כן, וזהו תו"ד: ואני כעת במחשבה אחרת שיכול להיות שבזמנינו טוב יותר לא לומר חזרת הש"ץ ורק לקצר כמו שנהוג באיזה ישיבות ויש סמך לזה בפוסקים כי ידוע מפורסם בש"ס ופוסקים כי מפני רוב עם הדרת מלך יותר טוב שאחד יעשה הברכה ויוציא חובת כולם אעפ"כ כתבו הפוסקים שבזמנינו שאין מכוונין כל כך יותר טוב שכל אחד יברך בעצמו וכמו כן נאמר בנוגע לחזרת הש"ץ מכבר הארכתי בסוף הספר אז נדברו חלק ג' בגודל מעלת שמיעת חזרת הש"ץ ועל המכשלה, ושוב ראיתי מביאים מתשובת הרמב"ם שתיקן במצרים שלא יתפללו תפלה בלחש רק שהש"ץ יתחיל מיד בקול רם והציבור יאמרו אחריו מלה

במלה כלחש מצני ושראה שהעש בשעת חזרת הש"ץ אינם פונים דעתם לתפלת הש"ץ ומדברים זה עם זה והש"ץ כמעט שמברר לבטלה ומתשובת הרדב"ז מביא שלא ניחא ל"י זה וגם המנהג שבמצרים ג"כ נתבטל בכל אופן זה סמך למה שכתבנו עכ"ד.

והנה בקובץ מבקשי תורה (שם) שהזהיר מלהתפלל מנחה קצרה אף במקום שאין י' שיכוונו כראוי לברכות הש"ץ ע"ש, ויל"ע מה טעמו בהא הא סו"ס אין מקשיבים, ובספר הזכרון זכרון עזרא הביאו בשם הגר"ע עטייה זצ"ל מר"י פורת יוסף בעיה"ק ירושלים תובב"א, שבחור שבישיבתו מתפללים מנחה קצרה ויש לו אפשרות להתפלל במנין אחר ובפרט אם הוא בקרבת מקום יש לו להעדיף להתפלל שם ולא בישיבה ע"ש, וכה"ג הביא בספר מאיר עוז בשם מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שכלמד בישיבת פוניב"ז הורה לו ללכת להתפלל במנין אחר בסמוך ע"ש, וע"ע במעשה איש (ח"ה עמ' יא) שמרן החזו"א לא היה ניחא ליה במנחה קצרה, ולכן פסק הכי הגר"ח ק, וראה עוד בדולה ומשקה (עמ' קלה) שנמשך אחרי החזו"א בזה וענה דלא ניחא ליה במנחה קצרה ע"ש, אולם התם אפשר דוקא כשאין חשש של דיבורים ע"ש, וע"ע בספר פאת שדך (תפילה עמ' קיד) שכתב שמה שיש מקומות שמתפללים מנחה קצרה תמה ע"ז וכי מותר לעקור תקנת חכמים ותמה משבת דף י' ע"א שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחודש ע"ש, וע"ש שהביא מהגר"א דושניצר שהיה מצעטר ע"כ אבל הנהגה זו אפילו במקומו ע"ש, אולם למעשה סו"ס איכא למימא דאי"ז משום חשש ביטול תורה אלא דסו"ס כמ"ש הרמב"ם דאין הציבור מקשיב לחזרת הש"ץ, וכדחזי ממאי עמא הדבר.

[ומ"מ בישיבות שבכל השנה מתפללים מנחה קצרה מ"מ בחנוכה אומרים חזרת הש"ץ כדי לומר על הנסים בציבור, כן הביא שם במועדים וזמנים מהגר"א קוטלר וטעמו דאמירת על הנסים בחנוכה היא מעיקר תקנת ימי חנוכה שקבעום להלל והודאה והיינו באמירת על הנסים כמבואר ברש"י ובאמירת על הנסים בציבור יש הודאה בציבור, ע"ש, [אולם בזה העיר לי אחי הבה"ח אליהו פורת נ"ו שבישיבת פוניב"ז לא נהגו כן עתכ"ד. וכן הביא גם בשו"ת רבבות אפרים ח"ז סימן קצ"ז אות ח' בשם הגר"י סרנא זצ"ל ר"י חברון ע"ש, וכן כתבו בעוד כמה ספרים, ולענ"ד סו"ס הא אכתי איכא חשש ברכות לבטלה, ומה די"ל דאולי יאמרו כן בציבור ועי"כ יהיה פרסומא ניסא ועיין].

תפילת מנחה קצרה שהזמן דחוק - כיצד הוא מנחה קצרה

הנה בעיקר דין תפילת מנחה קצרה כיצד סדרה, נאמרו בפוסקים שני דעות.

(א). בב"י כתב בשם שבולי הלקט שמקדימים ומתחילים להתפלל תפילת הלחש. וכן כתב בשו"ע או"ח סימן רלב ס"א כתב, אם השעה דחוקה יתפלל בלחש ואח"כ יאמר שליח ציבור מגן ומחיה ויענו קדושה ומסיים האל הקדוש אם אין שהות ביום לגמור שמו"ע ברכות, יעו"ש, ומבואר דלמעשה יש להתפלל בלחש ואח"כ יאמר הש"ץ ג' ברכות וקדושה.

(ב). וברמ"א כתב בשם המהרי"ל שמתחיל הש"ץ תפילה בקול ביחד עם הקהל, וכן כתב מבואר בסימן קכד ס"ב לדינא יעו"ש.

ובברכי יוסף כתב להביא דברי המהריק"ש שאין מנהג הספרדים כן אלא מתפללין בקול רם עם הש"ץ ונראה שמכאן למדו לומר ש"ץ עד מגן ומחיה וקדושה קודש בקול רם עכ"ד, [ואמנם יש שנוהגים לומר הג' אחרונות בקול כם וכמ"ש הרב המקובל מהר"ר יעקב צמח בהגהות כת"י וע"ע במנהג זה בב"י סימן רלד, ולפי"ז גם בחנוכה אפשר להתפלל מנחה קצרה, וראה בזה לקמן]. וכן כתב בבן איש חי ש"א פרשת תרומה הלכה ב' וז"ל: אלא רק בשעת הדחק שלא נשאר זמן או שהם עשרה בצמצום וברור לו שיש בהם אנשים המונים שאין נותנים לבם לחזרה ואפילו על אמנים לא יתנו לב לענות, דאז כל כהאי גוונא יתפלל הש"ץ שלשה ראשונות בקול רם עם הציבור כשהם מתפללין בלחש, כדי שיאמר קדושת נקדישך ונעריצך, ואחר חתימת אתה קדוש גם הש"ץ יסיים התפלה בלחש, ועיין מנחת אהרן כלל ט"ז אות נ"ו ע"ש כמנהג הזה יע"ש עכ"ד, וכן כתב בפתח הדביר שם וכן כתב בכף החיים שם.

האם צריך להתפלל עם השליח ציבור מילה במילה

הנה בביה"ל סימן קכד כתב בשם הפרי מגדים שהסכים שלכתחילה ראוי לציבור להתפלל עם הש"ץ מילה במילה עד אחר שומע תפילה ומודים והם בלחש והש"ץ יאמר הכל בקול רם, וכתב שם שלמעשה אין העולם נוהגין כן, אלא תיכף לאחר הקל הקדוש גם הש"ץ מתפלל בלחש, ואולי טעם המנהג הוא משום שברוב נוהגין הציבור להמתין עד שסיים הש"ץ הקל הקדוש וקשה להם להשיגו אח"כ לומר שומע תפילה ומודים בשוה וא"כ מה תועלת יהיה אם יתפלל בקול עכ"ד, וכן מבואר לדינא בביה"ל סימן רלב ס"א שלפי מה שאנו נוהגין כהיום שהש"ץ אינו אומר בקול רק עד אחר ברכה ג' כדי להוציאן יד"ח בקדושה בודאי שבתענית ציבור אין צריך הש"ץ לומר ברכת עננו רק בשומע תפילה כשאר יחידים שזה לא נקרא חזרת הש"ץ.

זמן אמירת תחנון במנחה קצרה

והנה לגבי זמן אמירת תחנון במנחה קצרה, לדידן בני ספרד שאומרים אשמנו בגדנו וכו' וי"ג מידות יש לחכות לעשרה כדי לאומרם בציבור, [אלא א"כ לא יהיה שקיעה] אבל לבני אשכנז הו"ד מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בקובץ מבקשי תורה חלק יד עמ' רלו שלא יאמר כל אחד תחנון לבד לאחר שמסיים תפילת לחש אלא ימתינו ויאמרו תחנון ביחד כיון שברוב עם הדרת מלך עכ"ד, ויש לומר ביותר דהתחנון יותר יתקבל כיון שיש לו מעלה של ציבור והארכתו במק"א דלדעת הרמב"ם התחנון הוא כמו תפילה, מיהו יש לעיין כיון שמבואר בסימן קלא שיש להצמיד התחנון לתפילה, ובחזרת הש"ץ לא חשיב הפסק כיון שהוא חלק מהתפילה, א"כ לכאורה נראה שאם הוא לחכות זמן רב אין להמתין לציבור משום זה.

האם מותר ללמוד בג' ראשונות של מנחה קצרה

והנה ראיתי לידידי הגאון רבי מאיר ערבה שליט"א בספר מאיר עוז סימן רלב עמ' 78 שכתב להסתפק בזה"ל: יש לעיין אם למנחה קצרה יש דין חזרת הש"ץ שאסור ללמוד בשעת חזרת הש"ץ האם ה"ה שאסור ללמוד כשהש"ץ אומר רק ג' ברכות ראשונות

ובביה"ל כתב לגבי אמירת עננו שאין זה נחשב לחזרת הש"ץ שיאמר עננו בברכה בפני עצמה, עכ"ל. ולענ"ד נראה בודאי אין לזה דין חזרת הש"ץ, וכמו שמוכח מדברי הבא"ח שהבאנו לעיל ולכן נראה שמותר ללמוד, אלא דיש לדון האם אסור ללמוד משום לא פלוג, ועיין.

[ובעיקר דברי הביה"ל הנ"ל, כתב בחזון עובדיה ד' תעניות עמ' צא כשמתפללים הקהל עם השליח ציבור ביחד ואומר השליח ציבור ג' ראשונות בקול רם כדי שיענו הציבור קדושה טוב שיאמרנה השליח ציבור ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא מלאומרה בושמע תפילה כדין היחיד יעו"ש, וכן כתב בשו"ת יחיה דעת ח"ו סימן רז אות כ' יעו"ש].

ושוב ראיתי בזה בספר הזכרון שירת מרים עמ' רסד כשכתב בשם הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א וז"ל: כשמתפללים מנחה קצרה אין ללמוד בשעה שהש"ץ אומר את הברכות הראשונות בקול רם כמו בחזרת הש"ץ ואף שיש אכן סברא לומר שאין לזה דין של חזרת הש"ץ מ"מ סו"ס אומרים את הברכות בקול רם עבור הציבור שישמעו ולא רק כהיכי תמצי לומר קדושה ולכן אין ללמוד באותה שעה עכ"ד, ובעמ' תרכט כתב שם לבאר ידידי הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א וכתב שם שלכאורה לפי הטעם שנפסק בשו"ע דהוי כדי להוציא את מי שאינו בקי נראה פשוט דאם הש"ת אינו אומר את כל התפילה בקול רם אין לזה דין חזרת הש"ץ, וכמו שנראה מדברי היבה"ל בריש סימן רלב שאין הש"ץ אומר עננו במנחה קצרה.

וכתב שם שאי נימא שאין לו דין חזרת הש"ץ איכא ביה נפק"מ לכמה דינים, (א) אף שבכל חזרת הש"ץ צריכים שיהיו לכל הפחות תשעה השומעים את הש"ץ ומכוונים לברכותיו מ"מ כאן שאומר בקול רם את הג' ברכות הראשונות אפשר שאין צורך בזה כיון שאין לזה דין חזרת הש"ץ, ובפרט שהוא אומר את התפילות עבור עצמו.

(ב). אף שבכל חזרת הש"ץ צריך לעמוד כמבואר ברמ"א סימן קכד ס"ד מ"מ נראה שהכא אין צריך בזה, כי הרי הטעם כתב במשנ"ב סק"כ שטעם העמידה הוא כיון שמכוונים ושומעים את הש"ץ ושומע כעונה כאילו מתפללים בעצמם דמיא וכ"ז לא שייך אלא שהש"ץ אומר את כל התפילה בקול רם.

(ג). בחזרת הש"ץ יש שאינם אומרים ברוך הוא וברוך שמו, מ"מ נראה דלכאורה הכא יש לענות, לפי הטעם שהוי הפסק בחזרת הש"ץ יעו"ש.

(ד). בש"ץ שנוהג להתפלל בנוסח ספרד והציבור מתפלל בנוסח אשכנז, שכאן הוא יכול להתפלל בנוסח ספרד, וכתב שם שנראה שאין חשש שיתפלל בנוסח ספרד אף שאמר לדור ודור אחר קדושה כמוסח אשכנז דשאני התם שזה חלק מקדושה ואי"ז נחשב שהתפלל חצי תפילה בנוסח אשכנז וחצי בנוסח ספרד ושכן הורה הגרשו"א בהליכות שלמה תפילה פ"ה הערה 65 יעו"ש.

(ה). במה שהסתפק בביה"ל אם כהש"ץ חוזר על התפילה עליו להמתין שתכלה האמן על הברכה הקודמת מכל הציבור או שסגי ברוב הציבור ונראה בנ"ד כו"ע מודו שסגי שימתין לרוב.

אם הש"ץ שמתפלל מנחה קצרה נחשב שמתפלל בציבור

וכתב בשו"ת אז נדברו ח"ז סימן טז אות ג', שכשמתפללים בשעת הדחק מנחה קצרה שהש"ץ אומר מקודם ג' ברכות הראשונות בקול רם נחשב כאילו גם הש"ץ מתפלל עם הציבור מתרי טעמי משום שמה שאומר בקול רם אף שאינו מוציא את הציבור מ"מ חשיב כמתפלל עם הציבור ועוד כתב שגם אם אינו מתחיל ממש ביחד עם הציבור מקרי תפילה בציבור משום שזהו רק חומרא לכתחילה להתחיל ביחד עם הציבור יעו"ש, וכן הו"ד הגרח"ק זצוק"ל בספר אשרי ישראל פרק כד הערה לו שכיון שיוצאים ממנו מסתבר שחשיב תפילה בציבור, ואמנם על הטעם הנ"ל יש להעיר כיון שכתבנו לעיל דסו"ס הרי הוא אינו מוציא יד"ח את הציבור ואין ע"ז גדר של חזרת הש"ץ, א"כ יש לומר שסו"ס הרי אינו חשיב שהתחיל עם הציבור, ומ"מ יש לזה מעלה של תפילה בציבור, וכמו המאחר להתפלל אחר שהציבור התחילו להתפלל שאין מעלתו כמתפלל ממש עם הציבור. נוכחו שנתבארו החילוקים הנ"ל בקונ' שערי יוסף בדיני דילוג בתפילה].

ושוב ראיתי שכיוצא בזה כתב להעיר ידידי הנ"ל בספר הזכרון שם עמ' תרלד והדברים צ"ע אמאי מקרי תפילה בציבור והרי סרס יש כאן רק תשעה שמתחילים יחד אבל העשירי התחיל קודם לכן וכבר נתבאר במקרא בארוכה דתפיב"צ גמורה היא רק כשמתחילים עשרה ביחד ממש וכמבואר ביד אליהו פסקים סי' ז' בהערה ובפמ"ג א"א ק"ט סק"ב ובביאור הלכה ק"ס סע' א' ד"ה לקדושה וד"ה הנכנס וע"ע במשנ"ב ס"ו סקל"ה מש"כ כנגד המדקדקין וממתינים בצור ישראל כדי לענות אחר שהש"ץ מסיים גאל ישראל דאין לעשות כן כיון שלכתחילה ראוי להתחיל תפילת י"ח עם הש"ץ והקהל בשווה ע"כ וחזינן דאפילו הבדל קטן אינו ראוי וע"ע בשרת תשובות והנהגות ח"ג סוס ל"ג שהביא משמיה דהגרא"א דסלר שבת"ת קעלם דקדקו מאד לכיון שכולם יתחילו בבת אחת ממש כי היכי דליהוי תפילה בציבור כמצותה וק"ו בנדו"ד שכשהצבור מתחילים הוא כבר בברכת אתה חונן וע"ע בארחות רבנו ח"א עמ נ"א ואכן שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א דכשמתפללים מנחה קצרה במנין מצומצם צריכים להתחיל כולם יחד עם הש"ץ ולומר עמו עד קדושה ולא ימתינו עד אחר שהש"ץ מגיע להאל הקדוש עכ"ד ויעו"ש עוד מה שהאריך בזה.

ושוב ראיתי עוד בשו"ת אז נדברו חלק יב סימן כג שכתב שחלילה לסרב לראש ישיבה או למשגיח שאומרים לבחור לגשת להיות ש"ץ כשמתפללים מנחה קצרה מחשש שאי"ז נקרא כשמתפלל עם הציבור שזה מעניני דרך ארץ קדמה לתורה יעו"ש.

ועוד ראה שם באז נדברו שכתב שאף במנין מצומצם שיש רק עשרה ומתפללים מנחה קצרה ותשעה מתחילים ביחד דמקרי תפילה בציבור אף שלא מתחילין עשרה ביחד את הברכה הראשונה יעו"ש, וכן כתב לדינא בספר אשרי ישראל פרק כד הערה לו יעו"ש.

אכילת סעודה בזמן תפילת מנחה

איתא בגמ' בשבת דף ט ע"ב לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, ולא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקין, והסתפקה שם בגמ' אם סמוך למנחה, אם הוא מנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות ביום, אלא סמוך

למנחה קטנה והא אם התחילו אין מפסיקין, לימא תיהוי תיובתא דרבי יהושע בן לוי דאמר ריב"ל כיון שהגיע זמן תפילת המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת המנחה, לא לעולם סמוך למנחה גודלה ובתספורת בן אלעשאה ולא למרחץ, אכולא מילתא דמרחץ וכו' רב אחא בר יעקב אמר לעולם בתספורת דידן לכתחילה אמאי לא ישב גזירה שמא ישבר הזוג ולא למרחץ להזיע בעלמא לכתחילה אמאי לא גזירה שמא יתעלף, ולא לבורקסי לעיוני בעלמא לכתחילה אמאי לא דילמא חזי פסידא ומטריד ולא לאכול בסעודה קטנה לכתחילה אמאי לא דילמא אתי לאימשוכי ולא לדין בגמר הדין לכתחילה אמאי לא דילמא חזי טעמא וסתר דינא.

ומבואר מדברי הגמ' בשבת שסמוך למנחה קטנה אסור ואם התחילו מפסיקין, וכתבו שם בתוס' ד"ה בתספורת של בן אלעשה, בזה"ל: נראה דהכי הלכתא ושרי סעודה קטנה במחנה גדולה עד זמן תפילה, ודוקא סעודה גדולה כגון סעודת אירוסין ונישואין וסעודת מילה אסור ואדלא כרב אחא בר יעקב דאסר אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה, דהלכתא כלישנא קמא דסתם לן הש"ס, ורב אשי שהוא בתראה סידר את הש"ס והלכתא כוותיה לגבי רב אחא בר יעקב.

ועוד כתבו שם בתוס' בזה"ל: ומיהו סמוך למנחה קטנה אסור אפילו סעודה קטנה ואם התחילו מפסיקין ואף על גב דהש"ס אי לאו דר' יהושע בן לוי הוה מוקי לה בסעודה קטנה וסמוך למנחה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין ולא קי"ל כר' יהושע בן לוי כדאמר בפרק תפלת השחר (ברכות כח:) מ"מ כיון דמסיק סתם הש"ס הכי משמע דבהא דאם התחילו מפסיקין קיימא לן כוותיה ודוקא בהא דאמר דאסור לטעום אפילו פירות לא קיימא לן כוותיה עכ"ד התוס'.

ומבואר דרק סעודה קטנה מותר, אבל סעודה גדולה מותר רק לפני, וכן כתב שם ברא"ש פ"א סימן יח להביא השיטה הנ"ל וכתב, שלפי השיטה הנ"ל מותר להתחיל בסעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ואם התחילו בסעודה גדולה אין מפסיקין אפילו משיגיע זמן מנחה קטנה ובלבד שיש לו שהות להתפלל אחר שיגמור סעודתו ואם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה יפסיק כשיגיע זמן תפילת מנחה עכ"ל, ועוד כתב שם בב"י להביא מש"כ בהגהות מיימון פ"ו מהל' תפילה אות ז' שכתב אע"ג דשבת ויו"ט אוכלין שחרית אי"ז קרוי סעודה גדולה כי אם כשאוכלין הרבה בני אדם יחד כסעודת נישואין וברית מילה, ושכן כתב בכל בו סימן יא, וכתב עוד, וצריך עיון מבעל הבית שבני ביתו מרובים.

ואמנם כתב שם בב"י להביא מש"כ בר"ן עמ"ס שבת דף ד' ע"א ד"הא בל בתוס', שהרו"ה שם דף ג' ע"ב, כתב להקל יותר ואומר שכיון דאי לאו מדרבי יהושע בן לוי הוה מוקמינן מתניתין בסמוך למנחה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין, הא במנחה גדולה אפילו סעודה גדולה שריא.

ומבואר בזה חמש שיטות בראשונים.

(א). דעת התוס' והרא"ש שדוקא סעודה גדולה אסורה, אבל סעודה קטנה מותר עד מנחה קטנה, וכמו שהו"ד דברי התוס' לעיל, וכן כתב בספר התרומה סימן רטז ושכן דעת רבינו

תם, וכן כתב בראבי"ה ח"ה סימן תתקסט, וכן כתב הסצ"ק סימן יא בשם תשובת הגאונים, וכן כתב באורחות חיים הל' תפילה סמן נח יעו"ש. וכן כתבו עוד ראשונים

(ב). דעל בעל המאור (שבת פ"א דף נ' ע"ב) והו"ד בר"ן שם (דף ד' ע"א) והרשב"א שם שאף סעודה גדולה מותר סמוך למנחה גדולה משום שדוקא סמוך למנחה קטנה אסור להתחיל אפיו סעודה קטנה אבל בזמן מנחה גדולה מותר לאכול אפילו סעודה גדולה יעו"ש, ואמנם ראה בשו"ת מרהאנ"ח ח"א סימן מח שכתב להסתפק בדעת הרז"ה אם מיקל בסעודה גדולה כשהגיע זמן מנחה גדולה או רק סמוך למנחה גדולה, ואולם בברכ"י שם סק"י כתב לדחות את דברו ושלדעת הרז"ה יש להקל בסעודה גדולה אף אחר שהגיע זמן מנחה גדולה עד סמוך למנחה קטנה, וכן דעת הרז"ה במגן גבורים ארץ המגן סק"א ובתורת חיים סופר סק"ח, ומ"מ כדברי בעל המאור כן כתבו בחידושי הרא"ה בברכות דף כח ע"ב וברשב"ץ שם, ואמנם ברשב"א שם כתב בסו"ד שאפשר שסעודה גדולה אסור אפילו סמוך למנחה.

(ג). דעת המרדכי (שבת סימן תנא) שהאיסור הוא רק בסעודה גדולה סמוך למנחה קטנה, אבל סעודה קטנה מותר אף אחר מנחה קטנה או סעודה גדולה אף לפני מנחה קטנה מותר לכתחילה, ומ"מ כתב בשו"ת מהר"י וייל סימן קצג הל' פסח, שכתב שלגבי שחרית כיון שהדרך היא להתפלל בציבור אין חשש שמא יפשע ולכן מותר ללמוד לפני תפילת שחרית, וכתב שם שמטעם זה בזמנינו מקלים להתחיל לאכול לאחר זמן מנחה קטנה אע"פ שמלשון כל הראשונים הוא איסור משום שהמנהג הוא להתפלל מנחה בציבור ויש עדיין ציבור שלא התפללו, ועוד שהשמש מזכיר לציבור להתפלל ולכן לא חוששים שמא יפשע, אבל אם נמצא במקום שאין שם מנין אסור ללמוד אפילו קודם תפילת שחרית, עכ"ד, וראה עוד כיוצא בזה במהרי"ל מנהגים הל' שבת ס"א, שמשו"ה נוהגים בזמנינו להתרחץ ולהתגלח ולרחוץ בערב שבת סמוך למנחה משום שיש שעה קבועה כשמתפללים בציבור ואין לחוש שיפשע.

(ד). דעת הרי"ף (שבת פ"א דף ד' ע"א) שהלכה כלישנא בתרא דרב אחא בר יעקב ואסור לאכול סמוך למנחה אפילו סעודה קטנה, והיינו סמוך למנחה גדולה, וכן כתב הרמב"ם בפ"ו מהל' תפילה ה' ובפירוש המשניות שבת פרק א', אף שסעודה קטנה אסור סמוך למנחה גדולה.

ואמנם בכסף משנה שם העיר ע"ד הרמב"ם שכתב מתחילה כיון שהגיע זמן מנחה גדולה, ולפני זה כתב שאינו סועד סמוך למנחה, וכתב דלסמוך למנחה קרי כיון שהגיע זמן מנחה, ואכן ברמב"ם אח"כ בהמשך דבריו לענין ברוסקי דהיינו סמוך למנחה, ואמנם בשלטי גיבורים שבת פ"א דף ד' ע"א כתב בדעת הרמב"ם דס"ל דדוקא סמוך למנחה קטנה אסור לאכול סעודה קטנה אבל לא לסמוך למנחה גדולה, ואמנם במעשה רוקח כתב להביא דברי השלטי גיבורים וכתב לתמוה בדבריו וכתב לבאר בדעת הרמב"ם שסעודה גמורה אסורה סמוך למנחה ומשהגיע הזמן אסור אפילו עראי, וכן כתב בנהר שלום סק"כ כתב דלחות דבריו וכתב שמדברי הרמב"ם עצמו שכתב לענין בורסקי דהיינו סמוך למנחה משמע דס"ל להרמב"ם שבכל יש ענין יש להחמיר, וכן כתבו בדעת הרמב"ם הרבה ראשונים כן כתב

הרא"ש שבת פ"א סימן יח ובטור סימן רלב בשם רבינו יונה, וכן כתב הרמב"ן במלחמות ה' שבת פ"א דף ג' ע"ב ושכן כתב ר"ח, וכן כתב בחידושי הריטב"א שבת שם, ושכן דעת הגאונים, וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם בשו"ת ברכת אברהם סימן ד' ועוד ראשונים.

ה). בטור כתב להביא שיטת רבי יהודה בשם ר"י שמותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ולא חיישינן שמא ישמך אחר סעודתו בסעודה קטנה כלל, וכן כתב רבינו פרץ בהגהותיו לספר תשב"ץ סימן כ' ובהגהות לסמ"ק סימן יא אות קיד בשם רבינו יהודה בשם ר"י, וכן כתב רא"ש בברכות פ"ד סימן בשם רבינו תם יעו"ש. וראה עוד בב"ח שם,

ולדינא כתב שו"ע סימן רלב ס"ב פסק כדעת הר"י והרמב"ם שאסור אף סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה, וז"ל השו"ע שם: לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל וכו' ולא לדין ולא לאכל אפלו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה וכו' עכ"ד

וברמ"א כתב שסעודה קטנה מותר עד זמן מנחה קטנה, ולאחר מנחה קטנה מותר אם יש שמש שמזכיר, וסעודה גדולה אסור ממנחה גדולה. וברמ"א שם כתב, ויש חולקים וסבירא להו דסעודה קטנה מותר ואינו אסור רק בסעודת נישואין או מילה, ויש אומרים דאפילו סעודה גדולה סמוך לגדולה שרי, ויש אומרי דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי, ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפשר הטעם משום דעכשיו קורין לבית הכנסת ולא חיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל, מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפילו סמוך למנחה גדולה, ואפילו אם התחיל קודם לכן כשמגיע מנחה קטנה והשעה עוברת צריך לקום ולהתפלל עכ"ד, ומבואר מדברי הרמ"א דלמעשה יש להקל גב' השיטות, וכתב במשנ"ב סקכ"ז ונהגו להקל כשתי וכו' וכן העתקו האחרונים.

ואמנם בביאור הלכה שם ד"ה ויש חולקים כתב שדעת הגר"א שיש להתיר סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ולא סמוך למנחה קטנה יעו"ש. ונראה שהיינו עד זמן מנחה גדולה אבל אח"כ אסור.

ומ"מ בביאור מה שאסור סעודה גדולה אחרי זמן מנחה קטנה כתב שם במשנ"ב סקכ"ט וז"ל: אמנם מיד שקורין לבהכ"נ צריך להפסיק ולהתפלל דאל"ה מאי תקנתיה [שם]. ודע דדוקא סעודה קטנה סומכין על קריאת השמש לבהכ"נ [כד] אבל סעודה גדולה אין סומכין על קריאה לבהכ"נ להתיר להתחיל סמוך למ"ק [דהיינו מט' שעות ולמעלה] משום דשכיחא שכרות. ומשמע מהאחרונים דלענין לילך למרחץ אפילו לכולא מלתא דמרחץ וכן לענין כל הדברים שמוזכר לעיל בסעיף זה סומכין על קריאת השמש לבהכ"נ כמו לענין סעודה קטנה. והנה לפ"ז מותר לילך בע"ש למרחץ אפילו כשהגיע זמן מנחה קטנה במקום שהשמש קורא לבהכ"נ. אמנם אנשי מעשה נוהגין להתפלל מקודם שהולכין לבית המרחץ, ויש שמדקדקין ליזהר להתפלל מקודם אפילו כשהולכין לבית המרחץ סמוך למנחה גדולה דהיינו אחר חצות כמו שמוזכר במעשה רב אמנם הנוהגין להקל בזה אין למחות בידן דישי להם על מה שייסמכו וכנ"ל אבל כ"ז דוקא אם השמש יכריזו גם לאנשי בית המרחץ לצאת

מבע"י איזה זמן קודם השקיעה בכדי שיספיק להם העת אחר צאתם להתפלל בזמנה דאל"ה לא נוכל לסמוך ע"ז כלל עכ"ל.

ובמה שכתב הרמ"א שמועיל שמש, הנה כן מבואר במהר"י וייל שם, ואמנם בבאר שבע באר מים חיים יב, כתב, כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מלהתחיל לכתחילה לאכול סעודה גדו לה כגון נשואין או ברית מילה וכיוצ"ב סמוך למנחה גדולה וחלק שם על ההיתר של האגודה לסמוך על שמש והוכיח מהירושלמי ביצה פ"ה ב שגם בזמנם היה השמש קורא וכן הוכיח ממה שנקטו הפוסקים שאסור להתחיל בסעודה גדולה אע"פ שבימי הפוסקים ודאי היה שמש שקורא לתפילה וסיים שם לדינא, ואני נהגתי בכל מקום שידי היתה שלטת אם בא נשואין בשבת בחורף שהימים קצרים שנמשכה תפילת מוסף עד זמן המנחה להתפלל מנחה תיכף, וכן ראוי לעשות עכ"ד, וראה עוד באשל אברהם מבוטשאטש סוף סימן רלב מש"כ בזה.

ומ"מ קריאת השמש מועילה רק למי שמתפלל בציבור וכמ"ש במג"א והו"ד במשנ"ב שם. והנה מכ"ז נראה שמי שרגיל להתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש ואין שמש אין זה מועיל, אבל בערוך השולחן סעיף טז כתב לדינא שאסרו בכל הדברים זהו במתפלל מנחה ביחידות, אבל מי שמתפלל במניין בהכרח שלא ישכח להתפלל ובודאי סברא גדולה היא. עכ"ד.

וכן נראה להקל בזה ממש"כ בשיירי כנסת הגדולה סק"ד שכתב בזה"ל: כתב מהרי"ל ז"ל ריש הלכות שבת, הא דאנו נוהגין בערב שבת דרוחצין ומגלחין סמוך למנחה, סמכינן על מה שיש לנו שעה קבוע לתפלת המנחה בכל יום עכ"ל, ויראה פירושו שיש שעה קבועה למנחה סמוך לערבית ולא יפשע, אבל הב"ח פריש דיש לנו שעה קבועה שקורין העם לב"ה ולא חיישינן שמא יפשע כדרך שכתב מהר"י וייל ז"ל עכ"ל.

וראה עוד בשו"ת מהרי"ל דיסקין ח"ב סימן יז שכתב, שאם אוכל כדרך אכילה אין לחוש שישכח להתפלל כמו שלא מצינו שחששו שלא לאכול סעודה גדולה בלילה שמא ישתכר וישכח לברך ברכת המזון שחיובו מדאורייתא. יעו"ש, וכן כתב לדינא בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד או"ח סימן צט שיש לסמוך על זה שיש מנין קבוע יעו"ש, וכן כתב כה"ג בשו"ת התעוררות תשובה ח"ד סימן כא יעו"ש.

וכן כתבו לדינא בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן ד' אות ה' שמי ששי לו מנין קבוע לתפילו יכול להקל בזה וכמוש כתב השו"ע בסימן פ"ט ס"ו לגבי ללמוד לפני התפילה יעו"ש.

ומ"מ בדעת השו"ע נראה דאפילו לסעודה קטנה לא מהני שומר, והטעם מבואר שם בר"ן שמא ימשך מסעודה קטנה לסעודה גדולה ויבוא לידי שכרות או כמו שכתב במאירי שם שיש לחוש שמא ימשך מסעודה קטנה לסעודה גדולה, ואמנם בספר באר שבע קונ' באר מים חיים סימן יב שהביא דברי האגודה להקל לסמוך על קריאת השמש, וכתב לדחות דבריו ושמדברי הירושלמי בביצה פ"ח הלכה כ' מוכח שאף בזמנם היה שהמש קורא ואפ"ה אמרו במשנה בשבת דף ט' ע"ב להחמיר באכילה סמוך למנחה יעו"ש.

ואמנם למעשה נהגו הספרדים להקל אף נגד דברי השו"ע, ונהגו לאכול סעודה קטנה אף לאחר זמן מנחה גדולה, ובפתח הדביר סימן רלב סק"י כתב לעמוד על מה שנהגו העולם להקל סעודה בכל יום בשעת הצהרים סמוך למנחה או אחר שהגיע זמנה.

וכתב שם ש"ל שמנהג זה פשט קודם שנתפשטו הוראות מרן השו"ע, וכתב שם בשם כמה פוסקים דשפרי אזלינן בתר מנהג שהוא קדמון ונתפשט קודם קבלת הוראת השו"ע, ועוד שמכיון שרוב העולם אינם מתפללים מנחה גדולה אלא מנחה קטנה לעת ערב חשיב לגביהם זמן מנחה גדולה כמו שלא הגיע זמן המנחה, וכתב להביא עוד בזה מש"כ במהרי"ל בריש הל' שבת שמה שנוהגים לרחוץ בערב שבת ומגחלין סמוך למנחה הוא משום שסומכים על ע"ז שיש לנו שעה קבועה להתפלל, ואמנם הב"ח כתב לבאר את דברי המהרי"ל שסומכים על קריאת השמש לבית הכנסת, אולם י"ל דהיינו דוקא בסמוך למנחה קטנה שהזמן קצר, אבל בזמן מנחה גדולה יש להקל כל שיש להם שעה קבועה להתפלל סמוך לערב אפילו בלא קריאת השמש, וכתב שם עוד בפתח הדביר להביא להם כמה ראיות מדברי הראשונים שכל שיש להם שעה קבועה שפיר דמי יעו"ש.

ואמנם יש להעיר מדוע אסרו לשו"ע לעשות דברים ממנחה גדולה הרי לפי השו"ע זמן מנחה הוא רק מזמן מנחה קטנה, וי"ל שאכתי אין זה סתירה כיון שמעיקר הדין זמן מנחה אפשר להתפלל אף לשו"ע אף ממנחה גדולה, כן אמר לי הגר"ע פריד שליט"א אבל לכאורה משש שעות ומעלה הוא רק מדיעבד לפי שיטת השו"ע וכדיבואר לקמן, וא"כ יש לעיין מדוע מחמירים על זמנה בדיעבד, ועיין.

ושוב ראיתי להגר"ע יוסף זצוק"ל בהליכות עולם ח"א עמ' רנד כתב להעיר כן, וכן כתב להעיר מדנפשיה בהלכה ברורה חלק יב עמ' יד יעו"ש שהרי השו"ע ס"ל שעיקר תפילת מנחה הוא בזמן מנחה קטנה ואעפ"כ ס"ל שיש להחמיר בזה.

ומ"מ י"ל כמ"ש בפתח הדביר שהוא היה מנהג שנהגו לפני השו"ע להקל בזה, ונהגו בזה כיון שנהגו להתפלל סמוך לערב, ועכ"פ לאחר זמן מנחה קטנה, וכן כתב בחסד לאלפים שם סק"ז שנראה מדבריו שהמקילים בסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה היכא שיש שמש שקורא להתפלל יש להם על מה שיסמוכו יעו"ש, וכן כתב בכה"ח סוף סקל"ד שמנהג הועלם כשיטת הרמ"א להקל בסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה כל שיש להם זמן קבוע לתפילה, ומ"מ כתב שם שהמחמיר כדעת השו"ע תע"ב יעו"ש.

וכן כתב בהליכות עולם ח"א עמ' רנב שכתב להביא דברי הפתח דביר וכתב שע"ז סמכו מנהג העולם להקל, וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק יא חאו"ח סימן כ', וכן כתב בשו"ת יחוה דעת ח"ג סימן טז, ומ"מ כתב שם שלמעשה עדיף להתפלל מנחה גדולה ואח"כ לאכול סעודה קטנה, [ואמנם צ"ב דהרי כיון דפסק מרן בשו"ע ריש סימן רלג דתפילת מנחה גדולה הוא בדיעבד, ואילו לאכול סעודה קטנה אחרי זמן מנחה גדולה כתב בפתח הדביר שנהגו שבזה שלא כדברי מרן השו"ע, א"כ לכאורה יש להקל בזה לאכול, ולהמשיך ולנהוג כמ"ש מרן בשו"ע בריש סימן רלג להתפלל מנחה קטנה ואם התפלל מנחה גדולה הוי רק בדיעבד, ויש לומר כמו שיבואר לקמן שבהרבה מקומות אצל בני ספרד נהגו להתפלל מנחה גדולה,

א"כ נהגו בתרתי דלא כדברי השו"ע, ומשו"ה עדיף כבר להתפלל קודם מנחה ורק אח"כ לאכול אף סעודה קטנה].

וכן כתב בשו"ת אור לציון ח"ב פרק טו תשובה א' וז"ל: המנהג להקל להתחיל לאכול סעודה רגילה סמוך למנחה גדולה, אבל סעודה גדולה, כגון סעודת נישואין או ברית מילה, לא יכנס לאכול לפני שיתפלל תפילת מנחה, ואם מוכרח לאכול ואינו מוצא מנין, יתפלל ביחיד ואחר כך יאכל, וטוב להחמיר שאף סעודה רגילה לא יאכל עד שיתפלל או שיעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל. עכ"ד וכתב שם במקורות בזה"ל: בשו"ע בסימן רל"ב סעיף ב' כתב, לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל, ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי ולא לדון ולא לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה. והנה אף שדעת מרן שאפילו סעודה קטנה אסור ואפילו סמוך למנחה גדולה, מ"מ המנהג להקל כדעת הרמ"א שם, שאין לאסור אלא סעודה גדולה כסעודת נישואין או מילה, וכן כתב בכה"ח שם אות ל' שכן המנהג, ע"ש. ומ"מ טוב להחמיר כדעת מרן, שלא לאכול אפילו סעודה קטנה קודם מנחה גדולה, או שלכל הפחות יעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל, שאעפ"י שיש להסתפק אם אפשר לסמוך על שומר, כיון שלא הוזכר בראשונים, ואף הרמ"א שהביא שם לסמוך על קריאת השמש כתב להחמיר בסעודה גדולה, משום שלענין שכרות לא מהני שומר, מ"מ נראה שבדברים דרבנן כגון תפילת מנחה יש להקל לסמוך על שומר. ונראה שרשאי אדם להעמיד את אשתו שתזכיר לו להתפלל, אף אם היא אוכלת עמו. ואעפ"י שבעלמא אין להעמיד שומר שאוכל עמו יחד, שהרי יש לחוש שהוא עצמו ימשך וישכח, מכל מקום הכא שאני שאשה אימת בעלה עליה, ולא תשכח להזכיר לו להתפלל. ונראה שאף יכול להעמיד שעון מעורר אם מקבל על עצמו להפסיק מיד כשיצלצל השעון, ובלבד שלא ישתה בסעודה זו משקאות חריפים. ועוד נראה שיש להתיר בישיבות וכדומה לאכול קודם תפילת מנחה, שכיון שיש להם שעה מסויימת לזמן האכילה, ולאחר זמן זה אין להם רשות להכנס לחדר האוכל, ואף ליושבים שם לא נותנים להשאר, חשיב כמו שומר ושרי. אולם כל זה בסעודה רגילה, אבל בסעודה גדולה דשכיח שכרות לא מהני שומר, וכמ"ש במג"א שם ס"ק ט"ו שבסעודה גדולה ששייך בה שכרות לא מהני קריאת השמש, ע"ש. ולכן אם מוכרח לאכול ואינו מוצא מנין, עדיף שיתפלל ביחיד מאשר לאכול קודם התפילה, ואפשר שאם מניח שומר שישמרנו שלא ישתה משקאות חריפים שפיר דמי. עכ"ד.

ושם כתב עוד שלבחורי ישיבה לכו"ע מותר לאכול ארוחת צהריים קודם תפילת מנחה כיון שיש להם שעה מסויימת לזמן האכילה ולאחר זמן האכילה אין להם רשות להכנס לחדר האוכל ואך ליושבים שם לא נותנים להשאר חשיב כמו שומר ושרי יעו"ש.

וכן כתב בהלכה ברורה חלק יב עמ' יד שאין להקל אלא בסעודה קטנה סמוך למנחה גדולה או בזמן מנחה גדולה דווקא למי שיש לו זמן קבוע להתפלל מנחה בבית הכנסת או שיש שם אדם שישמור שלא ישכח מלהתפלל מנחה.

האם אפשר להקל בסעודות גדולות אף לאחר זמן מנחה קטנה

והנה בבן איש חי ש"א פרשת ויקהל אות יג כתב, ובענין הסעודה הנה פה עירנו מקילין בסעודה גדולה של נשואין ומילה וכיוצא ואפילו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה נמי מקילין בסעודה גדולה והסמך שלהם הוא שיש במסובין בני אדם שאין אוכלין פת וגם אין שותין יין ושכר באותה סעודה ורק טועמים קצת ואוכלים מעט תבשיל שאין זה עיקר סעודתם דאח"כ הולכים לביתם ואוכלים, ולכן אלו חשיבי כמו שומרין דמזכירין שאר המסובין ואם הכל אוכלין ושותין טוב שישימו להם שומר אחד שאינו אוכל ושותה עמהם כדי שיזכירם ויחיד האוכל בביתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה מחמת הכרח וסיבה יניח שומר כדי לקיים דברי חז"ל עכ"ל.

ואמנם בפתח הדביר שם סק"י כתב שהמנהג שנהגו להקל בסעודה גדולה אפילו סמוך למנחה גדולה אין להם על מה לסמוך, ושגם במקומות שנהגו שהשמש קורא לבית הכנסת לתפילת המנחה אין לסמוך ע"ז משום דשכיח שכרות יעו"ש, וכתב בהליכות עולם ח"א עמ' רנב להביא לדברי הפתח הדביר הנ"ל וכתב שם שלפי טעמו של הפתח הדביר לא דמי לדין ותספורת ומרחץ דהכא חיישינן טפי שכמעט אי אפשר בלי שתיית יין או שכר בסעודות גדולות של חתן או מילה, ואפשר שאפילו שומר לא מועיל בזה דשומר מה מלל וצריכים להתפלל מנחה תחילה יעו"ש, וכן כתב בשו"ת אור לציון שם והוסיף שם שאם מעמיד עליו שומר שלא ישתה משקאות חריפים אפשר דשרי יעו"ש. נראה שם עוד באול"צ שכתב שם שאם הוא מוכרח לאכול שם ואינו מוציא מנין שיתפלל קודם ביחידות ואח"כ יאכל יעו"ש, ומכ"ז נראה שגדר חיוב תפילה בציבור אינו חיוב, וראה עוד מה שהארכתי בזה בספר גם אני אורך מתשובתי ח"א סימן ה' יעו"ש, ואכן שוב ראיתי בילקו"י סימן רלב ס"ט שכתב שמי שקראוהו לסעודת מצוה והמסובים כבר התפללו תפילת מנחה אינו רשאי להתפלל ביחיד כדי להשתתף עמהם בסעודה, ושכן כתב בחסד לאלפים, וכן ראה עוד במשנ"ב תפארת הערה 18 מה שציינו עוד בזה, ופלא שלא זכרו בזה מדברי הילקו"י הנ"ל]. ומכ"ז נראה דהוא אפילו בזמן מנחה גדולה יש להחמיר בסעודות גדולות.

ואמנם ראיתי בילקוט יוסף ברכות עמ' תרלד סימן רלב ס"ח שכתב שם בזה"ל: מה שרבים נהגו לאכול ארוחת צהרים קודם שהתפללו מנחה כבר כתבו האחרונים להליץ על המנהג שיש להם על מה שיסמוכו ומכל מקום עדיף יותר להתפלל מנחה קודם הסעודה ראה להלן סימן רלג סעיף א אולם בסעודה גדולה כגון סעודת מילה או סעודת שבע ברכות ונישואין נכון להתפלל מנחה גדולה קודם הסעודה והמקילים לאכול קודם שיתפללו מנחה גדולה יש להם על מה שיסמוכו אבל סמוך למנחה קטנה המקילים בזה אין להם על מה שיסמוכו עכ"ד, ובהערה שם כתב להאריך בזה בדברי הראשונים והביא בזה דברי הבא"ח וכתב שם עוד שאביו זיע"א בחיבורו בכתב יד כתב להעיר ע"ד הבא"ח בזה"ל: מה שכתב שהמנהג להקל בסעודה גדולה אפילו אחר זמן מנחה קטנה הוא קולא יתירה בעיני ולפע"ד בזה אין להם על מה שיסמוכו שהרי הרמ"א כתב שאין להקל בסעודה גדולה אפילו סמוך למנחה גדולה ואפילו המקילים ביותר כבעל המאור והמרדכי הם אוסרים בסעודה גדולה במנחה קטנה לפחות והרמ"א לא רצה להקל גם בזה ועיין באורך להרב פתח הדביר סימן רלב סק"י

שאר גם כן המנהג שנהגו בסעודות גדולות סמוך למנחה גדולה וכתב שאין להם על מה לסמוך והביא שגם במקומות שנהגו שהשמש קורא לבית הכנסת אין לסמוך על זה כדי הרמ"א שכ"כ וכתב דהיינו מעמא דשכיח שכרות עש"ב ובודאי שלא דמי לדין ותספורת ומרחץ דהכא חיישינן טפי שא"א בלי שתייה בסעודות גדולות של חתן וכלה ואפילו שומר ממש לא מהני בזה ושומר מה מליל וצריך להתפלל מנחה תחלה ועיין כף החיים סימן חלב ס"ק טוב ורב ברכות מערכת בדיקת חמץ ע"ש עכ"ד, [והוא כמ"ש בהליכות עולם שהו"ד לעיל]. ואמנם מדברי הגרע"י דלא נראה שמועיל בזה שומר, ואילו בילקו"י בהלכה למעלה כתב להקל בזה, אבל העיקר כדברי הגרע"י בהליכות עולם להחמיר בזה.

וכן כתב הגאון רבי דוד יוסף שליט"א בהלכה ברורה שם עמ' טו שכתב שם שאין לאכול סעודה גדולה מחצות היום ואפילו אם יש להם זמן קבוע ללכת לבית הכנסת להתפלל מנחה, וגם יש שם מי שיזכרנו להתפלל מנחה אף למנהג האשכנזים יש להחמיר בזה, כיון שבסעודה גדולה יש לחוש שמא ישתכר ולא יוכל להתפלל לאחר מכן, ולכן יתפלל קודם מנחה ואח"כ יאכל סעודה גדולה עכ"ד, ויעו"ש בהערה עוד מה שהאריך בזה.

מהו סעודה גדולה לפני התפילה

ומבואר מדברי הגמ' שסעודה גדולה אסור, ונחלקו בראשונים מהו גדר סעודה גדולה, שבחידושי הרשב"א שם ד"ה רב, ובמרדכי שם רמז רכה, וברא"ש סימן יח ובתוס' הרא"ש ד"ה סעודה ובר"ן על הרי"ף ד"ה וסעודה, שסעודה גדולה היינו סעודת אירוסין נישואין מילה פדיון הבן וכיוצא בזה אבל סעודת קטנה היא סעודת כל אדם, ואולם בר"ן ד"ה וסעודה כתב בשם יש אומרים ששמין בכל אדם ומה נחשב אצלו סעודה גדולה ומה נחשב אצלו סעודה קטנה.

וסעודת פדיון הבן שמאתספים בה הרבה נחשב לסעודה גדולה (משנ"ב סקכ"ד).

וכן כל סעודה שמתאספים בה הרבה בני אדם, שלא רגילים לאכול כן בכל יום, חשיב סעודה גדולה, וכן נראה דאף משפחה מורחבת שיאכלו כולם ביחד חשיב כסעודה גדולה (הנה רבינו פרץ בהגהות לסמ"ק סימן יא אות קיא כתבף שסעודה גדולה היינו גם כשאוכלים הרבה בני אדם יחד או רוב בני העיר וסיים שם שצ"ע מבעל הבית שבנ ביתו מרובים אם חשיב סעודה גדולה יעו"ש, וכן כתב באורחות חיים הל' תפילה סימן נח והכל בו סימן יא שצ"ע לגבי בעל הבית שבני ביתו מרובים יעו"ש, וראה עוד באורחות חיים הל' תפילה סימן נח ובכל בו סימן יא שצ"ע לגבי בעל הבית שבני ביתו מרובים, ובסמ"ג עשין יט כתב שסעודה גדולה היינו כגון של חופה או רוב בני אדם האוכלים ביחד, וכן כתב בפסקי מהר"ם ריקאנטי סימן טז שסעודה גדולה היינו שהרבה בני אדם אוכלים ביחד וכן כתב בעולת תמיד סק"ב, ונראה שסעודה שרגילים כל פעם כגון סעודה משפחתית אין זה סעודה גדולה, אבל סעודה שכל בני המשפחה הגדולה מתאספים יחד כגון בחנוכה וכדו' הרי הוא חשיב סעודה גדולה,

האם מותר לטעום לפני תפילת מנחה

כתב בשו"ע סימן רל"ג ס"ג, והא דאסור לאכול סעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל לטעום דהיינו אכילת פירות מותר, והוא הדין לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר, עכ"ד, וכתב שם במשנ"ב סקל"ד שהוא אפילו אם אוכל הרבה פירות, וכתב שם עוד בשם הדרך החיים שתבשיל העשוי מחמשת המינים מותר אם אינו קובע עליו סעודה, והיינו כ"כ 220 גרם.

וכן כתב לדינא בקיצור שו"ע (סי' ס"ט סעי' ג') וז"ל: ואם אינו קובע עצמו לסעודה אלא שאוכל או שותה דרך ארעי, פירות או תבשיל אפילו מחמשת מיני דגן יש מתירין, אבל יש להחמיר גם בזה, עכ"ד, ובערוך השולחן שם סעיף יח כתב בזה"ל: וכתב רבינו הב"י בסעיף ג' והא דאסור לאכול בסעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל לטעום דהיינו אכילת פירות מותר וה"ה לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר עכ"ל והנה זה כתב לשיטת הרי"ף והרא"ש וה"ה לכל השיטות גם במנחה קטנה דלא קיי"ל כריב"ל דאפילו טעימה אסור בהגיע זמן תפלת מנחה ועד שמתפלל מותר בטעימה והנה התיר פת כביצה ומשמע אפילו פת דצריך נט"י והמוציא וברהמ"ז והוא דבר תימא דמי יכריחו שלא יאכל יותר ואם כוונתו לפת שא"צ נט"י והמוציא אלא מזונות לא הו"ל לומר לשון פת ובאמת הטור לא כתב רק פירות ע"ש וצ"ל דס"ל לרבינו הב"י דסעודה קטנה לא מקרי רק בהכנה אבל בלא הכנה הוה אכילת עראי ומותר אפילו בנט"י והמוציא וברהמ"ז ויותר מכביצה הוה קבע [מג"א סקי"ז] וכן בשתייה יותר מכביצה אסור שלא ישתכר [שם] ודווקא במשקה המשכרת כמו יין ויי"ש ולא שכר וכיוצא בזה וכן פירות מותר אפילו הרבה וכן גלוסקאות שברכתן מזונות מותר אפילו יותר מכביצה דכל הני מקרו אכילת עראי, עכ"ד.

וכמו כן מותר לאכול בשר או תבשיל של אורז או ירקות או גבינה או שאר מיני מאכלים שאינם ממיני דגן נחשבים לטעימה ומותר לאכול מהם אפילו הרבה (הלכה ברורה סימן רלב סי"ח יעו"ש, ואמנם מדברי המשנ"ב בסימן תרל"ט סקט"ו לגבי בשר וגבינה לגבי אכילה בסוכה שדינם כפירות ואין צריך לאוכלם בסוכה, ומ"מ סיים שם שהסכימו האחרונים שאם קובע עליהם סעודה נכון להחמיר שלא לאוכלם מחוץ לסוכה יעו"ש, וא"כ נראה דהוא הדין הכא שיש מקום להחמיר בזה לפי דברי המשנ"ב הנ"ל).

האם מועיל שומר לתפילות

כתב במשנ"ב סימן רלה סקי"ח וז"ל: ואם בקש מאחד שיזכרנו להתפלל ליכא איסורא להתחיל לאכול אפילו כשכבר הגיע זמן קריאת שמע עכ"ד, ואמנם בגמ' בסוכה דף כו ע"א מבואר דלא מהני שומר לתפילין שלא ישן, וכן מבואר בשו"ע אבן העזר סימן כב ס"ה שלא מועיל שומר על יחוד שמא ירדם, וכתב ליישב בהליכות שלמה תפילה פרק ב' דבר הלכה אות כ' ששם האיסור הוא מיד משא"כ כאן שגם אם השומר יתנמנם יתכן שהאדם יזכור להתפלל.

ומהני אף שומר מבני ביתו כן כתב בנדחי ישראל להחפץ חיים פרק ח' כא, וז"ל: במקומות שאין מנהג לקרוא לביהכ"נ בשביל מנחה כגון בכפר וכה"ג אפילו בעיר רק שדרכו להתפלל

בביתו ביחיד יזהר שלא להתחיל דבר שצריך שהיה מרובה אפילו סמוך למנחה גדולה היינו משש שעות על היום כגון לכנוס לסעודה גדולה דהיינו סעודת חתונה וברית ופדיון הבן וסעודת יום טוב וכיו"ב וכן בירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לעסוק במו"מ עד שיתפללו מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה ומ"מ אם התחילו א"צ להפסיק אם יש שהות עוד ביום להתפלל וכן יש ליזהר שלא להתחיל אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה שמא ימשך סעודתו ויעבור זמן המנחה, ואם מבקש לבני ביתו שיזכריהו להתפלל מנחה קודם שיעבור זמנה שרי ואמנם מיד שיזכריהו צריך להפסיק ולהתפלל דאל"כ מאי תקנתיה עכ"ל.

ומ"מ צריך שהשומר עצמו לא יאכל או ישן או ילמד, וכמו שמצינו כיוצא בזה במשנ"ב סימן פט סקל"ד.

ובשו"ת בצל החכמה ח"ג סימן פח ופ"ט כתב שם באות ג' בזה"ל: והנה תנן, לא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הנר (שבת י"א א) משמע דברים אלו דוקא אסורים לאור הנר לפי שדברים אלו טעונים עיון ויש לחוש שמא מתוך ואגב עיונו ישכח לרגע קט שהוא שבת ויבא להטות, אבל דברים אחרים שאינם טעונים עיון מותר לעשותם לאור הנר. והרי כל עצמו של נר שבת לא הודלק אלא כדי להשתמש לאורו, לאכול סעודתו ולעשות שאר צרכי הבית. ואף שאפשר שבשעת אכילתו או שאר תשמישו יתרחק השמן מן הפתילה וכל כה"ג רגיל הוא להטות הנר בימי החול, מ"מ כיון דבלא"ה לא שכיח כ"כ שיצטרך להטות לא חששו שיטה גם בשבת, דאדרבה אמרינן בשבת רמי אנפשי' ומדכר. ואפי' כשרבים נמצאים אתו בבית משתמשים לאור הנר מותר לכו"ע דלא שייך לאסור בזה משום דסמכי אהדדי, שהרי אם יטה הוא מתוך שכחה לא יכשלו אחרים עמו כי שכחתו לא תוכל לגרום לאחרים שיטו, ובכל כה"ג לא שייך סברת סמכי אהדדי וכמש"כ. עכ"ד, ובמסקנת דבריו שם כתב שמותר לשנים או לרבים לסעוד ביחד תול חצי שעה סמוך לתפילת מנחה או מעריב, וז"ל: ומ"מ למעשה קשה להתיר לשנים לאכול סעודה קטנה סמוך למנחה שאם נתיר את זה לשנים צריכים אנחנו להתירו גם לשלשה ועשרה ויותר מהך טעמא גופא דמדכרי אהדדי, ובסעודה שרבים מסובים בה ודאי שיש לחוש לשכרות שאף אם יזכירם לא יוכלו להתפלל וגם כיון שהרבה מסובים שכיח טובא שימשך הסעודה זמן רב ובכה"ג הרי לא סמכינן אסברת מדכרי אהדדי כמש"כ במקו"א (עיי' סי' צ' אות ב' ג') בשם התו"ש. - נמצא כל הני מילי דקתני במתני' (שבת ט') שהן אסורין סמוך למנחה, אסורין אפי' בשנים עיי' לעיל (אות א'). אם לא במקום שאף בסעודה גדולה אין דרך להשתכר כלל ולא להמשך זמן רב שיוכל לעבור זמן תפלה, כי אז יש מקום לקיים המנהג וגם להתיר עכ"פ בעת הדחק והצורך, כיון שגם אם רק אחד מהם יהי' נזכר ינצלו כולם, דומיא דמקצת קורה בתוך מעשרים ומקצת קורה למעלה מעשרים דכשר ללישנא קמא דרבה מטעמא דמדכרי אהדדי כמש"כ לעיל (אות ג'). ויסכימו ביניהם שיזכיר אחד את חבריו כעין המבואר בחי' המאירי (שבת י"ב: ד"ה וגדולי) לענין קריאת ההגדה בליל א' דפסח שחל להיות בשבת ובשנים המפלים כלים בשם יש מתירים ע"ש. עכ"ד.

האם מועיל שומר קטן או אשה

והנה מדברי החפץ חיים בספר נדחי ישראל שם נראה שמהני שומר אף מבני ביתו ונראה שאף אשה מהני לזה, וכן הו"ד הגריש"א בספר נקיות וכבוד בתפילה פ"י הערה נה, וכן הו"ד הגר"ח"ק בספר דעת נוטה תפילה תשובה טו, וכן הו"ד הגר"נ"ק שם, וכן כתב לדינא בספר אשי ישראל פרק כז הערה נה.

וכן הוא הדין שומר קטן שמהני וכמו שהו"ד הגריש"א שם והגר"ח"ק שם, וכן השיב הגר"ח"ק בקובץ אליבא דהלכתא מס' לא עמ' סח שמהני רק בקטן שיודע לשמור, וכן הו"ד הגר"נ"ק שקטן מהני לשומר אם אפשר לסמוך עליהם.

האם מועיל שעון מעורר

והנה כתבו הפוסקים לדון האם מועיל לשים שעון מעורר, האם יהיה מהני כמו שומר, ובחוט שני שבת (ח"א עמ' רטו) הובא דעת הגר"נ קרליץ זצוק"ל דלא מהני וז"ל: ונראה דשומר דמהני הוא דוקא כהשומר מזכיר ומודיע לו שיתפלל, אבל אם מעמיד שעון מעורר וכדו' שיצלצל לאחר זמן וע"י כך יזכר שצריך להתפלל, לא מהני ליה כשומר, כיון שהשומר צריך להזכיר לו 'להתפלל' ולא סתם תזכורת של צילצול בשעה מסוימת שאינו אומר לו בפירוש שיתפלל, עכ"ד.

ואולם דעת רוב הפוסקים שמהני, כן כתב בספר לקט הקמח החדש סימן פו ס"ו, וכן כתב בספר אמת ליעקב או"ח סימן רלב הערה רמב ששעון מעורר מועיל כשומר, וכן הו"ד בעל האבן ישראל בקובץ צוהר חלק יב עמ' קנט אות ה', וכן כתב בשו"ת אור לציון ח"ב פרק טו בהערה יעו"ש, וכן הו"ד מרן הגריש"א זצוק"ל בספר נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הערה נו ויעו"ש שמועיל אף לשינה, וכן כתב שם שכן הוא דעת הגר"ש וואזנר זצוק"ל, וכן כתב בפסקי תשובות סימן רלב הערה לא, ואמנם הו"ד הגר"שז"א בספר שלהי דקייטא סימן פט אות ה' שמהני לגבי אכילה אבל לא לגבי שינה.

ואמנם הו"ד האגרות משה זצ"ל בספר רשומי אהרן (ח"ב או"ח סי' רל"ה אות א') וז"ל: מותר לסמוך על שעון מעורר בכדי להזכיר לו לקראת ק"ש ותפילה, ובלבד שישים ג"כ פתק שהזכרה היא בשביל לקרא ק"ש וכדו' עכ"ד, וכן שמעתי לדינא ממור"ר הגר"ע פריד שליט"א שמועיל בזה שעון מעורר שיהא כתוב עליו מנחה. עכ"ד.

ואמנם נראה דהעיקר לדינא דאין צריך בדוקא שיהיה כתוב עליו מנחה, והיינו משום שכיון שאדם שם לו שעון מעורר הרי הוא נזכר שהוא צריך להתפלל, כי לא סתם שעון מעורר במגינה מיוחדת באמצע היום, וע"כ נראה לדינא שאפשר להסתמך על זה לשומר וכמו שכתבו בזה רוב הפוסקים.

האם מותר לעשות דיון קודם מנחה

כתב בשו"ע סימן רל"ב ס"ב לא ישב אדם לדון סמוך למנחה גדולה, והנה כתב בבן איש חי פרשת ויקהל סעיף יב שהדיינים בעירו אינם נזהרים בזה ודנים לסמוך למנחה גדול ואין להם על מה שיסמוכו, ואולם כתב מרן הגר"ע זצוק"ל בהליכות עולם ח"א עמ' רנב ס"ד

שבתי דין היושבים לדון דין סמוך לזמן מנחה גדולה יש להם על מה שיסמוכו ואין לחוש שמא ימשכו בדין סמוך לזמן מנחה גדולה, יש להם על מה שיסמוכו ואין לחוש שמא ימשכו בדין וישכחו להתפלל תפילת המנחה אלא יאמרו לשמש בי"ד להזכירם ולהתפלל יעו"ש מה שהאריך בזה.

האם מותר להתייעץ עם רופאים לפני מנחה

הנה בספר מנחת אהרן להגר"א פדרו כלל יט אות ו' כתב לדינא שמהדין דלא ישב אדם לפני הספר וכו' ולא לדין סמוך למנחה דאין הפרש בענין זה בין דיין שדן בין אדם לחבירו לרופא ישראל שהולך לועד עם רופאים אחרים לחקור לחולה הנק' קונשולטא קונסוליום שכל רופא אומר אשר יראה בעיניו באותו חולה ונושאים ונותנים ביניהם בדרך שקלא וטריא ולפעמים שוהים שם שעה או יותר במשאם ומתנם בדבר שאין ספק שגם זה יהי' בכלל איסור הגזירה ולא לדין שאין קצבה בדבר ויש מקום לחוש שמא יתארך להם הענין ולא יתפלל לגמרי ע"ש

וכתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק י' סימן יג שנראה ברור שכ"ז בנוגע להתייעצות אודות חולה שאין בו סכנה, אבל בחולה שיש בו סכנה בודאי הברור שמותר וגם מצוה בכל עת ובכל שעה לסדר התייעצות הרופאים מבלי להביט אם הגיע שעת מנחה ומבלי גם לחשוש לפן יעבור זמן מנחה יעו"ש, והביא שכן כתב בפתי הדביר אות ט' והוא כתב שמותר על כן גם לסדר התייעצות גם בבקר וגם ביש חשש שיעבור זמן ק"ש דאורייתא וכשם שמותר לחלל שבת בכל הנצרך לחשיב"ס מבלי לדקדק אם מניעת מעשה זה הנצרך לו תסכן אותו יותר או אם באמת תציל אותו כך מותר לעשות כל התייעצות שהיא עבורו ולתועלתו בכל זמן שהוא בבקר ובערב מבלי לחשוב אם אמנם יצא תועלת מזה ובלי לחוש אם יעבור עי"כ זמן ק"ש ותפלה והביא מה פתח הדביר שם ש מ"מ אם מפני שימתין שעה קלה עד שיתפלל מנחה לא יסתכן החולה טפי יתפלל מנחה בזמנה תחלה והוא כתב לחלוק ש גם אם לא יסתכן עי"כ החולה טפי אבל בהיות שיוכל להיות שהקדמת התייעצות תביא בכנפיה יפה שעה אחת קודם דרכי הקביעה בטיפול הרפואה שלו מותר ומצוה ג"כ עבור כן להקדים ההתייעצות לפני התפילה ע"כ.

האם מותר לסגור חוזה לפני מנחה

בספר הליכות שלמה תפילה עמ' ט"ז דבר הלכה אות יז, שכתב, שעריכת חוזה כשהגיע זמן תפילת מנחה מסתבר שהוא כמו תחילת דין, שהוא מן הדברים האסורים משום גזירה שמא ימשך והכא נמי עריכת חוזה

האם מותר להקדים שלום לפני תפילת מנחה

הנה בספר יוקח נא לרבינו אברהם הכהן מסאלוניקי זצ"ל סימן פט סק"ג, שאין את האיסור הנ"ל לפני מנחה, וכן כתב בפרי מגדים א"א סימן פט סק"ו, וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן סג, ויש עוד להאריך בזה.

ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ח עמ' כד אות ז' האריך בזה וכתב שנראה שכל האיסור הנ"ל רק בשחרית אבל במנחה ומעריב שכבר קיבל עליו עול מלכות שמים בתפילת שחרית הרי זה

נמשך לכל היום ואין כאן מקדים חבירו לכבוד שמים במנחה וערבית, ואמנם כתב שם להביא מש"כ בפסקי התוס' שבשחרית ובערבית אסור להקדים שלום לחבירו שיש לומר כיון שיש לומר כיון שקוראים קריאת שמע בערבית ומקבלים עול מלכות שמים ממילא יש להחמיר בזה, ומ"מ סיים שם בישכיל עבדי שלמעשה לא נהגו להזהר בזה ומ"מ כתב לדינא, שבדאי ירא שמים עליו להזהר בזה גם בערבית תיכף שהכין עצמו לתפילת ערבית בהגיע זמנה עכ"ד.

האם מותר לעשות מלאכות שיכול להמשך בהם

הנה כתב בשו"ע ס"ב ולא יכנס למרחץ ולא לברסקי וכו' וכתב שם במשנ"ב סק"ט, וז"ל: לבורסקי - אפילו לעיוני בעלמא שמא יראה שנתקלקלו העורות ויצטער, ויהיה טרוד בצערו ולא יתפלל [רש"י] ומשמע דהוא הדין לכל מלאכה או חשבון כיוצא בו שאפשר להמשך או לגרום טרדא [ועיין בבה"ל] ולכן אותם היוצאים לירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לכתחלה סמוך לזמן מנחה גדולה עד שיתפללו מקודם [ח"א] עכ"ד.

והנה בביאור הלכה שם ד"ה לברסקי, כתב בזה"ל: עיין מ"ב מש"כ לענין שאר מלאכות והוא ממ"א ומצאתי במאירי שכתב מענין זה וז"ל קצת מפרשים כתבו שלא נאסרה מלאכה בחול מזמן הסמוך למנחה גדולה אלא במלאכות שאין רגילות עשייתן לחצאין כגון תספורת או הבורסקי שמאחר שאתה חושש על הפסד עורות איך יפסיד [וילך להתפלל] ועוד שדרכו ללבוש בגדים צואים באותה שעה עד שישלים וירחץ רגליו וילביש בגדים הרגילים לו ואיך יפסיק ע"מ לחזור לאלתר לסורו וכן לדין קשה לו לזוז בעוד שטענתו בידו ועדיו מזומנים לו וכן כל כיוצא בו אבל תפירה וכתיבה ושאר דברים שאדם רגיל להסתלק מהן לחצי שיעור מתחיל וכשיגיע זמן תפלה מפסיק עכ"ל וכונת המאירי במש"כ קצת מפרשים הוא להרשב"א המובא ברל"ה בב"י ואפשר שכן הוא ג"כ דעת המ"א ולהכי כתב כיוצא בזה וכ"כ הפמ"ג אמנם מסתימת לשון מהרי"ו שהביא המ"א בסק"ח משמע דס"ל שבכל מלאכה אסור ובמקום הצורך יש לסמוך להקל, עכ"ד, ומבואר מדברי המשנ"ב דמעיקר הדין יש להחמיר בעשיית כל מלאכה,

האם מותר לעשות קניות קודם תפילת שחרית

בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן יח כתב בזה"ל: אשר שאל אותי במה שמבואר בשו"ע או"ח סי' פ"ט ס"ג אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפלת י"ח, ובמ"ב שם ס"ק י"ט כ' ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית, והוא מרבינו מנוח פ"ו דתפלה ובפר"ח שם ס"ק ג', ובפמ"ג בא"א ס"ק ו'. וכב' נתקשה בשם זקנו הגאון הצדיק ר' יהודה זאב סגל שליט"א הר"מ דמנשסטר יצ"ו דא"כ מבואר שאיסור עשית צרכיו קודם תפלה שייך גם קודם מנחה ומעריב, וא"כ איך מצינו ידינו ורגלינו שהולכים לדרך אחרי זמן מנחה ועושים צרכינו, והחניות פתוחות, ודבר זה שבשחרית אסור גם במנין קבוע ובקריאת שמע כיון שהסבה להאיסור משום מקדים צרכיו לצרכי שמים וצ"ע.

ולדידי הדברים פשוטים אשר הרגיש גם כבודו, דודאי גוף איסור עשית צרכיו לא שייך רק בשחרית אלא דהולך לדרך בשחרית תרתי אית בי' חדא דהולך לצרכיו ועוד דאינו

מתפלל בישוב ובישוב הדעת והיינו טעמא דהטור והשו"ע ופוסקים חולקים דין יוצא לדרך בבא בפני עצמה דלא משום עשית צרכיו בלבד נאסר, וזה הי' טעם הב"י שלא רצה בת"י הט"ז ס"ק ג' דאפילו דרך קצרה קאמר, דלשון הש"ס והפוסקים משמע דאף אם נכלול הליכה בדרך בגדר איסור עשית צרכיו מכ"מ יש בו גם תוספת טעם שאינו מתפלל בישוב הדעת וכיו"ב. ובמנחה אעפ"י שגוף גזירת עשית צרכיו לא גזרו רק בשחרית כמבואר ברמב"ם פ"ו מתפלה ובכל לשונות הפוסקים מכ"מ בהליכה בדרך חלק האיסור שהוא מצד זלזול התפלה נשאר גם במנחה וזה שיטת רבינו מנוח בכ"מ פ"ו מתפלה ובפר"ח הנ"ל ס"ק ג' ופמ"ג הנזכר והם דברי המ"ב ס"ק י"ט, ולא מיירי רק מהליכה בדרך אם גורם מרוצת או בטול התפלה והדברים פשוטים. עכ"ד.

וכן הו"ד הגריש"א זצוק"ל בקונ' הל' תפילה להגר"י ישראלזון סט"ז שלא אסרו ללכת קודם מנחה ועריבת אלא א"כ יש חשש שלא יוכל להתפלל בדרך בכוונה או שלא יספיק להתפלל בזמן במקום שאליו יגיע.

ואולם הו"ד הגרשז"א בספר שיח הלכה סימן פט אות יז להחמיר בזה שגם קודם מנחה אסור להתעסק בצרכיו וזה הטעם שאסור לצאת לדרך אבל דוקא כשרוצה עכשיו להתפלל, אבל אם רוצה להתפלל לאחר מכן וכגון מנחה קטנה נחשב כמו שלא הגיע זמנו ומותר לו ללכת לדרכו ולהתעסק בצרכיו יעו"ש, וכן ראה בספר מנוחת אמת פ"ג הערה ז' שכתב שאפשר שכל האיסור ללכת לדרך הוא רק ממנחה קטנה, אבל המשמעות היא שכבר מנחה גדולה אסור ולכן ראוי להחמיר כבר מזמן זה.

האם מותר לצאת לדרך לפני תפילת מנחה או מעריב

איתא בגמרא בברכות דף יד ע"א, אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו, ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו.

וכתבו שם ברי"ף ברא"ש, אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל וכו', ולא גרסו אסור לו לאדם לעשות חפציו, וכתב שם בב"י כגירסת רש"י והוא בכלל עשיית חפציו, ואולם כדברי רא"ש והריף כ' רוב הראשונים והם חידושי הרא"ה ומחזור ויטרי ונימוקי יוסף ובסדר רב עמרם גאון ובספר המאורות ובפרוש רבינו יונתן מלוניל ובפסקי הרי"ד וכן גרסו הרבה האחרונים ומ"מ כדברי רש"י כן הוא בפסקי ריא"ז.

והנה מדברי הב"י מבואר שהטעם שאסור לצאת לדרך הוא משום עשיית חפציו, יעו"ש, וא"כ נראה דבמנחה שאין איסור עשיית צרכיו ממילא שרי לצאת לדרך, וכן כתבו בפסקי תוס' וז"ל: יש לחוש לכל אלו אף בתפילת ערבית ולא במוסף ומנחה ואיני יודע מהו ולא מצאתיו כעת דמשמע כל שהתפלל פעם אחת ביום שרי להשכים לפתחו וכו' עכ"ד.

והנה מבואר בב"י בשם מהר"י אבוהב זצ"ל שכתב עמש"כ הטור שאסור לילך לדרך עד שיתפלל שהוא שלא בדקדוק שהרי להלן כותב המחבר המחלוקת שיש בזה ויש מיש סובר טוב הוא שיתפלל בזמנה משיתפלל בבית אבל בכאן תפס לו סברת הרא"ש שתפילת הבית

עדיף עליו, וכתב שם בב"י, ואינו נראה בעיני דלא דמי דההיא דלקמן כשהיירא הולכת ואי אפשר לו להתעכב עד שיגיע זמן תפילה ויתפלל הכא בשהרשות בידו להתעכב אלא שהוא רוצה למהר דרכו ולילך קודם שיתפלל וקאמר שאסור לו לילך קודם שיתפלל והא דאמרינן בפרק היה קורא יד ע"א כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו לאו למימרא שאם לא התפלל קודם שאין הקב"ה עושה לו חפציו, אבל איסורא ליכא אלא איסורא נמי איכא כיון שעושה חפציו קודם שיתפלל עכ"ל, ומבואר מדברי המרה"י אבוהב שהאיסור הליכה לדרך הוא משום שבדרך קשה להתפלל.

וכן נראה ממש"כ ברבינו מנוח הל' תפילה פ"ו ה"ד כתב ע"ד הרמב"ם, "ולא יצא בדרך קודם שיתפלל", בא ללמדנו דלאו דוקא שחרית אלא אפילו אי זו תפילה שתהיה כיון שהגיע זמנה אין לו לצאת לדרך עד שיתפלל אותה עכ"ל, והובאו דבריו בכסף משנה שם. וכן כתב הפרי חדש (שם ס"ג) והפרי מגדים (סימן פט א"א סק"ו) ולכאורה מבואר מדבריו שכל האיסור הוא שלא יתפלל בכוונה.

כתב בשו"ע או"ח סימן פט ס"ג, אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפילת י"ח, וכתב שם במשנ"ב סק"ט לילך לדרך ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית, עכ"ד, ומבואר במשנ"ב שהאיסור לצאת לדרך הוא אף בתפילת מנחה, וכן ראיתי שהביאו מהגרנ"ק וצוק"ל שאין לנסוע לפני מנחה ומערב מעיר לעיר. וכן כתב בהלכה ברורה סימן רלב סעיף יט שממתי שהגיע זמן תפילת מנחה אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל והוא הדין לענין תפילת ערבית, ומכל מקום כשיודע שיגיע למחוז חפצו קודם שיעבור מזמן מנחה או ערבית או שיוכל להפסיק באמצע הדרך ולהתפלל בישוב הדעת כראוי יש להקל, ועיין עוד בזה בספר אהלך באמיתך (פרק ד' הע' ס').

והנה בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן יח כתב והו"ד לעיל שהאיסור במנחה אינו משום עשיית צרכיו קודם התפילה, אלא משום שלא יתפלל בדרך בישוב הדעת או שמא לא יתפלל כלל. אבל בשיח הלכה סימן פט סק"ז הביא בשם הגרשז"א שס"ל שגם במנחה ומעריב האיסור לצאת דרך הוא משום האיסור להתעסק בצרכיו קודם מנחה ומעריב וכמו בשחרית, אבל זה רק בכה"ג שבדעתו כעת להתפלל ויש לפניו עשיית מלאכה ותפילה בזה חייב להקדים תפילה לעשיית מלאכה שכבוד שמים קודם, אבל אם אין בדעתו כעת להתפלל ובפרט שרוצה להדר בזמן מנחה קטנה או בציבור או יותר בישוב הדעת וכדומה אזי נחשב כלא הגיע זמנו ואפשר דשפיר שרי לצאת לדרך ולהתעסק בצרכיו לפני התפילה דכלל הוא בכל דיני קדימה שהדין חל רק כשרוצה כעת בשניהם אבל אם אין בדעתו כעת בשניהם אין איסור בעשיית מלאכה. יעו"ש, וכן הו"ד הגרשז"א בספר הליכות שלמה תפילה פ"ב הי"א שמקל לנסוע לפני מנחה או מעריב.

ונפק"מ בין ב' הטעמים: א). האם מותר לנסוע נסיעה קצרה, ואמנם אפשר לנסוע קצרה הוא שאני, דהנה בגדר יוצא לדרך, הנה בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סימן לד לגבי לשון יציאה לדרך נראה שהוא ג' פרסאות בהליכה רגלית שהיא הליכה כד' שעות, וכן ראה במשנ"ב סימן רמט סק"א שנראה שאף שאין הולכים בערב שבת יותר מג' פרסאות מ"מ

כשנוסע בעגלה או רוכב על סוס יוכל לסנוע יותר מג' פרסאות עד שליש היום יעו"ש, וא"כ לכאורה ה"ה בנ"ד.

(ב). האם מותר לנוסע לדבר מצוה, דאם האיסור משום עשיית צרכיו אז מותר לנוסע אף לפני תפילת שחרית כיון שהוא צורך מצוה, [כגון שנוסע לכותל וכמו שהבאנו לקמן דעת האול"צ בזה] אבל אם הוא משום שמא לא יתפלל כלל או שמא לא יתפלל בישוב הדעת, הוא שייך גם שנוסע לדבר מצוה, שאפשר שיהיה עיכוב בדרך. [ואמנם אפשר דכל הטעם של עיכוב הדרך אינו שייך בזמנינו, ויתבאר לקמן].

ובאשל אברהם סק"י כתב שלפי הרי"ף והרא"ש האיסור ללכת הוא איסור עצמי ולא דין בעשיית חפציו ולפי"ז ה"ה בתפילת מנחה או מעריב יש להחמיר בזה.

ובשו"ע הרב סימן פט ס"ד כתב שהאיסור יציאה לדרך הוא נוהג רק בשחרית ולא בתפילת מנחה, וכן כתב בשו"ת אור לציון ח"ב פרק ז' תשובה ו' וז"ל: אין לנוסע מעיר לעיר קודם תפילת שחרית, אך קודם תפילת מנחה וערבית מותר לנוסע. ואם משך הנסיעה פחות משעה וחומש, מותר לנוסע אף קודם תפילת שחרית. והנוסעים להתפלל בכותל המערבי רשאים לנוסע אף כשמשך הנסיעה הוא יותר משעה וחומש. עכ"ל, ובמקורות שם כתב שהוא כדברי השו"ע הרב הנ"ל, וכתב, עוד וז"ל: ולהלכה נקטינן כהגר"ז, דבדרבנן אזלינן להקל. ועוד, שדברי הפרמ"ג והפר"ח תמוהים, שהרי מקור דבריהם הוא ממש"כ הכס"מ בפרק ו' מהלכות תפילה הלכה ד' בשם הר' מנוח, והתם מיירי ביוצא לדרך ואינו מגיע למחוז חפצו, שבזה אין לחלק בין התפילות, אך כאשר עתיד להגיע למחוז חפצו, ועדיין תהא לו שהות להתפלל, והאיסור הוא רק משום שמתעסק בצרכיו לפני התפילה, וכמבואר בב"י, אין זה אלא בתפילת שחרית, אך בשאר התפילות אסורים רק דברים אחדים, כתספורת ובורסקי, וכמבואר בשו"ע סימן רל"ב סעיף ב'. ע"ש. ונראה שכל זה בנוסע ביותר משעה וחומש, אבל בפחות מכאן אין הוא נחשב יוצא לדרך, וכמו שמצינו לענין ברכת הגומל, כמבואר בשו"ע בסימן רי"ט סעיף ז', שבפחות מפרסה שהוא שיעור שעה וחומש אינו מברך, שאינו בכלל הולכי דרכים, וכעין זה דימה בב"י בסימן רי"ט ד"ה כתב הרד"א, ללמוד ברכת הגומל מדין תפילת הדרך לענין שיעור פרסה, ע"ש, וראה להלן בפרק י"ד בבאורים לתשובה מ"ב, שמשערים לפי שעה וחומש, ע"ש. ואין לאסור את עצם היציאה לדרך קצרה משום עוסק בצרכיו, שכיון שלא נאסרה אלא יציאה לדרך ולא סתם נסיעה, חזינן שנסיעה אין לה חשיבות של עיסוק בצרכיו, אלא אם כן נסיעה חשובה של יציאה לדרך. ומכל מקום נראה שהנוסעים מעיר אחרת לירושלים כדי להתפלל תפילת שחרית בכותל המערבי, מותרים לצאת לדרכם אף אם הנסיעה ארוכה יותר משעה וחומש, ואף שבמ"ב שם ס"ק כ' הביא בשם דרך החיים שאפילו אם יש ביהכ"נ במקום שהולך לשם ומתפלל שם בציבור ג"כ אסור, מ"מ הכא שאני, שכל נסיעתו היא לצורך התפילה, ולא חשיב עוסק בצרכיו קודם התפילה, משא"כ בנדון הדרך החיים עיקר נסיעתו אינה לצורך התפילה. עכ"ד האור לציון, וכן כדברי האול"צ הנ"ל לגבי נסיעה לכותל, כן כתב ידידי הגרש"ב גנוט שליט"א בספר שלהי דקייטא סימן קז בשם מרן הגר"ק זצוק"ל שלנסוע מב"ב לירושלים ע"מ להתפלל בכותל המערבי ודאי מותר.

וכן שמעתי ממו"ר הגר"ע פריד שליט"א שאם נוסע לצורך כיבוד אב ואם לפני תפילת מנחה יכול ליסוע, וכן אם נוסע לכותל הרי הוא חשיב צורך מצוה ויכול ליסוע, שאז אף לפי המשנ"ב אפשר להקל ולצאת לדרך כיון שהוא צורך מצוה.

ובספר גם אני אורך מתשובתי ח"א סימן ה' אות לו כתבתי, ושם ציינתי עוד למש"כ בקובץ אליבא דהלכתא (שבט תש"ע עמוד טז) בשם מרן הגרי"ש אלישיב, שדין זה שאסור לצאת לדרך לפני תפילת מנחה מעריב אינו נוהג בזמנינו שיכולים לרדת ולהתפלל באמצע הדרך ושאינו פעם שלא יכלו לרדת ולעצור באמצע, וכן הובא שם מהגאון רבי שריה דבילצקי זיע"א שבזמנינו מקילים לצאת לדרך מעיר לעיר לפני תפילת מנחה ומעריב באופן שיוודע שיוכל אח"כ להתפלל במקום מסודר כיון שהמקום מסודר ויש לו אח"כ מנינים להתפלל ע"ש, אבל ידוע חומרתו של הגאון האדיר רבי אברהם גינחובסקי זצ"ל שלא לצאת לדרך לפני התפילה, וע"ע בספר הנפלא ויאמר הנני כמה מעשיות ע"כ, וכן הובא בספר אגן הסהר ח"א עמק 483 שהגר"א גינחובסקי זצ"ל הורה לתלמידיו שאם לא ימצאו מנין קודם נסיעתם שיתפללו מנחה או מעריב ביחידות ע"ש, ומ"מ נלמד טעמו דאף היום שייכא משום שע"י זה יכול להתבטל מתפילה בציבור, [ומסתמא ס"ל דתפילה בציבור חובה] אולם מדברי מרן הגרי"ש"א שאמר שיכול להתפלל היום בצידי הדרך [אם הוא נוהג, דלדבריו אם הוא לא נוהג יכול להתפלל בישיבה והוא כשעת הדחק דמין ומ"מ הרי מתבטל מתפילה בציבור, ולכן הוא בע"כ לשיטתיה דס"ל דהוא אינו חיוב, אבל אי נימא דהוי חיוב א"כ לכאורה יש חובה שלא לצאת לדרך עכ"פ, כיון דהוא חיוב אלא א"כ הוא דבר מצוה, ויודע שאח"כ יהיה לו מנין, שכה"ג נראה לכו"ע דשרי וכמו שנוסעים לחתונות בעולם הישיבות דאו שיתפללו שם או שיתפלל בחזור מהחתונה, וכמו שפסק בכה"ג בהליכות שלמה (תפילה פ"ב יא) שאם רוצה להתפלל בציבור או בשוב דעת שפיר יכול להתפלל לאחר שיגיע למקום חפצו, ושם בהערה 52 כתבו בשמו שהורה לבחורי ישיבה שיוצאים לשמח חתן וכלה לעיר אחרת אף הגיע זמן תפילת ערבית אם התפילה קודם הנסיעה תפריע לסדרי הישיבה אז מותר לנסוע קודם התפילה ע"ש אלא דמה י"ל דהתם כיון שנוסעים לדבר מצוה לשמח חתן וכלה שאני, וכן קצת מוכח ממה שהביא בשו"ת אבני דרך חי"ד סימן י"א בסוף הסימן שהגר"א נבנצל הקל בזה בפרט שנוסע לחתונה, ע"ש, והוא קצת אותו נידון לענין נסיעה לכותל המערבי או לקברות צדיקים לפני תפילת שחרית, וכמו שפסק כה"ג בשו"ת אור לציון ח"ב עמ' סב תשובה ו' ע"ש שהתיר לנסוע קודם התפילה לכותל ע"ש, ועוד האריכו בזה בעוד מקומות ואין כאן מקומו. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן ד' אות לה), וע"ע בשו"ת הלכה למשה (ח"ב ס"ה).

ואמנם יש לדון שבזמנינו מותר לנסוע מעיר לעיר, וכן ראיתי שכתב הגר"י שוב שליט"א בשם הגה"צ רבי שריה דבילצקי זיע"א שבזמנינו מקילים לצאת לדרך מעיר לעיר לפני תפילת מנחה ומעריב באופן שיוודע שיוכל להתפלל אח"כ במקום מסודר כיון שהנסיעות קצרות ויש בכל מקום מנינים להתפלל.

וכן כתב שם ששמע ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שדין זה שאסור לצאת לדרך לפני תפילת מנחה ומעריב אינו נוהג בזמנינו שיכולים לרדת ולהתפלל באמצע הדרך והיו אצל גוים ולכן היה אסור לצאת לדרך שלא היו יכולים לעצור באמצע.

וכן ראיתי שכתב בספר מאיר עוז סימן רלב עמ' 101 ששמע מהגר"ק זצוק"ל שאפילו אם יהיה לו מנין במקום השני מ"מ לא יצא לדרך קודם שיתפלל שהוא פרט בדין עשיית צרכיו קודם התפילה, אבל כתב שם שאחרי כמה שנים דיבר בזה עם הגר"ק זצוק"ל ואמר לו שיש שיטות שאם יהיה במקום השני מנין יהיה מותר לצאת לדרך.

וכן כתב בספר הליכות מועד הלכות למטייל עמ' קצד שבימינו שהדרכים מתונקות היטב מותר לנסוע קודם מנחה או ערבית אף שהגיע זמן תפילה ובלבד שיאמוד היטב הזמן שלא יפסיד זמן תפילה ורק לפני שחרית יש לאסור מהטעם שעיסוק בחפציו הרי הוא כלפני חפצי שמים יעו"ש.

ובספר שיח תפילה עמ' שעד כתב שנראה שכל עוד שלא הגיע זמן מנחה קטנה יש להקל אבל אחר שהגיע מנחה קטנה ודאי שאין לנסוע בלי להתפלל מנחה קודם כי מלבד דהטעם של איסור להתעסק בצרכיו לפני התפילה הרי הוא בכלל עלול להפיסד תפילת מנחה, וכתב שם עוד, שאפילו אם אין לו כעת מנין להתפלל בו ובמקום שהוא נוסע לשם יוכל להתפלל במנין מ"מ עדיף להתפלל ביחידות לפני שיוצא לדרך, ובפרט שהרבה פעמים יש עיכובים לא צפויים בדרך ולא מגיעים בזמן בכדי להתפלל, וממילא מפסידים את המנין, ולפעמים ע"י הטדרדה מפסידים את כל התפילה ע"כ ודאי שאין לצאת לדרך כדי להתפלל מנחה קודם.

ועוד כתב שם, ומצוי בקיץ שנוסעים לים אחר הצהרים ונשארים שם עד סמוך לשקיעה עושים שם מניינים לתפילת מנחה על חוף הים ואין זה נכון כי הנסיעה לים הרי היא בגדר של סעודה גדולה וצריך להתפלל מנחה לפני שיוצאים מהבית כדי לנסוע לים ומלבד זה אין להתפלל בחוף לכתחילה שהרי יש איסור להתפלל במקום פתוח וכמו שאמרו חז"ל ברכות ל"ד חציף עלי מאן דמצלי בבקתא ע"ש ברש"י וכן נפסק בשו"ע סי' צ' ס"ה וז"ל לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה אבל הכוונה במי שהולך בדרך רחוקה ואין לו אפשרות להתפלל בבית אבל לכתחילה צריך להתפלל מנחה לפני שנוסע לים כדי שלא יצטרך להתפלל במקום פרוץ, ומ"מ בדיעבד שלא התפלל מקודם והזמן מאוחר ואין ברירה אלא להתפלל שם אלא שאם אפשר יש להתפלל ע"י קיר ולא במקום פתוח לגמרי וכן לא להתפלל במקום שישי עוברים ושבים כדי שלא יפריעו לו בתפילתו, וכן שלא להכשיל אותם לעבור לפני המתפלל.

ואמנם לא מבואר מאיזה זמן מנחה נוהג איסור זה האם ממנחה קטנה או ממנחה גדולה, ובספר בכרמי יהודה עמ' קפט שנראה דמשהגיע זמן מנחה קטנה, ואמנם בספר שיח הלכה כתב שמסתימת הדברים משמע שהיינו אף משעת מנחה גדולה דלמעשה כבר הגיע זמן תפילת מנחה וקיים האיסור של צדק לפניו יהלך דאסור להתעסק בחפציו ולפני שמתפלל יעו"ש, ובספר עורה כבודי עמ' רסו כתב ששמע מהגר"ש פעלדער שליט"א כתב שפשוט

שמירי בזמן מנחה גדולה דהרי בתפילת שחרית כתב שכ"ז הוא אחר עלות השחר אסור לעשות חפציו והנה אחר עלות יוצאים ידי תפילת שחרית רק בדיעבד ואפ"ה אסור לעשות צרכיו דהוי כמו שהגיע זמן תפילת שחרית א"כ כ"ש בכאן דבזמן תפילה מנחה גדולה יוצאים לכתחילה תפילת מנחה בודאי אסור לעשות צרכיו.

וצ"ב ממש"כ בביה"ל ד"ה לבורסקי בשם המאירי דאין איסור עשיית חפציו לפני מנחה זולת מלאכות שאין הדרך להפסיק באמצען, אבל איסור הליכה לדרך לפני תפילה הוא דחובת תפילה דקאי עליה איסורו לצאת לדרך, ולכן גם מנחה ומוסף אסרו לצאת לדרך יעו"ש, ונראה דכ"ז בזמנם אבל בזמנינו שאני וכמ"ש לקמן.

אבל מ"מ יש לומר שגם בזמנינו יש לאסור מצד הזלזול בתפילה, וכמ"ש הגר"ש וואזנר זצוק"ל בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן יח וז"ל: ולדידי הדברים פשוטים אשר הרגיש גם כבודו דודאי גוף איסור עשיית צרכיו לא שייך רק בשחרית אלא דהולך לדרך בשחרית תרתי אית בי' חדא דהולך לצרכיו ועוד דאינו מתפלל בישוב ובישוב הדעת והיינו טעמא דהטור והשו"ע ופוסקים חולקים דין יוצא לדרך בבא בפני עצמה דלא משום עשיית צרכיו בלבד נאסר וכו' דלשון הש"ס והפוסקים משמע דאף אם נכל ול הליכה בדרך בגדר איסור עשיית צרכיו מ"מ יש בו גם תוספת טעם שאינו מתפלל בישוב הדעת וכיו"ב ובמנחה אע"פ שגוף גזירת עשיית צרכיו לא גזרו רק בשחרית כמבואר ברמב"ם פ"ו מתפלה ובכל לשונות הפוסקים מ"מ בהליכה בדרך חלק האיסור שהוא מצד זלזול התפלה נשאר גם במנחה וזה שי' רבינו מנוח בכס"מ פ"ו מתפלה ובפר"ח הנ"ל סק"ג ופמ"ג הנזכר והם דברי המ"ב סקי"ט ולא מיירי רק מהליכה בדרך אם גורם מרוצת או בטול התפלה והדברים פשוטים עכ"ל.

ובקובץ קול התורה קובץ מ' שהשיב הגרשז"א וז"ל: דאפשר להתעסק בצרכיו לפני מנחה הוא רק כשדעתו כעת להתפלל שחייב להקדחם לתפילה לצרכיו אבל אם אין דעתו כעת להתפלל אפשר דפשר מותר להתעסק בצרכיו עכ"ד ובהליכות שלמה פ"ב סי"א וכן השיב הגר"ק בספר דעת נוטה תפילה תשובה כו שבמנחה אין איסור לצאת לדרך, ואמנם צ"ב מנ"ל להגרשז"א החילוק הנ"ל, וכן מנ"ל להגר"ק להקל כנגד דברי המשנ"ב.

והנה בספר שערי זבולן תפילה עמ' קכ כתב שכ"ז אי נימא שהאיסור לצאת לדרך קודם התפילה הוא משום איסור עשיית חפציו, אבל הרי"ף והרא"ד דף יד ע"א איתא אמר ראב"א וכו' אסור לאדום לילך לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו וכו', ולפי"ז האי גירסא דינא דדף יד ע"א ובדף ה' ע"ב הם ב' דינים נפרדים דרך ה' ע"ב הוא איסור עשיית חפציו לפני תפילה ודף יד ע"א הוא איסור לילך לדרך לפני תפילה ונלמד מצדק לפניו יהלך, ובביאור הגר"א שכתב למקור לדין אסור להעתסק בצרכיו דף ה' ע"ב וכמו שכתבו בתוס' ד"ה אלא וכו' וכ"ש לפי רש"י ואסור לצאת דף יד ע"א וכגירסת הרי"ף והרא"ש וש"פ לצאת לדרך.

וכתב שם עוד שלפי הרמב"ם כתב כהרי"ף מבואר שדין איסור להתעסק בצרכיו הנלמד מהגמ' דצריך שתהא התפילה סמוך למיטתו אין זה אלא בתפילת שחרית ודין איסור הליכה לדרך נלמד מצדק לפניו יהלך לא נאמר בזה דוקא שחרית,

וכן מבואר בא"ר סימן פ"ט אות ז' כתב בשם ספר פסקי תוס' שיש לחוש למעשה לאסור כל אלו משהגיע זמן קר"ש או תפילה של ערבית אבל קודם מוסף או קודם מנחה מותר עכ"ד, ובפרי מגדים א"א סק"ו וכתב ע"ז ואיני יודע מהו דמשמע כל שהתפלל פעם אחת ביום שרי להשכים לפתחו ע"כ משמע שפירש דברי הא"ר על איסור הקדמת שלום וכן משמע מדברי הא"ר, ובביה"ל ד"ה בשעת מביא. יעו"ש, ומכ"ז נראה דלמעשה קודם תפילת מנחה יש להתיר.

וכן כתב להתיר לצאת לדרך לפני מנחה מו"ר הגר"ע פריד שליט"א בגליון אזמרה לשמך מס' 186 וזהו תו"ד, שמותר לצאת לדרך אם יודע שיגיע למקומו או שיש במקום הנ"ל מניין, וביאר במקורות שהנה ברבינו מנוח הל' תפילה פ"ו ה"ד כתב, ע"ד הרמב"ם, "ולא יצא בדרך קודם שיתפלל", בא ללמדנו דלאו דוקא שחרית אלא אפילו אי זו תפילה שתהיה כיון שהגיע זמנה אין לו לצאת לדרך עד שיתפלל אותה עכ"ל, והובאו דבריו בכסף משנה שם. וכן כתב הפרי חדש (שם ס"ג) והפרי מגדים (סימן פט א"א סק"ו) וכן פסק המשנ"ב (שם סקי"ט) והדברים צריכים ביאור שהרי לא מצינו איסור עשיית צרכיו, לפני תפילת מנחה וערבית, אלא רק לפני שחרית, ומדוע שיהיה אסור לצאת לדרך לפני מנחה וערבית. ואמנם מבואר בשו"ע הרב שם ס"ד, שהאיסור לצאת לדרך הוא רק לפני שחרית, נועיין תורת חיים סימן פט סק"ט]. והנה מבואר בב"י שם שנחלק עם המהר"י אבוהב האם האיסור הליכה לדרך הוא מחמת עשיית חפציו וזהו דעת הב"י, או שהאיסור הוא משום שבדרך קשה להתפלל וכיון שלא יגיע למקומו ולא יספיק להתפלל במקומו בציבור, אלא יצטרך להתפלל בדרך, וכיון שבדרך קשה להתפלל לכן אסור לצאת לדרך לפני התפילה. ומדברי רבינו מנוח שהוא מקור הדין שאסור לצאת לדרך לפני תפילת מנחה ומעריב, נראה מדבריו שהאיסור יציאה לדרך כדי שיתפלל בכוונה ובעמידה עי"ש, ולפי"ז אם יגיע למחוז חפצו אין איסור. אך להלכה כתב המשנ"ב שם סק"כ בשם הדרך החיים שאפילו אם יגיע למקום שיש שם מנין, אסור לצאת לדרך, ונראה שכוונת דבריו הוא דוקא לפני תפילת שחרית, אבל לפני תפילת מנחה ומעריב אף שכתב בס"ק הקודם שאסור לצאת לפני מנחה ומעריב, נראה ששם מדובר כנ"ל שלא יגיע למחוז חפצו לפני מנחה ומעריב, ואסור משום שבדרך אינו מכוון יפה, אבל אם יגיע למחוז חפצו לפני תפילת מנחה או מעריב אין איסור, ורק לפני שחרית אסור אף באופן זה, משום איסור עשיית צרכיו לפני שחרית, אבל לפני מנחה ומעריב אין איסור עשיית צרכיו, וכמבואר בביה"ל סימן רל"ב. וכן מוכח ממש"כ הרמ"א סימן פ"ט ס"ג, ויש מקלין לאחר שאמרו מקצת ברכות קודם שאמרו ברוך שאמר וטוב להחמיר בזה, עכ"ל, ומשמע שמדובר אף על היציאה לדרך, שיש מקלין לצאת לדרך אחר אמירת ברכות, ואף שלא התפלל שמו"ע, וא"כ ה"ה לפני מנחה ומעריב יהיה מותר, עכ"ד. ובספר גם אני אודך תשובות הגרי"א סקוצילס שליט"א במח"ס אהל יעקב וש"ס, ומו"צ בירושלים עיה"ק תובב"א, סימן י' כתב שם ליישב מנהג העולם שנוהגים להקל בזה, וז"ל: נשאלתי מאברך חשוב שליט"א שהיה צריך לצאת מירושלים לקרית ספר עבור שמחה ופגישה עם אנשים, ועדיין לא התפלל מנחה והסתפק אם מותר לו לנסוע כעת ולסמוך להתפלל במנין שם, כי כעת בירושלים אין לו מספיק זמן לחפש עבור מנין, מה עליו לעשות.

והנה מקום הספק של השואל החשוב בזה הוא ממה שכתב בשו"ע (סימן פ"ט סעיף ג') לגבי תפילת שחרית שאין לצאת לדרך עד שיתפלל תפילת שמונה עשרה. וטעם הדבר כמו שאר הדברים המוזכרים שם בסימן שאסור להתעסק בדברים אחרים לפני שמתפלל. והמשנה ברורה (ס"ק י"ט-כ) ציין לכמה פרטים חשובים הנוגעים לדין זה, דתחילה הביא שם המ"ב שהדין קאי אפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם שדינם כמו בשחרית. ועוד כתב שאפילו אם במקום שיבוא יהיה יכול גם כן להתפלל עם הציבור בזמנו, אעפ"כ אסור, דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו. וכל זה שלא בשעת הדחק עי' שם. עוד כתב במ"ב שכל מה שמחמירים לא להתעסק בצרכיו והליכה לפני התפילה היינו כשהוא לא יוצא לצורך מצוה. ומעתה יש לעיין לדינא האם צריכים להקפיד למעשה בזה כיון שנראה מדברי המ"ב שאע"פ שיש בדרך מנינים או במקום שמגיעים אליו, מ"מ אין לסמוך על זה לצאת לדרך לפני שמתפלל מנחה או מעריב. ועכ"פ כבר ראינו בגדולי הפוסקים כמה לימודי זכות במה שכבר דשו בזה רבים לנסוע מעיר לעיר לחתונות וכדומה ולסמוך על המנין שיתקיים בעיר אחרת. ובשו"ת שבט הלוי חלק ח' (סימן י"ח) התאמץ למצוא צדדי לימוד זכות על מנהג העולם בזה, ונביא דבריו והביא שם דבריו, וזהו מקום היתר גדול למנהג העולם. עכת"ד שם.

האם אדם שרעב יכול לאכול ללפני מנחה

בשו"ת שלמת חיים סימן קמה כתב שיכול לאכול והוא ע"פ מש"כ בשו"ע סימן פט ס"ד יעו"ש, ובערוך השולחן סימן פט סכ"ה וז"ל: כתב הרמב"ם בפ"ה הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים אם יש בו יכולת לכויין דעתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל עד שיאכל וישתה עכ"ל ומשמע דאסור לו להתפלל עד שיאכל וישתה אבל רבינו הב"י בסעיף ד' כתב אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה ע"ש וביאר טעמו בספרו הגדול משום דבלא"ה אין אנו מכוונין כל כך לפיכך אין מוחין בידו אם ירצה להתפלל קודם שיאכל וישתה ע"ש ופשוט הוא שזהו באופן שלא תזיק לבריאותו כשלא יאכל תיכף אבל אם יש חשש נזק להגוף פשיטא שאסור לו להתפלל עד שיאכל וישתה [דברים ד, טו] ושמרתם לנפשתיכם עכ"ד. ובשו"ת בצל החכמה ח"ד סימן קעא אות ו' כתב שהרעב והצמא אינו רשאי לאכול ולשתות אלא רק עד כדי שיוכל לכוון דעתו להתפלל ולא יותר מזה. יעו"ש

להסתפר בזמן מנחה

שאלה: האם מותר להסתפר לפני תפילת מנחה.

תשובה: מותר להסתפר אצל ספר, שיש לו כמה מכוונות, או להסתפר בביתו אם יודע שיש לחבירו או לשכינו מכוונה, וכן ה"ה בגילוח, ויש מקילים בזמנינו שבדרך כלל אין המכוונה נהרסת והמיקל יש לו על מה לסמוך, וכן מותר לגלח במשחת גילוח.

והנה מבואר מדברי הגמ' בשבת שם שאסור להסתפר, והיינו לפני מנחה גדולה, וכן כתב בשו"ע סימן רלב ס"ב וז"ל: לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורקסי (פירוש מקום שמעבדים שם העורות) ולא לדין ולא לאכול וכו' ואם התחיל באחת מכל הני אינו מפסיק אע"פ שהתחיל באיסור והוא שיהא שהות ביום

להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו, אבל אם אין שהות להתפלל אח"כ צריך להפסיק מיד ומאימת התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיפשוט לבושו העליון והתחלת בורסקי מיקשור בגד בין כתיפיו כדרך הבורקסים והתחלת דין אם היו עסוקים בו משיתחילו בעלי דינים לטעון ואם לא היו עסוקים בו משיתעטפו הדיינים ולדין משישבו אדעתא לדון והתחלת אכילה משיטול ידיו עכ"ד.

ובמג"א סימן רלב סק"ג כתב שאם יש לו ב' או ג' זגים שרי, ובא"ר סק"ג כתב להעיר ע"ד המג"א וכתב שיש לאסור בזה משום לא פלוג, וכן כתב בחמש משה סק"ב ובפרי מגדים א"א סק"ג, ובנהר שלום סק"א, ובבגדי ישע ובבית עובד דף קכז ע"א אות ו' ובפתח הדביר סק"ה, והחיד"א בברכ"י סק"ד כתב בשם האורחות חיים הל' תפילת מנחה אות ב' שכתב יש מפרשים כתב מג"א להקל וכתב הברכי יוסף ליישב דברי המג"א שאע"פ שבכמה גזרות לא מצינו שחילקו חכמים בנ"ד שאף אם ישבר הזוג ויחזר אחר זוג אחר יתכן שעדיין יספיק להתפלל ואף אם יעבור הזמן אין בזה רק ביטול מצוה דרבנן בשב ואל תעשה ויעו"ש שלמעשה נראה שיש להקל בזה, וכן כתב לדינא במשנ"ב סימן רלב סק"ו כדברי המג"א וז"ל: ואפשר שאם יש לו ב' או ג' זגים מוכנים לפניו שרי עכ"ד, ואולם המשנ"ב כתב כן רק בלשון אפשר, שהרי בא"ר (שם סק"ד) כתב לחלקו על המג"א שיש לאסור משום דפלוג רבנן, אבל מ"מ כתבו בזה הפוסקים להקל כן כתב בשיח יצחק (סימן קיב) וכן כתב בבן איש חי ש"א פרשת ויקהל אות יא וז"ל: הסתפורת אע"ג דמרן ז"ל אסר סמוך למנחה גדולה מ"מ יש להקל היכא דיש אצל הספר ב' או ג' זוגים וכו' במג"א סימן רלב סק"ג ואע"ג דיש חולקין וס"ל לא פלוג רבנן, ועיין אליהו רבא מ"מ ייש לסמוך על המקילין ולכן נהגו העולם בזה היתר אפילו אחר שהגיע מנחה קטנה וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדא"ד ועיין אשל אברהם סימן רנ"א סוף אות ה' יעו"ש, מ"מ יר"ש יחמיר בכך משום דבלא"ה ע"פ הסוד לא נכון להסתפר אחר חצות אע"פ שהתפלל מנחה עכ"ל. וכן כתב לדינא בשו"ת אור לציון ח"ב פרק טו תשובה א' יעו"ש, וכן כתב להתיר בשו"ת רבבות אפרים חלק ז' עמ' קד שהיום נהגו להקל כיון שיש לספר יותר ממכונת גילוח אחת אבל מ"מ טוב להחמיר שלא להסתפר אלא לאחר תפילת מנחה, יעו"ש.

והנה יש לדון שאפשר שכ"ז במכונות תספורת של פעם אבל מכונת תספורת של היום שאין מתקלקלות, אין את האיסור הנ"ל.

ואכן מצינו בקצות השולחן (ח"א סימן כו סט"ו) שכתב להתיר בזה וז"ל: גם להסתפר עמא דבר להכנס סמוך למנחה קטנה ואולי לפי שנתחדשו בזמננו כלי הספרים ואנו רואים בחוש שהיא עבודה קלה וברגעים אחדים נגמר התספורת והגם דחלילה לנו לחדש חלוקים מדעתנו אך בצירוף הדעה בשו"ע שס"ק מיתר סמוך למנחה קטנה וממילא דה"ה תספורת דדין סומכין ע"ז להקל, ואולם סיים שם שלא ראה באחרונים למי שיעיר ע"ז יעו"ש, והביאו דבריו לדינא בפסק"ת (סימן רלב אות ג) ובספר אשי ישראל (פרק כו הערה פה) ובספר נקיות וכבוד בתפילה (פ"י הערה נט). וכן הו"ד במשנ"ב דרשו סימן רלב הערה מס' 38, וכן נקטו עוד כמה פוסקים.

ולכאורה יש להעיר בדבריו דהוא חידוש כאשר העיר בזה, וכן אמר לי מו"ר הגר"ע פריד שליט"א שדבריו הם חידוש ואין הלכה כן, וגם כל הקולא הנ"ל היא רק לפי שיטת הרמ"א. ואמנם ראיתי בשו"ת מעין אומר ח"ד עמ' ל שנשאל הגרע"י בבן ישיבה שיש לו מכונת תספורת אחד האם יכול להסתפר לפני מנחה והשיב שאסור ויעו"ש בהערה שצ"ע בזה שמדברי הפוסקים נראה דאם יש לו כמה זגים מותר, אבל יש לומר שבזמנינו המכונות חזקות ואין חשש שתהרס המכונה, וגם אם לא יכול לבקש משכינו או מחבירו, ואמנם בשו"ת אור לציון ח"ב שם מתיר רק אם יש לחבירו או לספר עוד מכונת תספורת אבל אם אין לו אין לאסור, וכן נראה מדברי הגרע"י זצוק"ל שאף בזמנינו מחמיר בזה, אבל אמנם נראה שיש להקל בזה, דהנה מש"כ בשו"ת אור לציון לגבי מכונת גילוח שם שיש להחמיר בזה וז"ל: ולענין גילוח במכונה, יש מי שרצה לומר שאין להתגלח במכונת גילוח קודם המנחה אפילו יש לו כמה מכונות גילוח, שמא יפסק זרם החשמל. ואין נראה כן מכמה טעמים, חדא שהרי הפסקת חשמל אינה שכיחה ואין לחוש לה, ועוד שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו מה שלא גזרו חז"ל, וכמ"ש הרא"ש בשבת דף כ"ד ע"א ובב"י או"ח סימן תס"ב ועוד פוסקים. ועוד שכל החשש לענין מספריים הוא שמא ישבר הזוג ויהא צריך לחזר אחר זוג אחר ויטרד בזה ולא יתפלל, וכמ"ש ברש"י שם, אבל לא חששו שלא ילך להתפלל אם לא גמר להסתפר, וא"כ בהפסקת חשמל שאין לו במה להטרד, אין לחוש בזה שלא יתפלל. עכ"ל.

ואמנם דבריו תמוהים טובא שהרי אדם שיש לו מכונת גילוח אין החשש שמא יפסק החשמל אלא שמא תהרס לו המכונה, ובזה י"ל שבזמנינו שאני כמ"ש בקצות השולחן. וגם פלא בזה עמ"ש כ בספר שערי השבת עמ' ריט שכתב כדברי האור לציון שהיום שמסתפרים במכונת תספורת חשמלית ויש בזה חשש נוסף שמא תהיה הפסקת חשמל ואז גם מכונה שניה ושלישית לא תעזור אלא א"כ יש לו מכונה ידנית או שניתן לגמור את התספורת בשעת הדחק עם מספריים,

וכתב שם שלא כתב שם עד מתי יש להתיר וכתב שם שלכאורה גם לדעתו יש להתיר עד מנחה קטנה, ומ"מ בערב שבת שאני וכמ"ש בספר שערי השבת עמ' ריט שבערב שבת כיון צפירה וחשיב שקוראים לבית הכנסת אבל מ"מ כל הקולא הנ"ל לגבי מרחץ, אבל לגבי תספורת שקשה להקל להסתפר סמוך לשבת כיון שהזמן מצומצם ולכן אין להסתפר סמוך לשבת אבל המגלחים זקנם בעצמם שהדבר יותר מהיר יש להקל בשעת הדחק. וכן כתב בשו"ת אור לציון שם וז"ל: ועוד נראה שביום שישי מותר להסתפר סמוך למנחה אף אם אין לו עוד זוג מספריים, כיון שכל הטעם הוא שמא ימשך לחפש זוג אחר כדי להמשיך להסתפר, ויטרד בזה עד שיעבור זמן מנחה, א"כ בערב שבת שיש זמן שאסור להסתפר בו ועדיין יש שהות להתפלל, שהרי חייב להפסיק את התספורת לפני השקיעה ואף מעט קודם משום תוספת שבת, ותפילת מנחה יכול להתפלל בדיעבד עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה, וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"א חאו"ח סימן כ', א"כ אין חשש שיטרד עד שיעבור זמן מנחה, ורשאי להסתפר בכל אופן. עכ"ד.

ובהלכה ברורה חלק יב עמ' כא כתב שלגבי תספורת רגילה אם יש לספר כמה זוגות מספרים באופן שאם ישבר אחד מהם יוכל להשתמש באחר יש להקל למנהג הספרדים להסתפר אפילו לכתחילה אחר חצות היום עד סוף שעה תשיעית ביום אפילו אם אין לו זמן קבוע להתפלל מנחה ואין שם מי שיזכירנו להתפלל, וכן מי שמתגלח במכונה חשמלית יש להקל בזה כל שיודע שיש לחבירו מכונה שיכול לשאול ממנו, ולמנהג האשכנזים יש להקל בזה קודם שיגיע הזמן הסמוך למנחה קטנה אפילו אין לספר כמה זוגות מספרים. יעו"ש בהערה ופלא שלא זכר לדברי הקצות השולחן. ומו"ר הגר"ע פריד שליט"א אמר לי שלדינא אין להקל אלא א"כ יודע שיש לחבירו או לשכינו בודאות מכונת תספורת וגילוח. ומכל הנ"ל נראה דלדינא יש להקל בזמנינו אם יש לו מכונה טובה ואין חשש שתהרס, ואמנם י"ל דלא פלוג, ולכן המיקל להסתפר ולהתגלח לפני תפילת מנחה יש לו על מה להקל. אבל אם יש לו שני מכונות נראה שמותר לכו"ע.

ובעיקר דין תספורת בזמן מנחה, הנה בכף החיים אות טו כתב בשם האריז"ל שהיה נזהר מאוד שלא לגלח ראשו אחר שעת מנחה גדולה ואפילו בערב שבת לא היה מגלח אל קודם חצות היום דוקא, וכן דעת מרן החיד"א במורה באצבע אות קלה, וכן כתב בבן איש חי ש"א פרשת ויקבל סי"א שע"פ הסוד נכון להסתפר אחר חצות היום אע"פ שמתפלל מנחה יעו"ש.

ואולם מרן הגרע"י זצוק"ל בשו"ת יחווה דעת ח"ד סימן כ' כתב להביא מש"כ הגאון רבי שלמה אלפסי בספר משחא דרבותא חלק ב' (סוף סימן רנ"א), שכתב על דברי החמדת ימים הנ"ל, ולי נראה שאין להוכיח כן מדברי מהר"ו, אלא שמכיון שיש מחלוקת בגמרא ובפוסקים בפירוש המשנה, אם האיסור גם בסמוך למנחה גדולה אף על פי שעוד היום גדול, או דוקא סמוך למנחה קטנה, (ועיין בתוספות שבת ט' ע"ב ד"ה בתספורת, ובבית יוסף סימן רל"ב), בא להשמיענו שהאר"י סובר שגם סמוך למנחה גדולה אסור, ולכן דייק לומר שהוא עת מנחה גדולה, ולעולם אין בזה איסור אלא לפני תפלת מנחה, אבל אם התפלל אין בכך כלום. ועוד [שמבואר בשער הכוונות ענין תפלת המנחה סוף דרוש ב' דף נ"ב ע"ב], שהאר"י היה נזהר מאד להתפלל מנחה עם דמדומי חמה, סמוך לשקיעה, כדי לקיים ייראוך עם שמש, ונמצא שהיה לו שהות הרבה משעת מנחה גדולה עד זמן הקבוע לתפלת מנחה, ואף על פי כן לא הסתפר משעת מנחה גדולה כדי לקיים גזירת ותקנת חז"ל. וכן נראה מדברי המשנת חכמים שכתב: ואחר חצות משהגיע זמן מנחה גדולה לא יגלח כלל, אף על פי שעיקר תפלת מנחה צריכה להיות סמוך לשקיעת החמה ממש. ע"כ דברי המשחא דרבותא. ויעו"ש עוד מה שהאריך בזה, וסיים לדינא, ועל כל פנים כבר ביארנו שהעיקר שאין לחוש כלל להימנע מלהסתפר בלילה, וכל שכן אחר חצות היום (לאחר תפלת מנחה), ואפילו לדעת האר"י ז"ל אפשר להקל. וכן המנהג פשוט, וכמו שהעיד בספר בן איש חי. והנה להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ויש להם על מה שיסמוכו. עכ"ד.

ולענין אם מותר להתגלח במשחה לפני מנחה, ולכאורה לענ"ד יש להתיר בזה כיון שלא ע"ז גזרו חז"ל, וגם ליכא למיחש שמא ישבר וכו', וכן ראיתי שצידד לדינא בספר מאיר עוז סימן רלב עמ' 88 שיש לעיין באדם שמגלח שערותיו ע"י משחה שאינו בכלל גזירת חז"ל

שמה ישבר הזוג או שגם בזה יש חשש שתגמר לו השמחה או תפול ותקלקל וכדו' עכ"ד, ולענ"ד יש לומר דאין להחמיר בזה משום דהבו דלא הוסיף עליה.

האם מותר לגזור ציפורנים קודם תפילת מנחה

שאלה: האם מותר לגזור ציפורנים קודם תפילת מנחה.

תשובה: מותר, ואין מקום להחמיר בזה.

מקור: כן כתב בספר מעשה איש ח"ב עמ' צז בשם מרן החזו"א זצ"ל וכן כתב בקובץ מבקשי תורה ח"א כרך א' כסלו תשנ"ג עמ' סד בשם החזו"א, וכן כתב לדינא בשו"ת שבט הקהתי ח"ו סימן קלח, וכתב שם שיש לחלק בין תספורת ששם בזיון הוא להניח באמצע התספורת כשישברו המספריים ולכן יש לחוש יותר שמא ייטרד לתקן המספריים כדי לגמור את התספורת אבל בנטילת ציפורנים לא אכפת לו להניח באמצע ואין זה בזיון כל כך ואין לחוש כ"כ שמא יתקן את הגוזז כדי לגמור מלאכתו, וכבת שם שגם אם ישבר הגוזז יוכל לגמור ליטול את הציפורנים בידו או בשיניו וכמו שלגבי חול המועד מותר ביד כמבואר במו"ק דף יז ע"א אלמא דאפשר בכך א"כ לא הוי כ"כ בהול לחזור אחר גוזז אחר בזמן המנחה משא"כ בתספורת השער שלא שייך יעו"ש, והכי נראה לדינא.

שינה לפני מנחה

שאלה: האם מותר ללכת לישן לפני תפילת מנחה.

תשובה: אין ללכת לישן בזמן מנחה, אבל אם שם שעון מעורר שמתעורר ממנו או שממנה שומר שיעיר אותו יכול ללכת לישן, ואם נרדם בישיבה וכל כיוצא בזה כיון שהוא שינת עראי יכול להרדם כן, וכ"ש אם הוא בבית מדרש.

מקור: כתב בערוך השולחן סימן רלה סי"ז וז"ל: כתב הטור ולעניין סוף זמנה תנן דחכמים אומרים עד חצות ור"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר והלכה כר"ג דאמר שמואל הלכה כר"ג [ח:]; ואפילו לכתחלה יכול להמתין מלקרות עד שיעלה עמוד השחר עכ"ל וכ"כ שם הרא"ש דרק לאכול ולשתות אסור משהגיע הזמן וכ"כ הרשב"א בחדושי דמותר לכתחלה ללמוד ולעשות מלאכה קודם ק"ש ותפלת ערבית עד שעה קודם שיעלה עה"ש לבד מאכילה וכל הני מלאכות שאסורים סמוך למנחה אבל זולת אלו מותר בכל המלאכות לכתחלה עד קודם עה"ש וכבר כתבנו דכל הפוסקים חולקים עליו במה שאוסר בכל הני שאסורים סמוך למנחה ורק אכילה אסור כמ"ש בסעיף הקודם, עכ"ל, ומבואר מדברי הערוך השולחן דרק אכילה אסור קודם מנחה, וכן כתב בבית ברוך (כלל ל"ג אות ט') וז"ל: א"א דאין לישן לפני מנחה גדולה (תו"ח בשם יעב"ץ). ולא נראה דלא מצאנו איסור שינה אלא לפני ערבית דזמן של שינה הוא וחיישינן דשמא מחמת עייפות ישתקע בשינה, עכ"ד.

ואולם בסידור יעב"ץ (הלכות מנחה גדולה אות ד', עמ' תל"ט) כתב בזה"ל: ואסור לישן על מטתו סמוך למנחה גדולה וכו' בשינה שאין ארעי לשינה שעל המטה וכו' שאסור לישן סמוך למנחה גדולה עד שיתפלל מנחה תחילה. אבל ישן הוא וראשו ברכיו או על אצילי ידיו, עכ"ד, וכן כתב בסידור הגר"א אשי ישראל דיני תפילה ס"ד שמבואר שם בשם היעב"ץ

שיש לאסור ללכת לישן לפני תפילת מנחה שהרי שינה חמורה טפי, וכמו שמצינו כיוצא בזה לגבי ערבית בסימן רלה, וכמו שכתבו בשו"ת בנין עולם סימן א' ושם כתב שכיון שאין דרך לישן ביום הרבה עד שיעבור זמן מנחה הוה דומיא דסעודה קטנה דלא שייך בזה אתי לאמשוכי, וכתב שיש לחלק בין מי שהיה ניעור כל הלילה אסור לו לישון חצי שעה קודם אור היום כיון שדרכו לישן הרבה הוה דומיא דסעודה גודלה דחיישינן שמא תקפתו שינה משא"כ במי שהיה ישן בלילה וקם כמה שעות קודם אור היום ורוצה לישן מעט, הוי דומיא דסעודה קטנה דמותר ויותר נכון שימסור שינתו לאחרים להקיצו משנתו דבכה"ג מותר עכ"ד. וכן כתב בשו"ת התעוררות בתשובה סימן פב דה"ה לגבי תפילת שחרית וא"כ נראה דה"ה בנ"ד.

וכן כתב החפץ חיים בספרו נדחי ישראל (פרק ח' אות כב) וז"ל: ועתה נבאר קצת לענין ק"ש של ערבית ותפלתה, מה מאד יזהר האדם שלא לומר אחר שכלה כל פעולותיו ביום אלך לביתי ואוכל קמעה ואשתה קמעה ואישן קמעה ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה ויעבור זמן ק"ש ותפלה אלא אדם בא מן השדה או מן עסקו לבהכ"נ להתפלל מנחה ואח"כ אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ואח"כ בבוא זמן ק"ש דהיינו בצאת הכוכבים קורא ק"ש ומתפלל, עכ"ד, וכן הובא דעת הגר"ש וואזנר זצוק"ל בעל השבט הלוי בספר נקיות וכבוד בתפילה פ"י הערה ע' יעו"ש, וכן הו"ד הגרנ"ק שם. ואולם ס"ל דלא כשיטת היעב"ץ שהוא ממנחה גדולה אלא שהוא רק ממנחה קטנה, וכדברי הגרנ"ק והגר"ש וואזנר כן כתב בספר אשי ישראל פרק כז סעיף כז, וז"ל: עד זמן מנחה קטנה אפשר להקל ולישון, ולאחר מכן נכון שיתפלל קודם מנחה עכ"ד.

ואמנם בשו"ת אור לציון ח"ב עמ' קמג כתב לחלק בין אם רגיל לישון מעט ביום ולקום מיד יכול לישון לפני שתפלל אבל אם יודע בעצמו שפעמים שישן הרבה בצהריים לא ישן עד שיתפלל יעו"ש והו"ד בספר שיח תפילה עמ' רצ.

ויסוד האיסור שאין חשש שמא ישכח להתפלל מנחה כתב שם בשו"ת אור לציון, וז"ל: ולענין לישן לפני תפילת מנחה, נראה שאם רגיל לישן הרבה, יש לחוש שמא ישן עד שיעבור זמן מנחה, אבל אם אינו רגיל לישן הרבה אין צריך לחוש, ויכול לישן קודם מנחה. ולא דמי להא דאיתא בברכות ד' ע"ב, שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קמעה ואשתה קמעה ואישן קמעה ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל, וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה, דשם איירי בלילה, שהוא זמן שכיבה, ויש יותר חשש שישן עד שיעבור זמן תפילה, אבל ביום שאין רגילות לישן הרבה, מותר לישן קודם שיתפלל כל שמכיר בעצמו שאינו ישן הרבה. עכ"ד, ובעיקר דבריו כתב נכדו הגר"צ אבא שאול שליט"א ראש ישיבת אור לציון בספרו אור ההלכה חלק ג' עמ' ת שיש להסתפק בדבריו האם כוונתו לאסור מעיקר הדין למי שרגיל לישן הרבה ביום או אין לנו לחדש גזירות מדעתנו וכיון שבעלמא אין רגילות לישן ביום הרבה ע"כ לא גזרו חכמים על שינה קודם מנחה, ורק זהירות בעלמא איכא שאם רגיל לישן הרבה ביום איך ישן קודם מנחה והרי הוא עלול להפסיד את התפילה. ויעו"ש שנראה שנתקשה מאי שנא מתפילת שחרית יעו"ש, ואמנם נראה לדינא שהיא גופא שכל דברי האול"צ כיון שביום הוא לא זמן שינה,

אבל נראה שבזמנינו שיש הרבה שישנים ביום יותר מבלילה, וכידוע, ממילא לכאורה נראה למעשה יש להחמיר בזה, ונראה דמשו"ה השו"ע והפוסקים לא דברו בזה כ"כ, והפוסקים דברו אם מותר לישן שנת עראי, והבן.

וכן נראה ממה שהו"ד מרן הגריש"א בספר נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הערה סט שאין איסור אלא אם כן יש מקום לחשוש שירדם עד סוף זמן התפילה, יעו"ש, וכן הו"ד הגריש"א בספר אבני ישפה תפילה פרק ז' הערה ט' שבשבת שרגילים לישון הרבה, נראה דדמי לסעודה גדולה ואסור גם סמוך למנחה גדולה, יעו"ש וראה עוד בזה בספר פסקי תשובות (ח"ב סי' רל"ב הע' כ"ו), ובספר תפילה כהלכתה (פרק י"ח סעי' י"ד), ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ו).

ושעון מעורר לא מהני בזה וכמ"ש הו"ד הגרשז"א בספר הליכות שלמה תפילה עמ' טז שאין לסמוך בזה לגבי שומר כי יש לחוש שלאחר שמתעורר יכבנו יעו"ש, ואמנם נראה שאם הוא מתעורר משעון מעורר יכול לסמוך בזה על השעון מעורר.

להתרחץ לפני מנחה

שאלה: האם מותר להתקלח לפני תפילת מנחה.

תשובה: מותר להתרחץ במרחץ של זמנינו, אבל מזמן מנחה קטנה ראוי להחמיר, ויש מקילים אף לאחר זמן מנחה קטנה, וכן הוא לדינא, וכ"ש בערב שבת שיש לסמוך על הצפירה בערב שבת.

מקור: הנה בשו"ע סימן רלב ס"א כתב שלא יכנס למרחץ בזמן מנחה גדולה, ובמשנ"ב שם (סק"ח) כתב לענין מרחץ, אפילו להזיע בעלמא וכ"ש לכלא מילתא דמרחץ עכ"ד, ומדבריו מוכח דדוקא מרחץ בזמניהם שהיה בשביל להזיע משא"כ בזמנינו, וכן כתב לדינא בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' א) שכתב, ולהתרחץ מותר בכל אופן, ואף בבית מרחץ שבימינו. הע' א', וז"ל: "ולענין להכנס למרחץ קודם מנחה, אף שמרן כתב לאסור, מ"מ נראה, דכיון שכל הטעם שאסור להכנס הוא שמא יתעלף מהחום, כמבואר בגמ' בשבת דף ט' ע"ב, וכן משמע ממה שאמרו להכנס למרחץ ולא אמרו להכנס לרחוץ, שהדבר תלוי במרחץ עצמו, א"כ יש לומר דזהו דוקא במרחץ שבימיהם, שהיה בו הרבה חום, והיו רגילים להכנס שם להזיע הרבה, ויש חשש שמא יתעלף, אבל במרחץ שלנו, לא מיבעיא בחדר אמבטיה שבבית, שבודאי יש להתיר, כיון שאין בו חום כלל, אלא אף בבית מרחץ ציבורי שבימינו נראה שאין בו הרבה חום, ואין שם חשש שמא יתעלף, ומותר להכנס בו אף בזמן מנחה. ורק בבית מרחץ מיוחד שעשוי ג"כ להזיע בו ויש שם חום הרבה לא יכנס עד שיתפלל, וכן הו"ד מרן הגריש"א וצוק"ל בס' הל' שבת בשבת (פרק א' סוף הערה נ"ו), וכן העלה לדינא מו"ר הגר"ע פריד שליט"א בגליון אזמרה לשמך שם שבמרחץ שבזמנינו מותר להכנס לפני תפילת מנחה ואף אחר מנחה קטנה, כיון שאינו עשוי כמו מרחץ של פעם שעשוי לזיעה ויש חשש שמא יתעלף.

ואולם הו"ד הגר"מ מאזוז בהגהותיו על הבא"ח (פ' ויקהל אות יב) שדוקא סמוך למנחה גדולה יש להתיר במרחץ שלנו, אבל סמוך למנחה קטנה שאין הטעם משום שמא יתעלף

אלא מחשש שימשך ויעבור זמן מנחה אסור אף במרחץ שלנו, אלא שלענין ערב שבת מצינו שכתב בשו"ת מקור נאמן (ח"א סימן שנט) שנהגו להקל, מפני שסמכו על מה שצופרים סמוך לכניסת השבת, וצפירה זו תזכירהו לצאת מהמרחץ ולהתפלל דומיא דשמש הקורא לבית הכנסת, וכה"ג לענין ער"ש הובא תשובת מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בס' נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' הערה נט) שבער"ש כשמתרחץ לפני שהתפלל יכול לסמוך על הצפירה שמכריזה על כניסת השבת כמו שבת.

בריכה ויום קודם תפילת מנחה

שאלה: האם מותר להכנס לים ובריכה או גקוזי בזמן מנחה לפני שהתפלל

תשובה: מותר, אבל לכתחילה ראוי להתפלל תפילת מנחה קודם, ובפרט במה שנוהגים הרבה ללכת לים, והולכים לים בלא כו"ח, וגם מתפללים אח"כ בסמוך לשקיעה, בלא כו"ח ואף בבגד ים, במקום פרוץ, ולפעמים אף רואים את העגבות, ואיכא ערוה בעגבות לפי דעת האור לציון, ואמנם לדינא לא פסקינן וכמו שהארכתי בספרי שערי יוסף בהל' קרי"ש שיו"ל בקרוב, וראה עוד מש"כ בזה בספר שיח תפילה.

סאונה קודם מנחה

שאלה: האם מותר להכנס לסאונה [שהוא חדר חם שמזיעים בתוכו] לפני תפילת מנחה. תשובה: מותר, ויש מחמירים.

מקור: הנה ראיתי בקובץ דבר תורה לשלחן שבת שנת תשע"א עמ' 18 שכתב שם הגאון רבי אליעזר רז שליט"א שסאונה הרי הוא בכלל מרחץ שאסרו חכמים, וכן אמר לי לדינא מו"ר הגר"ע פריד שליט"א שלכאורה יש לאסור בזה כיון שמזיעים בתוכו, וכן הסיק לדינא בגליון אומרה לשמך מס' 186 יעו"ש, ושוב אמרתי לו דהא סו"ס לא רואי להתעלפות כיון שיש שם טיימר, וכל כיוצא בזה, וגם אינו דומה ממש לזמן חז"ל, וממילא י"ל דע"ז לא גזרו רבנן.

ללמוד בזמן מנחה

כתב במשנ"ב סימן רלב סקי"א, וז"ל: ולענין להתחיל ללמוד קודם תפלת המנחה ע' לעיל בסי' פ"ט ס"ו לענין לימוד קודם תפלת שחרית וה"ה הכא כשמגיע זמן מנחה קטנה, עכ"ד, ושם כתב בשו"ע בזה"ל: אפילו ללמוד, אסור משיגיע זמן תפלה, והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן ק"ש ותפלה, אבל מי שרגיל לילך לבהכ"נ, מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד, עכ"ל. ומבואר דאם יש לו זמן קבוע ורגיל להתפלל בציבור יכול להתפלל, וראה עוד בספר שבות יצחק ח"ב עמ' רצד שכתב בשם הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שהלומד קודם התפילה לא סגי שרגיל לילך לביהכ"נ להתפלל בציבור, דבזה לבד לא יזכר, אלא צריך שיקבע לעצמו זמן להתפלל בציבור עכ"ד, ועוד בהאי כל דינא יתבאר בס"ד בספרי שערי יוסף בהל' תפילת שחרית.

ולמעשה לדינא כתב הגאון רבי דוד יוסף שליט"א בהלכה ברורה סימן רלב סעיף טז שאסור ללמוד משהגיע זמן מנחה קטנה עד שיתפלל, ואם התחיל ללמוד קודם שהגיע זמן זה אין צריך להפסיק, ומי שרגיל ללכת להתפלל בבית הכנסת רשאי להתחיל לעסוק בתורה גם לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה, וכן מי שרגיל ללמוד במקום שהציבור מתאספים שם להתפלל או שאמר לחבירו שיזכירונו להתפלל, רשאי להתחיל ללמוד אחר שהגיע זמן מנחה אפילו לכתחילה, וכן מי שמלמד תורה לאחרים, רשאי להתחיל ללמד קודם שיתפלל, אפילו אם הגיע זמן מנחה קטנה, כל שאין לחוש שמא יעבור בינתיים זמן תפילה ואפילו אם אינו רגיל ללכת להתפלל בבית הכנסת.

זריזין מקדימין בתפילת מנחה

והנה יש לדון האם איכא דין זריזין מקדימין למצוות בתפילת מנחה, והנה בעיקר הדין אם צריך להתפלל מנחה קטנה כמ"ש בשו"ע סימן רל"ג ס"א או שאפשר להקל ולהתפלל מנחה גדולה כמו שנהגו בישיבות ובכוללים, הארכתי בכמה דוכתי, ויתבאר בעזרי"ת בקרוב בקונ' שערי יוסף דיני תפילת מנחה.

ומ"מ בעיקר דין זריזין מקדימין תפילת מנחה, איתא בגמ' בשבת דף ט ע"ב אילמיא למנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות טובא, וכתב שם בפני יהושע להקשות בד"ה הי, בזה"ל: ויש לדקדק דאכתי כי איכא שהות ביום טובא מאי הוה קי"ל בכל התורה כולה נפסחים ד ע"א] זריזין מקדימין למצוות אף בדבר שזמנו כל היום או כל הלילה, ועוד דבפסחים בפ"ק אמרינן נמי לענין בדיקת חמץ דלא ליפתח באורתא דתליסר דנגבי ארביסר אע"ג דאיכא שהות טובא כל הלילה.

וכתב שם: ולכאורה היה נראה לי דשאני הכא דנהי דזמן מנחה מתחיל ממנחה גדולה אפ"ה עיקרי זמנה אינה אלא בשעת מנחה קטנה שהוא עיקר זמן הקרבת תמיד ברוב השנה כפירש"י בסמוך א"כ אפילו משום זריזין ליכא בשעת מנחה גדולה, ואע"ג דביומא ריש פרק אמר להם הממונה (כח ע"ב) אמרינן דצלותא דאברהם אבינו הוי מכי משחרי כותלי נראה לי דהיינו משום דעיקר הקרבת התמיד מדאורייתא הוי מכי משחרי כותלי והיינו נמי משום דזריזין מקדימין, משא"כ לאחר שתקנו חכמינו דהקרבנות התמיד לאחר שמנה ומחצה וקרוב בתשע ומחצה משום נדרים ונדבות ולא חשו לטעמא דזריזין א"כ בתפלת מנחה נמי עיקר שעתא מהאי זימנא הוא ואפילו משום זריזין לא שייך בה.

ועוד כתב בפני יהושע להוכיח בזה, ועוד דהא קי"ל בברכות דיש להתפלל בשעה שהציבור מתפללין וזמן תפילת ציבור במנחה הוי בהאי שעתא משא"כ באברהם דאכתי לא הוי שום תפילת ציבור משו"ה היה מקדם מכי משחרי כותל משום זריזין, וא"כ מקשה הכא שפיר סמוך למנחה גדולה, אמאי לא הא איכא שהות טובא אפילו להתחלת עיקר זמן מצוותה, כן נראה לי עכ"ד.

ומבואר מדברי הפני יהושע שנקט לדינא שבמנחה קטנה יש דין זריזין מקדימין, ויש להתפלל בתחילת הזמן של מנחה קטנה.

וכן כתב בספר חסד לאלפים (או"ח סימן רלב) וז"ל: כשיגיע זמן תפילת מנחה יזהר מאד להתפלל בזמנה עם הראשונים שמתפללים בציבור, כי באמת אמרו זריזין מקדימין למצות, והזריזות היא גופא מצוה שנוטלין עליה שכר צא ולמד מבנות לוט שבשכר שהקדימה הבכירה את הצעירה לילה אחת זכתה והקדים זרעה להכנס תחת כנפי השכינה ארבע דורות והאדם אינו בטוח מרגע לרגע כמה מניעות יכולות להזדמן לו ולכן מי שהוא זריז ונשכר אם הוא במקום שאין מנין שהוא מוכרח להתפלל ביחיד יתפלל תיכף בהגיע זמנה ובפרט אם הוא בדרך וחושש שמא לא יכנס למלון בכי טוב אם נמצא במלון או במקום חניה אפילו בתחלת זמן מנחה גדולה יזדרז ויקדים להתפלל עד שלא יחזיק בדרך וצדיק יבחן כמה וכמה פעמין העצל נפסד והמקדים הוא זריז ונשכר לכן בהגיע זמנה יפנה מכל עסקיו להתפלל אותה כראוי ואפילו יראה לו שיגיע לו מזה הפסד ממון נאמן הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר פעולתו וחלילה לקל מרשע וש-ד-י מעול שבעבור שהוא עובד אותו יתמעט פרנסתו והעובר רצונו ירבה הונו ועם כי היצה"ר מראה כך אל תאמינו ברע רק בטח בה' ועשה טוב וה' לא ימנע טוב, עכ"ד, ומבואר מדבריו דגם בתפילת מנחה אמרינן לדין זריזין מקדימין למצוות.

וכן מצאתי שכתב בספר תוצאות חיים (עמ' 37) לבעל מחבר הספר ראשית חכמה וז"ל: ישתדל להתפלל מנחה בעונתה ויקדים ואל יאחר כי זריזין מקדימין למצות ויזהר וכו' עכ"ל.

ואולם בראש יוסף ד"ה הי כתב להוכיח שבמנחה לא שייך את הדין של זריזין מקדימין למצוות, וכתב להוכיח כן מדברי הרמב"ם בהל' תפילה פ"ו ה"ד ובשו"ע או"ח סימן רלב ס"ג נפסק לדינא שאפילו בשעת מחה קטנה מותר טעימה וכן מותר לעשות מלאכה שאינה מהחמש מלאכו השנויות במשנה, הטעם הוא משום שבמנחה קטנה יש עדיפות להתפלל כמה שיותר באיחור וכמו שמצינו שבגמ' בברכות דף כט ע"ב שמצוה להתפלל במנחה עם דמדומי חמה, ואע"פ שכתבו שם שקיללו את מי שיתפלל עם דמדומי חמה, שמא תיטרף עליו שעתו היינו את מי שיאחר יותר מדאי, אבל מ"מ מבואר שם שיש מצוה לאחר את זמן התפילה בדוקא עד זמן דמדומי חמה.

והנה כמו שמבואר בגמ' בברכות דף כט ע"ב, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי החמה שנאמר ייראוך עם שמש, ולפני ירח דור דורים" לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמודמי חמה, מאי טעמא דילמא מיטרפא לה שעתא.

ואולם בגמ' בשבת דף קיח ע"ב מבואר, אמר רבי יוסי יהי חלקי ממתפללים עם דמדומי חמה, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, אמר רבי זירא מאי קרא ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים, יעו"ש, ומבואר מח' הסוגיות האם ראוי להתפלל תפילת מנחה בסמוך לשקיעה או לא.

ואמנם בירושלמי בברכות פ"ד ה"א מבואר כדברי הגמ' בשבת ואיתא שם בזה"ל: רבי יוסי ברבי חנינא היה מתפלל עם דמדומי חמה, כדי שיהא עליו מורא שמים כל היום, ואמר רבי יוסי בר חנינא ויהי חלקי עם המתפללים מנחה עם דמדומי חמה מה טעם על זאת

יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, מהו לעת מצוא לעת מצויין של יום, כלומר לעת המיצוי והסיום של היום עכ"ד.

והנה מצינו בהגהות מיימוניות בהל' תפילה פ"ג אות ג' שכתב בזה"ל: ורבת רבינו חננאל ועכשיו נהגו כל ישראל כרבנן להתפלל מנחה עד הערב וכרבי יוסי דאמר בירושלמי לא הוקשה תפילת מנחה לתמיד של בין הערבים אלא לקטורת שנאמר תיכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב ותו דאמר רבי אליעזר העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים אוקמיה אביי בר אבין ורב חננאל בר אבין ברכות שם כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה דאמר רבי היא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה ואע"ג דלייטי עלה במערבא הני מילי מאן דמאחר טפי אבל קודם ביאת השמש כמעט שפיר דמי עכ"ל, והו"ד בב"י סימן רלג, ומבואר מדברי הב"י דאף לדברי הגמ' בברכות היינו דוקא אחרי השקיעה אבל קודם השקיעה שפיר דמי, ומ"מ אכתי איכא סתירה בין הגמ' בשבת להגמ' בברכות, ומ"מ נראה דהעיקר לדינא כדברי הגמ' בברכות וכמ"ש בב"י להביא לדברי הגהות מיימוניות הנ"ל, וכן הו"ד בכה"ח סימן רלב אות ז' וכתב שם להוסיף על דברי הב"י הנ"ל וז"ל: וכן כתב בשער הכוונות שם שהאריז"ל היה נוהר מאוד שלא לאומרה אלא סמוך לשקיעה החמה כנזכר בגמ' על פסוק יראוך עם שמש עכ"ד, ויתבאר עוד בשערי יוסף הל' תפילה אם ראוי להתפלל בכה"ג שהרי ע"י כן לא אומרים תחנון, ואכמ"ל.

וכן כתב בלבוש סימן רלב ס"א שכתב שבמנחה אין דין זריזין מקדימין, וז"ל: וזמן מנחה אע"פ שהוא מתחלת מן התורה ממש שעות ומחצה כמו שיתבאר בעזה"י בסימן שאחר זה, מכל מקום לא אמרינן בזה זריזין מקדימין למצוות, ואין נוהגין להקדים להתפלל מתחילת זה הזמן, ואדרבה אפילו לכתחילה ממתניין ומאחרין עד סמוך לערב, משום דקי"ל מאן דמצלי מזמן מנחה קטנה ולמטה עדיף טפי, ואסמכוה (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א) אקרא דכתיב (תהלים לב ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, סמוך לעת מיצוי של יום, והוא זמן מנחה קטנה, וטעמא משום דכבר ידעת (ברכות כו ע"ב) דתפילות כנגד תמידים תקנום, ותפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים, וזמן התחלת תמיד של בין הערביים מן התורה היה משש שעות ומחצה, והוא נקרא מנחה גדולה שאז אם היו רוצין היו מתחילין להתעסק בו בשחיטתו והפשטתו וכל צרכו, ונמשך עד הערב, וחר כך בכמו תשע שעות ומחצה היתה הולכת היברים למזבח והו עיקר הקרבתו וזמן קבלתו לפניו יתברך והוא הנקרא זמן מנחה קטנה כמו שיתבר בעזרת השם לפיכך נו ממשיכין תפילתנו פילו לכתחילה עד סמוך לותו זמן כדי שתתקבל תפילתינו יותר כמו בשעת הקרבת הקרבן ולא נאמר בזה זריזין מקדימין בו להתפלל מתחילת שש שעות ומחצה עכ"ל. ומבואר שבתפילת מנחה לא אמרינן האי דינא דזריזין מקדימין למצוות.

וכן בקובץ אליבא דהלכתא חלק לט עמ' כו הובא שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל מדברי הגמ' בברכות דף כט ע"א מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, ופירש"י תפילת מנחה עם שקיעת החמה, ומשמע שלכתחילה אין להקדימה, והשיב, הגמ' דוחה זה עכ"ד, וכן נדפס גם בספר שאלת רב ח"א עמ' רצח יעו"ש.

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'

פניני עיון בפרשת חיי שרה

ויען עפרון וגו' השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה (כג,י-יא)

יש לדייק הלא אברהם לא ביקש רק את המערה ולמה הוסיף לו את השדה. ויש לפרש על פי מה שפירש בספר חוט המשולש הא דאברהם ביקש קודם "תנו לי" דמשמע במתנה, ושוב אמר "בכסף מלא", דקיי"ל [בכורות יג, ב] דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה ודוקא במתנה מועטת, אבל במתנה מרובה יכול לחזור בו, מ"מ אם רבים אמרו ליתן מתנה אפילו במתנה מרובה אינם יכולים לחזור, על כן מעיקרא דביקש בלשון רבים ["תנו"] התרצה במתנה וסמך דלא יוכלו לחזור, אבל כשביקש שוב מעפרון דהוא יחיד חשש דאפילו אם יבטיח יחזור בו על כן ביקש בכסף מלא יתננה לי שלא יוכל לחזור עכ"ד. וכתב לפי זה בספר ויגד יעקב והנה יש לומר דהמערה לבד היתה רק מתנה מועטת, אבל השדה והמערה היו מתנה מרובה, והנה אחז"ל דעפרון היה נבהל להון, א"כ יש לומר דאף דמעיקרא כשאמר ליתן במתנה היה רק לפנים אבל באמת לא היה דעתו ליתן במתנה, אך במתנה מועטת קיי"ל דיש בדברים משום מחוסרי אמנה משא"כ במתנה מרובה יוכל לחזור, על כן מעיקרא דביקש בלשון רבים התרצה במתנה וסמך דלא יוכלו לחזור משום מחוסרי אמנה, על כן אף שאאע"ה ביקש רק המערה הבטיח לו השדה והמערה כדי שיהא מרובה ויוכל לחזור בו.

*

ויקח העבד עשרה גמלים (כד,י)

צ"ב למה בא עם עשרה גמלים, וכי לא סגי בגמל אחד בלבד. והראוני לרש"י להלן [כט, יג ד"ה וירץ לקראתו] שכתב [שהטעם שרץ לבן לקראת יעקב כשבא לחרן] כסבור ממון הוא טעון, שהרי עבד אברהם בא לכאן בעשרה גמלים טעונים עכ"ל. וכן איתא במדרש רבה [סח, ב] שהתפלל יעקב בדרכו לחרן "מאין יבוא עזרי, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד". וכן איתא במדרש רבה [ע, יב] טעם שבכה יעקב כשראה את רחל, וישא את קולו ויבך, למה בכה אמר, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד. מבואר שגמלים אלו היו טעונים כל טוב כדרך העשירים שמביאין הרבה.

אמנם ברבי חיים פלטיאל הביא אמרינן במסכת שמחות למה עשרה, כדי לברך ברכת חתנים בעשרה דעשרה היו רוכבין על עשר גמלים. וא"ת אמאי לא יליף במסכת כתובות מהכא דברכת חתנים בעשרה דכתיב ויברכו את רבקה, שיליף מהתם שברכו את רבקה, ותי' מ"ה דל"ק חדא דלא מוכח בהדיא לברכת חתנים, ועוד דע"כ לאו ברכת חתנים הואי

דהא אמרינן התם בפ' קמא דכתובות מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, אלא הכא ברכת אירוסין הואי. ועיין במהרי"ל דיסקין [לקמן פסוק לג] שביאר על דרך זו טעם שאמר אליעזר לא אוכל עד אם דיברתי, עד שיתברר אם יתרצו לעשות אירוסין ויתברר שהוא משוחרר ויצטרף לזימון עם אותם עשרה אנשים [רוכבי הגמלים] גרים מהנפש אשר עשו בחרן.

*

וכל טוב אדוניו בידו (כד, י)

וכי איך אפשר שכל רכושו של אברהם יהיה בידו. אלא זהו שמו של ריבנו, דהיינו השכינה שנקראת שם, שהלכה עמו להביא אותו למקום הנרצה ולהגן עליו שלא יאונה לו מכשול [זוהר חיי שרה קכו, ב].

*

והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק, ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני (כד, יד)

שמעתי דלכאורה צריך ביאור דאברהם התנה עם אליעזר שיביא לו אשה ממשפחתי ומבית אבי [כמבואר לקמן פסוק לח], והוא לא מזכיר כלל בתפילתו תנאי זה, רק משהו חדש שתהא האשה אשר אומר אליה השקיני נא וכו', היינו שתהא בעלת חסד. ולא רק זה אלא אחר שזה נעשה סמך על זה כל כך שזה השידוך המבוקש וכבר נתן לה הנזם והצמידים על דעת כן ורק אחר כך שאל בת מי את מאיזה משפחה היא. ולכאורה העיקר היה צריך להיות להיפך שיבקש משפחתי ובית אבי ואולי גם שתהא בעלת חסד, וצריך עיון.

יתכן ליישב דאליעזר הבין דהדבר הנצרך לבית אברהם שהם גומלי חסדים שתהא גם היא גומלת חסד זה מה שמתאים לשידוך, וכדאיתא בסוטה [ב, א] אין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, אמנם איך יבוא השידוך "ממשפחתי ובית אבי" או ממשפחה אחרת זה כבר נתינת עצות להקב"ה איך זה יהיה, ועצה זו אברהם יכול ליתן לאליעזר אבל לקב"ה לא נותנין עצות בתפילה! מאחר דפעמים מפסיד בזה שאין מקבל רק כפי העצה שביקש, וכעין שאומר דוד יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא, והרבה שלוחין למקום.

יסוד זה נמסר מפי הגרי"ז מפי השמועה דבימי מלחמת העולם השניה דהיו הרבה אנשים שהתפללו שמדינות הברית בתוכם רוסיה ינצחו את הנאצים ימ"ש, אמנם מרן הגרי"ז ז"ל אמר שאין להתפלל כך כי לקב"ה לא נותנין עצות איך זה יהיה, צריך פשוט להתפלל שאנו ניצל ותו לא! ואמר דאפשר דהכח והעוצמה שיש לרוסים הכופרים היום הוא מכח התפילות שהתפללו אותן יהודים אז שהם ינצחו את הנאצים ימ"ש. [שמעתי מהגרמ"י וולפין שליט"א]. [א"ה, אמנם רמז אליעזר שאם זה יהיה ממשפחתי "ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני", ופירש"י אם תהא ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד, אבל לא הזכיר זה מפורש מטעם שנתבאר].

ואנוכי פיניתי הבית ומקום לגמלים (כד, לא)

איתא באבות דרבי נתן פרק ח' כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן היו חסידות, אמרו גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו עבודת כוכבים שנאמר ואנוכי פיניתי הבית ומקום לגמלים, ואנוכי פיניתי הבית מתרפים, ומה תלמוד לומר ומקום לגמלים, מלמד שלא נכנסו לבית לבן הארמי עד שפינו כל העבודת כוכבים מפניהם עכ"ד. ונתתי לבי לחקור בטעם האיסור ליכנס לבית שיש בו עבודה זרה, וראיתי ברמב"ם [פ"ח מע"ז ה"ד] שכתב הכניס עבודה זרה לתוך הבית כל זמן שהיא שם הבית אסור בהנאה, הוציאה הותר הבית. ובקריית ספר כתב דכשהעבודה זרה בבית איסורו הוא מדרבנן, ובדברי ירמיהו שם כתב דאפילו בקבע אין הבית אסור רק כל זמן שהוא שם ואפשר גם זה רק מדרבנן.

אמנם בספרי פרשת ראה מביא דין זה על הפסוק ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, ובספרי דבי רב [ד"ה הכא] כתב דתוס' כתבו גבי אילן שהוא מדרבנן ולדידהו הכא נמי בית, אבל מלשון הרמב"ם הנ"ל משמע שהוא מדאורייתא, ואע"ג דלא הקצהו לתשמיש עבודה זרה מכל מקום כל זמן שהעבודה זרה שם חל שם תשמיש עבודה זרה בין לאילן או לבית או לאבן דמכל מקום תשמיש הוא. אע"ג דהך ואבדתם את שמם מיבעי ליה לכדלקמן לר"א כדאית ליה ולר"ע כדאית דזה מה שמכריח לתוס' והר"ן לומר בזה אינו אלא אסמכתא, מ"מ אין זה מוכרח דהך דהכא נפקא לן מדכתיב ואיבדתם את שמם מן המקום ההוא דכל שלא איבדו מן המקום הרי המקום ההוא נאסר בהנאה ד"מאומה" כתיב בעבודה זרה עכ"ל.

ובצפנת פענח [פ"ח מע"ז ה"ג] כתב דנאסר מדין "יד" דכיון דנעשה שומר לך הדבר נעשה כמו גוף הדבר ... אך נראה לי דלזה לא מהני ביטול כיון שהיא בעצם אינו עבודה זרה ולא הוי כמו תשמישי עבודה זרה.

ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו (כד, לב)

איתא במדרש משנת דרבי אליעזר [פרשה טו ד"ה רבי יוחנן הסנדלר] אליעזר עבד אברהם ליווהו כמה מלאכים, שנאמר ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו, ולא מצינו שיצאו עמו אנשים מבית אדוניו עכ"ד. וכוונתו דלעיל פסוק י' כתיב ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וילך, ולא מוזכר אנשים כלל, אלא על כרחך אנשים דהכא הם מלאכים.

ובדרך צחות אפשר לבאר לפי זה מה שכתוב להלן פסוק סג "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים", ואם בפשוטו לקח עמו אנשים מבית אדוניו שרכבו על גמלים אלו למה הזכיר שראה רק גמלים החומרניים האלו ולא העיקר האנשים שרכבו עליהם, אולם להנ"ל ניחא דהאנשים הנ"ל היו מלאכים וסיימו שליחותן ופרחו להן ולכן ראה רק גמלים לחוד [ואליעזר עצמו עיין מעשי ה' שהוכיח שהעבד הלך ברגליו והולך

את רבקה שרכבה על הגמל, [וכע"ז כתבו המלבי"ם רש"ר הירש ומהרי"ל דיסקין] וממילא מרחוק ראה יצחק רק גמלים שהם גדולים וגבוהין וניכרין טפי. [אמנם במלבי"ם שם כתב שראה גם העבדים].

ובזה יתבאר היטב הא דאיתא בפרקי דר"א [פרק טז] דגם בדרך חזור היה לאליעזר קפיצת הדרך שכתב "ובשביל שלא יתייחד העבד עם רבקה בלילה נקפצה הארץ לפניו", וברד"ל שם נתקשה איזה יחוד יש כאן, הגם דנערוותיה היו עמה וקיי"ל דלא יתייחד אדם עם נשים הרבה, מ"מ כאן היו אנשיו עמו, ואפילו היו כולן עבדיו כנעניים מ"מ הא תניא בתוספתא שילהי קידושין ובירושלמי ריש פ"ב דע"ז דעל פי ב' עבדים מותר להתייחד, עיין שם דמסיק דזו חומרא יתירא ומידת חסידות וקדושה עכ"ד.

אולם להנ"ל קושיא מעיקרא ליתא מאחר דאותן אנשים שהיו מלאכים שנשלחו ללוותו לצורך קיום השליחות סיימו שליחותן בצאתן מבית בתואל ופרחו והלכו להן ולא נזכרו עוד, וכמו שלא היו ביציאתו מבית אדוניו כנזכר לעיל, מהמשנת דרבי אליעזר, כי לא הוצרך להם עדיין, כך לא הוצרכו בחזרה מבית בתואל אל יצחק, והוי אליעזר יחיד עם רבקה ואסור מדינא ביחוד.

*

ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר (כד, נ)

פירש"י רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו.

בכתב סופר הקשה הרי גם בריקים ופוחזים לא ימצא כן לדבר לפני אביו כי אינו מדרך ארץ, ולמה הראה לבן רשעתו אם לא שיש הנאה בדבר. והנראה לי להיות שלא רצו לתת רבקה ליצחק לכן התחכם לבן להראות גודל רשעתו שע"ז ימנע אליעזר משידוך זה כי רוב בנים הולכין אחרי אחי האם והוא רשע כל כך, ולכן ויען לבן ובתואל. והא דלא חש אליעזר באמת לזה כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואין ללבן יחוס עם רבקה כן נראה לי עכ"ד. וצריך ביאור הא כתיב ריש פרשת תולדות "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וכו' אחות לבן הארמי לו לאשה", הרי שהתורה ממשיכה לייחס את רבקה כאחותו של לבן וצ"ע.

ובשל"ה תירץ הענין הוא דלבן היה חומד ממון, וגם לבן הוא איש רמאי. והנה כראות את הנזם והצמידים חמד לממון ונתלבש ברמאות, דהיינו כששמע דברי רבקה אז ידע שבא אליעזר בשביל השידוך, על כן רץ נגדו להשדה לדבר עמו בסוד, אם הוא רוצה ליתן לו כך וכך סך מרובה שוחד, אזי יסכים הוא עם השידוך, ואם לאו, אזי ימחה כי הוא גדול הבית. וזה הרמאות רמזה התורה במה שהודיעם ששמע לדברי רבקה אחותו, שאז ידע שהוא ענין שידוך. ואליעזר בהכרח הבטיח לו כל מה שביקש. ומה שלא כתבה התורה זה הענין, משום שלא נעשה כמו שהבטיח, כאשר אפרש אחר כך, כי אליעזר קיים 'עם עקש תתפתל', והיה מבטיח ואינו עושה, ולבן היה בוטח באליעזר שמוצא שפתיו ישמור. וזהו הענין שהכניס האיש לבית מיד והכין תבן ומספוא, לא בצדקתו עשה זה. וזהו הענין שקפץ לפני אביו ואמר 'מה' יצא הדבר', כי היה ירא אולי יהיה איזה עיכוב, והיה ממהר בשביל הממון

שהבטיח לו, והחזיק את הענין ואמר כבר נגמר הדבר במזל טוב ובסימן טוב, ואין לנו פה לדבר ביותר. וכשנגמר השידוך שאמר 'הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה', אז לא השגיח אליעזר ביותר בלבן, ויוצא כלי כסף וזהב ונתן לה, וללבן נתן מגדנות ולא כסף וזהב שהבטיחו. אז חשב לבן בלבו, זה נוהג רמאות, נותן לי מגדנות ומעכב כסף וזהב שהבטיחני, על כן צידד צדדין לעכב הדבר, ואמר 'תשב הנערה אתנו ימים או עשור' וכו'. מה עשה אליעזר, החזיק גודל הסכמתו ושכבר הסכים ש'מה' יצא הדבר, 'ותהי אשה לבן אדניך ליצחק כאשר דבר ה'', על זה אמר, 'וה' הצליח דרכי', כבר הצליח, כלומר, כי כבר נגמר הענין במלואו וטובו. רבקה היתה חכמה גדולה, והבינה כל הרמאות, ופחדה אולי ישגיח אליעזר ברמאות לבן ויפחד ממנו ויתן לו השוחד, על כן אמרה 'אלך' אף אם אינכם רוצים, והצילה בזה השוחד, כי כל כסף שביד העבד הוא לה ולזרעה, כך הם מדותיו של לבן, אבל רבקה שושנה בין החוחים, והיא ראויה לבית אברהם לשכלל את העולם.

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד, מח"ס 'ויאמר שמואל'

ושא"ס

השתטחות על קברי אבות וקברי צדיקים

|| מדוע כדאי להתפלל על קברי אבות, מערת המכפלה וקבר רחל? מהי המעלה להתפלל ליד קברי צדיקים? מי סברו שלא כדאי לעלות לבתי קברות ומדוע הגר"א התעצב על שעלה להתפלל ליד קבר אמו? || האם עדיף להתפלל ליד קברו של הבאבא סאלי, מרן הגר"ע יוסף ומרן הגר"ח קניבסקי, או שעדיף להתפלל ליד קברי התנאים והאמוראים? || מה נתפלל ליד הקברים? ומתי נסע מרן הגרא"מ שך זצ"ל לקבר של צדיק, פעם אחת בחייו? || 12 אנשים נשואי פנים התקדמו במשעולי ארץ כנען. אחד נקרא בשם הגנאי 'סתור', על שם שסתר את מעשיו של הקב"ה. לשני קראו בשם הגנאי 'נחבי בן ופסי'. הוא נקרא 'נחבי', על שם שהחביא את דבריו של הקדוש ברוך הוא, 'ופסי' - שפיסע על מדותיו של הקדוש ברוך הוא. הם ועוד עשרה יהודים גבוהים ורמים, נראים חשובים, נשיאים בעמם.

הם בלשו וחקרו, הלכו מהגבול הדרומי מצד מזרח עד צד מערב, ומשם דרך גבול דרומית מזרחית עד הים, שהיה הגבול מערבי. משם חזרו תריסר נשואי הפנים והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת, ליד הר ההר בצד מערבי צפוני של ארץ כנען. ואז, אז נעלם אחד מהם, כלב בן יפונה שמו.

"היכן כלב? לאיפה הוא נעלם?", שאלו בני הקבוצה ולא קיבלו מענה.

באותם הרגעים דהר כלב בן יפונה, מראשי שבט יהודה, על סוסו, היישר אל העיר חברון, אל מערת המכפלה. "אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות. אמר להן: "אבותי! בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים" (סוטה לד, ב).

בזוהר הקדוש נאמר (בתרגום, כמובן): "אמר רבי יוסי, צדיקים מגינים על העולם בחייהם, ובמיתתן יותר מבחייהם... כאשר העולם בצער ובני אדם מבקשים רחמים על הקברים כל המתים מתעוררין, ושהעולם שרוי בצער, הולכים לבית הקברות להתפלל... אמר רבי יוסי פעם אחת היה צריך העולם למטר, הלכו על קברו של רבי שמעון"....

בפרשת וישב (בראשית מח ז): 'וַאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֹן מִתָּה עָלִי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרְת אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָה שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הוּא בֵּית לָחֶם'. במילים אלו ביאר יעקב אבינו ליוסף מדוע נמנע מלקבור את רחל במערת המכפלה. רש"י מפרש, שיעקב אמר ליוסף כי אני יודע שיש בליבך תרעומת על כך שקברתי על רחל על אם הדרך, ולא קברתי אותה במערת המכפלה, ואף לא הכנסתי אותה לתוך העיר בית לחם, אבל דע לך שכך הורה לי הקב"ה, משום שעתידיים ישראל לגלות בגלות בבל דרך קבר רחל, ואז רחל תצא מקברה ותבכה ותבקש רחמים על עם ישראל, כפי שנאמר (ירמיהו לא יד): 'כֹּה אָמַר ה', קוֹל בְּרָמָה

השתטחות על קברי אבות וקברי צדיקים

נִשְׁמַע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים, רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ, מֵאַנְהָ לְהַנְחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ. וְעַל כֵּךְ מְשִׁיבָה הַקַּב"ה (ירמיהו לא טו טז): 'פֹּה אָמַר ה', מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֹתֶיךָ נְאֻם ה', וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיתֶךָ נְאֻם ה', וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם'.

רש"י על הפסוקים הללו (ירמיהו לא יד) מביא מדרש אגדה: 'שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס, נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים, רחמיך או רחמי בשר ודם? הוי אומר רחמיך מרובים, והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי, שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי, כשבאתי להכנס לחופה הכניסו את אחותי, ולא די ששתקתי, אלא שמסרתי לה סימני, אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם. אמר לה יפה למדת סנגוריא, יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימנך לאחותך'. הרי שרק בזכות שרחל נקברה על אם הדרך ובכך ראתה בצרתם כשיצאו לגלות, ולימדה על ישראל זכות ובכתה לפני ה' נזכה להגאל. וכפי שממשיך הנביא ירמיהו (שם יז-יט): 'שְׁמוּעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוּדָה, יִסְרַתְנִי וְאֹסֵר כְּעַגֹּל לֹא לְמַד... הֵבֵן יָקִיר לִי אֶפְרַיִם, אִם יִלְדֵּ שְׁעֲשָׁעִים, כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד, עַל כֵּן הָמוּ מֵעֵי לּוֹ, רַחֵם אֶרְחַמְנִי נְאֻם הַשֵּׁם'.

הראשון שמצינו שהתפלל בקבר רחל הוא יוסף הצדיק, כפי שמובא בספר הישר (וישב; הובא בסדר הדורות ימות עולם שנת ב"א רי"ו) שבשעה שהישמעאלים הוליכוהו את יוסף למצרים התפלל על קבר אמו בדרך, ואמו נחמה אותו ועודדה אותו שימשיך בדרכו.

עוד הובא בזהר הקדוש (וישלח קעה.) שמצבת רחל עתיד להשאר בכל הדורות עד שתקויים הנבואה 'וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם', ואף כשישובו ישראל מהגלות יבכו על קבר רחל ואז יגאלו.

בזהר הקדוש (ויחי רכה:) מובא שבכל יום האבות הקדושים במערת המכפלה מעוררים רחמים על צערם של עם ישראל, ואין הקב"ה חס על העולם עד שנודע הצער לאבות הקדושים, והם מבקשים רחמים. אולם יתירה מכך פועלת רחל אמנו כיון שהיא קבורה בפרשת דרכים, ובכל זמן שהעולם צריך רחמים הרי היא מעוררת רחמים על עם ישראל.

מבואר בדברי חז"ל שמחילה יוצאת ממקום קבורתו של משה רבינו למקום קבורתן של האבות הקדושים (ספרי (פרשת וזאת הברכה סי' ל"ב): מנין אתה אומר שמחילה יוצאה מקבורתו של משה לקבורתן של אבות, נאמר כאן וימת שם משה ונאמר להלן (בראשית מט, לא) שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו). ומצינו שהלך משה רבינו לאחר פטירתו אל האבות הקדושים כדי להודיעם שקיים הקב"ה את השבועה שנשבע להם להכניס את ישראל לארץ (ברכות יח:), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר (דברים לד, ד) 'ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר, מאי לאמר, אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם וכו').

בילקוט שמעוני (תהילים סי' תרל"ז) נאמר: יצא משה לקראת אברהם יצחק ויעקב אל מערת המכפלה ואמר אבות העולם עימדו לפני בשעה זו שהרי בניכם ניתנו כצאן לטבח,

מיד עמדו לפניו, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לא כך נשבעת לאלו להרבות זרעם ככוכבי השמים.

וכתב הרד"ל (בביאורו על פרקי דר"א (פרק מ"ה אות נ"ה) לבאר שמצינו שמחילה יוצאת מקבורת משה לקבורת האבות וכשם שהם אחוזים יחד בקבורתן, כך גם בחייהם בנשמותיהם.

מסופר במסכת תענית (כג, ב): "רבי מני בריה [בנו של רבי יונה], הוּו קא מצערי ליה דבי נשיאה [היו מצערין אותו אנשי בית הנשיא]. הלך רבי מני, ואישתטח על קברא דאבוה [השתטח על קבר אביו, רבי יונה]. אמר ליה: אבא אבא! הני [אלו], אנשי בית הנשיא, מצערו לי [מצערים אותי]! יומא חד הוּו קא חלפי התם [יום אחד עברו אנשי בית הנשיא שם, ליד מערת קבורתו של רבי יונה]. אינקוט כרעא דסוּסוּוֹתִיהוּ [נדבקו רגלי סוסיהם בקרקע המערה], ולא היו יכולים לזוז משם, עד דקבילו עלייהו דלא קא מצערו ליה [עד שקבלו על עצמם שלא לצער את רבי מני]."

הגר"א (על תיקוני זוהר תיקון ו כב). כתב, שבזמן שאין צדיקים בדור, השכינה שורה בקברי צדיקים, ובפרט בקבר רחל, ששם עיקר שריית השכינה. והלשם (שערי הלשם ח"ב סי' יא בית שני) ביאר ע"פ דברי הגר"א שלכן נמשח דוד המלך בבית לחם, כיון שבמקום זה שורה השכינה בקברה של רחל.

ומובא בזוהר (אחרי עא): על הפסוק (קהלת ד ב): 'יִשְׁבְּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכָּבְרַ מִתּוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדָנָה', שבאומות העולם הם פונים למתיהם בכל מיני כוחות טומאה, ואילו עם ישראל כשבאים למתיהם הרי הם מתעוררים בתשובה לפני הקב"ה, ואז הנשמות הקדושות מבקשות רחמים על ישראל מהקב"ה, ואז הקב"ה חס על העולם בזכותם. עוד מובא בזוהר הקדוש (שמות טז): שאילולי תפילת המתים לא היה העולם מתקיים אף לא חצי יום.

ענין נוסף יש בעליה לקברים מובא בספר חסידים (סי' תנ; סי' תשי; סי' תתשעא), שיש לנפטר הנאה ועילוי נשמה כאשר מתפללים ונותנים צדקה בקברם לעילוי נשמתם. וכאשר נעשה להם טובה, הם גם מבקשים רחמים בעד החיים.

וכתב המהרי"ל: "בית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור, והתפילה מתקבלת ביותר על אדמת קודש". הרמ"א כתב: "יש מקומות נוהגין לילך על הקברות [בערב ר"ה] ולהרבות שם בתחינות, וכך נמצא בעשרות מספרי קדמונינו, ולא נצטט את כולם.

ומצינו עוד בפוסקים המנהג לנדוד להשתטח על קברות הצדיקים, וכמש"כ הב"י או"ח סי' תקסח בשם מהרי"ל בתשובה (סי' קיח) על אשה שנדרה לילך על קברי הצדיקים שבמקום פלוני ועכבה ימים רבים ואח"כ אירע ששכרוה לילך שם ופסק דדי בהליכה זו דכיון דלא נדרה להוציא מעות דמיא לנודר לקנות בית בארץ ישראל דאין מחייבין אותו עד שימצא הראוי לו דאדעתא דהכי נדר (ב"ק פ). הכא נמי לא שנא. וכ"פ השו"ע שם סי' וז"ל: הנודר

לילך על קברי צדיקים שבמקום פלוני, ונתעכב ימים רבים ואחר כך אירע שהשכירוהו ללכת שם, די בהליכה זו. עי"ש בבאה"ט ומשנ"ב. ועי' שו"ת חת"ס ליקוטים ח"ו סי' לז.

והמעייין בספרי קדמונינו, במקומות וספרים רבים מאד, יראה שיהודים בכל הדורות השתתחו על קברי צדיקים. כך מובא ב'קהלת רבתי', בזוהר הקדוש פרשת תרומה ובפרשת אחרי מות. כך גם מספר לנו רש"י במסכת יבמות (קכ"ב ב) בשם תשובות הגאונים, בספר חסידים סי' ת"נ ובס' החרדים פס"ה בשם הרמב"ם ועוד עשרות מספרי הראשונים. תלמידי האריז"ל מספרים "שאנו נוהגים להשתתח על קברו של רבי יהודה בר אלעאי כל ערב ראש חודש" ובשיטה מקובצת (כתובות ק"ג ע"ב) כותב: "וקבלה מידי שקברו את רבי בציפורי ואני זכיתי והייתי על קברו". על הרבה גדולי עולם, כמו רבינו האור החיים הקדוש, מסופר שעלו להתפלל בקברי צדיקים, והמעייין בספרים רואה שהמנהג היה נפוץ אצל האשכנזים והספרדים כאחד.

המנהג היה נפוץ כמעט בכל מקום. כך נהגו גם בוואלוז'ין להשתתח על קברו של הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל. מסופר שרבי שמעון שקופ זצ"ל שאל שאלה את הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל, על דברי רשב"ם כל שהם במסכת בבא בתרא. ענה לו הנצי"ב שאינו יודע תשובה בהבנת דברי הרשב"ם, אך האמת היא שהוא התפלל על שאלה זו תפילות רבות בקברי אבות.

כתב לי ידידי הגרי"מ טבצ'ניק שליט"א, ר"מ בישיבת 'כנסת יחזקאל': "שמעתי שרבינו מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שהורה לבחורים להתפלל על קשייהם וצרותיהם בקברו של המשגיח הגר"י לעוונשטיין זצ"ל. אך כמדומה שבליטא לא היה נפוץ כל כך מנהג זה ונתפשט המנהג מן הספרדים והחסידים ומהם הופץ בכל הארץ". (וראו במכתבו בארוכה בספרי שלהי דקייטא).

הגר"א הצטער שעלה לקבר אמו

גם אם בימינו כולם עולים להתפלל בקברי אבות וקברי צדיקים, אך האמת היא שיש על כך מחלוקת גדולה. הש"ך (יו"ד סי' קעט ס"ק טו) הביא מחלוקת מה יעשה אדם שנדר שאם יושע מצרתו ילך להתפלל בבית הקברות, ונושע מצרתו? דעת רבינו חיים פלטיאל (שו"ת מהר"ם רוטנבורג, סי' קסד) שמה שמובא בחז"ל הוא רק להתפלל במקום קדוש או לבקש מחילה ממת שפגעו בכבודו, אך אסור לדבר עם המתים, והמון העם אינם יודעים זאת ונכשלים באיסור, ויש בכך מן האיסור של (דברים יח יא): 'דַרְשׁ אֶל הַמֵּתִים', ולכן יתיר את הנדר ולא ילך לבית הקברות. אמנם הב"ח (יו"ד סי' ריז אות נא) סובר שיש בכך מצוה ומנהג ישראל, ואין לבטל את המנהג, אך יקפידו שלא להתפלל או לבקש מהמת עצמו, אלא רק יבקשו בזכות המת.

וכן כתב החכמת אדם (כלל פט סעיף ז), שנשים ועמי הארץ ההולכים לקבר ומספרים למת את צרותיהם, קרוב הדבר שהוא בכלל "דורש אל המתים", ולכן רק יתפללו לה' שימלא משאלותיהם בזכות אבותיו ובזכות הצדיקים הקבורים שם.

הב"ח (יורה דעה סוף סימן ריז) הביא בשמו של רבי חיים פלטיאל שהזכרנו, שהיה מבעלי התוספות, שכתב שהנודרים ללכת לבית הקברות, "קצת היה נראה כדורש אל המתים,

ומה שכלב השתטח על קברי האבות בחברון, הוא התפלל להקב"ה והלך לשם כדי להתפלל במקום קדושה, כדי שתהיה תפילתו נשמעת, כפי שנאמר באברהם (בראשית יט, כז) "אל המקום אשר עמד שם" הרי שהמקום גורם, אי נמי נסיבה נוספת למה מותר לעלות לקברן משום שביזה את המת ולכבודו משתטח על קברו - זה מצינו, אך נשים ובני אדם שאינם יודעים זה, לא ידעתי הליכתן למה?". מתוכן דבריו מובן שאין ראייה מהשתטחותו של כלב על קברי האבות בחברון, להיתר להשתטח לכל אחד על הקברים ואף על קברי אבותיו.

אכן, הב"ח עצמו הוסיף על דבריו: 'ומיהו כבר החזיקו במנהג זה, ויש לזה סמך בספר הזוהר (פרשת אחרי מות דף עא, א), וסייג עוד שדוקא להשתטח על קברי אבותיו ולהתפלל לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הקבורים פה, וכיוצא בזה, וכבר נתקנו סדרי תפילה על זה, ואין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה'. וכן הביא בספר קב הישר (פרק ע"א) את ענין הליכתו של כלב לקברי האבות, וכתב שמכאן התפשט המנהג היפה שהולכים על קברי אבות להתפלל ביום שמת בו אביו או אמו, או להתפלל על קברי צדיקים.

בנוסף, בית קברות זה לא מקום שכדאי להסתובב בו, בוודאי לא בלי סיבה חשובה ומוצדקת. המג"א (סי' תקנ"ט) כתב בשם כתבי האריז"ל ש"לא ילך אדם לבית הקברות אלא לצורך הלויית המת, ובפרט כשלא תיקן עוון קרי דמתדבקין בו החיצונים". גם באגרת הגר"א מוילנא, אגרת הממוענת לאשתו, אותה כתב לפני נסיעתו לארץ ישראל: "ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל, כי שם מתדבקין הקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה".

בספר עליות אליהו (הגהה צו) מסופר שהגר"א הלך פעם אחת לקבר אימו ביום השנה, ואמר לאחיו: "תראה כיצד אמא שמחה לקראתנו..." אולם לאחר כמה ימים אמר לאחיו שהוא מתחרט על שהלך, כי אמנם לאימו נגרם שמחה אך הדבר הסב לו עצמו צער ויגון, ויותר לא הלך. וכתב הגאון רבי ניסים קרליץ זצ"ל (חוט שני יו"ד סי' רמ שער הציון ס"ק קלג) שאנחנו לא בדרגה של הגר"א, ואין לנו ללמוד מכך, משום שהנוק שלנו מבית הקברות אינו כה גדול כפי שניזוק הגר"א.

בספר סגולות ישראל הביא בשם ספר זכותיה דאברהם (מערכת ת'), "שיתרחק מללכת לבית הקברות ולגעת במת, כי החיצונים השולטים שם יפתוהו לתאוות..." ובאזהרות נוספות לר"י החסיד (אות ה') מובא: "אדם הדר בעיר שיש שם בית הקברות, אם הולך לעיר אחרת שיש שם בית הקברות, אל ילך לשם להתפלל אל המתים פן יקפידוהו המתים בעירו ויזיקוהו", והחיד"א ב'מקור חסד' ביאר שכוונתו שלא ילך לסתם קברים בעיר אחרת, "דאז הוי כבזיון להמתים השוכנים בעירו. אך כשהולך להשתטח על קברי צדיקים או קברי אבות אין קפידא", וכך כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד ל'), שלמרות שלא כדאי ללכת לבית קברות, אך ניתן ללכת להתפלל לקבר מיוחד. גם בשו"ת מנחת אלעזר, של הרבי הקדוש ממונקאטש, כותב ש"מותר להשתטח על קברי צדיקים או לצורך מצוה. ומה שמובא בכתבי האריז"ל שלא לילך על הקברות בכל עת מחמת הרוחות, היינו דווקא שלא לצורך. וממילא

אפשר לילך לכל דבר מצוה כהשתטחות על קברי צדיקים, אף שייאלץ בעל כורחו לעבור דרך שאר קברים, ששומר מצוה לא ידע דבר רע ושלוחי מצוה אינם ניזוקים בגופן, כ"ש בנשמתן, הן בהליכתן והן בחזירתן, ואדרבה יושעו בזכותן ויתקבל תפילתם בכל משאלות ליבם".

בעבר שאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל האם עלינו לחשוש להיכנס לבית קברות כדי להגיע לקברי הצדיקים, כאשר בבית הקברות עצמו ישנם הרבה מתים רשעים. מרן זצ"ל כתב לי: המנהג להקל.

פועלים יותר בלימוד הגמרא

בספר שימושה של תורה מספר מרן הגרא"מ שך זצ"ל שמרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל שלחו בתקופת מחלתו האחרונה של הגרי"ז, להתפלל עליו בקבר רשב"י במירון. סיפר מרן הרב שך זצ"ל שהיתה זו הפעם הראשונה מיום בואו לארץ ישראל שהיה במירון והיה זה לאחר כמה עשרות שנים מיום בואו ארצה וגם שם היה בקבר הרשב"י בלבד.

הרב מבריסק הסביר להרב שך שאף שאין מדרכנו לפקוד את הקברים, אך שונה הוא קבר הרשב"י, "שכך שמעתי מאבי הגר"ח מבריסק, שיש ענין בתפילה על קבר הרשב"י".

סיפר רבי משה טורק זצ"ל, נאמן ביתו של מרן החזון איש זצ"ל, שהחזון איש שלח להתפלל בקבר מרן הבית יוסף זצ"ל, משום שהוא רבן של ישראל וכל ישראל מקושרים אליו.

בספר הצדיק רבי שלמה להרה"צ ר"ש בלוך ז"ל תלמיד הח"ח (עמו' קי"ז) מסופר: "קודם שנסע למירון בל"ג בעומר אמר שכל קברי צדיקים אצלו שווים. רק שכעת יש לו הזדמנות לנסוע ואם לא עכשיו אימתי". כאשר חזר אמר רבי שלמה בלוך: "לא יודעים אם עושים טוב. לפעמים חושבים שזה טוב ופעמים זה הכל עצת היצר. כי בעצם לפעול למעלה פועלים הכי הרבה ע"י לימוד הגמרא עצמה, והכל עצת היצר אך מכל מקום, ברוך ה', צריך זמן גם לזה". ואכן, הוא עצמו נסע פעמים רבות להתפלל בקברי צדיקים כמובא שם.

מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ב סי' סד) כתב בשם ה'לשם' זצ"ל, שבקברי צדיקים בחו"ל יש מעלת של קדושת ארץ ישראל, ומכל מקום הגר"א והגר"ח מבריסק נמנעו מללכת לקברים גם בחו"ל. אך בארץ ישראל אין צורך כל כך להתפלל דוקא בקבר משום שכל הארץ קדושה, אך סיים שהמנהג שגם בארץ ישראל הולכים לקברי צדיקים. (לגבי עליית נשים לבית קברות, מתי אפשר להן ומתי לא - ראו בפתחי תשובה (יו"ד סי' קצה ס"ק יט) בשם החמודי דניאל ובמשנה ברורה (סי' פח סק"ז) בשם חיי אדם (כלל ג סעיף לח), בית ברוך (כלל ג הערה קפח) ושיעורי שבט הלוי).

כיצד מתפללים ליד הקברים?

נחלקו בגמרא מדוע הולכים לבית הקברות, האם משום שהדבר מעורר את האדם שאנו חשובים בעיני השם כמתים אם לא נשוב בתשובה. או משום שבכך אנחנו מעוררים את המתים לבקש רחמים על החיים. ומבארת הגמרא שההבדל בין השיטות הוא האם יש ענין

ללכת דוקא לקברי יהודים, או שאפשר לצאת גם לקברי נכרים, משום שאם הענין לעורר אותנו שאנחנו חשובים לפניך כמתים, אין הבדל איזה מת קבור במקום, אך אם רוצים שאבותינו יבקשו עבורנו, צריך ללכת דוקא לקברי יהודים.

השולחן ערוך (סי' תקעט, ג) פסק כהטעם הראשון שיש לצאת ולבכות ולהתחנן לפני השם, שם ולהתעורר שאם לא נשוב בתשובה הרי עתידים אנו להיות כמתים הללו. והוסיף הרמ"א שלכן אם אין בית קברות יהודי, יוצאים לבית קברות שאינו יהודי. ולפי דבריו נראה שסבר שלהלכה אין ענין להתפלל על קברים, וכל הגמרות ומדרשי חז"ל במעלת התפילה על הקברים הם לפי השיטה השנייה בגמרא שלא נפסקה להלכה. הגר"א תמה מדוע פסק השולחן ערוך הלכה כשיטה זו, ולדעתו ההלכה היא כטעם השני שאבותינו יבקשו עליו רחמים. [אלא שהגר"א סבר שאין להרבות בכך].

המשנה ברורה (סי' תקפא ס"ק כז) הביא את הנהגות הראויות בעליה לקבר: יקיף את הקבר, יתן צדקה לפני התפילה, ואחר כך יתפלל להשם בזכות הנפטר, ואין לילך על קבר אחד יותר מפעם אחת ביום.

רש"י (יבמות קכב. ד"ה תלתא) הביא בשם הגאונים שביום שהיה מת אדם גדול, היו קובעים אותו לכבודו, ובכל שנה כשמגיע יום השנה לפטירתו, מתקבצים תלמידי חכמים מכל הסביבה לקברו יחד עם שאר העם, להושיב שם ישיבה. ה'באר היטב' כותב שנוהגים להניח אבן על הקבר, כדי שהנפטר יידע שביקרנו אצלו, והדבר גורם לו נחת רוח.

שמעתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל שניתן לעמוד ולהתפלל על קברים שרואים מרחוק, למרות שאנו לא עומדים סומך לקבר. וזאת בלבד שרואה בעיניו את הקבר. זוהי ההזדמנות של הכהנים להתפלל ליד קברי צדיקים.

האם מותר להתפלל במערת המכפלה?

למדנו במסכת עבודה זרה (טז, ב) "הרחק מעליך זו מינות". נפסק להלכה שישנו איסור חמור ביותר להיכנס לכנסיות ומנזרים ובתי תפילה של נוצרים.

לגבי מסגד המוסלמים כתב בשו"ת אבני ישפה, שמותר להכנס לשם, לאור דברי הגאון רבי אלעזר יצחק זצ"ל בשו"ת חוט המשולש, שמותר מצד הדין לבנות בית תפילה למוסלמים, מפני שעיקר ההתאספות שם היא לעבודתם, וזה לא נחשב משמשי ע"ז שכתב השו"ע (יו"ד קמג, ב) שאסור לבנות עם העכו"ם כיפה שמעמידים בה ע"ז, משום ששם עבדו עבודה זרה, אך בית תפלת המוסלמים, המאמינים בבורא העולם, אינו מיועד לעבודה זרה. ונלמד מדבריו שאם מותר לבנות מסגדי מוסלמים, כל שכן שמותר להיכנס לתוכם. וכתב שכך הסכים עימו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל. ובשו"ת ציץ אליעזר כתב שאסור להיכנס למסגד.

רבנו בעל הקהילות יעקב זצוק"ל חשש אפילו להיכנס לחלקים ממערת המכפלה, המשמשים כיום, לדאבון לב, מסגד מוסלמי. רבנו הסטייפלר זצוק"ל, כמובא ב'אורחות רבנו', אמר שלמרות שמדברי שו"ת חוט המשולש עולה שאין למסגד מוסלמי דין של 'בית

עבודה זרה, אך מוטב להתפלל מחוץ למערת המכפלה, במקום שהתפללו בו דורות של יהודים, במדרגות החיצוניות.

לפני מספר שנים, ביום היארציט של רבנו הגרי"ש אלישיב זצ"ל עלה חתנו מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל להתפלל על ציונו ולאחר מכן נסע להתפלל בכותל המערבי ובמערת המכפלה ומרן זצ"ל נכנס להתפלל בתוך אולמות המערה. שאלתי את רבנו זצ"ל לפרש הדבר, ומרן זצ"ל השיבני דבר: "אבא לא נכנס, כי חשש. אך הוא אמר לי שאני עצמי אכנס להתפלל בפנים".

הנוסע היהודי המפורסם רבי בנימין מטולידה היה חוקר מסעות. קרוב לשנת 1165 יצא ר' בנימין למסע ארוך באירופה, המזרח התיכון וצפון אפריקה. הוא התחיל את מסעו בעיר סרגוסה, משם פנה לדרום צרפת והמשיך באוניה ממארסיי. לאחר שביקר ברומא ובקונסטנטינופול, יצא למזרח התיכון ועבר דרך סוריה וארץ ישראל עד הגיעו לבגדד. משם הלך לפרס ולחצי האי ערב וחזר דרך מצרים וצפון אפריקה לספרד בשנת 1173. את רשמי מסעו כתב בספר מסעותיו "מסעות בנימין". ברשמיו מספר ר' בנימין על הארצות שעבר בהן, מונה את אוכלוסיית היהודים בקהילות השונות ומזכיר את שמותיהם של יהודים חשובים שפגש בדרך. הוא מספר גם על מנהגייהם של יושבי הארצות למיניהן ותיאר את אורח החיים בערים בהן ישבו. כמו כן הרבה לתאר את המקומות שניקרו בדרכו וסיפר על המבנים שראה ועל השווקים שביקר בהם. רבי בנימין מטולידה מספר בספרו "מסעות רבי בנימין" שליד מערת המכפלה בחברון "נמצאים חביות מלאות עצמות מישראל, שהיו מביאים שם מתייהם בית ישראל, כל אחד ואחד עצמות אבותיו, ומניחים שם, עד היום הזה". הנוסע היהודי המפורסם מספר לנו, כמסיח לפי תומו, שיהודים רבים נהגו לקבור את מתייהם בסמוך למערת המכפלה, כדי שאבותיהם ינוחו בשלום על משכבם בסמוך למקום מנוחת אבותינו הקדושים. אם כן, הכניסה לכהנים אסורה, לכאורה, בכל אזור מערת המכפלה.

והאם מותר לכהנים להיכנס למערת המכפלה עצמה?: התוספות במספר מקומות בש"ס כתבו שאסור לכהנים ללכת לקברים, גם של נפטרים שנפטרו לפני מתן תורה, וישנם דעות בראשונים הסוברים שמותר לכהנים להיטמאות לנפטרים שנפטרו לפני מתן תורה, ואולם כתבו התוספות, שלקברי אבותינו, אדם הראשון ואברהם אבינו, אסור לכל הדעות לכהנים להיכנס, משום שהם נקראו בשם "אדם" והם נכללים בכלל "אדם כי יטמא באהל". ישנם הסוברים שמותר לכהנים להיטמא לקברי אבותינו הקדושים במערת המכפלה, אך כבר כתבו הפוסקים (ראו בספר מנוחת אמת פי"ד) שאסור לכהנים להיכנס למערת המכפלה, משום שחז"ל סיפרו לנו שראשו של עשיו הרשע קבור גם הוא במערת המכפלה, ועשיו הרשע נחשב, לדעות רבות, כגוי ולא כיהודי מומר.

היכן עדיף להתפלל: בכותל או בקברי אבותינו? וליד איזה קבר של צדיק?

רבינו הגרי"ש אלישיב זצ"ל השיב לשואל, שעדיף תפילה בכותל המערבי מאשר תפילה במירון, כי מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי. ונשאל רבינו: הלא ה'לשם' אומר (בשם

הגר"א) שהשכינה שורה בקברי צדיקים? והשיב שזה "כמו" השראת השכינה, ואילו בכותל זה השראת השכינה ממש. ופעם נשאל על חולה, האם עדיף שיתפלל על קברי אבותיו או בכותל המערבי, והשיב: כותל עדיף. שוב נשאל, שהחולה היה מסור מאד לסבו וטיפל בו בביתו חמש שנים, האם יש עדיפות שיתפלל על קברו? והשיב: בכל זאת, הכותל המערבי עדיף (גיליון פניני אי"ש).

באיזה קבר של צדיק עדיף יותר להתפלל? האם עדיף להתפלל ליד קברו של הבאבא סאלי, מרן הגר"ע יוסף זצ"ל ומרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, או שעדיף להתפלל ליד קברי התנאים והאמוראים? בענין תפילה על קברי התנאים והאמוראים הקדושים זי"ע אמר מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, שתפילה אצל קדמונים מסוימים אינה מועלת לנו, כיון שאנו רחוקים מדרגתם העליונה והקדושה עד מאד. והדברים יתבארו על פי מה שכתב הפרי מגדים (סי' תקפ"א), שאנו מתפללים אצל קברי הצדיקים כדי שימליצו טוב בעדנו, וצדיקים וקדמונים אלו לא ימליצו כל כך בעדינו, כיון שאנו הקטנים רחוקים כרחוק מזרח ומערב מהשגותיהם והם לא הורגלו בקטנות בקשותינו ודרגתינו, אשר לא היתה כמותה בבני דורם. ואמנם מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב לי שכל קברי הצדיקים שווים, כשרים וטובים, והתפילה ליד כל קבר של צדיק, לא משנה באיזה דור הוא נפטר- מתקבלת. ושהקב"ה ישמע את תפילותינו.

(ראו עוד בהרחבה בנושא, בספר 'תגלחת מצוה'- מאמר 'השתטחות על קברי הצדיקים', ובספרי שלהי דקייטא, כמה סימנים בענין. המאמר לע"נ סבי מורי הרב יחיאל מיכאל גנוט זצ"ל, גבאי ביהמ"ד ויזניץ' בפ"ת ואיש רב פעלים לתורה וחסד, שיום זכרונו חל השבוע)

*

ביטול דמי קדימה להזמנת נופש באוקריינה

משפחה שכרה חדרים אירוח לפני מספר חודשים במדינת אוקריינה, אצל משכיר חרדי המשכיר חדרים אירוח למשפחות מאנ"ש, המגיעות לאוקריינה לפוש ולעלות על קברי הצדיקים הרבים הטמונים שם. המשפחה שילמה מראש דמי קדימה בסך 300 דולר. בעקבות המלחמה שפרצה באזור (אם כי הקרבות והלוחמה רחוקים משם באופן כללי), ביקשה המשפחה לבטל את ההזמנה ולקבל בחזרה את כספם. בעל המלון מסרב ומזמין לבוא ולממש את הזמנתם, בטענה שהמלון עומד על תילו. בן משפחה שכרה דירה לשנתיים בעיר שכעת היא מופגזת. עקב המלחמה היגרה המשפחה לעיר אחרת למשך חודשיים. האם הם יכולים לתבוע מבעל הדירה בחזרה את דמי השכירות של החודשיים, שנאלצו לברוח בהם מדירתם?

תשובה: א] נאמר בב"מ (ק"ג ב'): המקבל שדה מחבירו והוא בית השלחין או בית האילן. יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכירו. ובגמרא שם: היכי דמי, אילמלא דיבש נהרא רבא (שהכל משקין ממנו - רש"י) אמאי אינו מנכה לו מן חכירו, נימא ליה מכת מדינה היא. וכן שם לקמן (ק"ה ב') נאמר: המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשרפה, אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכירו, אם אינה מכת מדינה אין מנכה לו מן חכירו. וכן פסקו

הר"מ הטור והשו"ע (חו"מ שכ"א). הרי לנו שכשהמשכיר קרקע לחבירו והקרקע ניווקה מחמת "מכת מדינה", על המשכיר לספוג את הנזקים ולהשיב לשוכר כספו. וביתר דיני "מכת מדינה" ומתי מפסיד המשכיר או השוכר וכמה מפסיד, יעוי"ש ובסי' שכ"ב ובסי' של"ד.

ב] ונראה שאף א"נ שכה"ג אין זה בגדר "מכת מדינה", יכול שפיר משכיר ה"צימר" לטעון ששכר "דירת נופש" וכעת במצב הנוכחי כלל לא קיבל "דירת נופש". מפני שאף אם ה"צימר" נחשב למקום מגורים הולם, עדיין ברור שאין זה "מקום נופש", שכל תכליתו הוא לישב ברוגע ובמנוחת הדעת, ובמקום מופגז שכזה אין אדם בר דעת יושב בנחת ובהשקט. וממילא הוי כנשבר הבית ומת חמורו, דל"ח שכלל הביא לו את אשר שכר. והסכימו עימדי גדולי הוראה שליט"א, ופשוט.

ג] את המושג "מכת מדינה" מצינו לכאורה דוקא במקומות שהקרקע בעצמה ניווקה, כגון שנסתפחה השדה, הובירה או בא חגב בגבולה. אך כאן הרי הצימר עומד על תילו והוא לא ניווק כלל. ואם נאמר שעצם הסכנה לשהות בתוכו, מחמת חשש ירי הרוסים, מחשיבו כמקום שאינו ראוי למגורים. עדיין יש להרהר בדבר, שהרי מבחינה סטטיסטית מדובר באחוז מזערי ביותר, שדוקא בית מלון זה ייפגע. והגה עצמך, שמתחילת המלחמה נפלו טילים על סך בנינים נמוך ביותר באותו אזור, המרוחק מאזור הקרבות המרכזי, שהם אחוז אפסי מבחינה מספרית, אם נחשב אותם עם כל רבבות המבנים באזור כולו. וא"כ מהיכ"ת שזהו נחשב ל"מכת מדינה".

והנה שם בש"ס מצינו דאם יבש נהרא רבא חשוב כמכת מדינה. והנה נהר זה שייבש אפשר דאינו חלק מהשדה המושכרת וכלל אינו בבעלותו, ולכאן חזי' דגם הפרעה חיצונית המונעת את תשמישי השדה מחשיבתו כ"מכת מדינה". ואמנם יל"ע האם נהר שייבש דומה לנדו"ד, כיון דהימצאות נהר בסמוך לשדה הוא עיקר חיותא דשדה ומשא"כ בנדו"ד שהמלחמה אינה מפריעה כ"כ בעצם הימצאות הצימר ונחשב יותר כהפרעה חיצונית.

ד] ונראה דהנה גדר "מקום סכנה" אינו נמדד באחוזי סכנה ומספרי סטטיסטיקה, דהרי מצינו בשבת ל"ב ע"א שמוודין לאדם זכויותיו כשנמצא במקום סכנה, ופירש"י: כל מקום סכנה כגון קיר נטוי ויוצא לדרך. הרי לנו שגם היוצא לדרך נחשב למקום סכנה. ובברכות נ"ה ע"א נאמר: ג' דברים מזכירים עוונותיו של אדם, ואלו הן, קיר נטוי. ובברכות ג', א' נאמר שלא נכנסים לחורבה מפני הסכנה. והלא בעינינו ראינו שמבחינה סטטיסטית אחוז הנהרגים מחמת קיר נטוי, כניסה לחורבה ויוצא לדרך אחוז אפסי הוא. אלא דמכיון והמצב הוא מצב סכנה, נחשב זה למקום סכנה שאין לדור ולעבור תחתיו. ואפשר דתליא בהא דשבת קכ"ט ע"ב, שכל דבר סכנה שדשו בו רבים נאמר עליו "שומר פתאים ה'", אך דבר סכנה שלא דשו בו רבים, נחשב הוא למקום שהקב"ה אינו שומר על פתאים שאינם נשמרים. והמציאות היא כיום שבני אדם לא דשו ביה במקומות הנופש באוקריינה, ומחשיבים הם מקום זה למקום סכנה, ולכן נמלטים הם באלפיהם מכל אזור אוקריינה. ועל כן נראה שמקום שבני אדם מחשיבים אותו למסוכן, וכ"ש כשמומחי הבטחון מחשיבים אותו לכזה, אזי נחשב למקום שא"א לדור בו, והוי שפיר "מכת מדינה".

ויעויין בתענית י"ט ע"א שגזרו תענית בירושלים על שנראה כמלוא פי תנור שבצפון באשקלון או ששני זאבים הסתובבו ליד שני תינוקות בעבר הירדן. הרי שלמרות שמבחינה סטטיסטית, אין הדבר נחשב כלל. מ"מ מכיון שישנו מצב שאנשים חוששים ממנו, נחשב המצב לזמן ומקום סכנה. שהרי למרות שיתכן וימותו רבים בתאונות דרכים, עדיין לא יקבעו ע"כ צום ותענית, כיון שאנשים לא מחשיבים זאת לסכנה קיומית, כמו שמחשיבים את מלחמה. זאת ועוד שכאן ישנם חיילים רוסים שמנסים בפועל לפגוע ומחפשים להרוג, שמסתבר שדבר זה מחשיב למקום סכנה, וממילא הוי מקום זה כמקום שחסרונו בחפצא ונחשב לניזוק, למרות שבעיני בשר אינו נראה כמי שניזוק.

ה] ובתשובות מוהר"מ מרוטנבורג (דפוס פראג סי' שפ"ח, וכמובא בקצוה"ח סי' שכ"ב ס"ק א) כתב: דין על ראובן ששכר בית משמעון לשני שנים, והקדים ונתן לו השכר על שני שנים, ובתוך אותן ב' שנים ברחו היהודים מן העיר מפני פיקוח נפש, וברח גם הוא והניח הבית ריקם, ואח"כ חזרו וגם הוא חזר, ורוצה שישלם לו שמעון מה שהיה חוץ מביתו, ושמעון משיב: ביתי היא לפניך ואתה ברכת ואיני משלם לך. נראה בעיני טענת ראובן טענה ברורה לפי שמכת מדינה הוא, אע"פ כן יחלוקו ההפסד, שמעון ינכה לראובן חצי מה ששהה חוץ מביתו ושאר חצי ישלם לו, לפי ששמא יהודי אחר שלא נגזר עליו היה שוכר הבית, שהרי מיעוט הקהל נשאר ולא היה נפסד כלום, וכיון דאיכא לספוקי יחלוקו, עכ"ל.

וכ' ע"ז הקצוה"ח: והא דאמרינן הכא דאם פשטה המכה ברוב השדות, הוי מכת מדינה ולא אזלינן בתר מיעוטא, ואפילו כבר הקדים בשכירות צריך להחזיר, התם המכה באנשים ולא בבתים וכיון דמיעוט אנשים נשארו, אמרינן שהיה שוכרו זה שלא ברח. אבל הכא דהמכה בשדות וזו השדה נמי נשדפה בכלל הרוב ואם היה משכיר זו השדה לאיש אחר ג"כ לא היה משלם כיון דנשדפה. אך דינא דיחלוקו קשה וכו' מיהו בהגהות אשר"י וכו', א"כ נראה דזה הא נמי טעמא דמוהר"מ שכתב כיון דאיכא לספוקי, והיינו דאין הדיין יכול לידע, חולקין, עכ"ד.

נמצא שבנידו"ד שהרוסים מאיימים על שלום הבתים בעצמם, וגם א"א להשכיר את המלון למיעוט אנשים, מפני שאף אדם שפוי לא ישכור ולא שוכר חדר במלון בימים טרופים אלה, וכפי שתוכיח המציאות, לכן אפשר לתבוע את דמי השכירות, כ"מכת מדינה" ברורה.

ו] ובמהרש"ק (ח"ב קצ"ח) כתב שכשאדם שכר חנות לשנתיים בשוק הקוזקים, והמלך גזר שהקוזקים לא יבואו לשוק, שזוהי מכת מדינה ואין על השוכר לשלם את דמי השכירות. אמנם המחנה אפרים (שכירות ו') כתב שעליו לשלם, כיון שהחנות נשארה כפי שהיתה וראויה היא לאומנות אחרת, וכתב דמה"ט כ' המרדכי שאם ברחו השוכרים מחמת מגפה, שצריך לשלם את השכירות, דהגזירה נגזרה על האנשים ולא על הבתים והמשכיר א"ל הא ביתך קמך. אמנם המחנ"א עצמו ס"ל דגם בכה"ג הרי"ז מכת מדינה והשוכר אינו משלם השכירות, ורק אם שילם כבר הכסף, א"צ להחזיר לו הממון. ולפי"ז בנדו"ד שהצימר אינו ראוי כלל למגורים, מחמת סכנת המציק, והגזירה היא גם על המגורים בעצמם, להכי מסתבר שפטור מלשלם לו דמי השכירות.

אולם הראב"ן (בסי' צ"ח) כתב שבשוכר בית וברחו מחמת המגיפה, דאף שזהו מכת מדינה יפסידו שניהם, ואם שילם לו יחזיר לו רק את חצי דמי השכירות, כיון שהגזירה היתה על שניהם, על הבתים להיות נדודים ועל האנשים להיות גולים, עכ"ד. ולפי"ז יל"ע בנדו"ד.

ויל"ע דאפשר ויש לחלק בין מקום מגורים באזור שצריך לשבת בו בחדר מוגן לבין מקום שא"א כלל לישיב בבית, והוא עפ"ד הנתיחה"מ (ש"י סק"ב) דשוכר בית ונלקח לאנשי החיל, דאם אפשר להצטופף ולדור עימם הוא כראוי ומשלם הכל, ורק אם נלקח כל הבית וא"א לדור עמם, פטור מדמי השכירות. ואולי י"ל דשאני התם שיכול הוא לגור איתם בכל חדרי הבית, אך כאן א"א לדור כלל [ע"פ דברי כוחות הבטחון וההצלה] בחדרים שאינם מקלטים מוגנים. ומ"מ כבר נתבאר לעיל דשאני בנדו"ד שהשוכרים לא רצו לשכור קורת גג, בה ניתן להצטופף עם דיירים נוספים, אלא דירת נופש, שכל מהותה היא שקט ושלווה, ול"ד. (ובפוסקים האריכו טובא בהא דאימתי החל הקנין, ובדין מעכשיו, ואכמ"ל).

ז] ומקוצר היריעה רק אזכיר שיל"ע טובא בזה דהוי היזק שאינו ניכר וכה"ג לא יפסיד המשכיר, והוא עפ"ד בערכין כ"א ע"א דבבית הנחלט ע"י כהן אומרים הרי שלך לפניך, ובתוס' שם נקטו דבבית נחלט הוי כמתה או נשברה, ובמחנ"א ביאר דהוא דוקא בבית שנחלט, דדמי לנפילה, אך לא כן הוא הדין בבית שראוי לדירה. ויל"ע אי הכא נחשב כבית הנופל או הנחלט או שלקחיה גוים.

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן מלכים ושא"ס

מדוע נקראת הפרשה חיי שרה, אע"פ שמדברת על מות שרה?

ויהיו חיי שרה (כג, א)

בפרשה זו יש להבין, מדוע שם הפרשה נקבע כ"חיי שרה", בעוד שהפרשה מדברת מיד בתחילתה דוקא על מיתת שרה, ולא על חייה?

ונראה לבאר ע"פ המדרש (מדרש שמואל פכ"ג, ומובא בכד הקמח לרבנו בחיי אבל א') האומר בזה"ל: "טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו", וכי נולד אדם הכל שמחין, מת הכל בוכין. ואינו כן, אלא נולד אדם, הכל צריכין לבכות, שאינן יודעין על איזה פרק הוא עומד, מת, הכל צריכין לשמוח, שיצא כבר בשלום מן העולם. משל למה הדבר דומה, לשתי ספינות שפירשו בים, אחת נכנסת לנמל ואחת יוצאה מן הנמל, זו שנכנסת אין הכל שמחין בה, וזו שיוצא הכל שמחין בה. והיה שם פקח אחד ואמר: חלוף הדברים אני רואה, זו שנכנסת ודאי הכל צריכין לשמוח, מפני שהיא נכנסת בשלום מן הים, וזו שיוצאה אינן צריכין לשמוח, מפני שאינן יודעין על איזה פרק עומדת" עכ"ל.

ומבואר מכאן שדוקא המת שיצא מן העוה"ז בשלום, הוא זה שנכנס כעת לעולם הבא ושם התחיל את חייו האמיתיים, להתענג מזיו השכינה אחר שעשה כראוי את תפקידו בעולם הזה, ולכן הכל צריכין לשמוח דוקא במת, שהתחיל כביכול לחיות באמת רק כשיצא מן העוה"ז ונסיונותיו, דצדיקים במיתתן קרוים חיים, שממשיכים הם לחיות חיי נצח בעולם הבא לאחר שעברו הם בהצלחה את עולם הנסיונות.

ולפיכך אף שרה אמנו יש לומר כן, דכאשר מסופר על מיתתה, זהו הזמן שצריך לשמוח, ולדעת שדוקא כעת היא התחילה לחיות את חייה האמיתיים בעוה"ב, ולכן נקראת פרשתנו "חיי שרה", על אף שמספרת היא בעיקר על פטירתה.

ועוד נראה להוסיף ולבאר, מדוע נקראת הפרשה "חיי שרה", למרות שמספרת על פטירתה, שכן בהמשך הפרשה מסופר על מציאת הזיווג ליצחק ע"י אליעזר שפגש את רבקה אמנו, ובסיפור זה מאריכה והולכת כל הפרשה, וע"ז נאמר בסופה: "וינחם יצחק אחרי אמו", ומבאר שם רש"י שהיתה רבקה דוגמת אמו שרה, וז"ל: "ויביאה האהלה, ונעשית דוגמת שרה אמו, כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו" עכ"ל.

נמצא כי למעשה רבקה היתה ההמשך של שרה אמנו במעשיה ובמצוותיה, ולכן בשלשלת הדורות של האמהות הקדושות נמנות שרה ורבקה זו אחר זו. עתה י"ל דלכן גם פרשתינו המדברת מהקשר עם רבקה וזיווגה עם יצחק שהוביל לבנין בית ישראל, מראה ומוכיח שרבקה למעשה המשיכה את חיי שרה, בהנהגותיה ובמהותה כאם מד' האמהות.

וזו מוסיף ומבאר טעם נוסף לכך שנקראת פרשתנו בשם: "חיי שרה", דווקא מסיפור חיי רבקה, כיון שהיא המשיכה את חייה של שרה ומורשתה לדורות הבאים.

*

מדוע הדגיש אברהם בשטר את מכירת העצים שבשדה?

וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה (כג, יז)

יש להבין, מדוע ראתה התורה הקד' צורך להדגיש ולפרט כאן בפסוק, שבעת מכירת שדה המכפלה שמכר עפרון לאברהם, כלולים גם העצים שבשדה, שזהו דבר שלא מצינו מפורש בשאר חלקות השדה שמבואר שנקנו בתורה.

ויש לפרש, דלאחר שראה אברהם את אהבתו של עפרון לכסף, חשש הוא שעפרון יבוא לו בטענות על המכירה שיוכל להמציא לו לאחר מכן.

והנה בב"ב (ס"ח ע"ב) מבואר כי המוכר את השדה, לא מכר את החרוב ואת סדן השקמה, דהן נחשבים לשדה בפני עצמן. אמנם עיי"ש במפרשים דלמסקנה שאר עצים כלולים במכירת שדה, וכבר בילקו"ש בפרשתנו (רמז ק"ב) ציין לגמרא זו.

מעתה י"ל, שחשש אברהם מעפרון, שכן כאשר הוא הציע לאברהם את החלקה במתנה נאמר: "השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה", היינו השדה והמערה, אך את העצים לא הזכיר. וחשש אברהם שכעת לאחר המכירה, יוכל עפרון לטעון שכל מה שמכר לו את השדה דווקא ולא את העצים שבה, ונמצא כי יש לו עדין אחיזה בקרקע ע"י העצים, ואז יוכל לחזור בו על כל המכירה או לערער עליה ולדרוש יותר כסף וכדו'.

ולפיכך כדי למנוע כל התחכמויות מעין אלו, סירב אברהם תחילה לקבל ממנו את השדה במתנה אלא התעקש לשלם לו, וגם לאחר ששילם לו פירט בשטר אברהם המכירה את הכל, כמו שנאמר: "ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא", וציין כאן את מקומו המדויק, שלא יוכל לבוא ולטעון שמכר לו שדה אחרת במקום אחר, וכן פירט: "השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב", ר"ל שכלל העצים ואת כל גבולות השדה ללא אחיזה כלל לבעליו הקודמים בשטר המכירה, שכולם יהיו: "לאברהם למקנה לעיני בני חת".

*

ביאור הלשון "חסדו ואמתו"

וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' ... אֲשֶׁר לֹא עָזַב חֶסְדוֹ וְאֵמֶתוֹ מֵעַם אֲדָנִי (כד, כז)

יש לעמוד ולדקדק בלשונו של אליעזר, שאמר כאן: "חסדו ואמתו", הרי שראה במה שגלגל עמו ה' גם בחינת "חסד" וגם בחינת "אמת".

ונראה שהביאור בזה הוא, כי הנה אברהם אבינו כאשר ציוה את אליעזר לקחת אשה לבנו, הוא ציוה אותו רק: "כי אל ארצי ואל מולדתי תלך, ולקחת אשה לבני ליצחק" (כ"ד,

ד'), דהיינו שילך לבית משפחתו ויביא משם אשה. ומבואר כי אברהם אבינו, לא ציוד לאליעזר לעשות איזה ניסיון ובחינה לאשה המיועדת.

ולפיכך אמרו בגמרא (תענית ד' ע"א), כי מה שעשה אליעזר היה על דעת עצמו בלבד, והוא אפילו מכונה בגמרא אחד מאלה ש"שאלו שלא כהוגן", וכמבואר שם: "אליעזר עבד אברהם - דכתיב והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדרך וגו', יכול אפילו חיגרת אפילו סומא - השיבו כהוגן, ונודמנה לו רבקה" ע"כ.

אמנם מה שבכל זאת עשה אליעזר כן, ועשה בחינה לאשה המיועדת ליצחק, היה משום שחפץ בכל מאודו שאדונו אברהם ובנו יצחק, יקבלו אשה מיוחדת במינה ומושלמת במעלותיה, ולכן עשה מה שעשה.

וזה הטעם שביקש אליעזר ואמר: "ועשה חסד עם אדוני אברהם" (כ"ד, י"ב), דרצונו לומר, אע"פ שמלכתחילה אברהם לא התנה בתנאי כפול ומשולש כי האשה המיועדת חייבת להיות מושלמת במעלות ומידות, אלא ברוב ענוותנותו ביקש רק שתהיה אשה ממשפחתו, וסמך בכל השאר על השי"ת, בכל אופן מצד החסד, ראוי הוא שאברהם ובנו יקבלו אשה מושלמת במידותיה ובפנימיותה, ולכן התפלל אליעזר על זאת אע"פ שלא נתבקש, וכאשר גילה כי תפילתו התקבלה, הודה על החסד שעשה עמו ה' במציאת נערה כזו, וזהו שאמר כאן "חסדו", בחינת לפנים משורת הדין. וזהו: "עם אדוני אברהם", כיון שכל הניסיון שעשה היה אך ורק לטובת אדוניו אברהם והצלחת שליחותו, ולכן ביקש שיענוהו מן השמים כהוגן, ונתקבלה תפילתו.

אלא שעדיין, אע"פ שכל בקשת אליעזר היתה למצוא נערה מושלמת במידותיה ובפנימיותה, עדיין היה עומד לפניו תנאו של אברהם, לקחת אשה שהיא אך ורק ממשפחתו של אברהם. וכאן לקח אליעזר סיכון גדול, בזה עמד ליד הבאר ותכנן לעשות מה שעשה. שהרי אם כל בקשת אברהם היתה לקחת אשה ממשפחתו, היה על אליעזר להגיע למשפחת אברהם ושם להציב תנאים ולחפש אשה, ולא לעמוד ליד הבאר, שמא תזדמן לו אשה שאין לה את הייחוס המתבקש לבקשת אברהם.

ולכן כאשר גילה את רבקה, ראה שהיא עונה על כל התנאים ממש. שכן מצד אחד עיניו ראו ולא זר כיצד היא ניחנה במידות נפלאות ונאצלות, היוצאות מגדר הרגיל, וזה ענה על בקשתו ותפילתו למצוא אשה בעלת ערכים ובפנימיות. ומצד שני מיד כאשר היא גילתה לו את ייחוסה ואת זה שהיא באה ממשפחתו של אברהם, הרי שבכך נתקיים תנאו המפורש של אברהם עמו, לקחת לו אשה ממשפחתו ומבית אביו. ונמצא כי לא רק שתפילתו התקבלה, אלא ששליחותו ונסיונו הצליחו בשלימות, לענות על כל התנאים הנצרכים.

ולכן כאשר הודה אליעזר לה' על מציאת הנערה, הודה הוא על ב' פרטים אלה: א. גם על "חסדו", החסד שעשה ה' עמו לענות לבקשתו ותפילתו, למצוא אשה מיוחדת במידות ובפנימיות, אע"פ שאברהם לא ציוד על כך, וא"כ היה זה עמו חסד לפנים משורת הדין. ב. וגם "ואמתו", שנתקיימה שליחותו לפי האמת ולפי מה שנצטווה, למצוא אשה ליצחק ממשפחתו של אברהם ומבית אביו.

ביאור הלשון "חסדו ואמתו"

ונראה שביאור זה רמוז הוא גם בטעמי המקרא של הפסוק, שלכן אומר אליעזר: "וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם, אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חֶסְדּוֹ וְאֱמֶתוֹ מֵעַם אֲדֹנָי". הרי שאחר תיבת "חסדו" יש טעם רביעי, שהוא טעם מפסיק, ואח"כ מגיעה תיבת "ואמתו", ואין בה טעם מפסיק, אלא היא מחוברת עם התיבות "מעם אדוני".

ולפי המבואר הדברים ברורים, שלכן הודה אליעזר תחילה להשי"ת שלמרות ש"שאל שלא כהוגן" ועשה ניסיון אשר לא נצטווה בו, מ"מ מכיון שעשה הוא לשם שמיים והקדים לכך תפילה של "ועשה חסד עם אדוני אברהם" שמע ה' לתפילתו, וזימן לו אשה מיוחדת במעלותיה הפנימיות כמו שביקש, וזה ההודאה הראשונה, ולכן יש אחריה טעם מפסיק.

אמנם אח"כ מוסיף אליעזר להודות על החלק השני, במה שמצא אשה שהיא גם ממשפחתו של אברהם, שזה ענין "ואמתו" לפי האמת ולפי בקשת אברהם, ולכן סמך אליה את התיבות "מעם אדוני", דרצה לומר, את החסד למצוא אשה בעל חסד, עשה ה' עמי השליח, לפי בקשתי. ואת חלק ה"אמת", למצוא אשה מיוחדת ממשפחת אברהם, עשה ה' עם אדוני לפי בקשתו, וזימן גם את זה, ולזה רמוזות סמיכות התיבות: "ואמתו - מעם אדוני", בחיבור הטעמים המוליכים.

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים

**"תפילות אבות תקנום", אברהם חידש דווקא את שחרית,
יצחק יסד את תפילת מנחה, ומדוע תפילת ערבית שונה מהם**

גמרא ברכות כו ע"ב: איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום; רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום. ושם בגמ': תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום ושם בגמ' אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל; יצחק תקן תפלת מנחה - שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי - יעטף ולפני ה' ישפך שיחו, יעקב תקן תפלת ערבית - שנאמר ויפגע במקום וילן שם.

ובתוספות שם ד"ה יצחק תקן תפלת המנחה הקשה - ואף על גב דאמרינן (יומא כח:)
צלותא דאברהם מכי שחרי כתלי וי"ל היינו אחר שתקנה יצחק. והיינו שהקשו התוספות,
שאברהם הוא זה שהתפלל תפילת מנחה. ותרצו שאברהם התפלל אחר שיצחק תקן אותה.

וכתב המהרש"א שם וז"ל: ונראה עוד דודאי אברהם נמי היה מתפלל מנחה וערבית
דאמרינן ביומא (כח:)
דאפילו עירוב תבשילין קיים אלא דמכל אחד מהאבות למדנו לפי
מה שמצינו בו שהתפלל. וכ"כ בספר יוחסין וכתב עוד אולי כ"א מהם היה יותר זריז כפי
מדתו כו' ע"ש:

ומתבאר בדבריו שבאמת כל האבות התפללו את כל התפילות, אלא שמ"מ כל אחד
מהאבות למדנו מה היתה תפילתו, ולפי זה אברהם היתה תפילתו תפילת שחרית, יצחק
היתה תפילתו תפילת מנחה, ויעקב היתה תפילתו תפילת ערבית.

עוד כתב שם בספר היוחסין שאולי כל אחד מן האבות יותר הזדרז בתפילה מסוימת
והיינו שיצחק הזדרז יותר בתפילת מנחה יותר משאר האבות.

וכעין זה הוא במאירי ברכות שם שתרץ על קושית התוספות שלעיל שמצינו שהתפלל
אברהם מנחה ותרץ וז"ל: מ"מ לא פרסם לאחרים אלא של שחרית.

וגם בדבריו מתבאר שאף אברהם התפלל שאר תפילות, מ"מ לא פרסם אברהם לרבים
אלא תפילת מנחה.

ומכל האמור עד עתה עולה שכל אחד מן האבות נתחבר ונתקשר לתפילה אחר יותר
מאחרים אברהם אל שחרית, יצחק אל מנחה ויעקב למעריב.

וצריך להבין מה המשמעות מדוע, אברהם יותר קשור לשחרית יותר מהשאר, וכן יקשה
על שאר התפילות על זה הדרך.

ואשר יראה בזה שברמב"ם (מלכים פ"ט ה"א): כתב וז"ל: אברהם ונצטוה יתר על אלו במילה, והוא התפלל שחרית, ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית

ומדקדוק לשון הרמב"ם עולה שיצחק "הוסיף" תפילה אחרת" על אברהם אביו, היינו על תפילת שחרית של אברהם אבינו. אכן, בתפילת ערבית של יעקב לא כתב "הוסיף" ערבית אלא "התפלל ערבית".
וצריך ביאור בכל זה.

והנראה להקדים בזה כמה יסודות, הראשון, שבידוע הוא שיטת הרמב"ם שהמצוה להתפלל הוא מן התורה וכפי שכתב (תפילה פ"א ה"א): מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם, מפני השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה. הכונה שאין מטבע לתפילה.

ומבואר בדבריו ששיטתו שדין תפילה הוא מן התורה "להתפלל בכל יום", להוציא משיטת הרמב"ן בסהמ"צ שכתב שתפילה היא מדרבנן.

ובגדר התפילה כתב שם בהלכה ב וז"ל: ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא אלא חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא.

ומתבאר בדבריו שתפילה היא עבודה לפני ה'. ומבואר עוד שתפילה היא "להגיד שבחו של הקב"ה".

הדבר השני, הובא במאמרינו הקודמים, שאברהם אבינו הוא החל לפרסם שם ה' בעולם. וכלשון הרמב"ם (עבודה זרה פ"א ה"ג): והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה.

ונמצא שאברהם אבינו היה ראש וראשון לפרסם שם ה' בעולם.

ומעתה יש לחבר הכל יחדיו בדעת הרמב"ם, האחד שלדעת הרמב"ם מן התורה יש חיוב להתפלל תפילה אחת בכל יום.

הדבר השני, יסוד ענינה של תפילה הוא לומר ולהגיד שבחו של ה'.

מעתה אחר כל זה יבואר היטב מדוע אברהם אבינו פרסם יותר את תפילת שחרית, או לדעה אחרת היה זריז בתפילת שחרית יותר מאחרים.

עוד יש להוסיף, שמצינו באברהם אבינו את ענין הזריזות בכל עניניו, הן כאן וישכם אברהם בבוקר לענין תפילה. עוד מצינו בשעה שמשלח את ישמעאל מן הבית הוא מזדרז בזה. וכן במעשה העקידה נאמר "וישכם".

מעתה יבואר, הואיל ואברהם אבינו, הוא הראשון המפרסם את שם ה' בעולם, והואיל ותפילה ענינה הוא לומר דברי שבח לפני ה', והואיל שמתבאר שתפילה הינה להתפלל פעם אחת בכל יום.

לכך סבר אברהם שמיד בתחילת "היום", שהוא הראשית של היום, לכך אז יש לקבוע את ראשית היום בתפילה. ומלבד זאת להתפלל בתחילת היום, נבע ממידת הזריזות שהיתה באברהם לעשות כל דבר בתחילתו. משום כן פרסם אברהם אבינו דוקא את תפילת שחרית לרבים, או נזדרז בה יותר משאר האבות.

ולפי זה יבואר מה שדקדקנו לעיל בלשון הרמב"ם שיצחק "הוסיף" תפילה וכלשון הרמב"ם והוסיף תפילה אחרת לפנות היום, והיינו שסבר יצחק שהואיל שיש להתפלל "ביום", לכך לא די תפילה אחת ביום, אלא יש להוסיף עוד תפילה אחרת מלבד שחרית עוד תפילה אחת "ביום" והיא תפילת מנחה.

ויש להוסיף עוד בזה, כאמור מתבאר בלשון הרמב"ם שיעקב "והתפלל ערבית". ולא כתב הוסיף ערבית,

ונראה שעצם דין תפילה הוא "ביום" ולא בלילה. והביאור בזה דווקא ביום ולא בלילה, ונראה, שהואיל ותפילה ענינה לסדר שבח לפני ה', יום הוא מציאות של אור ושל עשיה, לילה הוא זמן המבטא חושך וריחוק בהגרשת הלב, ואינו מן הדין לסדר השבח בזמן זה. משום כן עיקר תפילה שנתקנה על ידי אברהם ויצחק היתה דווקא ביום ולא בלילה.

ויש עוד להוסיף ולבאר עוד בדבר שנתבאר בכמה מקומות שיעקב מבין האבות הוא מבטא את זמן הגלות, וכפי שביאר המהר"ל, שבידוע דווקא יעקב אבינו רוצה לגלות את הקץ ולא שאר האבות.

וביאר, שמציאות עם ישראל בעולם מקבילה למציאות חיי האבות. אברהם אבינו היה בתחילתו צער נרדף על ידי נמרוד, ואחר כך היה כל ימיו בטוב ובברכה. ומשום כך החלק הראשון של כלל ישראל נחשבים כ"זמן אברהם", תחילתם, קודם שלקח השם יתברך אותם לעם כאשר היו במצרים חיו בצער. אולם כאשר לקח השם יתברך אותם לעם היו ישראל בברכה כל זמן התחלה שלהם.

מאידך יצחק אבינו, תחילתו בטובה וברכה ובסוף לסוף ימין היה עיוור, ובמדרש (ב"ר פס"ה) יצחק חדש יסורין שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו וגו'.

אצל כלל ישראל הוא "זמן יצחק", מתיחס לזמן שישראל שמתחלה היו בטובה בזמן בית המקדש ולבסוף נחרב הבית, ומורה הדבר זה על חושך הגלות והסרת האור מן ישראל גם כן בית המקדש נקרא אור כמו שאמרו ז"ל הוא כבה נרו של עולם כדאיתא בפרק קמא דבבא בתרא (ד', א'). חשכו עיניהם מכח הגלות והשעבוד תחת האומות.

יעקב אבינו הוא בהיפך מיצחק, רוב ימיו הם בצער, אך בסוף ימיו כאשר בא אל יוסף כבר היה נח מכל צרותיו.

השלב השלישי בכלל ישראל "זמן יעקב". שיהיה לישראל אורך הגלות ארוך מאד ואחרית הימים מסתלק הגלות ויהיו בטובה.

וביאר שיעקב שהיה תכלית וסוף האבות מורה על סוף ותכלית ישראל, ויעקב היה ההפך כי היה כל ימיו בצרה שהיה נרדף עד בסוף שהיה נח מצרתו וממנו היה דומה לזה תכלית ואחרית ישראל. שרוב חייהם הם בצער ובגלות, אמנם לעתיד לבא יהיה להם את טוב בלתי נגמר, טוב של חיים נצחיים.

דווקא יעקב אבינו תקן תפילת ערבית

מעתה לילה שהוא ביטוי של חושך והסתר פנים, ולכך יבואר שדווקא יעקב תקן להתפלל אל ה' אף בלילה שהוא זה המתפלל אל ה' במצב של חשכה, גלות וריחוק והוא סוג תפילה אחרת מאשר שחרית ומנחה שעיקר ענינם הוא שבח לפני ה'.

ונתחדש לי עוד שלעיל נתבאר שתפילת מנחה של יצחק הוא מכי ינטו צללי ערב, והיינו שהשמש מתחילה לשקוע. מעתה יבואר שיצחק כאמור תחילתו בטוב וסופו חושך. מעתה יצחק אבינו תפילתו הינה מעת שהיום מתחיל לשקוע, ומתאים למציאות של זמן המנחה, מחד הוא יום, אמנם כבר האור מתחיל לשקוע ולרדת, ולכך יצחק הוא מנחה, וכאמור הוא מתקן תפילה אחת בלילה בזמן החושך שאף שמרגישים אז ריחוק מכל מקום קוראים אל ה' ומתפללים אליו, והוא יעקב דווקא תיקן זאת.

גם אם תפילות הם כנגד תמידין, התקנה לתפילת ערבית היתה תקנה נפרדת

וכל הביאור עד עתה מדוע תפילה הוא "ביום", הוא לפי הצד שתפילות אבות תקנום.

אמנם ששיטת הרמב"ם שתפילות הם כנגד תמידין. וכלשונו שם ה"ה: וכן תקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות, שתי תפלות בכל יום כנגד שני תמידין ושם כתב עוד: ותפלה שהיא כנגד תמיד של בקר היא הנקראת תפלת השחר, ותפלה שכנגד תמיד של בין הערבים היא הנקראת תפלת מנחה.

ואחר כן כתב ה"ו: וכן התקינו אדם מתפלל תפלה אחת בלילה שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה כו.

ומדקדוק לשונו עולה "וכן התקינו", שהיתה זו תקנה נפרדת על תפילת ערבית ואינה כתקנה של שחרית ומנחה.

¹³ וכבר העירו שברמב"ם מלכים שלעיל כתב שהאבות תקנו את התפילות ואין כאן המקום לישב בזה.

והביאור בזה, שהואיל ותפילה כנגד הקרבנות, הואיל שעבודת הקרבנות לא היתה אלא ביום לכך תפילת מנחה הינה כחלק משני התפילות שביום שהן כנגד שני תמידים שהוקרבו בכל יום.

אמנם תפילת מעריב אינה אלא כנגד איברי התמיד שכבר הוקרבו, לכך כתב הרמב"ם שמכל מקום היתה עוד תקנה נפרדת להתפלל תפילת ערבית.

והמורם מכל האמור לעיל, שהתפילות הם תקנת האבות, ובין עם התפילות הם כנגד התמידין, תפילות שחרית ומנחה חלוקים הם תפילות אלו מתפילת ערבית, משום כך תקנת התפילה להתפלל דווקא ביום מחמת שיום הוא טעם וסיבה לסדר שבח לפני ה' ולא בלילה, או מפני שדווקא ביום הוקרבו הקרבנות ולא בלילה, ומעתה עולה שלשני הטעמים תפילת ערבית הינה תקנה נפרדת לתפילה משאר תפילות היום, שמכל מקום תקנו שאף בלילה יש להתפלל ולקרא אל ה'.

לתגובות: ys.rabin@gmail.com

יש מאין / הרב יצחק שלמה פייגנבוים, מו"צ בבני ברק, מח"ס 'נר איש וביתו' ו'שמועה טובה'

מדוע לא נזכר בתורה שרבקה נתנה מים לשתות לאנשים אשר איתו

הנה אליעזר הגיע לבית בתואל ולבן עם אנשים ובבואם לבת בתואל נתנו מים לרחוץ רגליהם ואכילה ושתייה וכמבואר להדיא במקראי קדש וַיָּבֵא הָאִישׁ הַפִּיטָה וַיִּפְתַּח הַגְּמָלִים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמָלִים וּמִים לְרִחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ (כד, לב), וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיְלִינוּ וַיִּקְוּמוּ בַּבֶּקֶר וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי לְאֲדֹנָי (שם, נד).

ויש לעיין אמאי אצל רבקה שהיתה מופלגת במידת החסד לא נזכר כלל שנתנה מים לאנשים אשר עמו, ומאי שנא הגמלים מאנשיו, וכן המדייק במקראי קדש יראה שלא הזכיר אליעזר בבקשתו דבר זה שתאמר לו שתה וגם אנשיך אשקה, וכדכתיב וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם הִקְרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדֹנָי אֲבָרְהָם. הֲנֵה אָנֹכִי נֹצֵב עַל עֵינֵי הַמַּיִם וּבָנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשָׂאב מַיִם. וְהָיָה הַנְּעֵר אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָה הֲטִי נָא כַדָּךְ וְאָשְׁתָּה וְאָמְרָה שְׁתֵּה וְגַם גְּמָלֶיךָ אֲשָׁקָה אֵתְּהָ הַכַּחֵת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְבָה אֲדַע פִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי (שם, יב - יד).

וכן כשהיה המעשה בפועל לא נזכר כי אם שהשקתה את אליעזר ותשאב לכל גמליו כדכתיב וַיִּרְץ הָעֶבֶד לְקִרְאָתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְּמִיאֵינִי נָא מֵעַט מַיִם מִכַּדָּךְ. וַתֹּאמֶר שְׁתֵּה אֲדֹנָי וְתִמְהַר וְתִרְדַּךְ כְּדָה עַל יָדָהּ וְתִשְׁקָהּ. וְתִכַּל לְהִשְׁקָתָהּ וְתִאמֶר גַּם לַגְּמָלֶיךָ אֲשָׂאב עַד אִם כָּלוּ לְשִׁתָּהּ. וְתִמְהַר וְתַעַר כְּדָה אֶל הַשְּׁקֵת וְתִרְץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר לְשָׂאב וְתִשָּׂאב לְכָל גְּמָלָיו (שם, יז - כ), ולא נזכר שהשקתה את האנשים אשר עמו.

ולפלא הוא דבסיפור המעשה בבית בתואל ולבן, שם סיפר אליעזר שנכלל בבקשתו שתאמר שתה גם לאנשים אשר עמו וכדכתיב הֲנֵה אָנֹכִי נֹצֵב עַל עֵינֵי הַמַּיִם וְהָיָה הָעֶלְמָה הַיֵּצֵאת לְשָׂאב וְאָמְרָתִי אֵלָיָה הַשְּׁקִינִי נָא מֵעַט מַיִם מִכַּדָּךְ. וְאָמְרָה אֵלַי גַּם אֵתְּהָ שְׁתֵּה וְגַם לַגְּמָלֶיךָ אֲשָׂאב הוּא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הַכִּיחַ ה' לְבֶן אֲדֹנָי (שם, מג - מד), ופרש"י גם אֵתְּהָ שְׁתֵּה לרבות אנשים שעמו, ואפ"ה בסיפור המעשה לא נזכר כלל שאמרה והשקתה לאנשים אשר עמו וכדכתיב אָנִי טָרַם אֲכַלָּה לְדַבֵּר אֶל לְבִי וְהֵנָּה רַבְּקָה יֵצֵאת וְכַדָּה עַל שְׁכָמָהּ וְתִרְדַּךְ הָעֵינָה וְתִשָּׂאב וְאָמַר אֵלָיָה הַשְּׁקִינִי נָא. וְתִמְהַר וְתוֹרְדַךְ כְּדָה מֵעֲלֵיָהּ וְתֹאמֶר שְׁתֵּה וְגַם גְּמָלֶיךָ אֲשָׁקָה וְאִשְׁתְּ וְגַם הַגְּמָלִים הַשְּׁקָתָהּ (שם, מה - מו).

רבקה נתנה לאנשים אשר עמו לשתות אלא שלא נחשב לה למעשה חסד

והנראה בישוב הדבר בהקדם כמה הקדמות - א. מדיוק מקראי קדש נראה דבקשת אליעזר הגמליאני נא היתה שהיא עצמה תשקהו מכדה לתוך פיו, ב. והנה שאר האנשים אשר עמו לא ביקש אליעזר עבורם, ואמר חתני מוה"ר שמחה בונם וגשל נ"ו דבאמת גם אליעזר לא היה נצרך לשתות כי רגע מקודם לזה יצאו מביתם אלא שקפצה להם הארץ כמוש"כ רש"י

(כד, מב) ולא היה תאבים לשתות, ומה שאליעזר ביקש לא היה בשביל הנסיון שיבקש עבורו והיא תאמר גם לגמליך, ג. אותו הכד ששתה אליעזר ממנו נשאר בו מים כדכתיב וְתַמְהָר וְתַעַר פְּדָה אֶל הַשֶּׁקֶת, ד. י"ל שלאחר שתיית אליעזר נתנה לאנשים אשר עמו לשתות מאותו הכד, אלא שלא השקתה אותם לתוך פיהם, ה. באמת אינו מדרכי הצניעות שאשה תשקה איש לתוך פיו, דהא אפילו מזיגת הכוס לפניו אסור כמבואר בשו"ע אבן העזר סי' כ"א ס"ה, אלא מכיון שכך היתה בקשת אליעזר הגמיאיני נא נתנה לתוך פיו, וכדמיון המבואר בסוטה כא: היכי דמי חסיד שוטה כגון דקא טבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה, וה"נ כון שביקש אליעזר שכך תהיה דרך שתייתו היה לו חשש פן אחזו צמא והוא במצב של פיקוח נפש, אבל שאר האנשים אשר עמו שלא ביקש עבורם הבינה שאצלם ודאי אין חשש של פיקוח נפש ועל כן הניחה לפניהם את הכד שישתו בעצמם. ו. בקדושת לוי עה"פ וירץ העבד לקראתה כו' פירש רש"י שראה שעלו המים לקראתה, ופירש הרמב"ן ז"ל דדייק כן מחמת דאחר כך כתיב ותשאב לכל גמליו ומקודם לא נאמר לשון שאיבה מכלל דמקודם לא הוצרכה לשאוב דעלו המים לקראתה, אפס דלפי דברינו תקשי הוא גופא למה אחרי כן בהשקותה את הגמלים לא עלו המים לקראתה, ונראה בסייעתא דשמיא דאמרו חז"ל דמצוות צריכין כוונה והעיקר במצות הוא המחשבה שעושה בזה רצון הבורא, ולהכי בפעם ראשונה דבדעתה היה לשאוב המים לצורכה גלל כן עלו המים לקראתה שלא תטריח עצמה כיון שכוונתה היה לשאוב לצורכה, מה שאין כן בפעם שניה שכוונתה היה לגמול חסד להשקות הגמלים של אליעזר עבד אברהם לא עלו המים לקראתה, שכשאדם עושה מצוה יותר נחשב לעשות פעולה שבעשותו פעולה לשם מצוה נחשב לו יותר למצוה והבן עכ"ל, ומדבריו למדנו דהשקאת אליעזר מכדה היה נחשב לרבקה לחסד אותו טירחא שטרחה להשקותו לתוך פיו, אבל עצם המילוי לא נחשב לה לחסד שהרי המים עלו לקראתה ונתמלא הכד, והשקאת הגמלים היה נחשב לחסד אותו טירחא ששאבה מהעין בעצמה דשם לא עלו המים לקראתה.

ומעתה השקאת האנשים אשר עמו שהיה מאותו הכד שעלו המים לקראתה לא נחשב לה לחסד כי לא טרחה במילוי כלל.

והנה תורתנו תורת חיים וכשמה תורה המלמדנו אורחות חיים, ועל כן לא סיפרה התורה כי אם אותן האמירות והפעולות של רבקה שבאו לה בטורח, ולכן לא נזכר מה שנתנה רבקה לאנשים אשר עמו מכדה שלא טרחה כלל בזה, ודו"ק.

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב

מה רב טובך אשר צפנת ליראיך

וְאֵלֶּה יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חַי מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ שָׁנִים. וַיְגֹועַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשִׁבְעַ וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיו (כה, ז-ח)
לשון הפסוק טעון ביאור מה הכוונה 'שבע' וכי שייך לשבוע מהחיים? [הגשמיים, וכ"ש הרוחניים].

ואכן חז"ל נראה שהתקשו בזה, ולזה אמרו (ב"ר סב, א) וז"ל: כתיב: "עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון". (משלי לא, כה). כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבוא, ומראה להם הקב"ה עוד שהם בעולם הזה מתן שכרן, שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא, ונפשם שבעה והם ישינים.

אמר רבי אלעזר משל לסעודה שעשה אותה המלך, וזימן את האורחים, והראה להם מה שהם אוכלים ושותין, ושבעה נפשן וישנו להם. כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עוד שהם בעוה"ז מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים. שנאמר: "כי עתה שכבתי ואשקוט". (איוב ג, יג). הוי בשעת סילוקן של צדיקים, הקב"ה מראה להם מתן שכרן.

ומבואר במדרש שהקב"ה מראה לצדיקים את מתן שכרן, ומתוך כך נפשו של הצדיק 'שבעה' מרוב טוב אשר הראו לו מתן שכרו.

ועדיין יש להתבונן בדבריהם. שלכאורה אחרי שרואים מתן שכרן, שבא מכח יגיעתם בעבודת ה' בעוה"ז, היה צריך להיות ההפך, שלא ירצו להפרד מהעולם, אלא להמשיך לחיות בכדי להשיג עוד שכר כזה טוב. עוד צריך להבין מדוע הוצרך רבי אלעזר למשל הסעודה שהכין המלך לאורחים, שהרי גם בלא משל זה הדבר מבואר.

וביאר רבינו האלשיך זיע"א: שבזמן שהצדיק נפטר מהעולם, הנפש מצטערת, שהרי כל זמן שהוא בחיים יכול הוא להשיג עוד עוה"ב, וגם הגוף מצטער שהולך למקום רימה ותולעה. ובכדי להעלות ארוכה גם לנפש וגם לגוף, הקב"ה מראה לצדיקים מתן שכרן, ואף שבעולם הזה א"א להבין כלל מעינוגי עוה"ב, מ"מ היות ובשעת הפטירה מתווסף בנפש הצדיק קדושה כמו שמבואר בזה"פ "תוסף רוחם יגועון". שקודם המיתה מתווסף

¹² והוא מה שאמר הפסוק "הצדיק אבד ואין איש שם על לב". (ישעיה נז, א). שלכאורה היה צריך לומר הצדיק 'נאבד'. וביאר האלשיך שאבד חוזר על הצדיק, שהוא מצטער שבלכתו בעון הדור, איבד את הזכות להוסיף עוד מצוות, ואם מיתתו הייתה מועילה לדור שהיו חוזרים בתשובה נחא, "אבל אין איש שם על לב". ידוע ומפורסם הסיפור אודות הגאון מוילנא אשר זמן קצר קודם שנסתלק אחז בציציותיו ונישקם ובכה ואמר כי כאן בעוה"ז תמורת כמה פרוטות יכול האדם להשיג חיי נצח, ואילו 'אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה'.

בצדיק 'רוח'. אח"כ 'יגועון'. אז גם הגוף החומרי יכול לחוש בהארה של עינוגי עוה"ב עד כדי כך שהוא מוכן למות מתוך רצונו להתענג מהעונג הגדול הזה, ואינו חש בצער שנפרד מהעולם ואינו יכול להשיג עוד מצוות.

וגם מצד הצער של הגוף הקב"ה מראה לצדיקים, שהגוף לא ירקב, אלא ישאר כמו אדם 'ישן', וכמו שאמרו בגמרא על רבי אלעזר ברבי שמעון (ב"מ פד:) שהיה שוכב בעליה ודן דיני תורה אחר פטירתו ורבי אחאי בר יאשיה (שבת קנב:) אשר גער מתוך קברו שנים רבות אחר פטירתו בעובדי שדותיו של רב נחמן, ונתווכח עמו אודות מצב הצדיקים אחר מיתתם. 'ישני עפר'. עד שעה אחת קודם תחיית המתים.

ובזה מדויק לשון המדרש שאמר: 'כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא, ומראה להם הקב"ה עוד שהם בעולם הזה מתן שכרן, שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא'. שלכאורה יש כאן יתור לשון, שהיה צריך רק לומר שהקב"ה מראה להם את השכר, ומהו שאמר 'כל שכרן מתוקן לעולם הבא'.

וביאור הענין שעיקר השכר הצפון לצדיקים הוא לעתיד לבוא, ואף לאחר מיתה שעולה לגן עדן, עדיין אינו תשלום השכר, כיון שהגוף שהתגבר על תאוותו, אינו מקבל שם שכר. ולזה אמר ששכרן מתוקן, כי בכדי ליהנות מהשכר בעוה"ב צריך 'תיקון' שאז הקב"ה ישיב את הגוף בצורה מזוככת באופן שיוכל ליהנות מעינוגי עוה"ב.

ואמנם עדיין היה מקום לומר שמאחר והצדיקים רואים את הטובה שמגיע להם בעבור המצוות, אדרבא זה יעורר רצון להישאר בעוה"ז להשיג עוד מהטוב הזה, לזה בא רבי אלעזר והוסיף משל לסעודה, לומר 'שהשבע' שזוכים הצדיקים בשעה שהקב"ה מראה להם שכרם, הוא מכמה בחינות.

כי במשל מתואר:

א. שהמלך בעצמו הכין הסעודה.

ב. שהוא עצמו הזמין האורחים.

ג. שהמוזמנים לסעודה הם אורחים ולא בני בית, וממילא המלך מאכילם מצד 'חסד' ולא שהוא חייב לזונם.

ד. שהמלך בעצמו הראה להם את הסעודה. וכיון שראו שמוכנה להם הסעודה הלכו לישון, כי ידעו שבוודאי היא בשבילם, ולא לאחרים.

וכמו כן בנמשל:

א. הקב"ה הוא בעצמו משלם השכר לצדיקים כמו שנאמר: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך". (תהלים לא, כ).

ב. וכן הוא בעצמו מזמן את הצדיקים, כמו שדרשו חז"ל (ב"ר שם) עה"פ "דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים". בעל התאינה יודע אימת היא עונתה של תאינה ללקוט ולוקטה, כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן.

ג. ואמנם תשלום הסעודה אינם כבני בית אלא כאורחים, הן מצד הגוף שאינו שייך להיות 'בן בית'. והן מצד שהקב"ה אינו חייב לשלם כלל על עבודתנו וכמו שאמרו חז"ל (ויק"ר כז, ב) עה"פ "מי הקדימני ואשלם". (איוב מא ג). מי חישב בלבו לעשות מצוה לפני ולא השלמתי לאחריו, מי עשה מילה ולא נתתי לו אני קודם הבן, מי עשה ציצית ולא נתתי לו אני קודם הטלית, מי עשה מעקה לגגו ולא נתתי לו אני קודם הבית.

ד. וגם הקב"ה מראה לצדיקים את שכרם כמו שדרשו חז"ל כאן. וכיון שבטוחים הם בשכרם שהוא להם, כל אותה עריבות נכנס בגוף ונפש יחד, וממילא הם ישנים במתיקות בקבר, וכמו שאמרו חז"ל שהצדיקים ששפתותם דובבות בקבר.

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער)

לחזק גם את אלו שמציעים שידוכים שלא יוצאים מן הכח אל הפועל ולשלם להם

יש לפעמים ווערטליך שאומים דרך צחות, אבל כאשר מתבוננים בהם רואים שמונח בזה מוסר השכל. הנה השבוע בפרשת השידוכים רואים פתאום אשר לבן ובתואל נעשו בעלי אמונה?! ואמרו אודות השידוך "מהשם יצא הדבר!" היתכן? ורבים אמרו בזה כי חששו שיצטרכו ליתן לאליעזר דמו שדכנות, ולכן אמרו "מהשם יצא הדבר" ולכן לא מגיע לך כלום עבור השדכנות!

והנה בפרשת השידוכים אף מי שהולך כסומא בארובה רואה בחוש גודל ההשגחה פרטית בעת שידוכים, על דרך קריעת ים סוף "וירא ישראל את היד הגדולה" ורואים בחוש האיק שהקב"ה בכבודו מתעסק בזה, וכמפורש בחז"ל (ע"ז ג:) - אולם בכל זאת "דמי שידוכים" הוא "כשר געלט". ולכן כאשר מישהו משתדל ומציע שידוכים חייבים ליזהר מאד שלא להיות שום שייכות להמליצה הנ"ל ולומר "אין זה שייך כלל וכלל עם השדכן - כי הרי הדבר ברור, וכולנו רואים האיק מהשם יצא הדבר" - נכון, הוא אמת ויציב אשר השי"ת מסבב הכל ומזווג זיווגים, ולא מפני שזוכים ליתר התגלות של הנהגת השי"ת שנשתמש עם המתנה הטובה הזו להתעלם ח"ו מלשלם השדכן כראוי! והרי אשר אלו שנוהרים לחזק ולהודות לשלם גם לאלו שמציעים הצעות, אף שלא הולכים מן הכח אל הפועל, פשוט ממדת הכרת הטוב, ולחזק ידי עושי מצוה. ומי יודע כמה שדכנים מתרשלים בראותם שיכולים להשקיע דמים תרתי משמע, וכשאר השידוך לא יוצא אל הפועל חוזרים הביתה בידים ריקניות! ובמיוחד שלא להלעיב ולבייש השדכן כאשר חושבים שהציע משהו שאינה לפי כבודך, הרי בסך הכל רצונו הטוב היה להציע שידוך...

והנה סיפור נורא נראות שרואים עד היכן מהשם יצא הדבר בנוגע לשידוכים, ונדפס בקובץ "ישורון" (חלק ה' עמוד תשפ"ג) ממקור מוסמך מאד ונעתיקה מילה במילה:-

מעשה ששמעתי מפי המופלג הישיש מוהר"ר מאיר כהן מוואלזין, ששמע מפה קדוש הרב הגאון מוהר"ר חיים וולאזין ששמע מפי רבו החסיד מוויילנא. בעת שנסע החסיד לאה"ק, נסע דרך אמשטרדם, ויהי בדרך נסעו לאמשטרדם נתאכסן בבית אחד בכפר, אצל איש אחד נכבד עשיר מופלג. גם בניו וחתניו מופלגים והוכשר בעיני החסיד לנוח שמה כמה שבועות מחולשא דאורחא, והכשר בעיניו לשבת שמה מחמת שהיה שמה מנין ערב ובוקר צהרים, וגם החסיד מצא חן בעיני הבעה"ב והיה שמה ערך שלושה שבועות, והיה היום לנסוע למחוז חפצו ויעשו לו לוייה כנהוג. וקודם הפרד החסיד מאת הבעה"ב הנ"ל, אמר הבעה"ב אל החסיד בזה הלשון "רואה אני את כבודו אדמו"ר כי הוא מגדולי ישראל והראיה במשך עכבו בביתי חזר משנתו ש"ס עם שארי חיבורים, ע"כ אבקשה את שאהבה

נפשי שיאמר לי אזוה הדרך ישכון אור, כי לפי דעתי אני הולך בדרך הישר, ואם ח"ו ראה איזה מנהג לא טוב אצלי אז יאמר לי.

ענה החסיד ואמר: ח"ו כה לעד תלך בדרך תמים, אך דבר אחד ראיתי פה נגד הגמרא. אמרו חז"ל (יבמות ס"ב ע"ב) האוהב את אשתו כגופו, לא יותר, ועתה מדי יום ויום בעת קומה ממיטתה בבוקר, אתה בעצמך מגיש לה מים לרחוץ ידיה, גם קאווא אתה נותן לה בעודה על מיטתה, ואתה בעצמך אינך שותה קאווע.

ענה הבעה"ב ואמר להחסיד: מבקש אני את כבוד תורתו לשמוע תירוץ על קושינו, הנה אני בן גדולים ואבי היה למדן גדול מפורסם, אך לא היה איש אמיד, והנה היה סמוך לעירנו איש אמונים אחד עשיר ולקח אותי לבתו לחתן. והנה אני הייתי בשעת התנאים כבן תשע שנים, והלביש והנעיל אותי, ושכר מלמד עד עת היותי בר ט"ו שנים. בין כך ובין כך נתגלגל הדבר שהעני וירד מנכסיו מחותני הנ"ל. ואבי לזמן המוגבל לחתונה בא אצל מחותני בכדי להשליש הנדוניא, ומחמת שירד עשר מעלות ונתמוטט מנכסיו לא היה בידו למלאות קשרי התנאים, לזאת נקרעו התנאים.

והנה סמוך לאותו כפר היה איש נכבד שהיה גם בן עשיר ולקח אותי לחתן לבתו, ותכף אחרי החתונה נחליתי, ושכר רופאים לרפאות אותי והעלה הרפואה לסך מסוים, אך לא לעזר ולא להועיל, עד שנתגלגל הדבר כי מחותני נלאה בדבר הרפואה, וישלח אותי אל ההקדש דכרך כמנהג. ושמה הייתי חולי גדול ר"ל כמעט על אופן נחום איש גמ זו. אז ביקש אותי חותני שאתן גט לאשתי. בראותי כי אין תרופה למכתי, פטרתי אותה בגט פטורין. ויהי היום באו אנשים עניים אל ההקדש, ויתיעץ אחד מהם, ויאמר לי, הנה מעלתו למדן מופלג, ומזונותיו בדוחק כאשר אנכי רואה, על כן אבקש מנוח אשר יטיב לך גם, היינו שאקח עגלה אחת ואוליך את מעלתו מבית לבית ומחצר לחצר ומעיר לעיר כנהוג הן אליעקעש (?) ודאי נרויח בכפלי כפלים נגד שארי עניים המסבבים כי מי לא יחמול עליך, ובפרט שאתה למדן.

כך הוה, מדי יום היה מסבב עמדי מבית לבית, ואני הייתי מונח בעגלה, ובבואי לאיזה עיר הייתי מפרש איזה תוספת הצריך ביאור ומהרש"א, עד שהיה לנו פרנסתנו בריוח להחיות נפשותינו. ויהי היום ובאו לעיר שאני שמה, עני אחד מוליך ג"כ אשה אחת בתולה חולנית, על אופן שלי כמעט, ומתפרנס על זה הצד. עשינו שותפות בעסק הנ"ל, וכל מה שהיינו מאספים בנסיעתנו מבית לבית היה לחצאין, עד שבהמשך הומן נתקשרנו בקישורי התנאים, ובאנו לעיר אחת אל ההקדש, ועשו חתונה ביננו, הגם שהיינו חולים עד מאוד כנזכר, וגם הייתה חופה ביננו.

ובעת היחוד, התחילה האישה בוכה ועיניה זולגות דמעות. ואמרתי לה, מה תבכי. והשיבה אמרה אלי: איך לא אבכה, שאבי היה איש עשיר בשנים קדמוניות, ובהיותי בת תשע שנים לקח עבורי חתן מופלג מגזע ישישים ומיוחס, והחזיק אותנו קרוב לחמש שנים, והלביש והנעיל אותנו, אך מחמת שנתמוטט אבי וירד מנכסיו, אירע לי הדבר שיקרעו התנאים, ועתה נתגלגל הדבר הזה שאהיה חולנית כזאת ואנשא לאיש עני ואביון

חולי כמותך, ומי יודע מאיזה משפחה אתה, והאיך לא אבכה. בשמעי הדבר הזה נכנסתי עמה בדיבורים, עד שהכרנו זה את זה בבירור, שהיא ארוסתי מקדמת דנא, וזכיתי במקחי הראשון, והייתה שמחה גדולה. בקיצור הדבר, תיכף אחר החתונה הוקל תליינו, וחזרנו לבריאותינו כמקודם. והנה עזר ה' לנו על צד ההצלחה כאשר אדוני רואה, וזיכני ה' בבנים ובנות טובים וכשרים ומופלגים. והנה אהובי ידידי, אם אני גרמתי לה היסורים כמה וכמה שנים, האיך לא מחויב אני בדבר לפייסה בכל מיני ריצוי ופיוס. ע"כ אני עושה לה את כל הכבוד הזה. החסיד בשמעו את הדיבורים הללו ההזיר מדרכו לבית העשיר הנ"ל והיה שמה עוד ערך שני ימים ובירך אותם ואת ביתם.

ונסיים מעין הפתיחה, שמן הטובות הכי גדולים הוא להשתדל להציע שידוכים, ולחזק אלו שמתעסקים בזה, אכי"ר

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָעֶבֶד אֲוִלִי לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלֶכֶת אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת הִהְשֵׁב אֶשְׁיב אֶת בְּנֵךְ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצְאתָ מִשָּׁם ... וְאָמַר אֶל אֲדֹנָי אֱלֹהֵי לֹא תֵלֶךְ הָאִשָּׁה אַחֲרַי ... וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ ה' לְמָה תַעֲמִד בַּחוּץ וְאֲנֹכִי פְּנִיתִי הַפֶּתַח וּמְקוֹם לְגַמְלִים (פרק כד)

וברש"י: (לט) אלי לא תלך האשה, אלי כתיב, בת היתה לו והיה מחזור למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור, ואין ארור מדבק בברוך: עוד אמרו חז"ל במדרש בראשית רבה (פרשה ס סימן ח): א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא, והובא ברש"י פסוק מב.

שאלות

א: ויש להקשות כיצד אומר לו אברהם שהוא ארור ובני ברוך, והרי התורה כותבת בהמשך בא ברוך השם, ולמרות שלבן אמר את זה מכל מקום התורה כותבת דבריו והוא חלק מתורת אמת ללמדנו שהוא ברוך? ב: עוד יש להקשות מדוע יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים מה המיוחד בשיחה זו?

למה הבבא סאלי ביזה והשפיל את הקבלן

מסופר בספר מעשה נסים מעשה שהיה עם קבלן אחד שמעון בוזגלו שהיה מאוד קשור לבבא סאלי והיה ממש אהובו ותמיד שהגיע אליו להתברך ולהתייעץ התקבל במאור פנים ובשמחה וכל המשפחה ידעה שהוא מאוד אהוב על הבבא סאלי ושמח תמיד בבואו, ובאמת התברך בהצלחה גדולה וממש העשיר והיה בעל צדקה וחסד גדול, והנה פעם בבואו אל הבבא סאלי היה תור ארוך וכדרכו תמיד בני המשפחה מכניסים אותו מהצד בגלל שהבבא סאלי היה מאוד שמח שבא אליו, אולם באותו פעם שהגיע והנה הוא אך עומד על מפתן דלתו של הבבא סאלי ופתאום הבבא סאלי פתח בצעקות כנגדו שקרן רמאי נוכל ככה אתה מתעה אותי כל הזמן כולם נבהלו מהצעקות מה גילה ומה קרא שכך צועק עליו וסיים הבבא סאלי בדרישה תקיפה שיסתלק מביתו מיד, ואכן הלך בבושת פנים ובשברון לב ולא ידע במה נכשל שכך קרא לו כמובן הדבר גרם לו למשבר עמוק וכמה שעושה חשבון הנפש במה נכשל שכך הצדיק כועס עליו לא הבין כלום ולא יכל גם לגשת יותר אליו, יום אחד מתוך מחשבותיו שהטרידו אותו דברי הבבא סאלי אפילו שכבר הלך מאתר הבניה שהיה בונה במצפה רימון חזר שוב יותר מאוחר כדי להפיג קצת את מחשבתו

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

ועדיין היו הפועלים הערבים שעבדו במרץ להראות לבוס שהם עושים הכל כמה שיותר מהר ולבסוף בשעה מאוחרת הציע להם להחזירם למקומם אך כיון שהיית השעה מאוחרת רובן העדיפו להישאר מלבד שניים שנסעו איתנו, והנה בנסעם בדרך באחד העיקולים איבד את השליטה על הרכב והדרדר לתהום כמובן הרכב התרסק לחלוטין שני הפועלים נהרגו במקום אולם הוא נותר חי בריא ושלם זחל בקושי רב להוציא את עצמו ועל את התהום לכביש הצליח לעצור נהג וסיפר לו וביקשו שיקח אות למשטרה לדווח ואכן כך היה. לאחר הנס הגדול שאף אחד לא הבין איך הוא ניצל החליט שהוא חייב ללכת לבבא סאלי למרות שהוא ציפה שיצחק עליו ויגרש אותו ינסה את מזלו, והלך לבבא סאלי וכאשר הגיע אך למפתן דלתו של הבבא סאלי קם בפניו ואמר לו בא ברוך השם שאני מחכה לבואך וקיבלו במאור פנים ובאהבה כבתחילה, כמובן לא הבין מה קרא אך ידע שכנראה הצדיק יודע מה קורא איתו לכן ביקש מהבבא סאלי שיאמר לו מדוע זכה לנס שבטח ידוע כבר לצדיק, השיבו הבבא סאלי ואמר לו דע לך שמעשה הצדקות והחסד שאתה עושה הגינו עליך לבטל מעליך גזירה קשה שהיית אמורה להיות עליך, אולם לאחרונה התגנב בליבך קצת גאווה על מעשה הצדקה והחסד שאתה עושה והדבר פגם במצוה ולכן היית במצב של סכנה גדולה, ולא היית לי ברירה אלא להשפיל אותך מאוד ועי"ז תזכה להינצל, למרות שהמלבין פני חברו ברבים מאבד את עולמו החלטתי לבייש אותך בכדי להציל אותך. וההסבר בזה לענ"ד כנ"ל כיון שכל השומע חרפתו ואינו משיב נהפך לאהובו של הקב"ה וממילא כל הגזרות מתבטלות.

דרכו של עולם

הנה כאשר נתבונן דרכו של עולם כי כאשר אדם פוגע בחברו או מבזה או משפיל אותו, כעסו עולה למרומים ומגיב בחריפות להגנתו, ובעצם זה אחת הבעיות המרכזיות המאפילות על שלום בית ואושר החיים כיון שלצערנו בסוף היום אנחנו בני אדם ומדי פעם מתוך דו שיח אחד מבני הזוג מגיב ואומר משפט פוגע מבלי שחשב קודם על מה שמוציא מפיו, ונוצרת בעיה שתיכף הנפגע מחזיר מנה אחת אפיים והדבר הולך ומחריף כאשר כל אחד מנסה להראות את צדקתו, עד אשר מאפיל על השלום בית, ופעמים שמעניש את עצמו ואשתו בשתיקה רועמת כמנהג הילדים שלא מדברים, אולם תורתנו הקדושה מלמדת אותנו ההיפך הגמור שצריך להתייחס לדבר בהשקפת תורה ולמנף מצב זה לטובה כאשר נבאר, כי חובה עלינו להלך ולהידבק בדרכיו של השם יתברך שאינו מעניש ומגיב לעוברים על רצונו ומוחל וסולח ומאריך אפו עם הרשעים אולי ישובו בתשובה ויותר מכך ממשיך להטיב עימם, ולזאת ההולך בדרכי השם יתברך הופך להיות אהובו של הקב"ה כאשר נבאר ואף הופך מארור לברוך.

כיון ששמע חרפתו ולא השיב הפך להיות ברוך

אחר הדברים האלה נראה לענ"ד לבאר שבאמת אליעזר היה ארור כאשר מבואר בחז"ל שהוא מכנען וי"א בנו של נמרוד, ולמרת שהוא דבק ברבו אברהם ולמד מדרכיו ואת כל תורתו אך עדיין לא נעקר ממנו הארור שבו, אולם כאשר הציע את ביתו לאברהם והשיבו

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

כך שהוא ארור ואינו ראוי להדבק בברוך, מטבען של דברים שהוא היה אמור להיפגע קשות כיצד אחרי עשרות שנים שמשרת אותו נאמנה עד אשר מושל בכל אשר לו ממש נאמנות עיוורת בעבדו, וגם לומד כל תורתו כדרשת חז"ל דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורת רבו, ואחר כל זאת עדיין אומר לו אברהם ומשפילו שהוא ארור ואינו נדבק בברוך, אך למרות זאת לא הגיב על חרפתו ואדרבא נשבע לרבו ועשה שליחותו נאמנה, וכיון שכך זכה למה שנאמר בחז"ל 1. **במסכת דרך ארץ ובמסכת שבת דף פח ע"ב. שהשומע חרפתו ואינו משיב נעשה אהובו של הקב"ה.** ולכן אליעזר כאשר שמע חרפתו ולא השיב הפך להיות אהבו של הקב"ה וממילא נעשה ברוך, לכן כאשר הגיע ללבן וביצע את שליחותו בנאמנות נאמר עליו בא ברוך השם. ואכן לאחר זמן מצאתי במדרש 2. **וכן בזהר פרשת שלח דף קנח ע"א שמבואר כך.**

נשיא גד בן דעואל או רעואל

וכמו שמצינו בנשיא שבט גד, שכתב מרן החיד"א **בחמת אנך במדבר אות ג: בשם האמרי נעם רמוז בפרשה דהנה כאשר הקב"ה בתחילת הפרשה סידר את שמות הנשיאים קרא לנשיא גד אליסף בן דעואל, אולם בסדר מחנות הדגלים קראו אליסף בן רעואל ברי"ש במקום דל"ת הלא דבר הוא? אלא ללמדנו שהיות והוא ויתר על הפגיעה בכבודו להיות ראש המחנה ולא התווכח בהיות וארבע בכורות לארבע אמהות וכל בכור קיבל ראש המחנה ורק גד לא קיבל כי קבלו שניים מלאה, ולכן זכה ונקרא רעואל מלשון ריע האל, חבירו של הקב"ה כביכול והפך מדעואל על ידי כן שידע האל נהיה ריע לקב"ה, ואף נקבר משה רבנו בחלקו.**

עוד זוכה לדרגה הגבוה בעוה"ב

עוד כתב המגן אבות לרשב"ץ על מסכת אבות פרק א משנה יז 3. **שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה.** הביא את דברי חז"ל על מעלת השומע חרפתו ולא משיב, ומבואר שם שיש שלושה דרגות והן המשכלים, ומצדיקי הרבים, ואוהביו, ולכל דרגה מבואר לאיזה הארה זוכה כמבואר בפסוק **בדניאל פרק יב פסוק ג וְהַמְשַׁכְּלִים יִזְהָרוּ כְּזֹהָר הַרְקִיעַ, וּמִצְדִּיקֵי הַרְבִּים כְּכּוֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד: וּבְשׁוֹפְטֵים פֶּרֶק ה' (לא) כֵּן יֵאבְדוּ כָּל אוֹיְבֵיךָ ה', וְאַהֲבֵיו כִּיצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ, וְתִשְׁקַט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה: ללמדנו שדרגת אוהביו לא נאמר על המשכלים שהן הדיינים אשר דנים דין אמת, או מלמדי תינוקות, ולא על מצדיקי הרבים שהן מזכה הרבים, שהן רק מאירים כזהר הרקיע או ככוכבים, אבל אוהביו מאירים כצאת השמש בגבורתו, וחז"ל למדונו מי הם אוהביו הן או רבנן שיושבים ועוסקים תדיר בתורה, או השומעים חרפתן ואינם משיבין והנעלבים ואינן עולבים, כמו השמש ששמע חרפתו ולא השיב זכה לאותה הארה גדולה כמו שמש ולא סתם שמש אלא כגבורותו שזה כפול שלוש מאות ארבעים ושלוש, כך כל מי שנוהג כך זוכה לאותה הארה גדולה ונעשה אהוב של הקב"ה.**

מכפרים לו על כל פשעיו

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

וכן אדם שנוהג כך זוכה שמוחלים לו על כל פשעיו ממש יותר מיום הכיפורים, כאשר מצינו אצל דוד המלך בשמואל ב פרק טז 4. מסופר כאשר קלל שמעי בן גרא ורצו למחות בו ואמר להם דוד הניחו לו ויקלל אולי השם יראה את זה וישיב לי טובה תחת הקללה. וכן אמרו חז"ל במסכת דרך ארץ פרק ז הלכה ג כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע, למי נושא עון, למי שעובר על פשע. כתב הרמ"ק זצ"ל בתומר דבורה פ"ב שיותר מועיל קבלת הבזיונות מאחרים יותר מכל הסיגופים שבעולם והגם שיש לאדם עוונות ונחוצים לו הסגופים לכפרת עוונותיו סגופי הבזיונות מכפרים יותר מן הכל. ומובא בספר קול בוכים איכה ג ל בשם הרמ"ק זצ"ל והביאו השל"ה הק' יומא פ' דרך חיים אות עא שאם היו בני אדם יודעים טובת הבזיונות היו מחפשים אותם בשוקים וברחובות. ואמרו חז"ל במסכת סנהדרין דף ז ע"א ופרש"י טוביה דשמע ואדיש. אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך, חלפיה בישתיה מאה. הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר.

בכה על שלא פוגעים בו

מעשה היה אצל מרן החפץ חיים זצ"ל שבשנה אחת טרם הגיעו הימים הנוראים ראוהו בוכה בני ביתו שנבהלו שאלו אותו על סיבת הבכייה ותשובתו היתה כך היות שאנשים מסתכלים עליי כאדם מכובד הרי הם נוהרים בכבודי ולא פוגעים בי כך שאין לי ההזדמנות להיות מעביר על מידותיו על ידי הניסיון שיפגעו בי ואשתוק שעל זה אמרו חז"ל כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואיך לא אבכה כי לא אדע מה יעשו בדיני בראש השנה איך יימחלו עוונותיי.

עוד זוכה לחכמה דבריו העצומים של הראשית חכמה

כמו כן הנוהג במידה זוכה לחכמה כמו שכתב בספר ראשית חכמה בשער הענוה פ"ג וז"ל וכתב הרב יצחק דמן עכו ע"ה, ששמע מפי רבי מאיר תלמידו של הרב יוסף גיקיטי"ליינא ע"ה שאמר לו רבו הרב יוסף גיקיטי"ליינא ע"ה, כי האיש אשר ידבנו לבו לתקן מדותיו ולישר דרכיו ומעשיו ולרדוף אחרי הענוה בתכלית השלמות להיות עלוב ולא יעלוב שומע חרפתו ולא ישיב מיד תשרה עליו השכינה ולא יצטרך ללמוד מבשר ודם, כי רוח אלהים תלמדנו: עוד כתב במקום אחר המחבר האמור, זה עוד לשונו, מצאנו כתוב בספרי המקובלים אשר זכו אל דרך האמתית, שאחד מהתקונים הגדולים מתקון אשר יש למבקש דעת את ה' הוא שיהיה מן העלובים ואפילו מאשתו ובני ביתו. ואכן כך כותב הזוהר בפרשתנו 5. מי שמנמיך עצמו הקב"ה מגביהו וגם ההיפך. כמו שכתוב במניין חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, ומבאר מדוע במספר מאה ועשרים כתוב שנה ואילו בשבע כתוב שנים? ללמדנו מי שמגדיל עצמו מנמיכים אותו לכן מספר מאה ועשרים שהם גדולים כתב רק שנה, ואילו המספר הקטן שמנמיך עצמו מגדל אותו וכותב שנים.

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

איך השדי חמד זכה והצליח לחבר כזו אנצקלופדיה

כמסופר על בעל השדי חמד כאשר שאלו לבעל השדי חמד למה ובאיזו זכות הצליח בספריו שזכה משמים לחדש חידושיו ולהפיצם בעולם השיב על כך כי בתקופת נעוריו היה גביר אחד שקיבץ אברכים שילמדו וישתלמו בתורה ויראה באמצעות תמיכתו. והשדי חמד היה מן המצויינים ומן המתמידים בלימודיו, עד שאחד מחבריו התקנא בו וחיפש הזדמנות איך להכשילו ולהסיר חנו מעיני האברכים וחוגי הלומדים בעירו, הוא רקם מזימה כאשר שיחד את המשרתת של הגביר וזו הוציאה שם רע על השדי חמד שהוא היה מן הראשונים לבוא בבוקר לבית המדרש. פעם השכם בבוקר היא הרימה צעקה שהוא מתייחס אליה לא בצניעות מפריע את מנוחתה ותובעה לעבירה, כמובן שבעיר קמה מהומה מסביב לו חירפו וגידפו אותו והטיחו בו עלבונות לאין שיעור, הגביר שמע על כך והמעליל עוד בא בפניו להלשין על השדי חמד בכדי שיגרשנו מבית התלמוד, אך הגביר הלך ופיטר את העוזרת, וכשזו ראתה שכלתה אליה הרעה והפסידה את פרנסתה הטובה, התחרטה ובאה בפני השדי חמד להתנצל בפניו ולבקש את סליחתו וביקשה ממנו שיעתיר ויפציר בפני הגביר כי יחזיר אותה למקומה ועל כנה, והיא תספר לו את האמת שגרם לכל זה חבירו המושחת, אך השדי חמד סירב לעשות זאת בטענו כי הדבר יגרום עלבון גדול ונוק רב לחבירו ויביא לידי בזיון וחילול ה'. וסיים השדי חמד כי בגלל זה זכה להתגלות החכמה שהאירו לו משמים לחדש חידושים ולהשיג השגות עליונות הכל מטעם העלבון והצער שסבל מעלילה זו ושלא רצה להיפטר מזה תוך כדי גרימת עלבון לחבירו.

מעשה שהיה עם אדם שנעשו לו נסים בגלל שהוא מעביר על מידותיו

זאת ועוד זוכה לנסים כמו שכתוב בזוהר פרשת וישב דף רא ע"ב [מתורגם] **רַבִּי אַבָּא הִיא יוֹשֵׁב עַל שַׁעַר הַפְּנִינָה שֶׁל לֹד. רָאָה אִישׁ אֶחָד שֶׁהָיָה בָּא, וַיֵּשֶׁב עַל בְּלִיטָה בְּצַד הַהָר, וְהָיָה עֵינָיו מִן הַדֶּרֶךְ, וַיֵּשֶׁב וַיִּשְׁנֶן שָׁם. בֵּינְתִים רָאָה נֶחֱשׁ אֶחָד שֶׁהָיָה בָּא אֵלָיו. יָצָא קוֹסְטָפָא דְגוֹרְדָנָא (מִין שַׁרְץ) וְהָרַג אֶת הַנֶּחֱשׁ. כְּשֶׁהִתְעוֹרַר אוֹתוֹ הָאִישׁ, רָאָה אֶת אוֹתוֹ הַנֶּחֱשׁ כְּנִגְדּוֹ שֶׁהָיָה מֵת. הַזִּדְקָה אוֹתוֹ הָאִישׁ, וַנִּפְלָה אוֹתָהּ הַבְּלִיטָה לְעֵמֶק שֶׁתַּחְתֶּיהָ וַנְּצוֹל. בָּא אֵלָיו רַבִּי אַבָּא, אָמַר לוֹ, אָמַר לִי מַה מַּעֲשִׂיךָ, שֶׁהָיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִרְחִישׁ לְךָ שְׁנֵי הַנְּסִים הַלְלוּ שְׁאִינְם לְחַנּוּם? אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הָאִישׁ, כָּל יָמַי לֹא שָׁלַם לִי אִישׁ רֶעַ בְּעוֹלָם שֶׁלֹּא הִתְפַּיֵּסְתִּי עִמּוֹ וּמַחְלַתִּי לוֹ. וְעוֹד, אִם לֹא יִכְלַתִּי לְהִתְפַּיֵּס עִמּוֹ, לֹא עָלִיתִי עַל מִטְתִּי עַד שֶׁמַּחְלַתִּי לוֹ וּלְכָל אוֹתָם שֶׁצָּעְרוּ אוֹתִי, וְלֹא חֲשַׁשְׁתִּי כָּל הַיּוֹם לְאוֹתוֹ הֶרַע שֶׁשָּׁלַם לִי, וְלֹא דִי לִי זֶה, אֶלָּא שֶׁמֵּאוֹתוֹ הַיּוֹם וְהַלָּא הַשְׁתַּדְּלַתִּי לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם טוֹב. בְּכָה רַבִּי אַבָּא וְאָמַר, מַעֲשִׂיו שֶׁל זֶה הֵם יוֹתֵר מִיּוֹסֵף, שִׁיּוֹסֵף הָיוּ אָחִיו וְדָאִי, וְהָיָה לוֹ לְרַחֵם עֲלֵיהֶם, אֲבָל מַה שֶׁזֶה עָשָׂה יוֹתֵר מִיּוֹסֵף, נֶאֱמָר הוּא שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִרְחִישׁ לוֹ נֶס עַל נֶס.**

מוסר השכל

עלה בידנו להשכיל ולהבין עד כמה יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים כי מתוך השיחה למדנו מעלת השומע חרפתו ואינו משיב שהוא סוד הגדולה וההצלחה והשגת החכמה ואריכות ימים וביטול גזרות והשלום בית הכל תלוי במידת ההתאפקות והסלחנות

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

והויתור שיוודע לוותר ולא להשיב על חרפתו וזו הגדולה, והופכת אותו לאהובו של הקב"ה, ואף מסוגלת מידה זו להפוך אפילו ארור לברוך, ומובטח לו גדולה כמו השמש בגבורתו, ולכן כאשר האדם יתבונן שכל פעם שמזדמן לו ויכוח ושומע חרפתו הרי זה כאילו הזדמן לו זכיה במפעל הפיס אם ינצל אותו מצב וישתוק כי בזה יהפך לאהובו של הקב"ה ונמחלים לו כל עונותיו וזוכה לחכמה ולשפע רוחני וגשמי, וכאשר יפנים הדבר בליבו בזה יתחזק ויתגבר על עצמו לכבוש את יצרו, והוא יסוד גדול לשמירת השלום בית כאשר בני הזוג יפנימו את היסוד הזה ויקבלו על עצמם שכל אחד יעביר על מידותיו וידע גם כאשר יש לפעמים מעידה בדיבורו של אחד כלפי הבן זוג לא להיגרר לויכוח אלא להתעלם ולהגיב בנועם לדוגמה כתב המאירי במסכת בבא קמא דף צב ע"א דרך צחות אמרו חברך קרייך חמרא אוכפא מוש לגביך: כוונתו בזה לזרום עם הפוגע ולעשות מדבריו צחוק ולא לרדת לרמה של ויכוח ומחלוקת ובוזה תושג המטרה בכפלי כפליים, ולנצל אותו רגע לשאת תפילה לבורא עולם ולבקש כל בקשה שרוצה ומובטח לו שיענה, וכל הנוהג כך הרי תמיד ישרור השלום בביתו עם אשתו וכן בחברתו כי יהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, יעזור השם שנוכה לכבוש את יצרנו ונעשה נחת רוח ליוצרנו ונרבה אהבה ואחווה שלום ורעות אמן.

החותם בברכת שבת שלום ומבורך.

הצב"י מרדכי מלכא עיה"ק אלעד

*

מקורות

1. במסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה יג הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה, ושמחין בייסורין, עליהם הכתוב אומר ואהביו כצאת השמש בגברתו. והובא במסכת שבת דף פח ע"ב. וכן במסכת יומא דף כג ע"א. וכן במסכת גיטין דף לו ע"ב.

2. ואכן לאחר זמן מצאתי במדרש [בראשית רבה פרשה ס' אות ז'] איתא בזה"ל: א"ר יוסי בר דוסא כנען הוא אליעזר ועל ידי ששירת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך ויאמר בא ברוך ה' עכ"ל המדרש. עוד מצאתי בזוהר פרשת שלח דף קנח ע"א וז"ל מתורגם בא וראיה, אֶלְיָעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם מִבְּנֵי כְנָעַן הָיָה, כְּמוֹ שְׁנַאֲמַר (הושע יב) כְּנָעַן בְּיָדוֹ מֵאֲזֵנֵי מִרְמָה. וְעַל כְּנָעַן כְּתוּב, (בראשית ט) אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאָחִיו. וּמִשּׁוֹם שְׁהָיָה שְׁלִיחַ נְאֻמָּן, מִהַ כְּתוּב בּוֹ? (שם כד) בֵּא בְרוּךְ ה'. בְּרוּךְ ה' מִמֶּשׁ. וְעַל זֶה נִכְתָּב כֶּךָ בְּתוֹרָה, מִשּׁוֹם שְׁיִצָּא מֵאוֹתָהּ קָלְלָהּ וְהִתְבָּרַךְ. וְלֹא דִי לוֹ שְׁיִצָּא מִמֶּנָּה, אֶלָּא שְׁהִתְבָּרַךְ בְּשֵׁם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְלִמְדֵנוּ שְׁבֵא מִלְאָךְ, וְהִכְנִיס דְבָר זֶה בְּפִי לְבָן.

3. כתב המגן אבות לרשב"ץ על מסכת אבות פרק א משנה יז שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. וז"ל ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ואפילו יבזוהו ויחרפוהו, ישתוק. וכו' ואמרו חכמים ז"ל בפרק השולח [גיטין לו ב] ובפרק

איך למנף את הרגעים של פגיעה לשיא ההצלחה

רבי עקיבא [שבת פח ב] וביומא [כג א] פרק בראשונה, כי השומע חרפתו ואינו משיב, עליו הכתוב אומר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' [שופטים ה לא], שמדריגתו יותר גדולה לעולם הבא מהצדיקים, וכו'. וזהו כשיהיה אור השמש שבעתים כאור שבעת הימים [עפ"י ישעיה ל כו] שיגדל אורו שלש מאות וארבעים ושלש פעמים יותר מעכשיו, כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל [שם]. וזה המספר יוצא משבעה על שבעה שהם מ"ט ושבעה על מ"ט, ולזה אמר 'כצאת השמש בגבורתו' [שופטים ה לא] עכ"ל.

4. בשמואל ב פרק טז מסופר כאשר קלל שמעי בן גרא ורצו למחות בו ואמר להם דוד (י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מֶה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרִיָּה כִּי פָה יִקְלַל וְכִי פִי ה' אָמַר לוֹ קָלַל אֶת דָּוִד וּמִי יֹאמֶר מִדּוֹעַ עֲשִׂיתָהּ בֵּן: (יא) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַבְיָשִׁי וְאֶל כָּל עֲבָדָיו הִנֵּה בְנֵי אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֵי מִבְּקָשׁ אֶת נַפְשִׁי וְאֵף כִּי עָתָה בֵּן הַיְמִינִי הִנְחוּ לוֹ וְיִקְלַל כִּי אָמַר לוֹ ה': (יב) אוֹלֵי יִרְאֶה ה' בְּעֹנֵי בְּעֵינָי וְהָשִׁיב ה' לִי טוֹבָה תַּחַת קִלְלָתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה:

5. זוהר - תוספתא כרך א (בראשית) פרשת חיי שרה דף קכב ע"ב וכן בזוהר במדבר דף קסח. פתח רב מתיבתא מאן דאיהו זעיר איהו רב מאן דאיהו רב איהו זעיר דכתיב ויהיו חיי שרה וגו' מאה דאיהו חושבן רב כתב ביה שנה זעירו דשנין חד אזעיר ליה, שבע דאיהו חושבן זעיר אסגי ליה ורבי ליה דכתיב שנים, ת"ח דלא רבי קודשא בריך הוא אלא לדאזעיר ולא אזעיר אלא לדרבי, זכאה איהו מאן דאזער גרמיה בהאי עלמא, כמה איהו רב בעלויא לדהוא עלמא, ע"כ.

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית

איך לקבל נכון

נְשִׂיא אֱלֻקִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ (כג, ו)

אברהם, היה - 'נשיא'.

כך גם כל מנהיגי ישראל. הם נקראים - 'נשיאים'.

יש עוד מישהו שנקרא 'נשיא': ה'עננים'. 'נשיאים ורוח'.

ו'נשיאים' מסוג זה, כל המציאות שלהם - זה מה שה'ארץ' נותנת להם. ה'אד יעלה מן הארץ'. מי הים מתאדים, ויוצרים - 'נשיאים'.

תפקידם של הנשיאים, הוא 'להמתיק' את המים האלו, ולהחזיר אותם - לכאן. לפזר אותם בכל הארץ. מה שה'ארץ' עצמה לעולם לא תוכל לעשות.

כך גם נשיאי ישראל (עי' רש"ר הירש יז, כ. וכה, טז).

הם 'מקבלים' את כוחם - מישראל עצמם. 'אין מלך בלא עם'. ה'עם' - ממליך את המלך. זהו כוחו. זה סוד עצמתו.

וכשנחסר כח מהעם - נחסרת גם נשיאותו של הנשיא. הוא כבר לא לגמרי 'נשיא'. הוא לא 'נישא' למעלה 'על כפי' העם, כפי שצריך - כדי להיות 'נשיא' מושלם.

וכשהוא כן 'נשיא' - אז הוא משיב את מה שהוא מקבל. מ'מרום' דרגתו, לשם הוא 'התנשא' על ידי העם - הוא מסוגל 'לראות' את כל העם בשווה, ולהעניק לכל אחד - כראוי לו.

וכך ה'עם' - מקבל מטר. זך וצלול. טעים ומרווה. משקה ומדשן. מפוזר באופן שווה, למקומות הנכונים. לארץ הצריכה לו.

כך נראה נשיא אמיתי. הוא 'מקבל' את כל מהותו - ומשיב את הכל לעם. ל'עצמו', הוא לא צריך מאומה. הכל למען העם. 'ליבו לב העם'.

*

רצון בעלה

העולם בנוי בצורה של 'נותן' - ו'מקבל'.

למשל, בבית. ה'איש' - הוא ה'נותן'. מעניק. משפיע. 'מביא מן השדה'.

האשה - היא ה'מקבל'. כמו הירח. ה'מקביל' לאשה במערכת המאורות. הוא 'מקבל' את אורו - מן השמש.

כך לימדונו רבותינו. זו הצורה הנכונה של העולם, ורק כך הדברים 'עובדים' כמו שצריך. רק כך אפשר לצפות לאושר אמיתי. לתשומת לב הדוגלים באותה אווילות ששמה 'שוויון'. ולכאורה, רבקה אמנו - 'מתקדמת', לדרגת - ה'נותן'.

היא דולה מים מהמעין, ומשקה את אליעזר. וגם את כל גמליו. 'עד אם כילו לשתות'. כל כולה - חסד. נתינה. בלי גבול. קצת דומה ל'שווער' העתידי. ל'בעל חסד' הגדול, אברהם אבינו.

אליעזר - כאן הוא היה ה'איש' - היה 'פסיבי'. עומד במקומו. 'מחריש'.

ברור - שגם אשה מצווה על מידת החסד. השאלה כאן היא, מדוע בחרה התורה להדגיש מעשה כזה, שלכאורה אינו תואם את 'סדר העולם'. וביותר - הלא רבקה 'נבחנה' בזה. כיצד בוחנים אשה - במידתו של האיש.

והתשובה - גם ה'מקבל', עושה חסד.

הלא 'אין לך כשרה בנשים, אלא אשה שעושה רצון בעלה' (עי' שו"ע אה"ע סט, ז). ומהו 'רצון בעלה'? מה הרצון המהותי של 'איש'? - להיות 'נותן'.

וכשהיא 'מקבלת' ממנו, שזה הדבר הנכון עבורה, אז עליה לקבל - כדי להעניק. כדי להשפיע הלאה. לקיים את 'רצון בעלה' - רצון ה'נותן'.

ולכן היא 'נבחנת' - במידת החסד. עד כמה היא תוכל באמת 'לעשות רצון בעלה'. עד כמה היא תכוון ב'קבלה' שלה - שזה יהיה 'על מנת לתת', ולא רק להנאתה האישית.

*

המצוות והשכר

יש - 'עולם הזה'.

- מה שנקרא 'עולם הזה'. הנאות העולם.

וה'עולם הזה' הזה, יש לנו איתו קצת - בעיה.

למשל: יהודי טוב. עמל בתורה ובמצוות. משתדל לעשות רצון קונו.

כל זה בתקוה, שלאחר 'מאה ועשרים' - הוא יקבל שכר. הרבה מאוד שכר. הלא הוא התאמץ כל כך. בטח ממתניות לו שם חבילות של מצוות. עולמות של שכר.

והוא אכן מגיע ל'שם'. משאת נפשו. גן עדן כבר 'קורא' לו.

- או שלא.

הלא 'שם' - יש חשבון. ולמידעינו - מצוות רבות. באמת. משאיות ענק, מלאות וגדושות, דוהרות אל פתח בית הדין ד'שם'.

ואם ננסה 'לתרגם' את זה ל'מזומנים' - אז זה הרבה מאוד שכר.

- נו? אז 'מתקדמים'?

- לא כל כך מהר.

מתברר, שעשרות משאיות נוספות עושות את דרכן בשביל העולה מן העולם הזה - אל בית הדין של מעלה.

משאיות. זה נשמע טוב. עוד מצוות.

דא עקא, שאלו האחרונות - מלאות בתכולה מסוג שונה: ארוחות בוקר. צהרים. ערב. בית. אשה. ילדים. משפחה. בריאות. פרנסה. כל הטובות שהוא קיבל. כל מה שהיה לו 'טוב' בחיים.

- ומתברר, שזה היה הרבה מאוד 'טוב'.

הדיינים, מעמידים את המשאיות הראשונות, מלאות המצוות, אל מול אלו האחרונות. משווים. מודדים.

כל 'טוב' - מוריד עוד מצוות. קיבלת 'מזומנים'. היה לך שכר.

ובסופו של דבר - החשבון נותר ריק לגמרי. אין מצוות. הכל שולם. ביד רחבה.

הזעזוע, שם, הוא עמוק מאוד. הלא אין דרך 'חזרה'. אין אפשרות לתקן. שם הכל - 'סופי'. לגמרי.

- אז מה עושים??

השאלה - ידועה. [משמו של רבי ישראל מסלנט זצוק"ל]. התשובות, רבות.

ננסה אף אנו להציע כאן תשובה. ויתכן, שבנוסח קצת שונה - היא דומה מאוד לתשובות שנאמרו על ידי רבותינו.

*

הכל - פס יצור

נגיד, שהמטרה של ה' היא - להעניק לנו שכר.

אנחנו סוג של 'עובדים' במפעל, עם אישור כניסה תואם. ואנחנו מייצרים מציאויות - ומקבלים על זה משכורת. בסוף ה'חודש' שלנו.

במפעל, יש 'פס יצור'. יש שם הרבה מאוד 'רכיבים'. חלקים וחלקיקים. הכל צריך תשומת לב רבה. לכל 'חלקיק' - המקום שלו. הכל מדוייק. 'שולחן ערוך' שלם. על ארבעת חלקיו.

המפעל הזה - הוא כל העולם כולו. על כל ה'מקומות' שבו. בית המדרש. הרחוב. החנות. הבית. שולחן האוכל. מה שמוגש מעליו. הכל ממש.

הכל הכל - זה חלקים מאותו 'פס יצור'. מכל דבר צריך 'לייצר' משהו. ככה זה במפעל הגדול של ה' יתברך.

ועל כל דבר, אנחנו צריכים לשאול את עצמנו - מה 'מייצרים' כאן. מה התועלת שאפשר להפיק מהחלק הספציפי הזה. להיכן זה 'שייך'.

כך גם ההנאות שלנו.

ה' ברא אילנות טובים, ובריות טובות - 'ליהנות בהם בני אדם'.

הוא רוצה - שנהנה. הוא לא 'צר עין' חלילה.

אבל אל לנו לשכוח, שהכל שייך איכשהו - ל'פס יצור' הנ"ל. גם להנאות - יש מטרה. הן 'בונות' משהו. יוצרות עוד נקודה נצחית בעולמו הגדול של בורא עולם.

ואם אנו מתמקדים רק בעצמנו - אז כנראה ששכחנו את המטרה האמיתית.

אם זה מענג אותנו - וה' שלח לנו את זה - אז נהנה. הכל בסדר. אבל נזכור - שיש מטרה. נחפש אותה. לאן זה שייך. מה זה יוצר אצלנו, או בעולם הגדול. איך כל זה שייך - לעולם הנצח.

ואפילו אם לא תהיה לנו תשובה. אנחנו לא חייבים להבין הכל. עצם השאלה - משרתת את מטרתנו של בעל המפעל הגדול.

כך ההנאות, יהיו שייכות באמת - ל'פס יצור'.

אחרת, יתכן שהן יכנסו - (אולי נכון להוסיף כאן 'חלילה' -) ל'חשבון' של ה'משכורת'.

כי ב'מפעל', יש שני דברים: עבודה - ומשכורת. זה הכל.

- ולנו יש את היכולת לבחור - לאן כל דבר שייך.

*

ההנאה והקשר

כל זה, בתנאי - שאנחנו אכן מחפשים 'שכר'.

יתכן, שמחוץ לארץ הקודש - זו המטרה היחידה. הלא שם אין לנו יכולת 'לייצר' משהו אחר. רק - להשלים את עצמנו, ולקבל שכר על זה.

הלא 'כל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוך'.

בארץ הקודש, אנחנו עומדים מול ה'. ממש. הוא 'נמצא'. מצאנו אותו.

ומי שממשיך כאן, בארצו של מלך, לחשוב שהוא 'רחוק', ולחפש כל חייו רק 'שכר' - מחטיא את המטרה.

משל למה הדבר דומה. אדם נסע לחו"ל. הוא זכר לקנות 'סים' מתאים לארץ בה הוא שוהה, ובעזרתו הוא יכול לשוחח עם אשתו, באמצעות מכשיר ה'סלולארי'.

וביום אחד, הוא חוזר לארץ. מגיע הביתה. אשתו מקבלת את פניו. והוא, מתוך הרגל, מרים את ה'סלולארי' - ומחייג לאשתו. כן, זו שכעת היא עומדת מולו.

אנחנו - איתנו יתברך. בארצו. חזרנו אליו. עלינו לדעת זאת.

נעלינו להדגיש שוב. ה'מדינה' - אינה משאת נפשנו כלל. להיפך. היא המרידה הגדולה ביותר בה' יתברך, בתוך ביתו ממש. אבל עצם העובדה שאנחנו כאן, מגלה משהו. לא

שמהו 'התחיל'. ממש לא. אלא רק - שעלינו לעשות משהו בנידון. להבין שיש כאן מציאות אחרת, שצריך להתייחס אליה. [אם הוא כאן, אז הוא מלכנו. הוא אלוקנו.

והיחס, הוא ממש כמו - איש ואשה. 'שיר השירים' בהתגלמותו.

הלא אנחנו 'אחוזים' - ב'רעיה' העליונה. בשכינה הקדושה. אנחנו בבחינת 'חלק' ממנה. הוא יתברך. זה שברא את הכל, ומנהל את הכל; זה שהמציאות כולה כ'אין' נגדו. אנחנו - קרוצי חומר, חידקים זעירים אל מול אורו האינסופי. והוא קורא לנו, בשם הנכבד והנורא - 'רעייתי'.

ככה זה - כשמגיעים 'הביתה', אל ארמון המלוכה, אל ה'מקום' בו אנו דרים ב'יחד' - ארץ ישראל.

- לא יאומן. הכי 'לא יאומן' שאפשר.

אבל זה ככה. זו המציאות. כך הוא גילה לנו בתורתו, ואין לנו אלא - להאמין. באמונה שלמה.

וכש'דודי ורעי', זה ש'חיכו ממתקים וכולו מחמדים', נותן ל'רעייתו' הנאה כלשהי - זה מסר אחר לגמרי.

אם זו האחרונה תתמקד ב'הנאה' שקיבלה, ותסיר את מבטה מ'בעלה' - יהיה זה חטא ל'קשר' שביניהם.

ה'קשר', מורכב - מהנאות. הרבה מאוד הנאות. כשיש 'אהבה ואחוה ושלוש ורעות', אז כל אחד מחפש ב'נרות' - כיצד לענג את השני.

והשני - מתענג! הלא זהו רצונו של המענג.

- כך הוא ממלא את רצונו - ומתחבר אליו יותר.

וזו המטרה.

ה'שאלה' שעלינו לשאול את עצמנו - היא אותו הדבר כמו שנכתב לעיל, לגבי ה'שכר'. חיפוש המשמעות. מה ה' רוצה ממני בעת הזו. בהנאה הזו שקיבלתי ממנו.

אבל כשאתה איתו ב'בית', כ'רעייתו' - אז התשובה היא אחרת לגמרי. אתה נושא את עיניך למי שרוצה כל כך לענג אותך, ומשיב לו אהבה. מתחבר אליו יותר.

*

להתמסר לאמת

מהותו של ה'מקבל' היא, שאין לו מ'עצמו' - מאומה.

הלבנה, למשל, אין לה 'אור' מעצמה. היא רק 'מקבלת' אותו - מן החמה.

כך גם ה'ארץ'. האדמה. היא מקבלת את גרגיר הזרע ואת מי הגשם - ומגדלת אותם. לה, מעצמה, לעולם לא יהיה 'זרע'.

הלבנה, והארץ, עושים עוד משהו.

הם 'מקבלים' - על מנת 'לתת'.

וכך עובד ה'תהליך':

ה'מקבל', 'מכוון' את עצמו - אל ה'נותן'. 'מתמסר' אליו. מתמקד לחלוטין - במה שהוא מקבל ממנו.

ולאחר מכן - הוא נוטל את הדבר שהוא 'קיבל', ומצמיח אותו. מפתח אותו. מגדל אותו. - הוא מוציא אותו לאויר העולם - בצורה המתאימה לעולם. באופן שאפשר יהיה ליהנות ממנו. להשתמש בו.

כך הלבנה - כלפי החמה; כך האדמה - כלפי הזרע והגשם; וכך גם אשה כלפי בעלה. ה'נפש' שלנו, של עם ישראל, בניגוד לנפשם של הגויים - היא מה'ארץ' (עי' ביאודה"ג לשיה"ש פ"א פ"ג).

וגם תכונותיה של הנפש היהודית, הם כמו - הארץ. 'מקבל'.

- וממי אנחנו 'מקבלים'?

- ממי שנחליט!...

יש לנו 'תכונה' - של התמסרות. של 'אשה'. תכונה של 'ארץ'. אנחנו עושים את זה הכי טוב שיש.

ובלי להתמסר למישהו, אנחנו 'ריקים'. חסרים. מסכנים. כמו אדמה חרבה. כמו ירח כשהוא 'מתכסה'.

ואפשר לנו להתמלאות - ב'אני'. מה אני רוצה.

- אבל זה לעולם לא ימלא אותנו באמת. זה כמו להתמלאות ב'אויר' ריק, לחוש 'מנופח' - אבל לא 'מלא' באמת.

מוכר, לא?...

עלינו להתמסר - ל'מישהו'.

ההסטוריה ידועה. כשיהודים 'התמסרו' לעבודה זרה - היה זה כ'צמיד פתיל' (עי' סנהדרין סד.). כך גם בדורות מאוחרים יותר. ה'פטריוטים' הגדולים ביותר, תמיד היו - יהודים.

[יתכן שמשם נובע יצר ההרס העצמי, הכל כך בלתי מובן, של מנהלי 'הסכמי השלום' עם רוצחי עמנו].

ומה ש'נפוץ' בדור שלנו, זו ההתמסרות - להנאות. גם לחלק ה'טירוף', או ה'טינוף', שבהנאות. לא משנה מה, וממי, ואיך - העיקר תיהנה.

אפשר לנו ללמוד - מאליעזר. עבד אברהם. הוא הלא היה - 'ארור'. שורשיו נעוצים ב'חם'. בנו של נח.

חם, רצה את הכל - ל'עצמו'. הוא גם דאג לסלק את האפשרות שיהיו כאן 'מפריעים' נוספים ל'קבלה' שלו.

אליעזר, בתחילה - עדיין היה 'נגוע' קצת באותו השורש. 'אלי'. הוא ניסה - להיות ה'מחותן' של אברהם אבינו. להיות 'שווה' אליו, ברמה כלשהי.

ולאחר מכן, כשהוא 'התמסר' לגמרי לאברהם אבינו - הוא הפך ל'ברוך'.

נחזור שוב. אנחנו - כאן. בארץ הקודש. ב'ארץ' הקודש.

וכאן נמצא - ה'נותן' האמיתי שלנו. ה'איש'. ה'דוד'. זה שאוהב אותנו כל כך. זה שרוצה כל כך - להעניק. להשפיע. לתת. להתחבר אלינו.

כדאי לנו לנסות. להשתדל. אפילו להתאמץ.

לקבל ממנו, את כל מה שהוא משפיע עלינו. מידו הרחבה, האוהבת. והמטרה - להתחבר אליו. להתמסר אליו. לקבל, כדי להצמיח, לגדל, לפתח - את רצונו יתברך. את החיבור שלו - איתנו. את הקשר המופלא כל כך.

את האהבה הגדולה - שבינינו לבינו.

ה' יזכנו.

לתגובות: 0533127133m@gmail.com

מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית

עשרה גמלים י' אנשים לברכת אירוסין

וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֶשְׂרֵה גַמְלִים מִגְּמְלֵי אֲדֹנָיו וַיַּלְךְ וּגְו' (כד, י)

בכלה פ"א איתא, מנין לברכת חתנים מן התורה שנאמר (בראשית כד) ויברכו את רבקה. ותוס' בכתובות דף ז' ע"ב (ד"ה שנאמר ויקח בועז וכו') כתבו, דלא קשה למה הביאה הגמ' מקור לברכת אירוסין בעשרה מבוועז ולא מאליעזר די"ל "דהתם ברכת אירוסין והכא ברכת נישואין ויש ללמוד משם שיש לברך ברכת אירוסין לאשה המתקדשת על ידי שליח שהרי אליעזר שליח היה ונראה דאסמכתא בעלמא היא דעשרה לא מישתמע מהתם ולא איירי פשיטה דקרא בברכת אירוסין" עכ"ל.

אולם רבינו הרוג'צ'ובער זצ"ל מבאר שטעם העשרה גמלים שלקח אליעזר היו עבור עשרה אנשים בשביל ברכת אירוסין. והוא אינו מצטרף עמהם לפי שהוא עבד כמבואר ברמב"ם ז"ל פ"ב מברכות ה"ט. והיו אנשים גדולים ולא קטנים כלישנא דקרא (להלן פסוק נד), מפני שקטנים אינם מצטרפים. ומוסיף רבינו שהיו האנשים גמלים ועפ"י המבואר בקידושין דף פ"ב ע"א שהגמלים רובן כשרים.

וערכו שם ב' סעודות סעודת אירוסין המבוארת בפסחים דף מ"ט ע"א, דכתיב בקרא (פסוק לג) ויושם לפניו לאכול, וסעודת סבלונות המבוארת בפסחים שם (ע"ש ברש"י) דכתיב בקרא (פסוק נד) ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו.

עוד הוסיף רבינו, דהנה מבואר בב"ב דף קמ"ו דאחרי שאוכל סעודת סבלונות אצל הכלה אם מת אין חוזרין הסבלונות. ובעיא בגמ' אם גם כשאכל שלוחו. והם רצו שיאכל כדי שהסבלונות ישארו להם גם אם ימותי^כ. [מקורות: צ"פ עה"ת ופסחים דף ג' (נדפס בגמרא שלמה) שו"ת צ"פ החדשות ח"ב סי' כ"גכט]

*

^כ לכאורה אם מת השליח יכולה להנשא לבעל ול"ש חזרת הסבלונות.
^{כט} והעירו שבהדר זקנים מבעה"ת ג"כ כתבו שהעשרה אנשים היו משום ברכת אירוסין וכן בחזקוני.

הפטרת חיי שרה - במה שבתחילה לא הוזכר שאדוניהו לא קרא לצדוק למשתה

וְאֵת נְתַן הַנְּבִיא וּבְנִיָּהוּ וְאֵת הַגְּבוּרִים וְאֵת שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא: פְּסוּק כו. וְלִי אֲנִי עֲבָדְךָ
וְלִצְדוֹק הִפְתָּן וְלִבְנִיָּהוּ בֶן יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עֲבָדְךָ לֹא קָרָא (מלכים א' א, י)

רבינו הרוג'צ'ובער זצ"ל עומד על כך שבתחילה לא הוזכר שאדוניהו לא קרא לצדוק
הכהן, הגם שבפסוק לפני כן (ח') מוזכר שגם צדוק לא הלך עם אדוניהו.

ומבאר, מפני שכתב הרמב"ם בפ"ה ה"ד מכלי המקדש שלא יכנס הכהן גדול לבית
המשתה ולא לסעודה של רבים אפי' הם של מצוה. לכן לא היה שייך לקרא לצדוק אל
הזבח.

אבל מעתה צריך ביאור למה בדברי נתן הנביא אל המלך, כן הזכיר שאדוניהו לא קרא
לצדוק הכהן.

ולענ"ד נראה בס"ד. כי הנה בפסוק י' שהושמט שם צדוק, זהו משום ששם לא מוזכר כלל
את ההמלכה של אדוניהו, אלא את ענין הזבח בלבד. על כן, מכיון שכהן גדול אסור לו
להכנס לסעודה של רבים לא שייך להזכיר שצדוק לא נקרא אל הזבח. משא"כ בפסוק כ"ו
כשהזכיר נתן הנביא בדבריו שצדוק לא נקרא ע"י אדוניהו זהו אחרי התיאור שבא בפסוק
כ"ה על המלכת אדוניהו: כִּי יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא וְצֹאן לָרֶב וַיִּקְרָא לְכָל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וְלִשְׂרֵי הַצֶּבֶא וְלְאֲבִיָּתָר הִפְתָּן וְהַנָּם אֲכָלִים וְשִׁתִּים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יַחֲי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנָיָהוּ: על זה
היתה טענת נתן נביא למה לא הוזמן הכהן גדול להמלכה.

וביותר, דהנה כתב הרמב"ם בפירוש המשנה ריש כריתות דאם תתעורר מריבה בין בני
דוד אז כשימנו אחד מהם ע"י סנהדרין או נביא או כהן גדול צריך המלך משיחה.

מבואר ברמב"ם דבכהאי גוונא צריך מינוי ע"י סנהדרין או נביא או כהן גדול.

א"כ איפוא הדברים מדויקים ביותר. נתן הנביא אומר למלך הלא המלכה כזו צריכה
שתהא על פי סנהדרין או נביא או כהן גדול. ומדוע אדוניהו לא קרא לי שאני נביא ולא
לצדוק הכהן שהוא כהן גדול ואף לא לבניהו שהיה אב"ד בסנהדרין (כמבואר בברכות דף
ד' ע"א).

אולם הנה נמצאו דברים אחרים מרבינו על ענין זה שבהם עומד רבינו דוקא על דברי נתן
הנביא שהזכיר בדבריו שלא קרא אדוניהו לצדוק. ותמה רבינו הלא כהן גדול אסור לו
להשתתף בסעודה של רבים. ותירץ א. מחמת בן מלך. (וכבר העירו ע"ז דלמה יהא מותר
משום כך הלא בן המלך עדיין הדיוט הוא). ב. דמכל מקום היה לו לקרותו אף שאינו יכול
לבוא. ובזה ביאר הק' דב"ק דף צ"ב ע"ב, אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא
דאמרי אינשי שיתין תכלי מטייה לככא דקל חבריה שמע ולא אכל אמר ליה דכתיב (מלכים
א א-כו) ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא. דגם כלפי
צדוק שייך זה כיון שלא הזמינו כלל. אבל אם היה מזמינו לא היה אכפ"ל כלל.

ולפי דבריו אלו קשה למה הושמט שם צדוק בפסוק י'. וצ"ע. [מקורות: צ"פ עה"ת הפט'
חיי שרה וב"ק דף צ"ב ע"ב]
לתגובות ומסירה או הודעה על חומרים כתבים אגרות תולדות מסמכים/תמונות
הקשורים לרבינו יוסף ראזין - הרוגוצ'ובער זצ"ל: tp089744873@gmail.com

נגוהות בפרשה / הרב ישראל מאיר אסטריק, כולל מגדל עוז (רחובות)

בקשתו של אברהם

וּאֲבִרְהֵם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְהוּא בִּרְךְךָ אֶת אֲבִרְהֵם כַּד, א) (א)
תמיהות על בקשתו הכללית של אברהם

שנינו בגמ' (בבא מציעא פז א) שעד אברהם לא היה זקנה כלומר שלא היה שינוי במראה הזקן מהצעיר, וכיון שיצחק היה דומה במראהו לאברהם, מי שהיה רוצה לדבר עם אברהם, דיבר בטעות עם יצחק, ומי שהיה רוצה לדבר עם יצחק, היה מדבר בטעות עם אברהם, ובא אברהם וביקש רחמים בתפילתו ונעשה שינוי במראה הזקן מהצעיר שנאמר "ואברהם זקן בא בימים". והקשה המהרש"א (בח"א ד"ה והוה) כיצד יתכן לומר שעד זמנו של אברהם לא הייתה זקנה והלא כבר נאמר לגבי אנשי סדום "נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (שם יט ד) [וכן אמרו בנותיו של לוט "אבינו זקן" (שם יט לא) וכן באברהם עצמו נאמר קודם לידתו של יצחק "ותצחק שרה וגו' ואדני זקן" (שם יח יב) וכן נאמר "ואברהם ושרה זקנים באים בימים" (שם יח יא)]. וביאר, שוודאי שהייתה זקנה של רוב שנים בעולם, אלא שלא ניכרה בהלבנת השיער שכן השיער היה נשאר שחור גם אצל אדם זקן. ועל זה ביקש אברהם אבינו שהזקנה תהיה ניכרת כלפי חוץ על ידי שינוי הצבע, יעו"ש עוד.

ויש לתמוה, שכיוון שסיבת בקשתו לשיער הלבן הייתה מחמת שהיו טועים בינו לבין יצחק, מדוע ביקש זקנה על כל העולם, והרי על דרך הכלל אין הבן דומה לגמרי לאב, ורק אצל אברהם בגלל רינונם של ליצני הדור צר הקב"ה קלסתר פנים של יצחק כאברהם (רש"י כב יט). ועוד, הלא ישנן דרכים רבות כיצד להבדיל בין שני אנשים זהים גם בלי שיער לבן ואף בלי שינוי בגוף, וכגון על ידי שיתרגלו ללבוש בגד מסוים וכדו', ומדוע הוצרך דווקא לשינוי בגוף ודווקא בשיער לבן.

יסוד - האדם מטבעו חי את ההווה

והנראה בזה, שמצינו אצל יוסף שלאחר שפתר את חלומו של פרעה שעתידים לבוא על מצרים שבע שנות שובע ולאחריהם שבע שנות רעב - אמר לו "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם". והקשה רבי אלי' לאפיאן זצוק"ל (לב אליהו מקץ), מדוע צריך "איש נבון וחכם" והרי לא נצרך אלא מינוי של איש נמרץ ויעיל, שיוכל לנהל היטב את כלכלת המדינה, ומה החכמה המיוחדת הנדרשת כאן. וביאר, שטבע האדם הוא להימשך אחר ההווה ולא לראות את העתיד. גם במקום שיודע האדם בשכלו את העתיד להיות, בכל זאת כאשר מול עיניו הוא רואה תמונה אחרת, נמשך הוא אחר ההווה. ולכן קשה עד מאוד בשבע שנות שובע, כאשר התבואה מצויה בשפע, לחוש את העומד להתחולל בעתיד ולהבין כי שנות הרעב עומדות בפתח. ורק איש נבון וחכם יודע להתייחס לעתיד כאילו הוא הווה כביכול הרעב לנגד עיניו ממש, ולפיכך רק איש כזה ראוי לנהל את הכלכלה המצרית

בקשתו של אברהם

לקראת שנות הרעב העומדות בפתח. וכן ביאר החת"ס את לשון חז"ל (תמיד לב א) "איזהו חכם - הרואה את הנולד", ודקדק שהיה צריך לכתוב "הרואה את מה שיוולד" בלשון עתיד ולא "נולד" בלשון הווה. אלא שתכונת החכם היא לראות את מה שעתיד להיוולד כאילו נולד בפועל, ואין ביד כל אדם תכונה זו אלא מסורה היא לחכמים.

ובכך נראה לבאר את דברי הגמ' (סנהדרין צא ב) שראוי היה לְשַׁמֵּשׁ לזרוח ולהגיע עד חצי הרקיע ולנטות מעט לצד מערב ושם לשקוע, ולא לילך את כל צד מערב [יעויין שם הטעם] והקב"ה לא ברא טבע זה אלא "משום פועלים ומשום עוברי דרכים" פירוש, שאילו היה הדבר כן היה היום מחשיך פתאום, שהרי כשהחמה באמצע הרקיע היא מאירה ביותר, והכל סבורים שיש עדיין שהות ביום, והיו הפועלים שוהים במלאכתם בשדות עד החשיכה, וכן עוברי דרכים לא היו יודעים מתי יחשיך למצוא לעצמם מקום ללון, שהיו סבורים שעוד היום גדול, ונמצא היום מחשיך עליהם פתאום, ולכן החמה שוקעת רק כשהיא מגיעה למערב, שכשהיא הולכת ויורדת ברקיע הולך האור ומתמעט, והכל יודעים שמגיעה שעת החשיכה ומספיקים להתכונן לכך. וקשה, שהסבר זה מבאר את היום הראשון שאם תשקע החמה מיד אחרי הצהרים, לא יספיקו פועלים ועוברי דרכים להגיע למחוז חפצם קודם שתחשך, אבל כשיעברו כך יום או יומיים כבר ילמדו האנשים שכן הוא דרך העולם שהחמה שוקעת במוקדם ולא יבוא עליהם החושך פתאום. והביאור הוא שכך טבע האדם, שכשרואה אור גדול כנגדו אינו מרגיש את החושך הממשמש ובא ויכול לטעות בכך שוב ושוב, ורק כשרואה מול עיניו את האור הולך ומתמעט יודע להתארגן כראוי.

בקשת אברהם שייכת לכל אחד ואחד

ועל פי יסוד זה נראה לבאר את בקשתו של אברהם - שלא ביקש את השיער הלבן בשביל שלא יתבלבלו בינו לבין יצחק שהרי אינו מצוי שהבן דומה לגמרי לאב, וכמו"כ ישנם דרכים אחרות למנוע טעות זה - אלא ביקש על כלל העולם, שכיון שרואים כנגד עיניהם את השיער השחור, טועים לחשוב שיש להם עוד זמן רב לחיות ולא מפשפשים במעשיהם ומתקנים דרכם. ואף שְׁבִשְׁכָּלָם יודעים שחיי האדם קצובים, אולם מראה העיניים מטעה את האדם, ונמצא אפוא שמתבלבלים בין אברהם [המסמל את ימי הזקנה] ליצחק [המסמל את ימי הצעירות], ולכן ביקש דווקא שינוי בצבע השיער שיהיה לבני האדם תזכורת תמידית, שימיהם הולכים וכלים, ובכך יבואו לידי תיקון ושיפור מעשיהם להכין את עצמם לעולם האמת.

נהורא מעליא / הרב נהוראי משה אלביליה, מח"ס 'ממתק לשבת' ורב ביהכנ"ס 'זכור לאברהם', קרית

גת

על מי מנוחות ינהלני

נושא: למה כולם מצפים ל"יישוב הדעת"? ואיך לשרה אימנו ע"ה היה "שלמות הנפש"?
וגם מה קרה בשוק מחנה יהודה?

זה יכול להיות חלום רחוק אבל ממש לא דבר שבשגרה...
לשבת על גדות שפת נחל או מפל ולהקשיב למים המפכים בעוז...

נחשוב רגע בדימונו:

אם למים היה יכולת לדבר, מה הם היו אומרים לנו?

"אתם עושים רצון יוצרכם, ואנו עושים רצון יוצרנו, לכו לבקש לעצמכם יישוב הדעת רק
בתורה ויראת שמים..."

מה לכם לעשות כאן?

מושג של יישוב הדעת, זהו לא דבר של מה בכך, החיים מביאים אותנו לפעמים לסוג של
"מצוות אנשים מלומדה", קמנו בבוקר, התפללנו, הלכנו לכולל/עבודה, חזרנו הביתה,
הגננת או המורה של אחד הילדים מתקשרת כי חסרה לילד אבן דרך מסוימת התפתחות
הקוגניטיבית / מוטורית, ומייעצת מה לעשות, בבנק צריך להפקיד כסף וכו'...

בקיצור, רוטינה שלא נגמרת...

רק האדם צריך לעמוד כרב חובל המנתב את הספינה לחוף מבטחים...

ואיך יישוב הדעת עם כל גלי החיים הסוערים השוטפים אותנו יום שעה שעה, קשור
לפרשתנו?

הבה נראה:

בפרשת השבוע אומרת התורה הקדושה (כג,א): "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה
ושבע שנים שני חיי שרה". שואל רש"י הקדוש - מדוע חזרה התורה על כל פרק זמן של
שנים במילת "שנה"?

מתרץ רש"י וזה לשונו: "לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו,
בת ק' (100) כבת כ' (20) לחטא, מה בת כ' לא חטאה, שהרי אינה בת עונשין, אף בת ק'
בלא חטא, ובת כ' כבת ז' (7) ליופי".

כל מילה של שנה באה לומר חידוש מסוים!!!

שואל על כך המהר"ל הקדוש בספרו גור אריה - מה רש"י הקדוש בא לומר את חידושו דווקא לענין היופי?, והלא כבר אמר שלמה המלך (משלי לא, ל) "שקר החן והבל היופי"? זאת אומרת שיופי זהו חידוש שכלל לא בפרשה?

אלא מתרץ הרב וזה לשונו: "דקרא (הפסוק) לא דיבר איירי (עוסק) ביופי, רק מפני שהאדם הוא מחובר מב' חלקים מגוף ונפש והגיד לך הכתוב ששרה הייתה שלימה בכל אלו הב' חלקים ולא היה בה חסרון אם שלימות הגוף ואם שלימות הנפש היתה שלימה בכל אלו הב' חלקים ולא היה בה חסרון אם שלימות הגוף ואם שלימות הנפש הייתה שלימה בכל אלו השני חלקים, ולא היה בה חסרון (!) אם שלימות הגוף הרי בכ' בת ז' ליופי, והיופי הזה שהוא אינו לפי הטבע ולפי המנהג יורה על שהגוף הוא נקי והוא בהיר מבלי סייג, וכמו שתמצא אצל משה רבינו לא כהתה עינו ולא נס ליחה (דברים לד, ז) שגם זה מורה בהירות הגוף, ומה שהייתה בת ק' כבת כ', יורה על מעלת הנפש והנה הייתה שלימה בכל".

נראה לכם מהר"ל קצת עמוק?

הבה נבאר ביחד:

ישנם שני מושגים:

שלמות הגוף, ומעלת הנפש "השלמה בכל"...

שרה אימנו נקראה בת כ' כבת ז' ליופי, מפאת יופיה שהיה שלא על פי דרך הטבע..

ובת ק' כבת כ' יורה על מעלת הנפש שהייתה שלימה בכל..

או במילים שלנו שהיה לה יישוב הדעת גדול..

וביננו היום, מי לא מצפה לזה?

שיהיה לו יישוב הדעת בפרנסה ובחינוך הילדים וכו'..

ואחרי הכל לומדים את יישוב הדעת מאשה שגם היא סבלה לא מעט, אבל ידעה לשלוט

בהגה החיים בחכמה ובתבונה!!

שבאמת נזכה לזה - בכל מאודנו ובכל נפשנו...

והנה סיפר הרב אילן גוזל שליט"א, יו"ר מוסדות הקירוב "ילדי שגיא ויעקב" אשדוד (פלא

דורש, ח"ג עמוד מז) מעשה נפלא שיכול לבאר לנו עד כמה היצר מנסה לבלבל את האדם

מיישוב דעתו ולגרום לא לחטוא:

לפני כמה שנים נסעתי ליומיים לירושלים עם אשתי, והיא ביקשה שנלך לראות את שוק

מחנה יהודה. הייתה זו הפעם הראשונה בחיי שביקרתי שם. מה אומר ומה אדבר, מקום

מדהים. אננס בגודל אבטיח, דגים טריים קופצים, שזה עתה הובאו מבריכת דגים

בירושלים, ועוד כהנה וכהנה - שוק ססגוני פורח. השוק הומה אדם וקולות, וסוחרים

נחמדים וחמים הרוצים למכור את מרכולתם.

מטיילים בין הדוכנים, ולפתע על גבי אחד הדוכנים, אנו רואים ערימות של גרגירים

הנראים כמו תבלינים, בכל צבעי הקשת: צהוב, אדום, ירוק... לא היה ברור לנו במה מדובר

בדיוק. שאלנו את המוכר, והוא אמר שאלו תמציות תה מיוחדות, בטעמים שונים: לימונענע, זית אבוקדו.. שומר עם מטבוחה... הכל בצבעים מרהיבי עין. המכור לא התמהמה, ומיד תוך כדי הפעלת ידיו הזריזות, מזג לנו כמה כוסיות תה בטעמים המיוחדים, תוך כדי דברי שכנוע בחלקלקות לשונו. השתכנענו לקנות מעט מתמציות אלו.

המוכר שם על המשקל חופן גרגירים, הקפיץ אותו לתוך שקית וקשר את השקית בצורה מיוחדת. הוא ארז לנו שלוש שקיות של תמציות תה, מאה גרם כל אחת, ואז ניגש לערוך לנו חשבון. לחץ על מקשי המחשבון ובסיום החשבון הודיע לי: 'אחי, יעלה לך במקום מאה ושמונים שקל רק מאה וחמישים שקל'. כעת, אחרי שסיחרר את ראשי בלהטוטיו וסיפוריו, לא היה נעים לחזור בי מהקניה. בלית ברירה שילמתי לו מאה וחמישים שקל. בסופו של דבר אפילו לא נהנית מתמציות התה הללו, שרק גרמו לי צרבת קשה...

אמרתי לאשתי, שמהמקרה הזה למדתי מוסר השכל עצום, היצר הרע מציג לעיני האדם מראות צבעוניים מלבבים של העולם, הכל מיוחד, הכל יפה, מושך את העין ומושך את הלב [הכל רגוע] אבל פתאום מגיע יצר הרע, משגע את האדם ומבלבלו, ולאחר מכן גורם לו לעשות מעשים שלא חשב לעשותם, ובסופו של דבר האדם מגיע לעולם האמת ושם מוגשת לו חשבונית לתשלום וכו'..

כי , לא יכלתי , כי , תפס אותי היצר , ולא נתן לי סיבות לברוח או יישוב הדעת לקיים מצוות.!!!

החובה שלנו זה להתפלל תמיד לשלוט בהגה החיים בחכמה ובתבונה וביישוב הדעת מופלא...

אמן ואמן!!!

שבת שלום ומבורך לכל בית ישראל היקרים והאהובים!!!

המאמר מוקדש בשבוע זה לרפואת הילד: יונתן בן מרגלית הי"ו. יונתן בן ספיר רעיה הי"ו. בתושח"י.

נחלי מים - נושאים בפרשת השבוע, הרב דב יעקב ברטמן, טורונטו

מדות טובות היא המעלה אשר הכל כלול בה

וְהָיָה הַנֶּעְרָה אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הֵטִי נָא כַדָּךְ וְאַשְׁתָּה וְאִמְרָה שְׂתֵּה וְגַם גְּמְלִיךָ אֲשַׁקֶּה אֶתְּךָ
הַכֹּחֶת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָה אֵדַע פִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי (כד, יד)

“אברהם אבינו היה נשיא הארץ וכמלך נחשב להם, וכל גדולי הדור באו אצלו, אבימלך
ושם ועבר, ועשרו ורכושו גדול מאוד וה' ברך את אברהם בכל, והי' לו בן יחיד לאמו, שכל
טוב אביו נתן לו, ויצחק בעצמו מי כמוהו, וכמה קידות וכריעות והשתחויות ברתת נעשו,
וכמה תפלות הפציר אברהם אבינו בעד זיווג הגון לבנו יחידו, כי עיקר עבודת השם יתברך
וגם לרבות כל עניני עולם הזה, באשה הוא תלוי, כידוע לכל משכיל ויודע ומבין”. חתם
סופר.

רבי ירוחם הלוי לייזוואוויץ זצ"ל (דעת חכמה ומוסר חלק שלישי מאמר יח) כותב שידוע
שידוע שקשה מאד להכיר את האדם על מתכונתו, והנסיון הראנו בזה טעויות רבות בהכרת
האדם, והטעם לכך הוא פשוט, דכי מלתא זוטרתא היא לדעת את האדם אשר הוא עולם
מלא. ובכל זאת אנו רואים כי אליעזר עבד אברהם קבל על עצמו שליחות כזאת לבחור
אשה כפי הראוי ליצחק אבינו.

במה החליט אליעזר לבחון את רבקה? אם יאמר לה הטי נא כדך ואשתה והיא תאמר לו
שתה וגם גמליך אשקה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק. ויש להשתומם מאד איך מדבר קטן
כזה הבין כי ראויה היא לבית אברהם אבינו ושיש בה מעלות המתאימות לדרגתו של יצחק
אבינו ?

ומבאר רבי ירוחם שאכן כן הוא הענין, חז"ל אמרו (מדרש רבה פרשת שמות ב, ג) “אין
הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקו בדבר קטן ואחר כך מעלהו לגדולה”, וגילו לנו חז"ל
הקדושים שמעלת האדם נמדדת וגדולת האדם ניכרת דוקא בדבר קטן. אם אנו רואים אדם
שמרחם על אנשים בעת שנמצאים בצרה גדולה ומבקשים ממנו עזרה והוא עוזר להם, אין
זו ראיה על טוב לבו, ודווקא כשרואים אדם שמרחם בעת שמבקשים ממנו דבר קטן, זו
מורה על לב טוב, וכי הולך הוא בדרכי ה'. ובזאת מגיע רבי ירוחם לאופן שבחן אליעזר את
רבקה:

“אמנם כן הוא, הדבר קטן מאד ודוקא בזה בחנה על טיב לבבה, כי אם היה מבקש ממנה
אף דבר גדול מאד, והיא היתה ממלאה בקשתו, לא היתה זאת ראיה ומופת על טיב לבבה,
וגם לא בחנה אם תתן לו מים להשקותו, כי אין זה דבר גדול, כי אם - אם תאמר מעצמה
גם לגמליך אשקה, זהו אות ומופת גדול כי היא אוהבת חסד, ומעצמה ובנדבת לבה תחפוץ
לעשות כזאת. ולכן כאשר ראה זאת, כפי אשר ספר לנו הכתוב מרוב זריזותה ונדבת לבה,
כמבואר שם בפנים, אמר אותה הוכיח ה' לבן אדוני, כי דוקא ממעשה קל כזה הכיר בה

אהבת זולתו ממש בלי שום תשלום שכר, וגם לא מכפית בקשתו כי אם מעצמה. ומעשה קל כזה העיד כי יש לה חלק רב באהבת זולתו.”

הרב שלמה וולבה זצ”ל כותב בספרו “עלי שור” (חלק ראשון, חסד - עמוד צג) שחסד נמדד לפי מה שמרבים לתת; כשרבקה לא רק שנענתה לבקשתו אלא גם הוסיפה והשקתה את גמליו, בזה הוכיחה כי בעלת חסד היא. לכל אדם יש מדה וגבול עד כמה הוא מוכן לעשות חסד; עבודת החסד היא להרחיב את גבול הנכונות הזאת ולהרבות חסד.

“מספרים על רב, שנשאל בערב פסח אם יכולים לצאת ידי מצות ארבע כוסות בחלב. הרב השיב בשלילה ונתן לשואל סכום הגון של כסף. שאלוהו מה ראה לתת לאיש כה הרבה כסף. אמר הרב: “משאלתו הבנתי, כי לא רק יין אין לו לפסח, אלא גם בשר אין לו, שהרי רוצה לשתות חלב לד’ כוסות, נתתי לו כסף לקנות בשר ויין”. זהו מבט של חסד.”

המשותף לפירושים הנ”ל הוא שאליעזר ביקש לבחון את רבקה אודות מידת החסד שלה, טוב לבה ומידת אהבת הזולת, ועל ידי מעשה קטן שבא מעצמה ובנדבת לבה ומזה שהוסיפה על בקשתו והשקתה את גמליו, זה הוכיח על מידותיה התרומיות.

מפרשים אחרים ראו במבחנו של אליעזר מבחן כללי הכולל כמה וכמה מידות, אשר נתן לו אפשרות לבחון לא רק את טוב לבה אלא א, מעלות נוספות. הר”ן (דרשות הר”ן - הדרוש השנים עשר) מבאר שאליעזר הבין כי האשה היותר שלמה היא תהיה האשה הראויה ליצחק, ולפיכך החליט לבדקה בכמה מישורים:

“אליעזר עבד אברהם שהיה יודע כי כל מעשי בן אדוניו היו מושגחים, ובפרט האשה אשר תפול בגורלו, גזר ואמר כי האשה אשר תהיה יותר שלמות המדות היא האשה הראויה ליצחק. ובמה יודע אפוא. כי אם שתהיה נערה בלתי רבת השנים, ושתהיה יוצאת לשאוב, אינה יושבת בית - אך עוסקת במלאכת טורח ועמל, ועם כל זה יגבר עליה שלמות מדות עד שלא תחוס על כל עמלה, אבל יקל בעיניה להטיב לשאינה מכרת, זה באמת מורה תכלית שלימות במדותיה, והיא האשה הראויה לנוח על גורל הצדיקים, נמצא שזה אינו נחש אבל עיון שכלי עמוק מאד.”

נמצא שאליעזר חיפש נערה צעירה בגילה, אשר אינה יושבת בבית מתוך עצלות אלא יוצאת לשאוב מים ועסוקה במלאכה בטורח ועמל, ועם כל זאת כאשר יבקש ממנה אדם זר טובה, לא תחוס על עמלה אלא יגבר עליה שלמות מידותיה הטובות ותיטיב עם מי שאינה מכרת. את כל זאת מצא אליעזר ברבקה, והבין שהיא האשה הראויה לבן אדוניו.

הבית הלוי מבאר אף הוא שאליעזר רצה לנסות את רבקה לא רק במדותיה אלא גם בחמתה. ראשית יבדוק אם מדותיה טובות אם היא תסכים לתת לשתות לאיש שאינה מכירה, ובפרט כי לא היה שם כוס לשתות ממנו, אלא שתה ישירות מהכד, ומי יודע אם אין לאיש מחלות וכדומה. ואחר כך יראה מה תעשה במים שישארו בכד; אם תקחם לביתה, אין זה מן החכמה, כי אולי פיו אינו נקי או שהוא חולה, ואם תשפוך אותם ארצה, הרי היא מבזה אותו בזה בזיון גדול, שמראה לו בפניו שאין רצונה במים שנשארו בכד לאחר ששתה. ועל כן העצה היחידה היא שאחרי שהוא יסיים לשתות, לא תשפוך את

מותר המים ולא תקחם לביתה, אלא תאמר לו "גם גמליך אשקה". "ובזה יודע כי טובת המזג היא וגם בעלת שכל וגם בעלת דרך ארץ שלא לפגוע בכבוד של אדם".
הרב אליהו לאפיאן זצ"ל שואל (ספר לב אליהו):

ופלא גדול יש להתפלא כאן, כי אף אם ראה אליעזר בה מדות נפלאות של גמילות חסדים ודרך ארץ וזריזות, אבל מה ידע אם היא יראת שמים או לו? ואכן גם לא ביקש סימן על זה כלל! היתכן? ומה יועיל אם היא בעלת מדות טובות, וחס ושלוש שמא יראת שמים אין לה? והלא היא בת בתואל ואחות לבן הארמי, ושמא היא עובדת גילולים כמו כל משפחה ואנשי ארץ מולדתה? האם זו היא האשה הראויה ליצחק אבינו לבנות את בית ישראל? אתמהה!

וכותב הרב לאפיאן שמכל זה למדנו יסוד גדול וחידוש נפלא אשר לאו כל מוחא סביל דא - אבל כן הוא באמת:

דאף כי היראה היא העיקר בעבודת האדם, וכמו שמצינו באברהם אבינו ע"ה שלאחרי כל הנסיונות שנתנסה ועמד בכולן, ואחרי כל המדרגות והמעלות שעלה בהן - נאמר לו: "עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה", מכל מקום יש לנו לידע כי אדם שיש לו עדינות ומדות טובות, אף כי עומד במצב שעדיין לא קנה היראה, אבל אם יגיע להכרה בחיוב יראת שמים, ירדוף אחריה וישיגנה בנקל. כי מי שיש לו מדות טובות, יש בו היסוד לבנות את עצמו ולהגיע לכל המדרגות היותר נעלות. מה שאין כן המושחת במדות, חולה ראה היא ואיומה, אשר מעטים מאד זכו להיחלץ ולהרפא ממנה. וכל זמן שהמדות הרעות שולטות באדם, כל יגיעתו בעבודת ה' יתברך לריק הוא והולך לטמיון ר"ל.

לאור הנ"ל יאירו הדברים הבאים אשר כתב הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל (מכתבים ומאמרים חלק ו מכתב תשיט) לבחור אשר התייעץ עמו אודות אלו מעלות יש לבקש במדוברת לשידוך:

כבוד הבחור נ"י שלום וברכה, בדבר אשר שאלת אלו מעלות יש לך לבקש במדוברת. דע כי עיקר מה שיש לך לחפש הוא שתהא המדוברת בעלת מדות, שזהו המעלה שכלול בה הכל. שהרי גם אליעזר עבד אברהם לא בחן את רבקה בשום ענין אחר, אלא במדות - בעשיית חסד. ואף כשאלו המים לקראתה, לא ראה במופת הזה שום ראייה שהיא האשה המיועדת, אלא רק כאשר גמלה אתו ועם אנשיו חסד, נוכח לדעת כי זוהי האשה הראויה ליצחק.

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל

טוב עין יבורך - ורע עין חסר יבואנו | הנותן, מרויח - הנוטל,
מפסיד

מעולם תמהתי, מדוע קידושי כסף נלמדים קיחה קיחה משדה עפרון, כמבואר במסכת קידושין דף ב' ע"א, ומה ענין זה לזה, ולמה לא מצאה התורה לנכון ללמד כסף קידושין משום מקום אחר רק מהמעשה שאברהם אבינו נאלץ לקנות את שדה המכפלה מעפרון החיתי.

והנראה לבאר באופן פשוט שהיא הנותנת, ורק ממעשה דאברהם ועפרון ניתן ללמוד הלכה זו. כי הנה בענין כסף קידושין הרי בודאי שנצרכת המדה המקסימלית ביותר של גמירות דעת, וכמו שמצינו בכמה ענינים שאשה לא מקניא נפשה, והרבה תנאים נאמרו בקידושין וכסף קידושין, ונמצא שכאשר התורה באה ללמדינו כסף קידושין, הרי חייב להיות שיש בקנין כסף את צורת ההבעה הכי ברורה של גמירות דעת, וכל זה יתכן בדווקא מהמעשה דשדה עפרון.

שהנה אברהם אבינו הלא היה הישר באדם, כידוע שהאבות נקראו ישרים, והיה סמל ההטבה והחסד, ובודאי לא היה מוכן לקנות דבר באופן שיחסר אפילו כי הוא זה של גמירות דעת, ומאידך גיסא עפרן החיתי היה ההיפך הגמור, שהוא לא היה מוכן להקנות למישהו משהו בפחות מהתמורה המלאה בכסף עובר לסוחר, ונמצא שמשני הצדדים היתה פה דרישה לקנין מושלם לטובת המוכר. ואם מצינו שהמקח הזה שהיה זקוק לקנין וגמירות דעת כל כך חזקים, פעל על ידי כסף, הרי זהו הלימוד הברור ביותר, שאכן כסף בכוחו לייצר גמירות דעת. והוא כפתור ופרח.

והנה אגב, התורה מלמדתנו בפרשה זו, שכאשר נפגשים שני אנשים המייצגים בהנהגתם שני עולמות הפוכים, והאחד הוא אברהם, בא במטרה לתת ולתת ולוותר כמה שיותר, והשני הוא עפרן החיתי שהמטרה שלו היא להיפך לאסוף ולכנוס, ולא לוותר על שום דבר, התוצאה הסופית היתה ההיפך הגמור, שאברהם הטוב עין - הוא יבורך - ואילו עפרן הרע עין - חסר יבואנו.

ובאמת כך תמיד התוצאה, הנותן מרויח והנוטל מפסיד, וכמו שאמרו עשר - בשביל - שתעשר, וזהו שרואים גם כן אצל אליעזר שהלך אצל לבן ובתואל, ובא עם זהב ומתנות, שאליעזר זכה להיות ברוך ה', ואילו בתואל נפל באותו בור שכרה לאליעזר.

והנה כל זה למדו אבותינו מהתורה, כי קיימו את התורה עד שלא ניתנה, והתורה כתבה את סיפור חיי אבותינו שהם על פי התורה, והתוצאות של מעשיהם הגדולים. כדי ללמדנו ואת דורותינו - הדרך ילכו בה, והמעשה אשר יעשו.

והיה אם נחכים נאמר, מתי יגיעו מעשינו למעשה אבותינו...

*

מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי

בתנא דבי אליהו רבה פרק כ"ה, לפיכך הייתי אומר שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי - אברהם יצחק ויעקב - שלא קנו האבות העוה"ז והעוה"ב וימות בן דוד אלא בשביל מעשיהם הטובים ות"ת. וכך שנו חכמים במשנה כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם.

הקושיא גלויה ומפורסמת, וכי יתכן להגיע לדרגה של האבות הקדושים. ואיך יכול האדם לשאוף ולומר על דבר שאינו בר השגה, מתי יגיע אליו.

ובאמת להדיא כתב הרמב"ם במורה נבוכים, שלא יתכן להגיע לדרגת האבות. (אגב, חלק מדבריו שם הובאו ברמ"א סימן א' סעיף א').

והנה התנא דבי אליהו הוסיף ואמר, וכך שנו חכמים במשנה כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם. ולכאורה אינו מובן הקשר בין הדברים.

ונראה לבאר מעט, שבאמת צריך להבין מה הפירוש שחייב כל אחד ואחד מישראל לומר בשבילי נברא העולם, והיאך ניתן לחשוב שעולם גדול כל כך, מלא חכמה מופלאה של בורא כל העולמים, לא נברא רק בשבילו, וכי מיהו ומה הוא.

ונראה שקושיא זו בטעות יסודה, שאין אנו יודעים להעריך את עצמינו וכוחותינו, ואילו ידענו כמה מעשינו משפיעים על כל הבריאה, הלא פשוט היה לנו שכל העולם כולו לא נברא רק בשבילנו.

ונוכל לומר עוד, כי כל אחד שמנצל הפוטנציאל האישי שלו, ומוציא את היכולת שניתנה לו ממרום, מן הכח אל הפועל, הרי כל העולם כולו כדאי הוא לו, כי הוא בעצם השיג את היעד שנקבע לו, והוא אינו חייב שום דבר מעבר לכך. ולא זו בלבד אלא שפעמים רבות ההשלכות שיהיו לכך על תכלית הבריאה יתכן מאד שהן גדולות מאד מאד, והן ממפלאות תמים דעים, כידוע.

והמבין יבין שהמיוחד שבאבות הקדושים, שהם, הוציאו כוחותיהם אל הפועל. ואי לזאת, גם אנו נחפוץ ונקוה, ונשתדל לעשות כן... ונתפלל מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי. כלומר, לא שנחשוב שנוכל להגיע לדרגתם, ולא למשהו מן המשהו מדרגתם, אבל נשאף לנצל את כוחותינו שלנו, כאשר הם ניצלו את כוחותיהם שלהם.

והנה הרמב"ם כתב במורה נבוכים שם, שהקשר בין האדם ובין הבורא, הוא ע"י השכל, והיינו כאשר האדם זוכה ומחשב בשכלו מחשבות קדושות של אמונה, בזה הוא נדבק בהקב"ה.

והנה צריך להבין מה הפירוש מחשבה, ובהבנה שטחית נראה שכל דבר שעובר במוח, הוא מחשבה, אבל נראה לבאר שמחשבה היא כינוי למטרה של מעשה, וכמו סוף מעשה במחשבה תחילה, כי כל מעשה שאדם עושה הוא עושה כמטרה למשהו אחר, וכמו שעובד כדי שיהי' לו כסף, והכסף הוא כדי לקנות אוכל, והאוכל הוא כדי לחיות עצמו, [וכאן אמנם צריך לדעת להיכן ממשיכים].

אמנם פעמים רבות האדם מתהלך כבהמה, ועושה מעשיו ללא מטרה, וממש נמשל כבהמות נדמו, וכמה ירידה יש בזה ממדרגתו האמיתית, וכמה החטאה יש כאן מהמטרה שלשמה בא לעולם. ופעמים יש לו מטרה במעשיו, אלא שהמטרה מוטעית רחמנא ליצלן. ורק פעמים בודדות יכול האדם להתפאר כי יש לו מחשבה נכונה.

ובאמת הגדלות המיוחדת של האבות, שהיו מרכבה לשכינה, היא במה שכל המטרה שלהם בכל דבר שעשו, ואפילו מעניני העולם, היתה עבודת ד'. וכמו שכותב הרמב"ם שהי' בכדי להקים אומה שתעבוד ד'.

ובאמת ענין זה של מחשבה נכונה בכל מעשה שעושים בחיים, הוא ענין עצום מי יכולנו, והוא סוד גדול ונורא, המקיף את כל האדם, ומבואר בריש מסילת ישרים, בתחילת פרק ראשון שכתב בתוך דבריו כך: "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו". והיינו שאדם צריך שתהי' לו המטרה הברורה, וכל מעשיו יהיו לשם המטרה.

ובאמת הדברים מפורשים במשנה באבות פ"ב מי"ב, וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

וכבר כתב הרמב"ם בפ"ה משמונה פרקים, שכמה חכמים חברו על זה חיבורים ולא השלימו, וחכמינו כללו במלות קצרות והשלימו, וע"כ שהוא נאמר בכח אלוקי. ע"ש.

והרי לנו כמה גדול ענין זה. לעשות הכל בשביל המטרה. והיינו שהמטרה תהי' בסופו של דבר אך ורק בשביל העבודה.

אמנם בל נחשוב שהוא דבר קל, שהרי הרמב"ם שם כתב שלהגיע לזה צריך הרגל רב.

ונראה שאמנם כדי להגיע לזה בשלימות, הוא דבר קשה למאד, והוא דרגה אחת למטה מנביא, כמו שכתב הרמב"ם שם, אולם מפעם לפעם להגיע למחשבה נכונה, זה דבר שכל אחד צריך לשאוף, וככל שיש לו מחשבה, והיינו מטרה אמיתית במעשה העבודה, הוא זוכה להתדבק בהקב"ה.

ויש לומר שזהו הביאור את הא' התהלך נח. היינו שהי' חדור במחשבה של המטרה. (וגם המושג מטרה, היינו מלשון שמירה, ואביו שמר את הדבר, והיינו ציפיה, ודו"ק).

וזהו, מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי. והיינו שהמעשים שלנו יהיו לשם המטרה אמיתית.

והנה יתכן מאד דאף שלהגיע בשלימות בכל המעשים הוא באמת מדריגה גבוהה מהשגתינו, אולם להגיע מפעם לפעם לעשיית הטוב מצד שהוא טוב, וכיוצא בזה, זו אינה למעלה מהשגתינו, וכמובן שגם זה אחרי עמל. ובשם ד' נעשה ונצליח.

עיון המשפט / הרב אליעזר דוידזון, ראש כולל ובית הוראה לממונות 'עיון המשפט', אלעד

בעניין קניין כסף ובעניין מי שלא שילם עבור הקרקע במועד שהוסכם

נתתי כסף השדה קח ממני

קניין כסף בקרקע

מעיקר הדין, קרקע נקנית בכסף ובקניינים נוספים. אמנם, במקום שהדרך הוא שכותבים שטר, אי אפשר לקנות בקניין כסף. היינו שאם אדם בא לקנות קרקע, ושילם את כל הכסף. אינו קונה את הקרקע עד שיחתום שטר. כיון שדרך הוא שלא סמכא דעתיה. היינו שהקונה אינו סומך על הקניין שעשה, ועל הכסף ששילם. כל עוד לא קיבל שטר. ובזמן הזה דרך כל אדם שקונה קרקע לכתוב שטר. (חוזה מכר אינו שטר בהגדרתו ההלכתית, מכל מקום, כיוון שדרך לכתוב חוזה, לא סמכא דעתיה עד שיכתוב חוזה).

ולעניין שכירות קרקע, מעיקר הדין דין השכירות כדין מכירה, שהקניינים של שכירות הם כקנייני מכירה. אמנם אם הוא מקום שדרך לכתוב שטר, כתב הב"י (סי' קצה ס"ט) שקניין כסף מועיל גם אם לא כתב שטר, אף שדרך הוא לכתוב שטר. וז"ל הב"י, ומשמע לי דאפילו במקום שכותבין שטר קונה בכסף לבדו דדוקא גבי מכר אמרו (קידושין כו. וברש"י ד"ה לא קנה) דלא סמכא דעתיה דלוקח עד שיכתוב שטר אבל גבי שכירות בכל דהו קנין סמכא דעתיה. עכ"ל. אמנם למעשה נראה שאם הוא שכירות לשנה או יותר, דרך העולם שאין סומכים כלל על קניין כסף, עד שיכתוב באופן כלשהו. בין אם בשטר, ובין אם יכתוב בהודעה דיגיטלית באופן כלשהו, שיהיה הודעה על אישור ההסכם. וכל עוד לא כתב כן, לא סמכא דעתיה. ורק אם הוא שכירות לימים מועטים, שרגילות הוא לסמוך על הסכם בעל פה. מהני קניין כסף. וטעם הדבר שבשכירות רגילה לתקופה לא קנה עד שיכתוב, שהעיקר הוא שיהא כאן גדר סמיכות דעת. והאידינא רגילות לכתוב כל הסכם באשר הוא, וכל אדם יכול לכתוב, ויש דרכים רבות לכתובה. לפיכך כל עוד שלא כתבו באחת מהדרכים שאפשר לכתוב בהן, לא סמכא דעתיה. כיון שנראה הוא שלא נגמר הדבר.

ואם בא למכור קרקע, וכתב באופן כלשהו. כעין מה שנקרא זכרון דברים. שכותבים את עיקרי הדברים. אין זה גדר שטר. ומכל מקום עיקר הכתיבה מהני מדין סיטומתא. היינו מנהג הסוחרים. ודבר זה נקבע לפי המנהג. והאידינא המנהג נקבע לפי החוק הנהוג בכל מקום. ובזמן הזה אם כתב את עיקרי הדברים, וכתב מה מוכרים, כמה מחירו, ומתי ישלמו עליו. הרי מנהג הסוחרים שסמכא דעתם וקנו. ואם לא כתב מתי ישלמו עבור המכר, לא קנה.

אם לא שילם המעות

איתא בגמ' (ב"מ דף עז ע"ב), אם מכר הבית, והקונה לא שילם חלק מהמעות. המקח בטל. והיינו דווקא אם המוכר יוצא ונכנס לבקש את המעות. היינו שהמוכר בא במועד הפירעון שקבעו ביניהם, וביקש את המעות שלו. ועוד איתא התם, שפעמים גם אם המוכר יוצא ונכנס לבקש המעות, והקונה לא שילם במועד שקבעו, המקח לא בטל. וכגון אם מכר השדה מפני רעתה. היינו שאנו אומדים דעתו של המוכר שיש כאן שדה שהמוכר חשש שלא ימצא לה קונה. ואחר שמצא מי שיקנה, המוכר חושש שהלוקח יחזור בו. ובעלמא במכירת סתם בית, אנו אומרים שאם המוכר יוצא ונכנס לבקש המעות, אמדינן דעתו שלא מכר אלא מפני שצריך הוא למעות בזמן שקבעו. ואם לא היה יוצא ונכנס לבקש המעות במועד שקבעו, אנו אומרים שמכר סתם. היינו על דעת לקבל מעות מתי שיהיה. לאו דווקא בו ביום. ואם מכר שדה רעה, אנו אומדים דעתו שבא לבקש המעות מפני שחושש שמא הלוקח יחזור בו. ולא שמכר בשביל לקבל המעות ביום שקבעו. ונתבאר עוד שי"א שכל דין זה שאם המוכר נפיק ועייל אזווי המקח בטל, היינו רק אם מכר על דעת לשלם ביום המכירה עצמו, ואם מכר על דעת לשלם אחר שלושים יום, ובא ביום הפירעון ויצא ונכנס לבקש המעות, המקח לא בטל. כיון שאינו ביום המכירה עצמו. והשו"ע (סי' קצ ס"י) פסק שגם אם מכר על דעת לשלם אחר זמן, וקבע זמן הפירעון. אם נכנס ויצא ביום שנקבע לפירעון, והלוקח לא שילם בו ביום, המקח בטל].

ויש להקשות בעיקר טעם הדבר, שלפי העולה בידינו, אם המוכר נכנס ויצא לבקש המעות ביום שנקבע לפירעון, והלוקח לא שילם בו ביום. המקח בטל. ואם המוכר המתין יום אחד, והלוקח לא שילם. המקח לא בטל. וקשה בטעם הדבר, מפני מה אם המוכר לא בא בו ביום, יש לנו לומר שהתשלום במועד אינו תנאי בעיקר המכר. אטו מפני שהמוכר היה טרוד במלאכתו, ולא היה בעיר. או שהמוכר בא ברחמיו רק יום אחד אחר מועד הפירעון, יש לו למוכר להפסיד זכותו. וביותר יש להקשות, שהרי בכל מכירת קרקע, המוכר הוא מרא קמא, ואם יש ספק בעיקר הקניין, המוכר מוחזק. והלוקח בגדר המוציא מחבירו. ומפני מה אם בא יום אחד אחר המועד שקבעו, לא יוכל המוכר לומר שהתשלום במועד הוא מעיקר המכר. והוא כעין תנאי שהתנו ביניהם. ונראה ליישב הדבר, שאמנם בכל מכירה, אנו אומרים שהתשלום במועד הוא כעין תנאי שהתנו ביניהם. שהמקח חל רק על דעת שישלם במועד. ומכל מקום יש בזה גדר שקבעו חכמים, שאנו אומרים שאם לא בא בו ביום, המוכר מחל על התנאי שהתנו לשלם במועד. וכעין מה שמצאנו באונאה. שדין הוא עד מתי חזרת אונאה, עד שיראה לתגר או לקרובו. היינו שאם אדם קנה חפץ כלשהו, והיה בזה אונאה. והלוקח לא בא לבקש לבטל המקח בזמן קצר בכדי שיראה לתגר או לקרובו. הלוקח הפסיד זכותו לבטל המקח. והוא מגדרים שקבעו חכמים שיש גבול שקבעו כדי לבטל המקח. וכן הוא בלוקח שאינו משלם בזמן. ומטעם זה שהוא מגדרים שקבעו חכמים, נתבאר עוד שגם אם מכר קרקע באלף זוו, ונותר לו רק זוו אחד שעדיין לא שילם, והמוכר נכנס ויצא לבקש את אותו הזוו ביום שנקבע, והלוקח לא שילם אותו הזוו בזמן שקבעו. המוכר רשאי לבטל המקח. אע"ג שהוא דבר מועט מאוד, וודאי לא היה כוונתם שבדבר מועט כזה יבטלו המקח.

אמנם, האידנא מנהג העולם לכתוב בכל החוזים שאם לא ישלמו אחר זמן נוסף מהזמן שקבעו ביניהם, כארבעה עשר יום אחר הזמן שקבעו, המקח בטל. ואם הלוקח מאחר פחות מאותם ארבעה עשר יום, לא נחשב הדבר כאיחור בתשלום. והרי זה כאילו זמן הפירעון נקבע כארבעה עשר יום אחר הזמן שקבעו ביניהם. ועוד נהגו לכתוב שכדי לבטל המקח, המוכר צריך להתרות בפני הקונה. ולא סגי בעצם האיחור בתשלום. והמנהג מחייב גם אם לא הגדירו את התנאים ביניהם. ולפיכך המוכר רשאי בכל עת להתרות בפני הלוקח שאם לא ישלם, המקח יתבטל, ואחר ההתראה יש להמתין עוד כארבעה עשר יום. ומכל מקום, מנהג העולם שאין לבטל המקח מפני איחור כלשהו בתשלום. גם אחר אותם ארבעה עשר יום שהתנו ביניהם. והכל לפי ראות עיני הדיינים, לפי שיעור המעות שלא שילם, ולפי משך הזמן ושאר פרטים התלויים בכל מכירה ומכירה.

עיונים בפרשה / הרב יעקב ברמן, בני ברק

איך העביר אברהם נחלת בני הפלגשים ליצחק?

וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק. וְלִבְנֵי הַפְּלִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנוּת (כה, ה-ו)

ומבואר שנתן אברהם כל ממונו ליצחק. מלבד המתנות שנתן לבני הפלגשים בחייו. וקשה מאד איך עשה כן אברהם, והרי מבואר בגמ' ושו"ע^{לא} שאין ראוי להעביר נחלה אפי' מבן טוב לבן רע, משום שא"א לדעת מי יהיה זרעו של הרע ושמא יצא ממנו זרע הגון, ואיך העביר יצחק נחלה מישמעאל ובני הפילגשים ליצחק?

דעת זקנים - ישמעאל היה גר שאינו יורש, ויצחק קיבל הירושה קודם שנולדו

וראשון המפרשים שעמדו בזה הוא בדעת זקנים על התורה כאן, ותירץ דאברהם וישמעאל היו גרים, וגר אינו יורש את אביו ולכך ירש יצחק את אברהם, ונתן אברהם כל אשר לו ליצחק קודם שנולדו בני הפילגשים^{לב}.

ובעיקר דבריו שכתב שהיו אברהם וישמעאל גרים, כנראה כונתו דאף אם נאמר שהיה לאבות דין ישראל אך זהו רק משעה שמלו וקודם לכן לא היו כישראל, ולכן נחשב שנתגיירו, ולפי"ז בני הפלגשים שנולדו אחר שמל נחשבים ישראל, והדברים מחודשים.

דעת המהרש"א שאין בן פילגש יורש

המהרש"א (בח"א סנהדרין צא.) הביא שהקשה כן הרא"מ, ותי' המהרש"א דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש, ובני קטורה אע"ג שנולדו אחר שנימול והיה אסור בשפחה ובהכרח שנשתחררה, מ"מ היו בני פילגש, ואינם ראויים לירש עם יצחק שהוא בן אשתו ולא בן פלגש.

ובהג"ר שלמה קלוגר זצ"ל לשו"ע (ח"מ רפ"ב) תמה על דבריו שמבואר שסבר לדינא שמותר להעביר נחלה מבני פילגש לבן אשתו. ומנא ליה דין זה, הרי בן פלגש הוא בנו לכל דבר ויורשו, ומנא לן שאפשר להעביר נחלה ממנו.

וכתב, ואפשר שדייק מדכתיב "כי תהיינה לאיש שתי נשים.. לא יוכל לבכר", ומדכתיב נשים ממעט פילגשים דאם אחת פילגשו רשאי לבכר, עכ"ד. ולא הבנתי דבריו, דבוודאי יש

^א וכן נראה מפשטות הגמ' (סנהדרין צא.) כמו שביאר בח"א מהרש"א שם. אמנם רש"י כאן פירש שהמתנות שנתן לבני הפלגשים הינו שם של טומאה, וביארו הרא"ם והמהרש"א שההכרח לפרש כן, שהרי כבר נתן כל אשר לו ליצחק כששלח את אליעזר לקחת לו אשה ונתן לו שטר מתנה על כל אשר לו כדי שירצו להשיא לו ביתם. (לעיל כד, י, ברש"י) ואיך יכול לתת מממונו כעת לבני הפלגשים, ובהכרח שלא הורישם חפץ ממנוי אלא שם טומאה.

^{בא} כתובות נ"ג. ושו"ע ח"מ סימן רפ"ב ורמ"א שם.

^{בב} והדברים מדויקים היטב לפי מה שכתבנו בהערה קודמת שנתן אברהם ליצחק נכסיו כששלח את אליעזר לקדש לו אשה, ורק מאוחר יותר כשחזר אליעזר מוזכר "ויצחק בא מבוא באר לחי רואי", שהלך להביא הגר ליצחק, ולאחמ"כ נולדו בני הפילגשים.

אופנים שמותר לבכר מדינא, ומ"מ אין רוח חכמים נוחה הימנו שמא יצא מהשני זרע הגון, וא"כ ה"ה באשה ופילגש אין איסור להעביר מבין הפלגש, ומ"מ אין רוח חכמים נוחה הימנו. (ועיי"ש שהקשה עוד), ואפשר שכונתו שאם התורה תורה להדיא, לא יאמרו החכמים שאין רוחם נוחה הימנו.

והנה באור החיים כאן דייק דלבני הפלגשים נתן אברהם מחנות ומשמע דלישמעאל לא נתן. וכתב הטעם משום דישמעאל היה עבד והיה קנוי לאברהם ויורשו יצחק (ואפי' אם יורישם מה שקנה עבד קנה רבו). והאריך בזה האוה"ח לעיל טז, ה.

והנה לדבריו גבי ישמעאל מבואר הטעם שלא ירש משום שהיה עבד ואינו יורש, וגבי בני הפילגשים צ"ל או כדעת זקנים שנתן ליצחק קושם שנולדו, או שבני פילגש אינם יורשים.

האם "כי ביצחק יקרא לך זרע" מגלה שאין ישמעאל יורש

ונראה לי שבאופן אחר, שהרי נאמר לאברהם "כי ביצחק יקרא לך זרע", וא"כ הוברר שיצחק נחשב זרעו של אברהם. ולא ישמעאל ובני קטורה, ולכן יצקח לבדו ירש את אברהם.

אמנם עי' בשאגת אריה (סימן מ"ט) ועוד אחרונים שדנם מדוע מל אברהם את ישמעאל אם אינו נחשב זרעו, וכתב לישיב דאמנם זרע ישמעאל אינו נחשב זרעו של אברהם, אבל ישמעאל עצמו נחשב זרע אברהם. ולדבריו קשה שוב איך העביר אברהם נחלק ישמעאל שנחשב גם זרעו ליצחק (ונצטרך לישיב כאחד התירוצים דלעיל).

האם כשמשייר מעט לשאר יורשים מותר

עוד יש לדון שכיון ששייר אברהם נותן מתנות לבני הפילגשים, אפשר שאין בזה איסור זה, ודן בנידון זה החתם סופר (בתשו' חו"מ סי' קנא) הובא בפתחי תשובה) אם מותר לאדם לתת רוב עשרו לקרן לצדקה ומיעוטו ליורשים, והוכיח שג"ז לא ראוי, אך הביא דבתשב"ץ (ח"ג קמ"ז) הביא דבטופסי שטרות של הראשונים מבואר שנתנו ושיירו ד' זוזי ליורשים כדי שהתא רוח חכמים נוחה הימנו, ומשמע שמותר לעשותכן, עיי"ש שדחה הראיה, והאריך לישיב המנהג.

ולפי דבריהם מיושב שכאן שנתן אברהם מתנות לבני הפילגשים יכול לתת השאר ליצחק ורוח חכמים נוחה הימנו. אמנם החת"ס נחלק ע"ז.

עוד מבואר שם היתר באופן של מתנת בריא, עיי"ש ולפ"ז ג"כ באברהם מותר, אך הקשה על היתר זה.

אין לחוש שיצא זרע מעליא מישמעאל וקטורה

ונראה לי שבאופן פשוט, שהרי טעם שאין רוח חכמים נוחה מהעושה כן להעביר ירושה מברא בישא לברא טבא, משום דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא, ואי אפשר בשום אופן לידע העתידות, אמנם לו יצויר שהיה נפרס לפנינו העתיד ומבורר שלא יצא ממנו כלל זרעא מעליא משמע שמותר להעביר נחלה.

והנה באברהם אחר שנאמר לו שיצא העם הנבחר עבדי ד' מיצחק ולא מישמעאל ובני קטורה, ברור שהוא זרעא מעליא ולא ישמעאל ובני קטורה ואף שיתכן שיצא זרעא מעליא

מבני ישמעאל שירצו להתגייר ולזכות למעלת ישראל, מ"מ אם אכן יעשו כן, הלא אין גר יורש את אביו, ונמצא שאם אכן יצא מהם זרע מעליא לא תלך הירושה אליו, ומיושב היטב שכאן בוודאי רוח חכמים נוחה שיעביר הירושה.

גבי ישמעאל נאמר נבואה שלא יירש

שוב התבוננתי, שכל הביאורים נצרכים לגבי בני קטורה מדוע אפשר להעביר ירושת אבל לגבי ישמעאל נאמר לשרה בנבואה, "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק", ולכן פשוט שהי' מותר ליתן ליצחק הירושה.

לתגובות: yehudit2761@gmail.com

פניני תרגום יונתן / מכתבי הרב מאיר שפריר ז"ל בעריכת הרב מאיר פרידמן

פניני תרגום יונתן פרשת חיי שרה

וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָהּ | צורת הספד והבכיה שנלמדה מאברהם

(כג, ב) וַתָּמַת שָׂרָה בְּקָרְיַת אֲרָבַע הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָהּ:

מהיכן בא אברהם?

רש"י מפרש שאברהם בא מבאר שבע (שם נטע את האשל המוזכר לעיל). בפשטות משמע שמשם בא כי שם התגורר כנאמר (לעיל כב, יט) 'וישב אברהם בבאר שבע'. הרמב"ן עמד על דברי רש"י אלו, שהלא שרה מתה בחברון, ולא יתכן שאברהם דר בבאר שבע ואילו שרה בחברון. וביאר שאברהם התגורר בזמן העקידה בבאר שבע ולאחר העקידה שב לשם ושרה לא מתה בעת ההיא מחמת בשורת העקידה, אלא לאחר כמה שנים נסע משם ובא לחברון ושם נפטרה שרה, ולפ"ז 'ויבא אברהם' ביאורו ששרה מתה באהל אשר לה, ונכנס אברהם באהל לספוד אותה.

אכן פירוש זה אינו לדעת רש"י הסבור שמסמיכת מיתת שרה לעקידת יצחק, למדנו ששרה מתה מחמת ששמעה את בשורת העקידה, וכך מבואר בת"י לעיל (כב, ח) 'ויהי אחר הדברים האלה, אחר שעקד אברהם את יצחק והלך השטן והגיד לשרה, שאברהם שחט את יצחק, וקמה שרה וזעקה ונחנקה ומתה מן הצער'.

כהמשך לכך ת"י מפרש ש'ויבא אברהם' הוא מהר המוריה שהוא הר העבודה, כלומר ששב מעקידת יצחק:

וּמִיַּת שָׂרָה בְּקָרְיַת אֲרָבַע הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֶתָּא אַבְרָהָם מִן טוֹר פּוֹלְחָנָא וְאֶשְׁכְּחָה דְּמִיתָת וַיָּתִיב לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וְלִמְבִכְיָהּ:

[ומתה שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען, ובא אברהם מהר העבודה ומצאה שמתה, וישב לספוד לשרה ולבכותה]

ת"י מבאר שאברהם בא מהר העבודה - הר המוריה ששב מעקידת יצחק. וכך מובא במדרש (שהביא רש"י) שאברהם שב לקבורת שרה ישירות מהעקידה, וראה ברמב"ן שמוסיף לבאר שיטה זו, שאברהם ושרה בזמן העקידה דרו בחברון ולאחר העקידה לא שב אברהם למקומו אלא הלך אצל האשל שנטע בבאר שבע כדי לתת הודאה על נסו, ושם שמע על מיתת שרה ובא מבאר שבע לספוד לשרה ולבכותה. ומסיים הרמב"ן "ומי שאמר מהר המוריה בא, ומי שאמר מבאר שבע, הכל טעם אחד", כי אברהם שב מהעקידה לחברון דרך האשל שנטע בבאר שבע.

צורת ההספד בישיבה

ת"י הוסיף מילה אחת שלא מוזכרת בפסוק "ויבא אברהם... וישב לספוד לשרה ולבכותה" - שאברהם ישב לספוד לשרה ולבכותה. ומבואר שצורת ההספד היא בישיבה, ויתכן שדייק זאת ממה שנאמר לאחר מכן (פסוק ג) 'ויקם אברהם מעל פני מתו', ולא נתבאר מהיכן קם ולמד מכך ת"י שעד עתה ישב אברהם בשביל ההספד. (נו"כ יהונתן)

על אופן ההספד שהוא דווקא בישיבה, העיר אהבת יונתן שאינו נזכר בשום מקום, אמנם מצינו כעין זה בגמ' (ב"ב ק:): המתייחסת למנהגי הקבורה: "אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד שבעה הבל הבליים שכתובים בקהלת", וברשב"ם שם: "בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה כי חיי האדם הבל. ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט. כך עושין ז' פעמים כדי לתת אל לבם שחיי האדם הבל". עיי"ש עוד טעם בזה. הרי שצורת ההספד היא על ידי 'מושבות' שלאחר שהולכים מעט נקבעים לישוב ולהרבות צער ובכי על המת.

אתָּה הַכְּחַתְּ | מדוע נאמר בלשון עבר ולא בלשון עתיד?

(כד, יד) ... אתָּה הַכְּחַתְּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְגו'.

מה פירוש הלשון "הַכְּחַתְּ"?

רש"י פירש שהוא מלשון בירור, כלומר הראית בבירור כי היא ראויה ליצחק^ל. אמנם לפי זה יש לדקדק למה כתוב 'הוכחת' בלשון עבר, הלא אליעזר עומד עתה לפני ה"מבחן" שיעשה לרבקה, והיה צריך להיות כתוב 'אותה תוכיח', בלשון עתיד^{לד}.

יְתָה זַיְמִינְתָּא בְּמִזְלָא לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק.

[אותה זימנת במזל לעבדך ליצחק].

ת"י פירש את הוכחה מלשון הזמנה, כלומר, אותה זימנת לעבדך ליצחק, והוסיף על זה "זימנת במזל", ואפשר שהוסיף זאת מחמת לשון העבר שבפסוק, ופירש שאותה האשה מזומנת ליצחק מאז ומתמיד, על דרך מאמר חז"ל^ל שזיווגו של אדם נקבע ארבעים יום קודם יצירתו. וזהו שנזדמנה במזל - שהיא בת מזלו המיועדת לו, וב"מבחן" רק התגלה שכך הוא.

^ל. וכן להלן (פס' מד) דכתיב 'הוא האשה אשר הכיח ה' לְבֶן אֲדֹנָי, פירש רש"י: "הוכיח - בירר והודיע, וכן כל הוכחה שבמקרא - ברור דבר"

^{לד}. ראה בספורנו שפירש בדרך אחרת הַכְּחַתְּ מלשון לימוד והכנה, שאותה יסרת ולימדת מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק.

^{לה}. סוטה ב. ועוד.

בוא בְרוּךְ ה' | לבן טעה בזיהוי של אליעזר וחשב שהוא אברהם

מדוע נתכנה אליעזר "ברוך השם", הלא אליעזר היה מבני כנען¹, שנאמר בו (לעיל ט, כה) 'אָרוּר כְּנַעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו?' (כד, לא) וַיֹּאמֶר בּוֹא בְרוּךְ ה' וגו'.

וְחָשִׁיב לְבֶן דֵּהוּא אַבְרָהָם, וְאָמַר עוֹל בְּרִיכָא דְה'.

[וחשב לבן שהוא אברהם, ואמר בא ברוך ה'.]

בת"י מתבאר שלבן טעה באליעזר וחשב שהוא אברהם, ולכן כינה אותו "ברוך השם", שנאמר בו (לעיל יד, יט): 'בְרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן.

כיוצא בזה מובא במדרש (בר"ר ס, ז):

ויאמר בא ברוך ה', שהיה סבור בו שהוא אברהם, שהיה קלסתר פניו דומה לז'.²

לפ"ז מה שמבואר בת"י בפסוק הבא, שהושם לפני אליעזר לאכול סם המות, נמצא שהיתה כוונתם להמית את אברהם.

וראה במדרש (בר"ר ס, ז) שיישב קושיא זו באופן אחר שלאחר שעשה אליעזר את שליחותו באופן יותר מעולה ונתעלה מכל נגיעותיו האישיות להשיא את יצחק לביתו, בזה יצא מכלל ארוור ונכנס לכלל ברוך, כלומר שלכך נאמר לו "בוא ברוך ה'" כי בשלב זה כבר היה בכלל ברוך ואינו ארוור (ודלא כת"י הנ"ל):

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶן רַבִּי דוֹסָא כְּנַעַן הוּא אֱלִיעֶזֶר, וְעַל יְדֵי שְׁשֵׁרֶת אוֹתוֹ צְדִיק בְּאִמוּנָה יֵצֵא מִכְּלַל אָרוּר לְכָלֵל בְּרוּךְ.

וַיּוֹשֶׁם לְפָנָיו לְאָכֵל | מדוע התעקש אליעזר לדבר תחילה?

(כד, לג) וַיּוֹשֶׁם לְפָנָיו לְאָכֵל וַיֹּאמֶר לֹא אֲכַל עַד אִם דְּבַרְתִּי דְּבָרֵי וגו'.

יש לדקדק מהי הלשון המיוחדת "וַיּוֹשֶׁם", ועוד, למה התעקש אליעזר לדבר תחילה?

רשב"ם מפרש מדוע נמנע אליעזר לאכול קודם שידבר: "אחרי שראה שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתייה תחילה".

אמנם ת"י מפרש טעם אחר:

וְסִדְרוּ קוּימִיָּה לְמִכּוּל תְּבִשְׁיָלָה דְּבִיָּה סְמָא דְקִטּוּל, וְאָרְגִישׁ בֵּיָּה, וְאָמַר, לֹא אֵיכּוּל עַד דְּאִמְלִיל פְּתַגְמִי.

[ערכו לפניו לאכול תבשיל ובו סם המוות, והרגיש בזה (אליעזר) ואמר, לא אוכל עד שאומר דברי].

¹. בר"ר (ס, ז): "א"ר יוסי ב"ר דוסא, כנען הוא אליעזר". זוה"ק (ח"ג, קנח): "אליעזר עבד אברהם מבני כנען הוה".
². אמנם נתבאר שם שבאמת יצא אליעזר מכלל קללתו של כנען: "ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארוור לכלל ברוך".

בת"י מתבאר הלשון 'ויושם', שבו נרמז ששמו לפניו סם המוות (ויושם מלשון סם - ויסס^{לח}, מדרש להלן), והוא הרגיש בזה וחיפש אמתלה שלא לאכול, ולכן אמר שלא יאכל לפני שישא דברו.

ראה בבעל הטורים שדייק זאת מלשון הכתיב 'ויישם', (השונה מהקריא 'ויושם'): "כלומר ויסם, מלמד שנתנו לו סם המות בקערה שלו ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש".

כדברים הללו מובא במדרש (ילק"ש חיי שרה רמז קט) שם גם מתבאר מדוע רצו להרוג את אליעזר ומדוע דווקא בדרך זו:

כיון שראו את הצמידים נתקבצו להרוג לאליעזר וראו שהיה נוטל ב' גמלים בב' ידיו ומעבירן את הנחל, כיון שראו כן אמרו, אין אנו יכולין להרגו, והניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ממנה ומת, ואין 'ויושם' אלא לשון סם.

מבואר במדרש שהגורם לרצונם להרוג את אליעזר היה ראיית הצמידים, כלומר שרצו לשדוד את רכושו, וכ"כ רבנו בחיי כאן^{לט}. אך התחכמו להורגו באופן זה מפני שראו את גבורתו כשהעביר בנחל ב' גמלים בב' ידיו וחששו מכוחו.

אַחַתְנּוּ אֶתְּ הֵי לְאַלְפֵי רַבְבָּהּ | מַה בָּאוּ לְבִטְאוֹת בְּאִמְרָם 'אֶתְּ'?

וַיְבָרְכוּ אֶת רַבְבָּה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחַתְנּוּ אֶתְּ הֵי לְאַלְפֵי רַבְבָּה וַיִּירָשׁ זְרַעְךָ אֶת שַׁעַר שְׁנָאִיו:

לכאורה המילה את מיותרת מדוע לא בירכוה 'אחותנו היי לאלפי רבבה'?

רש"י מפרש שבירכוה 'את היי לאלפי רבבה' - את ולא אחר, יהי רצון שאותם אלפי רבבה שהובטחו לאברהם לאחר העקידה יצאו ממך.

באו"ח הקדוש הוסיף על כך שבמילה זו באו לבטאות שברכה זו היא לצינים בעיניהם, כי וודאי לא היו מברכים שיתרבה זרעו של אברהם, אלא לאחר שאברהם כבר נתבשר שיצאו אלפי רבבה מיצחק, בירכוה שאותם אלפי רבבה יצאו ממנה.

וראה בספורנו פירוש נוסף: שבירכוה שתהא נוחה לבעלה באופן שהיא ולא אחרת יצאו ממנה י"ב השבטים.

ת"י מבאר באופן אחר:

וַבְּרִיכוּ יֵת רַבְבָּה וַאֲמָרוּ לָהּ עַד פְּדוֹן הַיּוֹת אַחַתְנּוּ וְכִדּוֹן אֶתְּ אֶזְלָא וּמִתְנַסְבָּא לְצַדִּיקָא יְהִי רַעְוָא דְמִינֵיךָ יִפְקוֹן אֶלְפִין דְרִיבּוֹן וַיִּירְתוֹן בְּנֵיכִי יֵת קוֹרְנֵי סְנַאִיהוּם

[ובירכו את רבקה ואמרו לה, עד עתה היית אחותינו, ועתה את הולכת ונישאת לצדיק, יהי רצון שממך יצאו אלפים של רבוות ויירשו בניך את ערי שונאיהם]

^{לח}. וראה גם בבעל הטורים כאן.

^{לט}. אמנם יש שפירשו שרצו להורגו כדי למנוע ממנו להשיא את רבקה (ראה פירוש שני בהדר זקנים).

לדברי ת"י ברכתם מתפרשת באופן זה: **אחותינו** - עד היום היית אחותינו, והיית במחיצתנו השפלה, ועתה את התרוממת ואת הולכת ונישאת לצדיק, וזה שבחך על שלא למדת ממעשינו והנך ראויה לו. יהי רצון שממך יצאו אלפים ורבבות ויירשו בניך את ערי שונאיהם.

פירוש זה מדויק גם מטעמי המקרא על מילים אלו, שאחותינו הוא בזקף גדול להפסיק בין מילה זאת ל'את'. (ינחנו)

וַיֹּאמֶר אַחִיהָ וְאִמָּהּ | כִּיצַד הוּמַת בְּתוֹאֵל וּמְדוּעָ?

(כד, נה) וַיֹּאמֶר אַחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנֶּעֱכָר אֶתְנֹו יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלַךְ:

מדוע אחיה ואמה הם שענו לאליעזר, ובתואל היכן היה?

באב"ע מפרש שאחיה ואמה הם שקבלו המתנות, (ולכן רצו לעכב) אך בתואל היה מחריש^מ, ופירוש נוסף שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו (פסוק נ) 'זיען לבן ובתואל'. שהוקדם לבן לבתואל.

רש"י מפרש שבתואל היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו, כלומר אף שבתחילה אמר בתואל "מה' יצא הדבר" "לא נוכל דבר מאומה", חזר בו והחליט לעכב, ומטעם זה הומת על ידי המלאך. (דעת זקנים בדעת רש"י)

ת"י לשיטתו שבתואל הטמין סם המות במאכל שהוגש לאליעזר, מבאר כאן שזו היתה סיבת מיתתו ומת בעצמו מסם זה (ולא מחמת שרצה לעכב):

וְעַל דָּהוּוּ מְמַלְלִין בְּרַמְשָׁא בְּתוֹאֵל הָהוּ אָכִיל מֵהוּוּא תְּבַשְׂיָלָא וְאַשְׁפְּחוּנוּהִי בְּקִרְיָצְתָא דְהָא מִית וְאִמֵּר אַחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּיִתֵב רִיבָא עִמָּנָא יוֹמֵי שְׁתָּא חָדָא אוֹ עָשָׂר יָרְחִין וּבְתֵר כְּדִין תִּיזִיל:

[ועל שהיו מדברים בערב, בתואל היה אוכל מההוא תבשיל, ומצאהו בשחר שהוא מת. ואמר אחיה ואמה, תשב הנערה עמנו ימי שנה אחת או עשרה חדשים, ואחר כך תלך.]

מת"י משמע שמחמת הדיבורים שדיברו התבלבל בתואל ואכל מאותו מאכל שיש בו את הסם, אמנם במדרשים (לקח טוב, וב"ר ס, יב) מצינו שבא המלאך גבריאל והחליף את הקערה שבה הסם ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ואכל ממנה ומת.

יש שרצו ללמוד ברש"י (עיין בשפתי חכמים) שמש"כ 'ובא מלאך והמיתו' היינו באופן זה שאכל מאותו תבשיל, אמנם בדעת זקנים מבואר שזה ב' פירושים שונים.

בתואל רצה לטמאות את רבקה ולכן הומת

במדרש מצינו פירוש נוסף:

^מ. הטעם שאליעזר לא נתן לו מתנות, מבואר בחזקוני: 'אבל בתואל לא היה צריך פיוס, שמח היה שנתן בתו ליצחק בן דודו, ומוסיף שם שלכן גם בתואל החריש כי לא היה חפץ באיחור.

"דבר אחר בני דורו קראו שמו בתואל, על שם שכל הבתולות נבעלות לו תחילה והיה מולך על ארם, ורצו בני עירו שיבעול אף את רבקה בתו קודם שתלך לנישואיה, ואם לא יהרגוהו, ונתרצה בדבר ובא גבריאל והרגו". (לקח טוב - הובא בחזקוני)

וַיִּצְחַק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רְאִי | מֵהֵיכָן שָׁב יִצְחָק?

(כד, סב) וַיִּצְחַק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רְאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנְּגֹב.

מה עשה יצחק בבאר לחי רואי?

רש"י מפרש, שיצחק בא לאותה הבאר, כדי להביא את הגר לאביו שישאנה בשנית, ומקורו בב"ר (ס, יד):

ולהיכן הלך, באר לחי רואי, הלך להביא את הגר אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני.

ולפירושו יש לדקדק מדוע לא נכתב 'בא מבאר לחי רואי'^{מא} ומהו כפל הלשון 'בא - מבוא', כביכול כתוב "בא מהיותו בא"^{מב}

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּצְחַק הָיָה אֲתֵי מִבֵּי מְדַרְשָׁא דְשֵׁם רְבָא, מֵעֵלְנָא דְבִירָא דְאֶתְגְּלִי עֲלוּי חֵי וְקִים, דְּחָמִי וְלֹא מִתְחָמִי, וְהוּא הָיָה יְתִיב בְּאֶרֶע דְּרוּמָא.

[ויצחק היה בא מבית מדרשו של שם הגדול, מבוא (ועבר דרך^{מג}) הבאר שהתגלה עליו החייוקיים, שהוא רואה ואינו נראה, והוא (יצחק) היה יושב בארץ הנגב].

ת"י מפרש שאין הכוונה שבא מבאר לחי רואי, אלא מפרש שבא משיבתו של שם, כמו שפירש לעיל שלשם הלך אחר העקדה (לעיל כב, יט), ועבר דרך המקום בו התגלה ה', אך עיקר מושבו היה בארץ הנגב.

גם פירוש רש"י מתיישב עם דברים אלו שיצחק לא ישב שם ישיבת קבע, אלא נזדמן לאותה הבאר לסיבה מיוחדת והיא הבאת הגר.

וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה | אִם אַבְרָהָם הִיָּה כֹהֵן הַכִּיֻּצֵד נִשְׂא שְׁפַחָה וְאִף הַחֲזִירָה מֵהַגִּירוּשִׁין?

(כה, א) וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה.

מי זאת קטורה? ולמה פירש הכתוב את שמה?

^{מא}. לשון הרמב"ן: "שאלו אמר 'בא מבאר לחי רואי' היה נראה שהיה דר שם, ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה, כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו".

^{מב}. רש"ר הירש.

^{מג}. "מעלנא" לשון ביאה, כדרך שמתרגם יונתן תדיר (ראה למשל תרגומו לשמות ז, כג ועוד רבים).

רש"י מפרש שקטורה היא הגר, ועל כך מלמד השם שניתן לה 'קטורה' - על שם שנאים מעשיה כקטורת. ועל שם שקשרה פתחה ולא נשאה לאיש מיום שפרשה מאברהם.

אמנם הרשב"ם הרמב"ן והחזקוני סוברים שקטורה היתה פילגש נוספת של אברהם ואינה הגר, וכך פירשו את הנאמר (פסוק ו) 'ולבני הפילגשים' בלשון רבים שהם הגר וקטורה (בשונה מרש"י שכתב שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר).

והנה גם לפירוש רש"י יש להבין מה משמעות הלשון "ויוסף אברהם", שמשמע שכביכול הוסיף עוד לקחת את קטורה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאוֹסִיף אַבְרָהָם וְנָסַב אֶתָּא וְשִׁמְהָ קְטוּרָה, הִיא הַגֶּר דְּקִטְיָא לִיה מִן שְׂרוּיָא.
[והוסיף אברהם ולקח אשה ושמה קטורה, היא הגר שקשורה לו מתחילה].

ת"י מבאר שהגר נרמזת בשם 'קטורה' כי 'קטורה' מלשון קשורה שהייתה קשורה לאברהם מכבר בקשרי נישואין, ועתה, אחר שפטרה בגטמ"ד - נשאה בשנית. וזה ביאור הלשון "ויוסף", שהוסיף אברהם לשאתה עתה בנישואים שניים.

באהבת יהונתן הקשה כיצד החזיר אברהם את הגר, הלא כהן היה, כמובא בנדרים (לב:):
"ביקש הקדוש ברוך הוא להוציא כהונה משם, שנאמר (לעיל יד, יח) 'והוא כהן לאל עליון', כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם". וכהן אסור בגרושה?

וראה בנו"כ יהונתן שהקשה על קושיית האהבת יהונתן הכיצד נשא אברהם את הגר הלא היתה שפחה וכהן אסור בשפחה? וגם מה שכתוב (פסוק ו) 'ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות' למדנו שהגר^מ היתה פילגש, ואיך כהן גדול מותר בפילגש?

ומוכח כמו שתירץ האהבת יהונתן עצמו עפ"י דברי רש"י בתהלים (קי"ד) ש"כהן" האמור באברהם - היינו שררה, כמו שכתוב (שמ"ב ח, י) 'ובני דוד כהנים היו'. ולפי זה כוונת הגמ' (שהכהונה ניתנה לאברהם) היא, שמזרעו של אברהם תצא הכהונה, אך לא שהוא עצמו היה כהן.

אֲשׁוּרִים וְלְטוֹשִׁים וְלְאֲמִים | שמות ראשי אומות או בעלי אומניות?

(כה, ג) ... וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אֲשׁוּרִים וְלְטוֹשִׁים וְלְאֲמִים.

מה משמעות השמות 'אשורים', 'לטושים' ו'לאומים'? האם אלו שמות אומות, כמו שבא ודדן, ואז קשה הלשון "היו" אשורים וגו', וכן למה נכתבו שמותם בלשון רבים, ולא בלשון יחיד - כדרך שבאו בשאר האומות בכתוב?

מ"ד. ראה ת"י לעיל כא, יד.

מ"ה. הגר שהיא קטורה או הגר וקטורה ראה בהערות לעיל. ובזוה"ק איתא אברהם בארבע שרה והגר ותרי פילגשים - כלומר שלאברהם היו ב' פילגשים מלבד הגר.

מ"ו. יעו"ש עוד תירוצים נוספים.

וּבְנֵי דָדָן הָיוּן תְּגָרִין וְאַמְפוּרִין וְרִישֵׁי אַמּוּן.

[ובני דדן היו סוחרים ואומנים ושרים].

ת"י מפרש ששמות אלו אינם שמות אומות אלא כינויים המורים על התפתחותם של צאצאי דדן^{מ1}. ומשקל הפסוק הוא, 'בני דדן היו לסוחרים ושרים'.

מסורת דומה נזכרת בב"ר (סא,ה) אך נדחית: "ויקשן ילד את שבא ואת דדן, רבי שמואל בר נחמן אמר, אף על גב דאינון מתורגמין אימרין תגרי לופרין וראשי אומין, כולהון ראשי אומות הן"^{מ2}.

וביאור התארים הנזכרים בת"י, אשורים - מתרגם לסוחרים, כמו שמצינו בדומה לזה שהסוחרים מכונים במקרא "כנענים", ככתוב (ישעיהו כג, ח): 'אֲשֶׁר סִחְרְיָה שָׂרִים כְּנַעֲנִיָּה נִכְבְּדֵי אֶרֶץ, ופירש"י: "כנעניה - תגריה"^{מ3}. ולטושים - אלו אומנים, כלשון הכתוב (לעיל ד, כב) 'לִטֹשׁ כָּל חַרְשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל'. ולאומים - אלו ראשי אומות, כלומר שרים ושופטים.

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם | מְדוּעַ נִמְנַע אַבְרָהָם מִלְּבָרֵךְ אֶת יִצְחָק לִפְנֵי מוֹתוֹ?

(כה,יא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וְגו'.

צריך להבין למה מדגיש הפסוק שה' בירך את יצחק אחר מות אברהם? גם גופו של ענין קשה למה לא מצינו שאברהם בירך את יצחק, כדרך שיצחק בירך את יעקב, ויעקב את בניו?

רש"י ג"כ הרגיש בשאלה למה אברהם לא בירך את יצחק, וכתב טעם לדבר:

אף על פי שמסר הקדוש ברוך הוא את הברכות לאברהם, נתיירא לברך את יצחק, מפני שצפה את עשו יוצא ממנו, אמר, יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, ובא הקדוש ברוך הוא וברכו.

בת"י מצינו פירוש אחר:

וּמִן בְּגִלְלַת דְּלֹא הָיָה אַבְרָהָם צָבִי לְבָרְכָא יְת' וְשִׁמְעָאֵל, בְּגִין כֵּן לֹא בְּרִיךְ יְת' יִצְחָק, דְּאִין הָיָה מְבָרֵךְ לְיִצְחָק וְלֹא מְבָרֵךְ לְיִשְׁמַעְאֵל הָיָה נָטִיר לֵיהּ בְּבוּי, וּבְתַר דְּמִית אַבְרָהָם בְּרִיךְ יְי' יְת' יִצְחָק.

[מאחר שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל, בגלל כן לא בירך את יצחק, שאילו היה מברך ליצחק ולא לישמעאל - היה נוטר לו (ישמעאל) שנאה. ואחר שמת אברהם בירך ה' את יצחק].

^{מ1}. לשון רש"י הירש: "נראה - וזו גם דעת אונקלוס - שאלה אינם שמותיהם הפרטיים, אלא הם שמות עצם, המתארים את אופיים הלאומיים". טעם נוסף י"ל לפי מה שהעיר בפירוש "אבי עזרי" על ראב"ע, שכאן נמנו 16 צאצאים לקטורה, ובדברי הימים (א' א, לב-חג) נמנו רק שלושה עשר, בלא אשורים, לטושים ולאומים, ומכאן שאין אלו לאומים אלא כינויים.

^{מ2}. בת"א משמע כדברי ת"י, ורש"י דוחהו מפני שפשוטו של מקרא משמע שאלו אבות אומות.

^{מ3}. ראו עוד בהרחבה בפסחים (נ.) מעניין זה.

ת"י מבאר שאברהם נמנע מלברך את יצחק כדי שלא יצטרך לברך את ישמעאל, וחשש לברך את יצחק לבדו כדי שלא להטיל שנאה ביניהם. ולכן לאחר מות אברהם - השלים ה' את ברכתו ובירך את יצחק, ולזה הדגיש הכתוב שהברכה באה לאחר מות אברהם. כדברים הללו מובא במדרש (בר"ר סא,ו):

כך אמר אברהם, אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל, ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היך אני מברך את יצחק, חזר ואמר בשר ודם אני, אני היום כאן ומחר בקבר, כבר עבדת אנא דידי [כבר עשיתי את שלי], מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה. כיון שמת אברהם אבינו גלה הקדוש ברוך הוא על יצחק וברכו, הדא הוא דכתיב 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו'.

וּמְשָׁמַע וְדוֹמָה וּמִשָּׂא | הַצּוֹרֵךְ לְהַבְלִיג בְּגִלּוֹת יִשְׁמַעְאֵל מְרוֹמְזוּ בְּשֵׁמוֹת בְּנָיו
(כה, יד) וּמְשָׁמַע וְדוֹמָה וּמִשָּׂא:

מה משמעות שמות אלו של בני ישמעאל, ומדוע כך קרא להם אביהם? מדברי ת"י ניתן ללמוד על משמעות שמות אלו:

וְצִמִּיתָא וְשִׁתּוּקָא וְסוֹבְרָא:
ומציית ושותק וסובל

בילקוט אור האפלה (הובא בתו"ש על פסוקנו הערה נב) ביאר את דברי ת"י שישמעאל קרא כך למקצת ילדיו כדי להראות על מדה אצילה שהיתה לו, והיא מיעוט הנקמה, וזהו 'מְשָׁמַע' - שהיה שומע מי שמחרף אותו. ו'דוֹמָה' - מלשון וידום שהיה דומם בשעה שחירפוהו. ו'מִשָּׂא' - שהיה סובל החירופים שחירפוהו.

ביאור נוסף נמצא ברמב"ם באיגרת תימן (בסוף האיגרת - הובא בתו"ש הנ"ל) שהביא מחז"ל שלמדו משמות בני ישמעאל אלו את אופן הנהגתינו בגלות ישמעאל:

"וכמו שהדריכונו החכמים ז"ל שנישא שקרי ישמעאל וכזביו בשמיעה ושתיקה, ושמו התעוררות על כך משמות בניו, 'ומשמע ודומא ומשא' - שמע ודום ושא.

וראה בהערות מהרו"ש שם שדייק מהרמב"ם שלמד זאת ממדרש חז"ל ואולי כוונתו לדברי ת"י כאן.

וכעין זה איתא במדרש הגדול כאן:

ומשמע ודומא ומשא - שאנו שומעין חרפתינו ושותקין, ונושאים עולם ודוממין, ועליהם אמרה תורה 'אוי מי יחיה משומו אל' - אוי למי שיחיה בגלות ישמעאל".

לתגובות: 0686762@gmail.com

פרחים לתורה - כיצד מוכיחין / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי

על מה מוכיחין ועל מה אין מוכיחין...

וְאֲשַׁבְּעַךְ בַּה' אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹקֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַפְּנִיעָנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ. כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֵךְ וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי לִי צָחֵק (כד, ג-ד)

כל רואה תמה ושואל את עצמו: למה בנות ארם נהריים שונות במנות כנען? במה הן עדיפות? מה יתרון לאלו על אלו? הללו עובדות ע"ז והללו עובדות ע"ז...

הר"ן כותב (בדרשות הר"ן דרוש חמישי) שאברהם סירב לקחת מבנות כנען כי אצלן לא היתה בעיה של כפירה ועבודה זרה בלבד. היה גם קלקול במידות - מידותיהן היו מושחתות.

כפירה ועבודה זרה לא עוברות בתורשה. כאשר העיניים נפתחות והשכל הישר מתחיל לפעול - הכפירה נעלמת. אבל מידות רעות עוברות בתורשה. מדובר במידות רעות החקוקות בנפש. מזה חשש אברהם!

*

סיפר ראש ישיבת טשעבין הרה"ג אברהם גניחובסקי זצ"ל:

סיפר לי א' מתלמידי החכמים המופלגים בדורנו, כי בהיותו נער צעיר כבן י"ד שנים, הגיע אליו חבר שלקח את מפתחות הרכב של אביו ללא רשות, ואמר לו: הבה אלמדך לנהוג. אחרי שהורה לו מספר 'כללי נהיגה' והראה לו 'כיצד נוהגים' בפועל, נתן לו לנהוג במכונית...

בדרך, באמצע הנהיגה, הבחין מיודענו ה'נהג' באחד מרבני ישיבתו העומד בשולי הדרך. הבחור שדעתו הייתה זוחחה עליו, עצר את הרכב, ושאל את הר"מ אם הוא רוצה 'טרמפ'... כמובן שהר"מ השיב בשלילה מוחלטת, והבחור ראה שהר"מ עומד המום מהבחור הצעיר תלמיד ישיבתו הנוהג ברכב ללא רשיון...

משהמשיך בנסיעה, הבין את חומרת מעשהו, ואף חשד שהר"מ ידווח מיידית לאביו על מעללי בנו היקר. לכן מיד כאשר שב לביתו פנה לישון, התכסה בשמיכה ועשה עצמו כישן, כאשר לבו חושש ודואג מפני הבאות.

למחרת בבוקר, להפתעתו קרא לו אביו והזהירו בעדינות ואמר 'בני, ידוע תדע כי מה שעשית אתמול זה מאוד מסוכן, הנני מזהירך שלא תעשה דברים כאלו יותר!', ולפליאת הבחור, בזה תם ה'נאום' ותמה התוכחה...

כעבור כמה חודשים, התקיים בישיבה מבחן פומבי [מבחן לכל התלמידים, בנוכחות כל ההורים]. א' התלמידים נשאל שאלה ולא ידע להשיב. מיודענו ה'נהג' שהיה גם בעל כשרון

לא קטן, השיב מיד על השאלה, כאשר מבין ריסי עיניו ניכרה שמחה בולטת לאיד על כשלונו של חברו.

כאשר הגיע הביתה בתום המבחן, המתין לו אביו אלא שהפעם נתן לו 'מנה אחת אפיים' - כזו שמעולם לא קיבל מאביו...

הנער מירר בבכי, אך תמה בפני אביו מדוע כעת יצא מגדרו, ואילו כאשר נהג ברכב וסיכן את חייו, נהג בתוכחתו ביתר עדינות?

השיבו אביו: מדוע אינך מבין? על השטויות שעשית כשסיכנת את עצמך, הרי בטוחני שכאשר תגדל תבין לבד שלא עשית כהוגן, על כן לא הוצרכתי להוכיחך ב'רצועה' אלא בשבט לשון עדינה יחסית.

אבל על מידות רעות שהנך שמח לאיד חברך, על זה צריך לעבוד מקטנות, ואם לא עוקרים את שורשי המידות הללו כעת בתחילת הדרך, קשה מאוד אחר כך לתקנם בגיל מאוחר יותר. [מתוך ווי העמודים]

*

אחד מאנשי החסד המיוחדים בדור הקודם, היה רבי שמואל יצחק שטרן זצ"ל, מי שהיה חבר בהנהלת בית היתומות הירושלמי 'בית לפליטות', מייסד בית ההחלמה ליולדות בשכונת בית וגן שלאחר מכן עבר לטלז סטון, ומייסד 'קרית בנות'.

בנו, הרב אברהם ישעיהו יבלחט"א, מספר:

אבא היה נכדו של הצדיק האמריקאי הנודע רבי יעקב יוסף הרמן זצ"ל, שדמותו התפרסמה ביתר שאת לאחר שבתו הגב' שיין פרסמה את הספר 'הכל לאדון הכל', שסיפק לרבים הצצה אל תוך הבית המיוחד הזה.

אבי מורי התייתם מאביו, רבי יום טוב ליפמן שטרן זצ"ל, בעת שהיה צעיר לימים, ומאז התחזק עוד יותר הקשר בינו ובין הסבא רבי יעקב יוסף הרמן, שגידל אותו כאילו היה בנו, וטיפח אותו במסירות ובאהבה רבה.

כשהגיע לפרק 'האיש מקדש', חיפשו לו שידוך מתאים. באותה עת אבי למד בארץ הקודש, ואמו התגוררה עדיין בחו"ל, לכן התגורר אבי בביתו של הסבא רבי יעקב יוסף שכבר עלה ארצה.

והנה ביום מן הימים הוצעה לאבי הצעת שידוך מעניינת, ונראה היה שיש על מה לדבר. אבל הסבא, רבי יעקב יוסף הרמן, אמר שלפני שמתחילים להתקדם עם זה, הוא רוצה ללכת לבית משפחת המדוברת ולהפתיע אותם. הוא רוצה לבדוק איזה בית זה, אם זה בית של יהודים יראי ה', אם הסגנון שלהם הוא סגנון תורני וירא שמים, או אולי הם לא כל כך מתאימים.

אמר ועשה - עלה על אוטובוס ונסע לשכונה בה התגוררה אותה משפחה, החזיק בידי פתק עם הכתובת והחל לחפש. הוא הלך אנה ואנה, יהודי מבוגר עולה חדש, היה זה יום

חם מאוד, והסבא לא הצליח למצוא את הכתובת המבוקשת. ניסה לשאול אנשים, אבל לא היתה נפש חיה ברחוב, אולי בגלל החום העז, אולי היתה זו שעה שכולם היו בעבודה... הוא עלה לבניין הסמוך, נקש בדלת וחיכה שיפתחו לו כדי לשאול איך מגיעים לכתובת שהוא מחפש. מתוך הבית עלה רחש של תנועה, העינית שבדלת כהתה לרגע, מישהו הציץ, התבונן בו ו- החליט שלא לפתוח את הדלת.

הוא עבר לדלת הבאה וגם שם לא פתחו לו. ניסה לעלות קומה, עבר לבניין אחר, ניסה ברחוב השני, אף אחד לא פותח את הדלת.

סבא חזר הביתה ואמר לאבי מורי זצ"ל, שזה לא ילך. את השידוך הזה הוא דוחה, הוא לא מוכן לעשות כזה שידוך.

אבא ניסה לברר איזה פסול מצא בהצעה? האם יש להם בבית דברים פסולים? אין להם מזוזה בפתח, מה יכול כבר להיות???

"... אבל הסבא ענה לו תשובה פסקנית: "אנחנו לא משתדכים עם משפחות מסדום"

סדום? איך הגענו לסדום? אמר לו סבא, משפחה שמתגוררת בשכונה שבה אנשים לא פותחים את הדלת לאדם מבוגר ביום כל כך חם, זאת משפחה שגרה בשכונה שאינה יודעת מה זה חסד. גמילות חסדים זה השורש והבסיס הכי חשוב לבית יהודי, אנחנו לא יכולים להשתדך עם אנשים שגרים במקום כזה, אנחנו משתדכים רק עם אנשים שמבינים ושכל הסביבה שלהם מבינה שחסד זה דבר שחייבים לעשות, ושעושים אותו בשמחה!

*

כותב הרב ישראל ליוש (לקראת שבת מלכתא, וירא תשפ"ג):

יש לי שאלה עבורכם: בזכות איזו מעלה, לדעתכם, מתוך רשימת המעלות הבאה יצליח בחור מתחזק שנכנס זה עתה לעולם הישיבות, בעולם התורה?

כשרון גדול, יכולת ריכוז מצוינת, כח התמדה מיוחד, מדות טובות, רצון חזק, שאיפות גבוהות, יראת שמים טהורה...

האם הכישרון העצום, הוא אשר יגרום לו להצלחה בתורה, המצריכה עיון רב ומוח חזק להבנת סברות ולחידוש חידושים? או שמא דווקא השאיפות והרצון הם המנוע להצלחה, וכל השאר הם רק כלי העבודה, ובלי מנוע, הרי אי אפשר לנוע...

יש לי חדשות עבורכם: במשך שנות פעילותי בעולם הישיבות בכלל, ובעולם הקירוב בפרט, שמעתי פעמים רבות מראש ישיבת 'אהבת אהרן' הגאון רבי בצלאל אדלשטיין שליט"א (ישלח לו השי"ת רפואה שלמה במהרה), ואף נוכחתי לראות זאת עין בעין בעשרות מקרים, שהמדות הטובות והלב הטוב הם הסיבות להצלחה ולהשתלבות הטובה ביותר בעולם התורה...

אין ספק, כשרון והתמדה הם כלים חשובים ונצרכים לעליה בתורה. יראת שמים היא ודאי תנאי שבהעדרו לא יעלה האדם אף למדרגה הראשונה, אבל המציאות מוכיחה שבלי מדות טובות שיוקדמו לכל המעלות הללו, אי אפשר להתקדם...

ולא רק זאת, במקרים רבים, הלב הטוב, העין הטובה החשיבה על הזולת, וההתחשבות בצרכי הכלל, היו סולם איתן ויציב, אף עבור אלו שלא היה להם מספיק מהכישורים האחרים שלכאורה יותר קשורים להצלחה בלימוד. וכן ההיפך, אף מי שזכה למתנת ה' בכישרון, ריכוז, שאיפה והתמדה, הוא נתקע אי שם באמצע הדרך, כי הוא לא שיפר את מידותיו והירבה לעסוק בעצמו, כמובן על חשבון הדאגה לזולת...

הג"ר בצלאל אדלשטיין הביא תמיד את דבריו של ראש מדרשיה שזכה להכניס תלמידים רבים להיכלי הישיבות: "אני מברר מי מהנערים לוקח את אחיו הקטן לגן או מוציא אותו מהמעון ובו אני משקיע את מירב כוחותיי כדי שיכנס לישיבה □ לאלו יש עתיד מבטיח יותר..."

כלל 'גדול' יסד רבי עקיבא בתורה: "ואהבת לרעך כמוך". כאשר בא הגר להלל וביקש ממנו ללמוד את כל התורה על רגל אחת, הוא גם אמר לו אותו כלל: ואהבת לרעך כמוך, מאי דעלך סאני לחברך לא תעביד, ואידך פירושא זיל גמור.

"ואהבת לרעך כמוך" הוא לא כלל גדול בגלל כמות הפרטים שבו, הוא כלל גדול באיכותו, משום שהוא יסוד באישיותו של האדם. עוד לפני שהוא זוכה בכלי העבודה, כמו כשרון, ריכוז, חכמה, בינה או יכולת התמדה, הוא צריך להיות 'אדם' הראוי לשימוש בכל הכישורים הללו...

נמשיל זאת לבנאי מוכשר במיוחד, שעומד לבנות קיר, יש לו את כלי העבודה האיכותיים ביותר ואת הלבנים הכי משובחים, אך אם הקרקע שעליה אמור הקיר להיבנות רכה או עקומה, לא יעזרו לו כישוריו וכליו, כי הבסיס חסר.

אדם בלי מידות, חסר ב'אדם' שבו וכישוריו לא יועילו לו, זה מה שלימד הלל את המתגייר, דע לך! כאשר אתה בא לעולם היהודי, תרי"ג המצוות הם אכן המרכז, ועליך להשקיע רבות כדי ללמוד אותם, כי בלי לקיימם לא תהיה יהודי, אבל לפני כן, עליך להיות בן אדם, כדי שתוכל להתחיל ללמוד את כל המצוות, ולהיות בן אדם, זה 'מדות טובות', ואהבת לרעך כמוך □ מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך □ רק אם אתה מבין את זה ותשתפר בזה, תוכל להתחיל ללמוד את כל השאר, תרי"ג מצוות וחוקי התורה...

מספר הרב ישראל מאיר המניק זצ"ל משגיח ישיבת יד אהרן בירושלים, שהמשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל היה מספר בהתרגשות כך:

כאשר למד בישיבת מיר בפולין, עבר לפני התיבה בתפילות מוסף של הימים הנוראים אחד מבוגרי הישיבה שכיהן כראש ישיבה והיה אדם גדול מאד, וכאשר היה ניגש לעמוד - פניו להטו והאדימו כאש מאימת הדין.

באחת השנים חלה חבר החדר של הרב וולבה ביום כיפור. והנה כאשר הגיע זמן תפילת מוסף, ניגש אליו החזן בדרכו אל העמוד כשכולו רטט וזיע, ושאלו לשלום חבר החדר. הרב וולבה השיב שמאז שהלך לתפילת שחרית עדיין לא ראה אותו, ובדעתו ללכת לבקרו לאחר תפילת מוסף.

"חבר החדר שלך חולה, ואתה עסוק בתפילה!?" התפלא החזן. "גש מיד עכשיו לראות את שלומו!" הוא שמע לו והלך לחדר, ושם גילה שהכול כמהפכה אחת גדולה: בחירי הישיבה רבי שמואל חרקובר ורבי לייב מאלין זצ"ל היו שם, רבי לייב מדד לו חום, ולאחר מכן הם דנו ביניהם האם לתת לו שתיה בשיעורים או לא. וכל זה לפני תפילת מוסף של יום כיפור! כך נראית אכפתיות ותשומת לב אמיתית!!!

אווירת היואהבת לרעך כמוך' לא צמחה בישיבת מיר, סתם כך, מהאוויר, המשגיח רבי ירוחם חינוך לכך...

פעם הייתה פשיטה של המשטרה על הישיבה, וכל אחד מהבחורים הוצרך להציג בפני השוטרים את תעודת הזיהוי שלו ואת רישיון השהייה שלו ב'מיר'. לכולם היו את המסמכים הדרושים, מלבד לרבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל שדירתו היתה במקום אחר. השוטרים ליוו אותו לאכסנייתו, ורק כאשר הראה להם את המסמכים פטרוהו לשלום.

למחרת נעמד רבי ירוחם בבית המדרש והודיע שיש לסגור את הישיבה! מה קרה? היתכן ששוטרים לקחו בחור לדירתו, דבר שהוא פחד מוות, ולא עלה בדעת אף בחור להתלוות אליו? אם לאף אחד לא אכפת מהצער שלו - צריך לסגור את הישיבה!

כשזו היתה האוירה הכללית בישיבת מיר, אין פלא שלפני תפילת מוסף של יום כיפור הלכו בחירי התלמידים לדרוש בשלומו של תלמיד חולה.

הבה נשמע לעצתו של הלל ונאמץ את הכלל הגדול של רבי עקיבא, נאהב את זולתנו ונרבה בכבודם, נראה את מעלתם ונטה את ליבנו אל לבם, כך נהיה 'בני אדם' וניסק אל על אל פסגת השלמות.

שבת שלום ומבורך!

לתגובות: blu.israel@gmail.com

פתחי מקרא - ליקוטים על פרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית

פתחי מקרא - פרשת חיי שרה

- וַיִּתֵּן לִי אֶת מְעֵרַת הַמְּכַפְּלָה אֲשֶׁר לֹו (כג, ט)

רש"י במקום מביא את דברי הגמ' בעירובין דף נ"ג ע"א, 'רב ושמואל חד אמר שני בתים זה לפניו מזה וחד אמר בית ועלייה על גביו, בשלמא למאן דאמר זה על גב זה היינו מכפלה אלא למאן דאמר שני בתים זה לפניו מזה מאי מכפלה שכפולה בזוגות'.

והנה בגמ' בבבא בתרא דף נ"ח ע"א איתא, 'ר' בנאה הוה קא מציין מערתא כי מטא למערתא דאברהם אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמי בבא ... א"ל זיל אימא ליה בנאה קאי אבבא א"ל ליעול ... עייל עיין ונפק כי מטא למערתא דאדם הראשון יצתה בת קול ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה אל תסתכל הא בעינא לציוני מערתא כמדת החיצונה כך מדת הפנימית ולמ"ד שני בתים זו למעלה מזו כמדת עליונה כך מדת התחתונה', מבואר בגמ' דלמ"ד דהווי שני בתים זה לפניו מזה - אדם הראשון נקבר בפנימית, ואברהם ושרה בחיצונה, דהא אמר ליה 'כמדת החיצונה כך מדת הפנימית', ואילו למ"ד שני בתים זו למעלה מזו - אדם הראשון נקבר בתחתונה, ואברהם ושרה נקברו בעליונה, דהא אמר ליה 'כמדת עליונה כך מדת התחתונה'.

וכתב העיון יעקב ע"ד הגמ' בעירובין הנ"ל, דיתכן שנחלקו בסדר חשיבות הנקברים, לדעת הסובר דהווי שני בתים זה לפניו מזה, א"כ היה אדם הראשון חשוב יותר מהאבות - לפי שהיה יציר כפיו של הקב"ה, וע"כ נקבר הוא בבית הפנימי, אך לדעת הסובר שהיה זה בית ועליה, א"כ היו האבות חשובים יותר מאדם הראשון - לפי 'שהאבות הם המרכבה', וע"כ נקברו הם למעלה.

- וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאֲזְנֵי בְנֵי חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֶבֶר לְסַחֵר (כג, טז)

ויש לדייק מהו לשון וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן, הלא עפרון לא דרש ממנו תשלום על המערה, שהרי כך נאמר בפסוק ט"ו אֲדֹנָי שְׁמַעְנִי אֶרְצֵ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בִּינִי וּבִינְךָ מֵהוּ הוּא וְאֵת מִתְּךָ קָבַר.

ותירץ הרשב"ם וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם לְחַכִּימָא בְרַמְיָזָא, דהיינו שהבין שמה שאמר עפרון אֶרְצֵ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף - באו לרמוז לו את מחיר השדה, ואברהם נרמז מזה ושילם לו את מבוקשו.

וכ"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם, 'מורה שאברהם הבין רצון עפרון ליקח את המחיר, אעפ"י שהתאדב במאמרו והציע ליתן במתנו'.

• הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים (כד, יג)

כתב החזקוני שרצה לבודקה אם היא הגונה - דוקא על עין המים, כיון לוודא שכל מה שהיא עושה - הוי מחכמת עצמה, אבל מה שתעשה בבית הוריה - אינה מחכמת עצמה, אלא מחמת ציווי קרוביה.

• וְאָמַר אֶל אֲדָנָי אֵלֵי לֹא תִלְךְ הָאִשָּׁה אַחֲרַי (בראשית כד, לט)

רש"י מביא את דברי המדרש (רבה פרשה נ"ט אות ט'), 'אלי כתיב - בת היתה לו לאליעזר והיה מחזור למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארוור ואין ארוור מדבק בברוך'.

והדברים תמוהים, דאם אליעזר חיזר אחר יצחק לחתן לבתו, הו"ל לרמוז כן בדברי אליעזר לאברהם - לעיל פס' ה' וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעֱבַד אֹגְלֵי לֹא תֵאבְדָה הָאִשָּׁה לְלֶכֶת אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת הִהְיֶיב אֲשִׁיב אֶת בְּנִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצֵאת מִשָּׁם. ומצאנו כמה תירוצים לכך במפרשים:

א. המהרש"ל מתרץ שאליעזר אמר כן דוקא לפניה בתואל ולבן, כיון שרצה לאיים בכך עליהם, שכן חשש שכשישמעו שהשביעו אברהם שלא ליקח אשה מבנות משפחתו, ידרשו עבורה ממון רב.

כע"ז פירש גם המהרז"ו על המדרש הנ"ל, 'ויתכן שלכך רמז בפעם הב', לורז - אם לא תרצו ליתן את רבקה, הרי אלי - גם לי יש בת'.

ב. בחזקוני פירש שאמר כן דוקא בשעת סיפור הדברים, כדי לחבב את יצחק בעיניהם, ומשמע דכונתו שלא היתה דעתו באמת לכך.

ג. במושב זקנים (מבעלי התוס') תירץ, שמתחילה ידע אליעזר שלא ישא יצחק את בתו - דאין ארוור מדבק בברוך, אולם עתה שאמר לו לבן בוא פרוך ה', אמר מעתה יוכל יצחק להדבק בי.

ד. המהר"ל בגור אריה כתב ליישב, שלא הוצרך אברהם לומר לאברהם כן, שכן אברהם הבין מעצמו את כונתו של אליעזר, ורק להם הוצרך לרמוז דבר זה.

אולם המעיין במדרש הנ"ל, יראה שאכן דרשה זו נאמרה על דברי אברהם לאליעזר, אלא שרש"י הביא דרשה זו רק בדברי אליעזר ללבן ובתואל.

לתגובות: YR4295@gmail.com

פתחי שביעית - בירור הלכתי עניני שנת השמיטה / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית

מלאכה סגולית בשביעית

תניא בתוספתא פ"א דשביעית ה"ט, 'תאנה שנתקלפה אין טוחין אותה בטיט שהיא מלאכתה, אין תולין תוכין בתאנה ואין מרכיבין בתאנה מפני שהיא עבודה', ובירושלמי שביעית פ"ד ה"ד (דף י"א ע"ב), מבאר דברי התוספתא, 'אין תולין תוכין בתאנה כיצד הוא עושה מייתי יחור מתאנה שטר ותולה בה ואמר לה הדא עבדת ואת לית את עבדת', אלא שמקשה הירושלמי מדברי התוספתא התם ה"י, 'ולא כן תנא אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסקרא ומטעינן אותו אבנים ומבהתינן ליה דיעבוד', ומיישב הירושלמי 'אמר תמן דלא יתן פירותיו והכא דיעבוד לכתחילה'.

ובפני משה שם פירש כל הסוגיא לענין איסור עבודת הקרקע, דבתחילה הביא באת דברי תוספתא שאסור להביא יחור של תאנה ולמרחו בשמן ולתוחבו באילן, שמתוך כך מתחזק האילן, וע"ז תמה הירושלמי דהלא זו עבודה המותרת בשביעית, דהא תניא התם בה"י באילן שפירותיו נושרים, דסוקרין אותו בסיקרא ומטעינים אותו אבנים דעי"ז נכחש האילן ועושה פירות, וע"ז תירץ הירושלמי דכשעושה כן לחיזוק האילן - אסור, דהוי 'אברויי אילנא', אך כשעושה כן שלא ינשרו פירותיו - מותר, דהוי שמירה בעלמא.

אולם הרידב"ז פירש ד'אין תוכין בתאנה' - היינו דעושה לחש וסגולה לאילן שיגדל פירותיו, וע"ז פריך דהא תניא דאילן שמשיר פירותיו מותר לצובעו בסיקרא ולהטעינו אבנים - דהווי נמי סגולה שלא ישיר פירותיו, אלמא דבשביעית מותר לעשות עניני סגולה לאילן, ומשני דהתם שרי כיון שהסגולה היא כדי שלא ישיר את פירותיו, אולם הכא אסור - כיון שהסגולה היא שיצמיח מעיקרו.^ג

ולפי הסבר הרידב"ז עולה מדברי הירושלמי, דמלאכה שנעשית באופן סגולי - שמה מלאכה, והותרה רק במקום הפסד, ועי' בחזון איש שביעית סי' י"ט ס"ק כ', דבבבלי מבואר דסוקרין בסיקרא - אינו משום סגולה, אלא הוי תפילה על האילן, וכדאייתא בגמ' בשבת דף ס"ז ע"א, נ"ב 'בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה

^ג עי' חזו"א שביעית סי' ט"ז ס"ק ד', דתמה היאך התיירו לו כן - הלא הפירות הם הפקר, ועי' מש"כ לעיל סי' ח' ענף ג'.

^{נא} עי' בפ"י הר"ש סיריליאנו על הירושלמי, שגם הוא הסביר דתליית תוכין אסורה - משום דהוי מלאכה סגולית, אולם הבאת יחור של תאנה וכו' - מותר אף לאברויי, כיון דהוי מלאכה סגולית בשינוי, (ולשיטתו מה שאמר 'כיצד הוא עושה' - אין זה פירוש של 'תולין תוכין', אלא הוי תחליף לזה.
^{נב} ובחולין דף ע"ח ע"א.

קעביד, כי היכי דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי, 'מ"מ אסרו חכמים כל השתדלות במעשה - שלא יבואו לידי עבודה'.

אולם הקשה בדרך אמונה פ"א מהל' שביעית ה"ז (ביאור ההלכה ד"ה סוקרין), מהא דאיתא בגמ' בשבת דף ק"א ע"א, 'ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת', ופירש רש"י 'ואין בכך משום צידה', וכ"פ השו"ע או"ח סי' שכ"ח סעי' מ"ה, וביאר המשנה ברורה ס"ק קמ"ג, 'אע"ג דע"י הלחש אינו יכול לזוז ממקומו - עד שנוכל לתפסו, מ"מ מותר דאין זה צידה טבעית', מבואר לכל שנעשה באפן סגולי, אין ע"ז שם מלאכה.

ועי' בקהלות יעקב בבא קמא סי' מ"ה, שדן בענין מזיק ע"י סגולה, וכגון הזורק צפרניים על הקרקע - ואשה עוברה עברה עליהן והפילה,^{יג} והביא את דברי הגמ' בשבת הנ"ל דהותר ללחוש על הנחשים, וכתב בתו"ד 'ולענ"ד משבת אין ראייה כלל לענין שאר איסורין דבשבת גם בעושה כלאחר יד פטור, וכל היכא דהוי ע"י סגולה ולא בטבע - לא עדיף מכלאחר יד, דאין כך דרך עשיית המלאכה (וכשאינו אלא ע"ד סגולה י"ל שגם חז"ל לא גזרו), אבל לענין שאר איסורין אין לנו ראייה דפטור כשמפעיל רק באופן סגולתי, באופן שלענ"ד לא מצאנו ראייה לפטור את הורג או מזיק לחבירו ע"י שד כישוף, ומצד הסברה היה נראה דחייב כל היכא שהיה בכח ראשון, ואף שלא עשה מעשה בשל חבירו רק דיבורא בעלמא'.

אולם בדרך אמונה הנ"ל תמה עליו בתרתי, א הלא אף בשבת אסור מדרבנן כלאחר יד, ב כיון שהדרך הוא לעשות כן - לכאוי אין זה נחשב 'כלאחר יד'. אולם כבר ענה ע"כ בקהלות יעקב, דהא כתב 'וכשאינו אלא ע"ד סגולה י"ל שגם חז"ל לא גזרו'.

וע"כ כתב הדרך אמונה לתרץ בשני אופנים, א. בשבת האיסור על ה'גברא' שינוח, ולחישת אינה מחסרת במנוחתו, אך בשביעית האיסור על ה'חפצא' - שהקרקע תשבות (וע"כ י"א שאף אמירה לעכו"ם אסור),^{יד} וע"כ גם מלאכה סגולית אסורה - כיון שבכך אין הקרקע שובתת. ב. בתרוייהו האיסור הוא עשיית 'מעשה', אך לחישה אינה בכלל 'מעשה' - ומותרת היא גם בשביעית, וע"כ מותר להתפלל על אילן בשביעי (עיי"ש במקורו,^{יז} ובמאמר המוסגר), אך כתיבת שטר או צביעת העץ - נחשבים ל'מעשה', וע"כ אסורים.

ובדברי החזון אי"ש הנ"ל משמע דס"ל כהאופן השני הנ"ל, שהרי כתב, 'מ"מ אסרו חכמים כל השתדלות במעשה - שלא יבואו לידי עבודה', ומבואר דחכמים אסרו דוקא היכא שיש השתדלות במעשה, ולפי"ז עולה, דבין בשבת ובין בשביעית מותר להתפלל על אילן שיגדלנו (אף כשהוי לאברויי), אך לתלות שטר על אילן או לסוקרו בסיקרא ע"מ שיתפללו עליו העוברים ושבים - אסור בין בשבת ובין בשביעית.

^{יג} והו"ה המזיק ע"י עין הרע, ההורג את חברו ע"י שם או ע"י כישוף, כתיבת י"ג ספרי תורה ע"י משה רבנו בשבת קודש.

^{יד} כפי שנתבאר לעיל סי' ד'.

^{יז} דו"ק בגמ' בשבת וחולין, דסוקרין בסיקרא אינו דבר סגולה, אלא כדי שיתפללו עליו העוברים ושבים.

^{יח} כמבואר בגמ' בתענית דף י"ט ע"ב, דמתריעין בשביעית על הגשמים מפני פירות האילן.

מלאכה סגולית בשביעית

והנה מצינו נידון דומה בדיני שבת, כפי שנאמר בענין המן, שְׁטוּ הָעַם וְלָקְטוּ וְטָחְנוּ בְּרִחִים אוּ דָכוּ בְּמִדְכָה וּבְשָׁלוּ בַּפְּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֲגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁד הַשֶּׁמֶן (במדבר יא - ח), ופי' רש"י עפ"י הספרי, דאין הכונה שכדי לשנות את טעמו של המן - היו צריכים למעשה בישול וכדו', דהא מבואר בגמ' ביומא דף ע"ה ע"א, דהמן היה משתנה טעמו - ע"י מחשבה.

כע"ז הקשה במושב זקנים מבעלי התוס', מהא דכתיב אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אָפוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִישְׁלוּ (שמות טז - כג), אלמא היה נאפה ומתבשל, דאי תימא דהוי ע"י מחשבה בלבד - למה יאסר לחשוב עליו בשבת, וי"ל דכיון דלא היה מתהפך אלא על פי דבורו - חשוב תיקון, מבואר בזה דאכן היה נתקן רק ע"י מחשבתם,¹¹ ובכ"ז היו אסורים לחשב עליו בשבת - איזה טעם יהיה לו,¹² דחשיב 'מתקן' בשבת.¹³

ועי"ע בדברי החיד"א עה"פ הנ"ל (פני דוד אות ט"ז), שהוסיף להקשות מדברי רש"י עצמו בפרשת בשלח עה"פ הנ"ל, שכתב 'מה שאתם רוצים לאפות בתנור - אפו היום לשני ימים, ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים - בשלו היום', ומבואר בדבריו שהיו אופים ומבשלים ממש את המן, וכתב לתרץ בשם מהר"ש פרימו זלה"ה, ממש כדברי המושב זקנים הנ"ל, דאף דהיה משתנה טעמו של המן ע"י מחשבתם, עם כל זה דוקא בערב שבת היה שרי לחשוב מה שרוצה - ולא בשבת, כי הא דכתבו התוס' בגיטין דף ל"א ע"א ד"ה במשחשב, דאסור לתקן תרומה בשבת ע"י מחשבה, משום דחשיב 'מתקן' בשבת.¹⁴

מכל הני מבואר, דהמן היה משתנה טעמו ע"י מחשבה בלבד, ובכ"ז נאסר בשבת - משום דחשיב 'מעשה'.

ועי"ש בדרך אמונה, שהביא את הגמ' בעירובין דף מ"ג ע"א, דבעי לה התם אי יש תחומין למעלה מעשרה, ומייתי ראיה מהגמ' בעירובין דף מ"ג ע"א, 'בעי רב חנניא יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה ... תא שמא הני שב שמעתא דאיתאמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא בהדי פניא בשבתא קמיה דרבא בפומבדיתא מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו אלמא אין תחומין למעלה מעשרה'. וכבר הקשה בשו"ת חתם סופר ח"ו סי' צ"ח, איך אליהו בא לכל הבריתות בשבת, הלא אית בזה משום איסור תחומין, ותירץ דכשבא לברית - בא בתורת מלאך, ובזה אין עליו קפידא של תחומין, כיון שאז אינו חייב במצות, אבל כשבא לומר הלכה אין יכול לבא בתורת מלאך - דלא בשמים היא, ומוכרח להתלבש בגופו שנשאר בעננים ולבא בתורת בנ"א, ואז מצווה במצוות.

¹¹ עי' בשיח אמונה הע' 341, שהביא מכת"י שאין לחלק לענין זה בין מחשבה לדיבור.

¹² ועי' בדרך אמונה, דכנראה שהמחשבה היתה מועילה דוקא בשעת אכילה, וע"כ לא יכלו לחשוב עליו כבר מערב שבת.

¹³ אולם יעוין במלבי"ם שמפרש את הפסוק כפשוטו, 'שמצד שנתגשם אצלם הוצרכו לתקנו ע"י הטחינה והבשול והדיכה עד שיהיה ראוי לאכילה'.

¹⁴ וכתב בי"טעמא דקרא' פרשת בשלח ע"ד הפסוק הנ"ל, דכיון שמחשבתו משנה את המציאות - נחשבת כמעשה.

מלאכה סגולית בשביעית

ועיי"ש בדרך אמונה ששאל את מרן החזו"א זצ"ל, דלדברי החתם סופר הנ"ל צריך ביאור מה ראיית הגמ' מאליהו, דלמא אחר שאמר ההלכות בסורא - נהפך למלאך והלך לפומבדיתא - ואח"כ נהפך שוב לאדם ואמר ההלכות שם, והשיב לו החזו"א בבדיחותא, שאם היה בנ"א - היה אסור להיפך למלאך, דהוי נטילת נשמה, אלא דכתב הגר"ק שנראה שלא אמר כן אלא לבדיחותא בעלמא, דרחוק לומר דזה שנהפך למלאך מקרי 'מעשה', דהרי למש"כ לעיל אין בזה איסור, שאין זה נטילת נשמה טבעי.

לתגובות: YR4295@gmail.com

צוף התורה / הרב נעם לטר, נו"נ בישיבת מיר, ירושלים

החסד שבקבורת שרה

אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני (כג, ח)

יש לעיין מהו החסד שבקבורת שרה, הרי כל בני אנוש קברו את מתייהם מזה דורות. וגם לא מסתבר ששרפום, שהרי בני חת אמרו לאברהם, איש ממנו את קברו לא יכלה ממך.

עוד דבר שיש ליתן עליו את הדעת הוא התיאור של המקום "ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב" מדוע מזכירה התורה את העצים הגדלים בבית הקברות.

כמו כן יש לעיין מדוע מבקש אברהם אחוזת קבר.

והנה מתוך עיון בפסוקים ישנה מילה מאוד בולטת ביחס של אברהם אל שרה והיא תיבת "פני".

ויקם אברהם מעל פני מתו. ואקברה מתי מלפני. אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. לכאורה תיבה זו מיותרת.

נראה לומר שעד כה הקבורה נעשתה מתוך דאגה לכבודו המינימלי של המת שלא יהיה כדומן על פני השדה, ולא יזהם את האיזור בחיידקים ובריח בלתי נסבל. אך לשם כך אין זה משנה היכן קוברים אותו. העיקר לשמור על כבוד האדם ועל כבוד המת.

אברהם חידש שקבורה איננה רק סילוק אלא מקום לפנות אליו.

מי שאינו מאמין בהישארות הנפש, איננו פונה עוד אל הקברים, אלא ממשיך את חייו, ומקום קבורת קרוביו ואהוביו, איננו נוגע לו כלל. אך עם ישראל עם הנצח, מאמין בהישארות הנפש, ואחד מן הסימנים הוא פקידת קברי הצדיקים, וקברי האבות ביום פטירתם.

והדברים יבוארו היטב עם מעשה אמיתי שארע לפני כעשר שנים:

יהודי אחד, די רחוק משמירת מצוות, הגיע פעם לאזכרה בבית הקברות ירקון בתל אביב, ושם ראה לחרדתו שמצבת הנפטר מלאה ריקבון ולכלוך, והחליט לשטוף את המצבה. וכך נהג במשך תקופה לבוא מדי פעם ולרענן וליפות את המצבה. לאחר מספר שנים, עבר אירוע מוחי בגיל צעיר מאוד, עד שנטה למות, והגיע למצב של מוות קליני. לאחר מספר דקות חזר לאיתנו, והכל חלף כלא היה. כשהתעורר סיפר לסובבים, שהגיע לבית דין של מעלה, ודנו אותו למוות על עבירות מסויימות שאין מכבודו של העלון לפורטם... אך לפתע הגיחה אחת מן הנשמות, ולימדה עליו זכות, על כך שהאיש הזה כיבד אותה מאוד, ושטף את מצבתה. ומעשה זה היה אחד מן המעשים שהחזירו אותו לעולם הזה, וזכה ברבות השנים לחזור בתשובה שלמה, והיום הוא אברך משי מדקדק על קלה כבחמורה.

מדוע חשוב למת שמצבתו תהיה נאה וכי בעולם האמת מעניינים אותו השטויות האלו???

אם בית הקברות היה מקום לקבורה בלא ביקורים, לא היה אכפת לו, אך כיון שהחי שבא לבקר ולתת אל ליבו שהנה במקום זה טמון ידידו הטוב, מתחזק באמונת הישארות הנפש, חשוב למת שמקום זה יהיה מכובד, ועל ידי זה המבקרים יתעלו ויתחזקו בתורה ובעבודת ה'.

את זה חידש אברהם אבינו.

אברהם חידש ששרה אימנו חיה וקיימת, ויש לה פנים. היא פונה אלינו, מקשיבה לדברינו, ושמחה במעשינו הטובים. לכך נאמר ויקם אברהם מעל פני מתו. ואקברה מתי מלפני. כל הביטויים הללו מסבירים לבני חת, שמקום קבורת שרה יהיה מקום מכובד, לא קבורה בקומות, ולא קבורת חמור, אלא קבורה מכובדת, עם מצבת שיש מהודרת. וצאצאיה של שרה הבאים לפקוד את קברה, יגיעו למקום מכובד, שדה מטופחת עם עצים.

מקום יפה מכבדים, זו עובדה. בית כנסת מפואר, נותן תחושה של כבוד לכל הנכנס שם. במשך אלפי שנים יהודים השקיעו את מיטב כספם בבניית בתי כנסת מפוארים ומרהיבי עין.

*

אמנם מקום הקבורה יש בו דבר עמוק יותר.

עמי קדם ידעו שיש איזושהי הישארות בנפש, שהרי התורה מזהירה שלא לדרוש אל המתים. אך יש הבדל עצום. אלו שדרשו אל המתים לא הלכו לקברותיהם אלא דרשו את רוחותיהם בכל מיני דרכים, מעלים באוב ובזכור, ובסיאנסים למיניהם. אך עם ישראל הולך אל הקברים. מהו ההבדל המהותי בין היחס אל המת בין עם ישראל ליתר העמים?

יתר העמים מתייחסים לרוח המת הנוודדת, הישארות הנפש נחשבת היום בעולם המדע כעובדה מדעית. אך אין יחס אל מקום הקבורה. מדוע?

אצל הגוי, הגוף נועד להנות. הנפש איננה יכולה להנות מבשר סטייק עסיסי ללא גוף וללא חיישני טעם. אך לאחר מותו של האדם, הגוף אין בו חפץ. אך היהדות רואה בגוף כנרתיק לקדושה, הגוף הזה שהתגבר על תאוותיו, ואף פעולותיו הגשמיות נעשו עם תכלית ועם מטרה קדושה, איננו מושלך אל הקבר כקבורת חמור.

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר

גילוי השכינה בעולמנו

ה' אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי (כד, ז)

וכתב רש"י, שלמעלה אמר ואשביעך בה' אלוקי השמים ואלוקי הארץ ולמה כאן כתב רק אלוקי השמים, ותירץ רש"י משום שכשאברהם יצא מחרן לא היו באי העולם מכירים את הקב"ה, ושמו לא היה רגיל בארץ, ולכן היה שמו אלוקי השמים בלבד. ועכשיו שהרגלתיו בפני הבריות, הוא אלוקי השמים ואלוקי הארץ.

והרמב"ן כתב שהארץ המדוברת כאן היא ארץ ישראל, והקב"ה נקרא אלוקי הארץ, ואלוקי ירושלים. והמלבי"ם כ' שע"י ברית המילה הוא נקרא אלוקי הארץ.

וכל זה צריך ביאור, למה נקרא הקב"ה אלוקי הארץ ומדוע זה תלוי במעשי האדם, ובכך ששמו נקרא בפני כל בריה. וכי אין הקב"ה שולט בעולם גם אם אין הבריות יודעים מכך, וגם מה שהוא נקרא אלוקי אברהם יצחק ויעקב, ואלוקי ישראל, ואמרו בספרי בפר' ואתחנן, מה ההבדל בין "אלוקינו" ל"אחד", ותירצו, שאף שהוא אחד בכל העולם, "עלינו יחד שמו ביותר", פי' שהוא נקרא אלוקי היהודים מפני שעלינו יחד שמו ביותר. וצריך לבאר למה יש חילוק בין ישראל לגויים לגבי שמו של הקב"ה.

והנה ודאי ידוע היסוד שכתב המהר"ל פעמים רבות שכל מה שאנו משיגים ומדברים על הקב"ה אינו על עצמו אלא על הנהגותיו. פי' שהקב"ה בכבודו ובעצמו אין לנו שום השגה בו, רק זאת נדע שהוא שלם בכל מיני שלימות ואין בו שום חיסרון כלל. וכל הכינויים של הקב"ה שאנו יכולים לומר ולהשיג הוא על הנהגותיו בלבד שנועדו בשבילנו כדי ללמוד אותם ולהידבק בהם.

וא"כ אפשר להסיק שהנהגת הקב"ה שהוא מתגלה בארץ כאלוקי הארץ הוא תלוי בכך ששמו מורגל בפני הבריות, ואם אין הבריות מכירים את הקב"ה אין הקב"ה מתנהג כאלוקי הארץ.

והביאור הוא שאע"פ שהקב"ה בכבודו נמצא בכל מקום, אנו יודעים שיש מקומות שיש בהם השראת השכינה ויש מקומות שלא. וביאר המכתב מאליהו ששכינה פירושה התגלות, שבכל מקום שיש "השראת השכינה" פירושו שיש שם התגלות שבני אדם יכולים להשיגה.

ולכן אמרו חז"ל שלאחר חטא אדם הראשון עלתה השכינה למעלה ואברהם ושאר האבות והרועים הורידו את השכינה למטה, ובמדרשים אמרו חז"ל שבשעת החורבן עלתה השכינה עשר מעלות מכרוב למפתן וכו', והביאור בכל זה הוא שהשראת השכינה וגילוי כבודו לבריות תלוי במעשיהם, פי' שאם האדם מכיר את הקב"ה ושמו מורגל בפיו, והוא עושה רצונו, אזי השכינה שרויה למטה, ומתגלית הנהגתו לבני האדם. אך אם אין בני

האדם מכירים את ה', הוא נקרא רק אלוקי השמים לפי שרק שם הוא נגלה, משום שרק שם מכירים אותו.

ולכן שם ה' נקרא ע"ש כל הגלויים שאנו מכירים אותו, אלוקי האבות, אלוקי עם ישראל, לפי שעלינו יחד שמו ביותר, משום שבפינו הוא מורגל ביותר. ונקרא גם אלוקי ארץ ישראל ששם הוא נגלה יותר בהנהגת השגחה פרטית. ובפרט אלוקי ירושלים. וגם מש"כ המלבי"ם שע"י שאברהם השליט את הקב"ה על גופו בברית המילה, הוא נקרא אלוקי הארץ ומתנהג בגילוי יותר לעין כל בשר.

העולה, שאנו עם כל מעשה נוסף של עשיית רצון ה' והכרת הקב"ה בליבנו, אנו מוסיפים לגילוי השכינה הכללי בעולם. עד שנזכה לגילוי הגדול בבנית בית המקדש, ושם יכירו וידעו כל יושבי תבל, ולעולמי עד ימלוך בכבוד. בב"א.

שיח שפתותינו - שמירת הלשון בפרשת השבוע / הרב איתמר חבשוש, מח"ס 'ומשחרי ימצאונני' במעלת עשרה הראשונים

**כל ימי שרה אמנו ע"ה היו תמימים בשמירת פיה ולשונה
מלשון הרע, ולכן זכתה לאריכות ימים**

וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה (כג, א)

במדרש רבה (פרשה נח, סימן א): הביא כאן את הפסוק בתהילים (לו, יח) "יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה" ודרש: כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים, בת כ' כבת ז' לנוי, בת ק' כבת עשרים שנה לחטא, עכ"ד.

ובספר 'ישמח משה' (להגה"ק רבי משה לייב טיטלבוים), כתב לבאר דברי המדרש, לפי מה שכתב הזוהר בפרשת ויחי (רכד, א): יומין דבר נש אינון לבושין לנשמתין נימי האדם הם לבוש לנשמתן^{סא}. והנה ידוע דעל ידי שמירת פיו ששותק לחבירו שמדבר עליו לשון הרע, נוטל את של חבירו (עי' 'חובת הלבבות' שער הכניעה פ"ז). והנה מובא ברמ"א באו"ח סימן א' "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהילים טז, ח) הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים וכו' כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו וכו' ואין דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדיבורו במושב המלך, כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו וכו' (עיי"ש).

והוא יסוד היראה כל מי שיראת ה' על פניו, שומר פיו ולשונו. והיינו דכתיב (משלי י, כז) "יראת ה' תוסיף ימים" שנוטל של חבירו. דהא כתבו התוספות ביבמות (נ, א - ד"ה משלו) בביאור מה שאמרו בגמרא בחגיגה (ד, ב) במעשה דמרים קולעת שער הנשים, שאם ישנו תלמיד חכם המעביר על מדותיו, מוסיף אני לו את שנותיו של זה, כדי שיחיה בחילופיו של המת (עיי"ש). דאפילו לשיטת רבי עקיבא בגמרא ביבמות, הסובר שאין מוסיפים לאדם חיים על מה שנקצב לו בתחילה, בזה הוא מודה שאם נותרו שנים מאדם שמת בלא משפט, מעבירים שנים אלו לאדם אחר, ואין זה נחשב כתוספת (עכ"ד התוספות). אבל שנות

^{סא} ז"ל הזוהר שם (מתורגם ללשה"ק): אוי לאותו האדם שגורע ימיו לפני המלך הקדוש, ולא השאיר למעלה ימים להתעטר בהם באותו העולם ולהתקרב עמו לפני המלך הקדוש. בא ראה, כשקרבים אותם ימים לפני המלך הקדוש, אם הוא צדיק, זה האדם שיוצא מן העולם ונכנס באותם ימים, והם לבושי כבוד שנשמתו מתלבשת בהם, והם אותם ימים שצדיק היה בהם ולא הרשיע בהם. אוי לאותו שגורע ימיו למעלה, שכאשר רוצים להלביש אותו בימיו, אותם ימים שפגם בחטאיו חסרים מאותו לבוש, ומתלבש בגד חסר. כל שכן אם הם רבים, ואין לאדם במה להתלבש באותו העולם, אזי אוי לו ואוי לנפשו, שדנים אותו בגיהנם על אותם ימים, ימים על ימים, ימים על כל אחד שנים. שכאשר יוצא מן העולם הזה, אינו מוצא ימים להתלבש בהם, ולא יהיה לו לבוש במה להתכסות. אשרי הצדיקים שכל ימיהם שמורים הם אצל המלך הקדוש, ונעשים מהם לבושי כבוד להתלבש בהם בעולם הבא, עכ"ל עיי"ש.

רשעים שאין פחד אל-הים לנגד עיניהם ומלעיבים במלאכי אל-הים, אף השנים שיש להם תקצרנה, והבן. אכן היורש חלקם של אחרים אינו נצחי, ורק חלקו שלו הוא נצחי.

וזהו שכתוב "יודע ה' ימי תמימים" רצונו לומר כמו אשר ידעו הם את ה', שמחבב השם יתברך הימים שהם שלימים ולא יחסר מהעדר שמירת פיו, וקשה למה לא אמר שמחבב הימים הנוספים, לזה אמר "ונחלתם" דווקא "לעולם תהיה", משא"כ של אחרים. וזהו ביאור דברי המדרש 'הצדיקים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים'. ושמה תאמר מפני שנגרע היופי ולא פחו היצר הרע, לכך אמר: בת ק' כבת ז' ליופי, ואף על פי כן בת ק' כבת כ' בלא חטא, והבן, עכ"ד ה'ישמח משה"סב.

*

נלמד מאליעזר, שבשידוכים יש לשמוע מה מדברים על החתן או הכלה, רק יכוון אורחותיו ע"פ ה'חפץ חיים'

וַיְבָרֶךְ הַגַּמְלִים מְחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם לְעֵת עָרֵב לְעֵת צֵאת הַשָּׁבָת (כד, יא)

א] במדרש רבה (פרשה נט, סימן יב): אמר רב הונא, בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחים, הוא מצית מה אינון אמרין "לעת ערב לעת צאת השואבות". ופירש ב'עץ יוסף': שכלבים זו דרך מליצה לבני אדם פחותים אשר אין לסמוך על דבריהם, ומכל מקום לשאול על אשה סמכינן עליהו כי למיחש מיבעי, ודייק מכאן שהלך "לעת צאת השואבות" לשמוע מה ידברו אשה אל אחותה, עיי"ש.

ב] וביאר בספר 'רב ייבי' (חידושים, מדרש רבה, ד"ה איתא בבראשית) להגה"ק רבי יעקב יוסף זצ"ל^{סג}, וז"ל: נראה לי בעזרת ה', דהנה אף שאסור לספר לשון הרע, ובכלל זה גם אסור לשמוע ולקבל לשון הרע. אמנם אם הולך ליקח אשה, צריך לשאול עליה אם יש לה חסרון, ובמקום הצורך אף לספר בגנותה אם יש לה חסרון ולהודיע לו. -לכך אם ישאל לצדיק על האשה לא יודע לו חסרונה, בשביל ששומר עצמו משמץ של לשון הרע, וגם הצדיק אינו יודע כלל חסרונה. אבל אותן הולכי רכיל שנמשלו לכלבים, אודות לכך שעתידיים להתגלגל בכלבים כנודע, הם המדברים בגנות האדם תמיד, יודעים חסרונן של כל אדם. לכך כשאדם הולך ליקח אשה, 'ישמע קל כלביא מנבחין', היינו כשהולך ליקח אשה צריך לשמוע לאותן בעלי לשון הרע, וזהו: 'מצית מה אינון אמרין'. שלמרות שאסור לשמוע לשון הרע, מכל מקום מחמת שצריך לידע מעשה האשה אם אין לה גנות, צריך לשמוע לאותן בעלי לשון הרע שנמשלו לכלבים, כדי שיודיעו לו גנותה, ואז יחקור על דבריהם אם הוא אמת, עכ"ל.

^{סב} בשנוי לשון קצת, ובתוספת עריכה לתועלת הרבים. (ועיין עוד כע"ז באורך בספר 'כתנות אור' לרבי מאיר אייזנשטאט. ובספר 'כתיבה לחיים' לרבי חיים ישכר דוב גרוס).
^{סג} מגיד מישרים דק"ק אוסטרעאה ומגדולי תלמידי המגיד ממעזריטש.

ג] וכעין זה כתב המגיד מדובנא זצ"ל בספרו 'אהל יעקב', וז"ל: ואולי הרצון בזה, כי הנה ממשפט הולכי ארחות להיות מתאכסנים בבית אנשים מהוגנים כמוזכר ברבותינו ז"ל מנקה הדעת שבירושלים (עי' גיטין ט, א. ובסנהדרין כג, א). זולת ההולך לישא אשה, מה שכל עיקר מגמתו וחפצו לבקר על אודותיה ומדותיה, או על מומים שבסתר וכדומה. משפטו לתור לבית אנשים בזוים הולכי רכיל השולחים פיהם ברע, כי על ידיהם יתוודע לו כל ריב וכל נגע, מה שאין כן בבית אנשים מהוגנים כי על פיהם לא ידע דבר להיותם נוצרים על דל שפתם מדבר בגנות אדם. וזהו שכווננו ז"ל "ויברך הגמלים מחוץ לעיר וגו' לעת צאת השואבות" - בשעה שאדם הולך לישא אשה ושמע קל כלביא מנבחין וכו'. והוא לתת טעם על מה שבחר לו אליעזר לישיב על הבאר, ולא סר על אחת האכסנאות, יען כי על הבאר הוא מקום קבוצת אנשים פחותי הערך משואבי מים ורועי צאן. וזהו שהמליצו חז"ל 'שמע קל כלביא מנבחין', תואר על מספרי לשון הרע, 'הוא מצית מה אינון אמרין', כלומר כי על ידם יוכל לעמוד על תכלית הענין המבוקש, עכ"ל.

ד] וכן כתב למעשה זקן פוסקי דורנו הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו 'טעם ודעת' (עמ' קב-קג), וז"ל: ונראה עוד, דמספרי לשון הרע הם ככלבים המנבחים ולכן ראוי להשליכם לכלבים, וכמבואר בפסחים (ק"ח, א). ומכאן למדנו, שלפני שנגשים לשידוך יש לברר על ההצעה, מה שחיים אודותיו או אודותיה, וכאליעזר שהלך לבאר מים לשמוע משואבי המים, היינו מאנשים פחותים, מה מדברים על רבקה. ולא נתכוון חס ושלום לסמוך על דבריהם, אלא למיחש בעי. ולאחר ששמע, מברר אצל אנשים נאמנים אם יש ממש בדבריהם. אבל לעורר האחרים לדבר בהצעה יש לכך תנאים מיוחדים. וכמבואר בספר 'חפץ חיים' הלכות לשון הרע, עיי"ש היטב^{סד}. מכל מקום לשמוע מאחרים ולחשוש מותר. ומעשה אליעזר עבד אברהם שנהג כן, סימן לבנים לנהוג כך, ויכוונו הכל ע"פ ההלכה, עכ"ל.

*

הגר נקראת 'קטורה' מפני שהיו נאים מעשיה כקטורת - ששבה בתשובה על לשון הרע שדיברה על שרה

ויִסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַיִּשְׁמָהּ קְטוֹרָה (כה, א)

פירש רש"י ז"ל: "קטורה" זו הגר, ונקראת קטורה, על שם שנאים מעשיה כקטורת (ב"ר סא, ד). ויש להבין, למה דימה אותה לקטורת, ואיזה השתוות יש במעשיה לקטורת.

וכתב מרנא הגר"ח פלאג"י זצ"ל בספרו 'ובחרת בחיים', וז"ל: נראה לפרש, דמצינו בפרשת לך לך בפסוק (טז, ד) "ותקל גבירתה בעיניה" שהיתה אומרת שרי זו אין סתרה כגלויה, מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני

^{סד} עיין באורך ב'חפץ חיים' הלכות לשון הרע כלל ד' סעיף יא, ובהערה שם. וע"ע פרטים נוספים בספר 'חשוקי חמד' עמ"ס תמורה דף ד' ע"ב.

שיח שפתותינו - שמירת הלשון בפרשת השבוע / הרב איתמר חבשוש, מח"ס 'ומשחרי ימצאוני' במעלת עשרה הראשונים
הגר נקראת 'קטורה' מפני שהיו נאים מעשיה כקטורת - ששבה בתשובה על לשון הרע
שדיברה על שרה

נתעברתי מביאה ראשונה (עיי"ש^{סד}). ואם כן אחרי שדיברה לשון הרע על שרה כל כך, לא
היה ראוי לאברהם שיחזירנה כמוציאה שם רע נוות ביתו. ויותר קשה על יצחק בנה שהלך
להביא את הגר, כמו שהביא רש"י ז"ל על פסוק (כד, סב) "מבוא באר לחי ראי" כיעוין שם^{סו}.
ומוכרחים אנו לומר כי הגר עשתה תשובה כדין לבקש מחילה גמורה משרה גבירתה. כי
כן אמר לה המלאך (טז, ט) "שובי אל גבירתך וגו'". ובודאי דשאלה מחילה כראוי. ולסברת
הפוסקים דאם רוצה למחול על הוצאת שם רע רשאי, מחלה לה. וידוע מה שכתוב בזבחים
(פח, ב) דללשון הרע מכפר הקטורת כשהוא בחשאי. וכאן בהגר מה שאמרה 'אין סתרה
כגלויה' מסתמא לא הייתה בפרהסיא מרוב פחדה פן יודע לשרה. והגם שבמדרש רבה
פרשת לך לך (פמ"ה אות ד') אמרו שהיו המטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה,
והיתה הגר אומרת, שרי גבירתי אין סתרה כגלויה, ונראית צדקת ואינה צדקת כיעוין^{שסו}.
וזה מורה דהיתה בפרהסיא ובפרהסיא אינו מכפר הקטורת כי אם המעיל כמו שכתוב
בגמרא (זבחים) שם, יבוא דבר שבקול וכו'. נראה לי אחד משניים: או שהיה ענין זה בצינעה
לכל מטרוניתא בחשאי, או כיון שהיו גויות לא נקרא זה לגבם כפרהסיא. ועוד יש לומר
שאפילו חטא בלשון הרע בפרהסיא, אם חזר בתשובה ושאל מחילה ומחל לו הנעלב, הרי
נחשב הכפרה כקטורת שמכפרת על לשון הרע. ולכן שפיר דרשו דשמה קטורה, שנאים
מעשיה בתשובה שעשתה והמחילה ששאלה כקטורת - כמו שהקטורת מכפרת על לשון
הרע, ודוק, עכ"ל הגר"ח פלאגי זצ"ל (בשנויי לשון קלים מארמית ללשון הקודש).

לתגובות: Ci9335108@gmail.com

^{סד} כ"ה לשון רש"י, וזמקור דבריו הוא מהמדרש רבה, הובא להלן.
^{סו} והטעם שהלך להביאה משם, עיין מדרש תנחומא סימן ח' (שהוא מקור דברי רש"י): אמר יצחק, אני לקחתי אשה
ואבי עומד בלא אשה, מה עשה הלך והביא לו אשה, עיי"ש.
^{סז} ז"ל המדרש רבה שם: שכל צ' שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בחופה. ובאות מטרונות לשאול בשלומה, ושרה
אומרת להן צאו ושאלו בשלום עלובה זו, והיתה הגר אומרת להן שרי גברתי אין סתרה כגלויה, נראת צדקת ואינה,
אלו היתה צדקת ראו כמה שנים לא עיברה, ואני בלילה אחד עיברתי, עכ"ל עיי"ש.

שימו לב אל הנשמה / הרב נפתלי שמואל רייך, משפיע דישיבת 'תורת דוד', מונסי ניו יורק

תפילה - המורשת הנצחית של האבות הקדושים

אמרו חז"ל (ברכות כו, ב): תפילות אבות תקנום. בפשטות לשון 'תקנום' הוא מגזירת הוראה וציווי, כלומר, שהם קבעו וייסדו את התקנה להתפלל שלש תפילות ביום. אמנם, 'תיקון' הוא גם מלשון 'בנין', על דרך 'יְחַקֵּר תִּקֵּן' (קהלת יב, ט) - האבות הקדושים יצרו וייסדו את הכח ששמו 'תפילה'. הם תיקנו ויצרו את המציאות הזאת שאפשר לגשת ולהתפלל לפני ה'.

הגה"צ רבי אלי' לופיאן זצ"ל המשיל זאת לטלפון הביתי. אם אין תשתית לקו, אין אפשרות לבצע שיחות דרך הטלפון. רק אם מכינים את התשתית ומתקינים קו ניתן להשתמש במכשיר. על דרך זה - הסביר - הוא ענין 'תפילות אבות תיקנום'. הם הכינו את התשתית ותיקנו לנו 'קו' עם הקב"ה, מכוחו יכולים אנו להתפלל.

התפילה היא אולי המורשת החשובה ביותר שיש לנו מהאבות הקדושים. היא תוקנה על ידם, ונמשכת מאז דור אחר דור עד לדורנו אנו, "מורשה [ל]קהילת יעקב".

בשבועות הללו לומדים אנו את הפרשיות שעוסקות בחייהם של האבות ומעשייהם הטובים, ומן הראוי להתעמק במורשת חשובה זו שהשאירו לנו. להתבונן במהותה ולהבין משמעותה כלפינו, באשר אנו נושאי המורשת המתפללים שלש תפילות ביום.

*

אצל רבים מאתנו השתרשה טעות יסודית במהות התפילה, וחושבים אותה לעבודה של בקשת צרכים גרידא. טעות זו יסודה מכך שאנו קרוצי חומר, ולנגד עינינו עומדים תדיר צרכינו הגשמיים, ובהיותנו יהודים מאמינים שיודעים כי הקב"ה הוא בעל היכולת ובעל הכוחות כולם, מובן מאיליו שכאשר אנו עומדים לפניו בתפילה נבקש בעניינים אלו - שימלא את כל צרכינו ומבוקשינו לטובה.

אולם לאמיתו של דבר, 'תפילה' זה משהו אחר לגמרי. בחובות הלבבות כותב בענין התפילה: "וראוי לך אחי שתדע, כי כוונתנו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל הא-להים" (שער חשבון הנפש פ"ג). וכן בעוד ספרים קדושים מבארים את מהות התפילה על דרך זו, כל אחד בניסוחו וסגנונו - כי עיקר כוונת התפילה ומטרתה היא הדבקות בה'.

והנה, רוב האנשים, כאשר הם רואים מילים גבוהות שכאלו - "דביקות", "כלות הנפש", מיד עולה במוחם המחשבה: מה זה קשור אלי? זו עבודה של צדיקים וחסידיהם הראשונים, אבל אני אדם פשוט ואיזו שייכות יש לי לזה?

אבל עלינו לדעת את האמת, כי אם זו היא מהות התפילה, ולזאת כיוונו האבות בתקנם את התפילות - בהכרח שיש לכולנו שייכות לזה! הרי האבות תיקנו את התפילה לדורות

ולא רק לדורות הראשונים, על כרחך שכל אחד ואחד מאתנו יכול להגיע לפי ערכו לאיזו בחינה של דביקות על ידי התפילה!

ודאי יש בתפילה ענין של בקשת צרכים, ואפשר לומר שזה אפילו חלק בלתי נפרד מהתפילה, אבל אם לא זו היא הגדרת מהות התפילה, הרי כאשר אנו מתייחסים לתפילה כאל ענין של בקשת צרכים גרידא, מפסידים אנו את עיקרה, מוותרים על מתנת המורשת הייחודית שנשארה לנו לדורות מהאבות הקדושים.

ולא זו בלבד, אלא שיש בזה אף סכנה מסוימת. בגמרא מבואר שהמתפלל תפילה שהיא כולה בקשת צרכים בא לידי כאב לב, במדה ולא תתמלא בקשתו.

[לשון הגמרא (ברכות נד, ב - נה, א): אמר רב יהודה "שלשה דברים המאריך בהן, מאריכין ימיו ושנותיו של אדם", ואחד מהם הוא 'המאריך בתפלתו'. שואלת הגמרא: והמאריך בתפלתו מעליותא היא? והאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן "כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב וכו'", מתרצת הגמרא: הא לא קשיא, הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה. ומפרש רש"י: מעיין בה - אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה. כאב לב - שאין בקשתו נעשית].

נראה, שכאב הלב המדובר אינו נובע רק מכך שיחסר לו הדבר שעליו התפלל, אלא כי כאשר אדם מבקש מה' דבר מה ולא נתמלאה בקשתו, הדבר יכול להתפרש אצלו כאלו הקב"ה דוחה אותו ואינו רצוי לפניו. כביכול, הקב"ה כועס עליו בגלל איזו סיבה, ולכן אינו ממלא את בקשתו. אדם שיש לו לב מרגיש, הרגשה כזו תעיק לו מאוד על הלב.

אמנם, כאשר יהודי זוכה להתפלל כראוי, תפילה כפי שכיוונו האבות הקדושים שנתפלל - כל אחד לפי ערכו - הרי התפילה מביאה לכך שיזכה לאריכות ימים ושנים. 'מאריכין ימיו ושנותיו של אדם' אין הכוונה רק שיגיע לימי זקנה ושיבה, אלא שיהיו לו ימים ושנים ארוכים - מלאי סיפוק וטעם, גדושי חיות ורעננות בעבודת ה'.

התפילה היא מתנה שחבל לנו לוותר עליה, וכדאי מאוד שנתעמק קצת, למצוא את הדרך שנוכל גם אנו להתחבר לעולם המופלא הזה - 'עולם התפילה'.

*

כולנו מכירים את התופעה הבאה: ילד עושה משהו לא בסדר, ואין ברירה, חייבים לחנך אותו. יודעים שזה אתגר לא פשוט, הילדים של דורנו רגישים באופן מופרז, לכן מלבישים כפפות של משי, ובזהירות ועדינות יתר מעירים לילד את ההערה שהוא צריך לשמוע, ו... זהו, הילד לא מסוגל לקבל את זה... בין רגע משתנה קיצונית מצב הרוח שלו; הוא הופך עצבני, כועס וצועק, ופעמים שיעברו כמה שעות עד שיירגע מהפגיעה הקשה...

מה קרה? בסך הכל אמרנו לו מילה אחת של ביקורת, מילה שהוא היה צריך לשמוע - והוא יודע את זה! למה הוא לוקח את זה כל כך ללב?!

הסיבה לכך, כי הביקורת יוצרת אצל הילד את התחושה - המוטעית כמובן - שהאהבה שלנו כלפיו, כהורה או מחנך, תלויה במעשיו. הוא שומע דרך הביקורת, שאנו לא מרוצים ממנו, ולמה? כי הוא עשה כך וכך. נמצא שהאהבה שלנו אליו תלויה בדבר.

הילד חושב בלבו: יאהבו אותי רק אם לא אעשה כך, או רק אם כן אעשה כך, שאז יהיו מרוצים ממני. אם אמנם האהבה כלפיי תלויה בגורמים כאלו - משמעות הדבר שגם כאשר אוהבים אותו לא באמת אוהבים אותי!

ומה כן רוצה הילד? הוא רוצה שנקבל אותו כמות שהוא - קבלה ללא תנאים! זוהי משאת נפשו: אל תדון אותי לפי מה שעשיתי, תאהב אותי בגלל מי שאני!

והאמת, שגם אנחנו כך. אנחנו המבוגרים יודעים להסתיר את זה, אבל אם נהיה כנים עם עצמנו, נגלה שגם אנו חווים תחושות זהות בלבנו פנימה. בשעה שהדבר נוגע אלינו, גם אנו רוצים יותר מהכל שיקבלו אותנו כפי מה שאנחנו! עם כל החסרונות והליקויים שלנו, ועם כל הטעויות שעשינו - "קבל אותי כמו שאני!".

ויש מי שנותן לנו את זה.

אם רק נפתח את העיניים, נגלה כי זה בדיוק מה שה' עושה!

בברכת 'שים שלום', השיא של כל תפילת שמונה-עשרה, הברכה המסיימת, אנו אומרים: **פִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ה' אֱ-לֹהֵינוּ ... וְחַיִּים!** מהי משמעות הדבר שהקב"ה נותן לנו חיים עם הארת פנים? בדיוק זה! הקב"ה אינו דן אותנו ומעיין אם אנו זכאים לחיים או לא, הוא מעניק לנו את החיים בעודנו כפי שאנו, והוא עושה זאת באהבה!

כתוב בתורה ביצירת האדם: **"וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה"** (ב, ז). המציאות שה' נופח חיים באדם אינה מאורע חד-פעמי, אלא הדבר חוזר על עצמו בכל רגע אצל כל יחיד ויחיד, כמאמר הכתוב: **"וַיֵּאָתֶּה מִחַיָּה אֶת כָּל־בְּלִיָּה"** (נחמיה ט, ו). הכתוב מדבר בהווה, כי בכל רגע ורגע מחיה הקב"ה את הבריאה מחדש. בהארת פנים אינסופית שופע הוא אלינו את אהבתו העצומה, ונופח באפיו נשמת חיים. כביכול, בכל נשימה ונשימה אומר לנו: אני אוהב אותך!

הוא אוהב אותנו, לא בגלל מה שעשינו ולא בגלל מה שנעשה, לא למרות מה שעשינו ולא למרות מה שנעשה - הוא אוהב אותנו בגלל מי שאנחנו! בגלל שאנחנו בניו! **אֶהְבֶּתִּי אֶתְכֶם אָמַר ה'**! (מלאכי א, ב).

*

לכשתמצי לומר, ברעיון הזה טמונה מהות התפילה, והדרך בה היא מביאה לדביקות בה'. חז"ל (ברכות לא, א) למדו כמה הלכות יסודיות בענין התפילה, מתפילת חנה. אחת מהן היא, שאסור לאדם להגביה את קולו בתפילתו [בתפילת שמונה עשרה]. דין זה נלמד מהפסוק: **וְחִנָּה הִיא מִדְּבַרְתָּ עַל לִבָּהּ, רַק שִׁפְתֶּיהָ נִעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע** (שמואל-א א, יג).

לכאורה דין זה תמוה, הרי התפילה נקראת "קול", כפי שמצינו אין ספור פעמים בפסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל, ואיך יתכן שהתפילה עצמה צריכה להיות בשקט - בלי הגבהת קול?!!

אך הביאור בזה, כי מה שנקראת התפילה 'קול' אינו שווה למה שאנו רגילים לכנות בשם 'קול'. אנו רגילים לכנות בשם זה את הקול הנשמע, קול הברה חיצוני, אבל הכוונה האמיתית אינה דוקא כלפי קול ההברה, אלא כלפי פנימיות וחיות הדיבור.

חיתוך המילים שאנו שומעים - זהו ה'דיבור', והרוח המחיה את הדיבור - זהו ה'קול'.

רוח זו, המחיה את תיבות התפילה שאנו מבטאים בפינו - היא עיקר התפילה. חז"ל דורשים על הפסוק **"כָּל הַנְּשִׁמָּה תְהִלֵּל יְ-ה'** (תהלים קג, ו): **"כל הנשימה תהלל י-ה"** (ב"ר יד, ט). הנשימה, היינו הרוח שאנו מוציאים מהפה, היא תהלל י-ה - כי היא היא עצם התפילה!

מצינו בזוהר הקדוש בכמה מקומות שמתייחס לתפילה כדביקות רוח ברוח (ראה בראשית מא, ב ובעו"מ). ויבואר הענין, כי בשעה שיהודי מתפלל ותוך כדי כך הוא נושם בקרבו, את מה הוא נושם? את רוח ה', את נשמת-החיים! מעתה, אם ימחיש ויתאר זאת לעצמו, איך הקב"ה נופח באפיו נשמת חיים באהבה ורצון, הרי זה ממש כאילו הקב"ה מנשק אותו בהעניקו את מתנת החיים, ובבחינת **"וְשָׁקְנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ"** (שיה"ש א, ב)! ואז, בחזרה, על ידי קול התפילה, משיב לו היהודי המתפלל אהבה מהרוח שבו, על דרך **"כל הנשימה תהלל י-ה"**, וכך נדבקת הרוח שלו ברוח החיים של הקב"ה!

זוהי דביקות התפילה. רוחא דלעילא מתדבקת ברוחא דלתתא - ואיתדבקת רוחא ברוחא! (הרוח שלמעלה מתדבקת ברוח שלמטה - ומתדבקת רוח ברוח).

דבר זה שייך לכל יחיד ויחיד. לכל אחד, מי שהוא ואיך שהוא, הרי הקב"ה מפיח בו רוח חיים מתוך אהבה והארת פנים, ואם רק יפתח את עיניו להכיר באהבת הקב"ה אליו - מיד יחזיר לו אהבה, ויתדבק אליו יתברך על ידי קול התפילה.

ולכן אמרו חז"ל (שם): **רַבִּי לֵוִי בִּשְׁם רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, עַל כָּל נְשִׁימָה וְנְשִׁימָה שְׁאָדָם נוֹשֵׁם צְרִיךְ לְקַלֵּס לְבוּרָא.** כי בכל נשימה ונשימה שאנו נושמים יש את הכח ואת הפוטנציאל להביא לידי דביקות רוח ברוח, וזאת על ידי שנכיר באהבת הקב"ה אלינו בשעה שהוא נופח בנו נשמת חיים, ובאותה רוח נחזיר לו אהבה בכל נשימה ונשימה, ונקלס את שמו הגדול!

*

כתוב בספר ישעיה (כו, טז): **ה' בָּצַר פְּקֻדוֹךָ צָקוֹן לַחֹשׁ.** 'צקון לחש' היינו תפילה שקטה ללא השמעת קול. הזוהר הקדוש (שם) מביא פסוק זה כאשר מדבר בענין זה שהתפילה היא כדביקות רוח ברוח.

ביאור הענין לפי האמור, כי אמנם יש בתפילה מילים. תיבות התפילה הן קודש קדשים, ואין לנו השגה בגודל קדושתן, שהרי נתקנו על ידי אנשי כנסת הגדולה והן כולן סודות וייחודים עילאיים. אבל - הן אינן מגדירות את מהות התפילה. מהות התפילה היא ה"צקון לחש", ה"קול דממה דקה" שמסתרת בתוך המילים, והיא רוח האדם ששבה אל האלקים ונדבקת בו.

יחנה היא מדברת על לבה ... וקולה לא ישמע. יש לה בקשות, היא מצפה לבנים, וגם אינה רוצה סתם בן, אלא יש לה רשימה של תנאים הכלולים בבקשתה 'וְנִתְּתָה לְאִמְתָּךְ זֶרַע אֲנָשִׁים' (שמואל-א א, יא), וכפי שדרשו חז"ל (ברכות לא, ב): זרע שמובלע בין אנשים, "לא ארוך ולא גוץ, ולא קטן ולא אלם, ולא צחור ולא גיחור, ולא חכם ולא טפש". אבל לא זהו עיקר התפילה אצלה, מהו עיקר התפילה שלה? "וקולה לא ישמע", הקול הפנימי - התדבקות רוחא ברוחא!

ועל דרך זה היתה גם התפילה של בני ישראל במצרים. כתוב בפסוק: וַיִּאָּנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ וְגו' (שמות ב, כג). באותה שעה היו כלל ישראל שרויים במיצר הכי גדול שניתן לתאר - הן מבחינה גופנית הן מבחינה רוחנית. הם כלל לא היו מסוגלים לדבר בתפילתם, הם לא פירטו בזעקתם מה הם צריכים, רק 'ויאנחו' 'ויזעקו'. הם נאנחו אנחה שבוקעת רקיעים, הם זעקו לאביהם שבשמים, זעקה בלי דיבורים.

ואת הצעקה האילמת הזאת שמע הקדוש ברוך הוא: וַתַּעַל שׁוֹעַתָּם אֶל הָאֱ-לֹהִים וְגו', וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים אֶת נַאֲקָתָם!

על אותה שעה נאמר: וַיִּדַע אֱ-לֹהִים (שם, כה). "וידע" הוא לשון דבקות, ע"ד והאדם ידע. הקול הפנימי של בני ישראל, ללא אומר וללא דברים, הוא הוא שעלה למעלה ועורר יחוד עליון, עד להתעוררות גאולתם.

*

כאשר התפילה היא באופן כזה, גם אם ח"ו לא נענתה התפילה ולא התמלאה הבקשה שביקש, אין זה מפריע בכי הוא זה לקשר של האדם עם הקב"ה, ולא נגרם לו בעקבות כך שום כאב לב. אדרבה, הרי זכה לשעה של קורת רוח, לחוויה של אהבה בינו לקב"ה, וזה העיקר אצלו! כל השאר - תוספת! יעשה הקב"ה הטוב בעיניו...

'תפילות אבות תיקנום' - התפילות שלהם היו עם ההרגשה הזאת באופן הכי נעלה, הכי טהור. ביטוי מוחשי לזה מוצאים אנו בפרשת תפילת אברהם אבינו על תושבי סדום (יח, כג-לג):

אברהם אבינו ניגש לתפילה, הוא מבקש בתחינה ותחנונים בלתי רגילים: וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע וְגו', חָלְלָה לְךָ מַעֲשֵׂת פְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהִיָּה כְצְדִיק פְּרָשָׁע, חָלְלָה לְךָ הַשֵּׁפֶט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט וְגו'. וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדַבֵּר אֶל אֱ-דֹנָי וְאֶנְכִּי עֹפָר וְאֶפֶר וְגו' וַיִּסָּף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וְגו' וַיֹּאמֶר אֵל נָא יָחַר לֹא-דֹנָי וְאֶדְבְּרָה וְגו' וַיֹּאמֶר אֵל נָא יָחַר לֹא-דֹנָי וְאֶדְבְּרָה אֲנִי הַפַּעַם וְגו'. כך מפציר אברהם אבינו בצורה לא רגילה. נראה כי ממש בנפשו הדבר. ו...סוף דבר - לא נענה הקב"ה לבקשתו...

ומה כתוב בסוף הפרשה? וַיִּלֶךְ ה' פֶּאֶשֶׁר פִּלְהָ לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם - וַאֲבָרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ. אברהם אבינו חוזר לאותו מקום בדיוק! שום דבר לא השתנה אצלו. אין לו נפילת-רוח מכך שלא נענתה תפילתו, גם לאחר שהתחנן בדמעות שלישי. אין לו טענות כלפי מעלה למה לא נתקבלה בקשתו. 'ואברהם שב למקומו'!

גם למחרת, לאחר שרואה אברהם אבינו "וַהֲנִי עֲלֵה קִיטָר הָאָרֶץ פְּקִיטָר הַכְּבֶשֶׂן" (יט, כח), שכל סדום הפכה למקום חורבן ושממה, כתוב: "וַיִּשְׁפֹּם אֲבִרָהִם בַּפֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'" (שם, כז). אברהם אבינו נעמד להתפלל כאילו דבר לא קרה! אין רוחו נשברת כתוצאה מכך שלא נענתה תפילתו על סדום. בדיוק כפי שהתפלל לפני כן, כך ממשיך הוא להתפלל גם עתה, הקשר שלו עם הקב"ה נשאר בעינו ולא השתנה במאומה. וכל כך למה? כי התפילה לא היתה אצלו אמצעי להשגת מבוקשו, שאם לא הושגה הבקשה יהווה זה אצלו סימן שהקב"ה דוחה אותו ואת תפילתו. לא! התפילה היא חוויה בפני עצמה, חוויה עמוקה של קירבה וקשר עם הקב"ה.

כמובן, שהיה שמח אילו היתה בקשתו מתמלאת, אבל גם אם אינה מתמלאת מכיר הוא בכך שאין הדבר מורה על שום דחיה! הקב"ה יודע מה טוב, ואם בחר שלא למלאות את הבקשה, הרי שאלו הטובה והרחמים כעת. אין שום מקום לשאלות או לטענות.

*

אחד מחשובי הרבנים שליט"א בעיר מונסי, אותו זכיתי להכיר בהיכרות אישית במשך שנים רבות, שאף תמיד בכל מאודו לחונן את עפר ארצנו ולעלות להשתקע בעיר הקודש והמקדש. זאת היתה שאיפת חייו, שלעת זקנותו יזכה להשתקע בארץ הקודש, ללמוד בה תורה ולכתוב ספרים על מי מנוחות, באין מפריע.

אכן, לאחר עשרות שנים שניהל ברמה את קהילתו כאן במונסי, הוצעה לו משרת רבנות בירושלים עיר הקודש, בקהילה של עולים חדשים מארצות הברית. ברגשות שמחה עצומה על הזכות לעלות לארץ ישראל, מהולים בצער הפרידה מבני קהילתו - עלה לארץ הקודש.

ברם, תכף מהרגע הראשון שהגיע לארץ, התהפך עליו הגלגל. כסף ששמר בצד משך שנים באיזו השקעה לצורך רכישת דירה - התאדה. ההשקעה נפלה ואיתה כל כספו. לגבי משרת הרבנות בקהילה המדוברת - התברר די מהר, כי לא מדובר בשידוך טוב, בלשון המעטה... והקשה מכל - שבדיוק אז, נתקף לפתע בכאבי גב נוראיים. היה עליו לעבור ניתוח דחוף, אך בגלל סיבוכי בירוקרטיה בענין הסדרת קופת החולים, מערכת שונה מאוד ממה שהכיר בחוץ לארץ, התעכב הניתוח, ובינתיים הוא סבל ייסורים נוראיים...

בקיצור: המעבר לארץ ישראל, שעל פי דרך טבע היה צפוי להתנהל על הצד הטוב ביותר, הפך בשעת מעשה לסאגה של כאב ראש וייסורים קשים.

סיפר לי אותו רב חשוב, שבהתחלה הוא חש מבולבל, לא הבין מה קורה... אז, מתוך הצרה והמצוקה, שפך את מר ליבו לפני השי"ת, ואמר לפניו: "ריבונו של עולם, הלא כל עלייתי לארץ ישראל הייתה בכדי לעשות רצונך. היה לי הכל באמריקה, דירה נאה, קהילה מבוססת, תלמידים ומעריצים, פרנסה בהרחבה וכו', עזבתי את הכל כדי להתפנות מכל עיסוקיי, שאוכל לשבת על התורה ועל העבודה כאן על אדמת ארץ ישראל, ולכתוב חידושי תורה במנוחת הנפש. למה כל זה קורה לי?!"

"ואז," סיפר לי אותו רב, "קלטתי פתאום באיזו טעות אני חי. אני אחליט לקב"ה איך טוב לו שאני אעבוד אותו? אני אתן לו עצות כיצד לסדר את חיי?!"

"מאותו רגע שנפלה בו הכרה זו, הפסקתי להתפלל לה' שישנה את מצבי, ובמקום זאת עבדתי להשריש בקרבי כי כל מה שעובר עליי הוא בהשגחה עליונה, והכל לטובה.

תפילותיי הפכו מתפילות של בקשות ותחנונים, לתפילות של פיוס והשלמה עם ריבון כל עולמים.

ו...ראו זה פלא! לאט לאט, החלו ענייניי להסתדר בזה אחר זה על הצד היותר טוב, עד שכל דבר וענין שהיה צריך תיקון בא על מקומו בשלום."

ב"ה היום הוא מרביץ תורה מתוך נחת והרחבה, מצבו הבריאותי השתפר פלאים, הוא מוסר שיעורים לפני תלמידים מקשיבים, וגם כותב ספרים כאוות נפשו - עד ביאת גואל צדק בב"א.

אבל, מתי התחילה כל התפנית הזאת? כאשר הגיע להכרה שאת חשבונות שמים הוא ישאיר לשמים! עליו לייקר את הקשר עם הקב"ה בלי קשר למצבו הגופני והרוחני, ובלי קשר לכל מה שעובר עליו כאן בעולם הזה!

*

מצינו בדברי חז"ל (ברכות כד, סג): אברהם תיקן תפילת שחרית, שנאמר (יט, כז) "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם". יצחק תקן תפילת מנחה, שנאמר (כד, סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב". יעקב תקן תפילת ערבית, שנאמר (כח, יא) "ויפגע במקום וילן שם".

מעבר לפשט הפשוט, כי האבות תיקנו את כל שלשת זמני התפילה של היום, מלמדים אותנו חז"ל בדבריהם הללו, כי התפילה מקיפה את כל חיי האדם, בכל הזמנים ובכל המצבים. תמיד אפשר להתפלל - ותמיד צריך להתפלל.

אברהם תיקן תפילת שחרית. אברהם אבינו מסמל את תחילת זריחת השמש, וכפי שמתארת המשנה במסכת אבות (פ"ה מ"ב): עשרה דורות מנח ועד אברהם וכו', שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם. עם הופעתו, הפציע אור הבוקר בעולם. תפילתו שייכת לזמן בו מתחילים לראות את האור שבקצה המנהרה.

יצחק תיקן תפילת מנחה. חייו של יצחק משולים לשעת צהריים, בה השמש מאירה בשיא תוקפה. יש לו גבורה עצומה, וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו. כמתואר בתורה הקדושה: וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהֵיבָל וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַהִיא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'. וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הַלֹּךְ וַיִּגְדַּל עַד פִּי גְדֹל מְאֹד (כו, יב - יג). זוהי התפילה כאשר נראה שהחיים מאירים לנו פנים, ורואים סייעתא דשמיא בכל העניינים.

יעקב תיקן תפילת ערבית, ודרשו זאת חז"ל מהפסוק "ויפגע במקום וילן שם". 'שם' דייקא, בזמן שהיה נרדף על ידי עשיו אחיו, 'שם' בעת החשוכה הזו - תיקן תפילת ערבית. בזה נתן הוא לנו את הכוח והאמצעי להתחזק בעת שעוברים עלינו זמנים קשים וחשוכים

הדומים ללילה, שגם אז נוכל להתרפק על אבינו שבשמים בתפילה, ולקיים מאמר הכתוב:
ה' בַּצַּר פְּקֻדוֹתָי צָקוֹן לַחַשׁ.

*

זהו הלימוד שעלינו לקחת לדורות מהאבות הקדושים - שבכל זמן אפשר להתפלל. אין זה מן הענין אם יש לנו זכויות או לא, אם מבחינת מעשינו או ראויים לפנות אל ה' או לא. כלל איננו פונים אליו ית' מתוך מחשבה שמגיע לנו, אלא כמו ילד שפונה אל אביו שאוהב אותו, ששופע כלפיו אהבה, והילד פשוט מחפש לחסות בצלו.

הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע אמר: מי שאינו מסוגל לעמוד בתפילה לפניו יתברך, אפילו אחרי שנכשל בעבירה החמורה ביותר, ולשפוך שיחו כבן המתחטא על אביו ועושה לו רצונו - עדיין לא דרך על מפתן החסידות. ואחר כך הוסיף ואמר: על מפתן היהדות!

מרן בעל ה'נתיבות שלום' זי"ע היה מבאר זאת, כי מפתן היהדות והחסידות הוא לדעת ש'בין כך ובין כך קרויים בנים!' אהבת הקב"ה כלפינו היא אהבה שאינה תלויה בדבר.

זהו סוד התפילה וזוהי המורשת שהשאירו לנו אבותינו הקדושים - לדעת ולחיות בהכרה זו, שתמיד, בכל הזמנים ובכל המצבים, אפשר לפנות אל ה' ולהתרפק עליו כבן על אביו. עָרַב וּבָקַר וְצִהָרִים אֲשִׁיחָה וְאַהֶמָּה - וַיִּשְׁמַע קוֹלִי! (תהלים עז, ז).

ועל ידי שנשמיע לו את קולנו, נזכה להידבק בו ולהתחבר אליו, התדבקות רוחא ברוחא בכל נשימה ונשימה.

*

לתגובות: a0527151544@gmail.com

ניתן להאזין לשיעורים (באנגלית) בקו "חזק" של "חפץ חיים הריטג' פאונדיישן" שלוחה

1 - 5

בארץ הקודש: 03-929-0707 | בארה"ב: 845-356-6665 או 718-258-2008 | באנגליה: 44-

203-375-1580

שמחת אלעזר / בעקבות הגאון רבי שמחה (בן הגה"ק רבי אלחנן הי"ד) וסרמן זצ"ל, ראש ישיבת אור אלחנן, מגדולי דורו וממערורי תנועת התשובה.

בעריכת ה' מ"צ גולדבאום, עורך ספרי קובץ פרשיות, קובץ מאמרים ושמחת אלעזר

שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה

וַיְבָאֵהָ יִצְחָק הָאֵהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָהּ וַיִּנָּחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ (כד, סז)

וכתב רש"י: "האהלה שרה אמו. 'ויביאה האהלה' - ונעשית דוגמת שרה אמו. כלומר, והרי היא שרה אמו. שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, ומשמחה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו".

[להלן מתוך ההקדמה לספר "שיחה נאה" מאת הרה"ג רבי דוד יעקב שטרנפלד שליט"א, עם כמה שינויים והתאמות].

השנה הייתה תשמ"ב. למדתי באחת הישיבות שבשכונת אונסדורף בירושלים. התיידדתי שם עם בחור אמריקאי שחזר בתשובה בהשפעתו ובהכוונתו של הגאון רבי אלעזר שמחה וסרמן זצ"ל [בנו בכורו של מרן הגה"ק רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד], בתקופה בה התגורר רבי שמחה בעיר לוס אנג'לס שבארצות הברית שם שימש כראש ישיבה.

כשהגיע הבחור ללמוד בארץ ישראל, הוא חידש את הקשר עם מורו ורבו רבי שמחה זצ"ל, שבינתיים עלה לארץ ישראל, [רבי שמחה עלה לארץ בשנת תשל"ט], ומדי שבת היה פוגש אותו עם סיום תפילתו ומלווה אותו לביתו ברחוב פנים מאירות 15.

והנה כעבור תקופה הגיע הבחור לפרקו, ובשעה טובה ומוצלחת עמד להתחתן ולהקים את ביתו. עלייתו לתורה התקיימה בישיבה, והיחידה ממשפחתו שהגיעה לאותה שבת להשתתף בשמחתו הייתה אחותו. הזמין, אפוא, רבי שמחה את החתן ואת אחותו לסעודות השבת, והוסיף שהוא יכול לצרף אליו עוד שני ידידים מהישיבה לכל סעודה.

כך התגלגל הדבר שהוזמנתי לסעוד על שלחנו של אותו גאון וצדיק, שריד לדור דעה, ולהתבשם מחכמתו ומנועם דרכיו. באותו זמן לא תיארתי לעצמי שבמהלך הסעודה אשמע דברים שישפיעו עלי במהלך חיי.

*

מהרגע שנכנסנו לדירה, התקבלנו בסבר פנים יפות. ידעתי שמחכה לי הזדמנות נדירה - אולי הזדמנות של פעם בחיים - להתקרב לאישיות דגולה כזאת. החיוך הרחב שעל פניו, החום, האהבה שהקרין, והאווירה החגיגית ששרתה בבית, נתנו לי תחושה שזוהי "עת רצון" ושאני מוכרח לנצל כל רגע. ריכזתי את מחשבותיי כדי לקלוט כל הגה שיוציא מפיו.

שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה

במיוחד, צפיתי לשמוע מעשיות מכלי ראשון על ה"עולם-של-פעם" שבו הוא צמח, על גדולי ישראל שראה ושימש, על הישיבות שבהם למד ועל הסביבה שבה גדל, עולם שכבר חלף ואיננו...

כשיצא מהסלון לכמה רגעים, התבוננתי בתמונות הישנות שעיתרו את החדר: צילומים של רבנים [ביניהם של אביו הגה"ק זצוק"ל הי"ד, של חמיו הגאון רבי מאיר אבאביץ זצ"ל, גאב"ד נובהרדוק ומח"ס פני מאיר על הירושלמי זצ"ל, דודו מרן רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל ועוד], של בחורים צעירים ושל ילדים, משפחות לתפארת. ידעתי מה נפל בגורלם...

חשבתי שאם הרב יראה שאני מתעניין בתמונות, הדבר יעורר אותו לספר.

ואכן, כשחזר לסלון, הוא ניגש אלי מיד וזיהה עבורי את כל התמונות, את אחיו הקדושים הי"ד, את הגיסים שלו וכו'.

אלא שבכך נסתיים העניין, בלי שום סיפורי מעשיות. כפי שיתברר לי בהמשך הסעודה, לרבי שמחה וסרמן לא היה זמן מיותר לספר סיפורים.

נטלנו ידיים והרב בצע את החלות. תוך כדי חלוקת הפרוסות, הוא אמר כמה מילי דבדיחותא. הרגשנו רגועים ושלווים. [מכיון שאף שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד (ע"ז דף יט ע"ב), לא אמנע מלחזור על דברים אלו, שבודאי נועדו להשרות אורה של שמחה. וכך אמר: "כידוע, ישנם חמישה דברים הפוסלים את השחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור. דרסה, היינו שאין להפעיל לחץ על הסכין בשעת השחיטה. "ובכן" אמר, "למזלי הלכות אלו נאמרו רק על שחיטה, ולא על חיתוך חלות, שכן לעולם לא הייתי מצליח לפרוס חלה בלי דריסה!"]

*

לאחר מכן, הוגשה מנה ראשונה של דגים. הרבנית התחילה לשוחח עם אחותו של החתן, והרב שאל אותנו מה אנחנו לומדים כעת בישיבה. אמרנו לו: "מסכת גיטין". שוב שאל אותנו אודות הדף והסוגיה שאנו עוסקים בהם, והשבנו לו.

מיד החל לדבר אתנו בלימוד. ראשית הוא העלה כמה שאלות על הגמרא, אחר כך נשא ונתן בדברי התוספות, ואז התחיל לומר לנו מה אומר על כך אביו הגה"ק זצוק"ל ב"קובץ שיעורים" על הסוגיא...

היום אני מתבייש לומר זאת, אבל אז זו הייתה עבורי אכזבה מסוימת. חשבתי לעצמי: "וכי באתי הנה לשמוע חידושים בגמרא? הרי את ה'קובץ שיעורים' אפשר ללמוד גם בישיבה! אני קיוויתי לשמוע סיפורים ייחודיים, ולכל הפחות פנינים על הפרשה. אבל לדבר על מסכת גיטין?!"

"נו. לא נורא", נחמתי את עצמי. "אמנם לא לכך צפיתי, אבל מה רע לדבר בלימוד עם אדם גדול?"

ואז הגיעה ההפתעה.

*

לפתע, נשמעו נקישות. הרב קם ממקומו ופתח את הדלת. והנה לפניו עומדים חמישה בחורים שחזותם מוכיחה עליהם שאין הם שייכים לעולם של תורה ומצוות.

שאל אותם הרב לרצונם, והם השיבו לו שהם נשלחו לכתובת זו לאכול סעודת שבת. עוד כמה שאלות, ומתברר שהם נאספו מהכותל המערבי - חלקם "טריים" מהיום וחלקם לפני שבועות מספר, ולעת עתה הם ממוקמים באחת הישיבות לבעלי תשובה.

"אם כך, בבקשה, תיכנסו!"

ואז, ראיתי תופעה פלאית. אותו זוג קשישים, [רבי שמחה ואשתו הרבנית כבר היו בשנות ה"גבורות" שלהם], שישבו מקודם שלווים ושקטים, נהפכו כביכול מול עיני לשני צעירים מלאי מרץ. בזריזות ובריצה, סידרו את המקומות בשולחן, והתחילו להגיש לאורחים מנות אוכל.

התנהגותם זו הזכירה לי את מעשיהם של אברהם אבינו ושרה אמנו, שבגיל מופלג הכניסו אורחים במסירות נפש, על מנת לקרב רחוקים לאבינו שבשמים. והנה, אני כאילו רואה כעת את אברהם ושרה במו עיניי. והמדהים היה שלא רק פעלו בזריזות כמו צעירים, אלא ממש התחילו להתנהג כמו זוג צעיר, בצחוק ובאווירה נעימה, עד כדי כך שהאווירה בבית השתנתה באופן קיצוני, מרוגע ומקצב איטי, לתסיסה ולקצב מהיר שגבר מרגע לרגע. כמובן שאכזבתי הקודמת נמוגה ונעלמה. ידעתי שאני נוכח במעמד מרתק, ושעלי להיערך לכך בהתאם.

*

התפתחה לה שיחה. הבחורים העלו נושאים שונים בהשקפת היהדות. משנתו של הרב הייתה סדורה לו בכל. בחביבות ובמאור פנים, השיב תשובה ניצחת לכל שאלה. פיו הפיק מרגליות ללא הרף, ולא הספקתי להפנים משפט אחד עד ששמעתי כבר את משנהו.

"הן שבת היום", הרהרתי בלבי, "וכמה חבל שאין לי אפשרות להקליט זאת". ידעתי שאין סיכוי שאזכור את הכל. לכן החלטתי שעלי לפנות את מחשבתי ואת כל כוח זכרוני כדי לזכור את המשפטים הכי חשובים ויסודיים.

משפטים אלה לא איחרו לבוא.

*

בשלב מסוים, השיחה נסובה אודות ספריו של הרמב"ם, ובפרט אודות ה"מורה נבוכים". הרב הציע בפני אורחיו את התרגומים השונים של הספר לאנגלית, ואת המעלות והחסרונות שיש לכל אחד. לאחר מכן, הוסיף ואמר בפשטות: "זה כל מה שידוע לי על ה'מורה נבוכים'. מעבר לזה, אני מבקש מכם שלא תשאלו אותי, משום שאין לי זמן ללמוד ספרים כאלה. כל זמני מוקדש לגמרא, רש"י, ותוספות".

פניתי לראות אם דבריו התקבלו על שומעיו הצעירים, שלא היה להם שמץ תפיסה

שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה

במהות לימוד הגמרא. ואכן, נוכחתי שדבריו היוצאים מן הלב עשו עליהם רושם, והם הבינו לרוחו של אותו יהודי "תמים", שאין לו זמן לפילוסופיה.

הרהרתי בלבי: "הנה, גאון ישיש זה, שכל ימיו הוקדשו לעמל התורה, להרבצת תורה [כבר בגיל צעיר, בהיותו אברך כבן שלושים, הקים את הישיבה הראשונה בצרפת. עוד קודם לכן מסר שיעורים לצד אביו הגה"ק בישיבת ברנוביץ. בהמשך הרביץ תורה ברחבי ארצות הברית, בארץ ישראל ובמקומות נוספים], ולקירוב רחוקים, עוד לא מצא זמן פנוי ללמוד את ספר ה'מורה', משום שאצלו משפט הבכורה ניתן לגפ"ת. אם כן, מאין יהיה לו זמן לספר סיפורים נוסטלגיים שאין לו בהם נפקא-מינה מעשית? בודאי מעדיף הוא להקדיש כל רגע מזמנו לשיח על מסכת גיטין!"

[א"ה מצ"ג: מו"ר רבי שמחה זצ"ל היה בקי נפלא בכתבי הרמב"ם (ההקדמה למשניות, ספר המצוות עם השורשים ועם השגות הרמב"ן, שמונה פרקים, אגרת תימן ועוד). קשה להאמין שלא היה בקי אף במורה נבוכים. יותר מסתבר שבענוותנותו הגאונית הצליח להסתיר אף ידיעה זו, ומיניה-וביה לכוון את הצעירים להקדיש את עיקר זמנם ללימוד גפ"ת].

*

בהמשך, התעניין הרב אודות התכניות של האורחים לעתיד.

סיפר אחד הבחורים שלמרות שהתכוון לשהות בארץ רק מספר שבועות, הוא כבר דחה את מועד טיסתו בכמה חדשים. זאת, כדי שיוכל להישאר וללמוד עוד על יהדות לפני שיסע למזרח הרחוק כדי להכיר את הדתות המזרחיות. הלה הוסיף שבשובו לארצות הברית, הוא אף מתכוון לברר אודות תנועת ה"רה-קונסטרוקציה" של היהדות, או בשמה העברי "התנועה ליהדות מתחדשת" רח"ל. [תנועה כפרנית זו התפלגה לפני כמאה שנה מה'קונסרבטיבים'. תנועת הבת, כתנועת האם, אינה רואה את ההלכה כמחייבת. התרגום המילולי של שם התנועה הוא "בנייה מחדש" (reconstruction)].

*

הגיב הרב על אתר ואמר: "וכי מתעניין אתה בתנועת ה'רה-קונסטרוקציה'? לשם כך, אינך צריך לחכות עד שובך לארצות הברית. הן אני אסביר לך עכשיו 'רה-קונסטרוקציה' מה היא! הסכת ושמע".

מיד שררה דממה בשלחן, כאשר כל הנוכחים הטו אוזן לשמוע מה ילמד אותנו רב חרדי זקן על "התנועה ליהדות מתחדשת".

*

פתח הרב במאור פניו ובמתק שפתיו ואמר:

"הלא מצוי הדבר שנותנים צעצוע לילד קטן. הילד איננו יודע כיצד אמורים לשחק בו. למשל, נותנים לו מכונית קטנה, והוא אינו מבין שעליו לגלגל אותה על הרצפה. במקום זה, הוא מנסה ללמוד כיצד היא מורכבת, ולשם כך הוא מתחיל לפרק אותה ולהשליך את

שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה

החלקים לעבר ארבע פינות הבית.

"לעתים קרובות, כאשר האבא רואה שהצעצוע החדש נהרס במהירות, הוא מרים את קולו על בנו בכעס, ואולי אף מכה אותו. הילד, כמובן, אינו מבין מדוע הוא חוטף מכה, והוא מתחיל לבכות. חבל שהאבא לא הבין שבסך הכל הילד ניסה להכיר את העולם הסובב אותו על ידי פירוק הצעצוע לחלקים.

"כל זה בגדר מעשים שבכל יום. אמנם, לעתים רחוקות, נפגשים בילד פיקח במיוחד, שלא די לו לפרק את המכונית לחלקים. הוא אף מנסה לחזור ולהרכיב אותה. זהו סימן לילד כשרוני.

לכך קוראים 'רה"קונסטרוקציה' - בנייה מחדש".

*

המתין הרב לרגע, והמשיך:

"והנה, כשילד עושה זאת, זה יפה מאד. אבל במה דברים אמורים? כשמדובר בצעצוע דומם. או אז, חכם גדול הוא הילד שאינו רק מפרק אלא אף מנסה לבנות מחדש".

"אבל נתאר לעצמנו שנותנים לילד בעל-חי, והילד מפרק אותו לחלקים. הרי באותו רגע, הוא הוציא ממנו את כל חיותו. כעת, כמה שינסה להרכיב אותו מחדש, הוא לעולם לא יצליח להפיח בו רוח חיים".

אמר הרב בפשטות: "זוהי הטעות של אותם 'משכילים' שהמציאו את תנועת ה'רה"קונסטרוקציה'. הם חשבו שזו תהיה חכמה גדולה לפרק את התורה ולהרכיב אותה מחדש. אבל מה שהם לא הבינו הוא שהתורה איננה דבר דומם. התורה היא "תורת חיים". התורה היא מציאות חיה! ומי שמפרק דבר חי, הורג אותו, והוא לעולם לא יצליח להפיח בו שוב רוח חיים ולהחזירו לכמות שהיה".

בכך, סיים הרב את דבריו.

הנוכחים המשיכו לשבת בדממה דקות ספורות. לאחר עוצמה כזאת, כל מלה שניתנה להיאמר יכלה רק להוריד מהמתח.

*

אך נקלטו הדברים באזני, וידעתי ששמעתי את הכל. אלמלא לא באתי אלא לשמוע דבר זה, דיי. התגלה סודו של יהודי קסום זה.

*

התחלתי לשחזר במוחי את אשר ראיתי אצלו במהלך הסעודה: מאור הפנים, השיחה בסוגיית הגמרא, קבלת האורחים הנמרצת, הבהירות בענייני השקפה, ההודאה הכנה שכל זמנו קודש לגפ"ת - והכל בצורה כה טבעית ולבבית. חשתי שכל אלה נובעים מאותה נקודה פנימית שזה עתה שמענו.

הא כיצד?

שלחן השבת - דוגמת אברהם ושרה

בבית זה, אברהם אבינו ושרה אמנו אינם "סיפור של פעם". כאן אברהם ושרה עדיין חיים וקיימים, והכנסת האורחים שלהם, שהתרחשה בשנת תשמ"ב, הייתה בדיוק כמו לפני שלשת אלפים ושבע מאות שנה.

וזאת משום שתורתו של רבי שמחה זצ"ל לא הייתה תורה דוממת, ספריה של סיפורים והלכות שעליו ללמוד ולקיים. היא הייתה תורה חיה, תורה שהתמזגה באישיות שלו. באותו רגע שהוא רץ לאשתו במטבח, ראינו את הפסוק "וימהר אברהם האהלה אל שרה" מתקיים מול עינינו.

כמו כן, התנאים והאמוראים הקדושים חיו אתו כל הזמן, השקלא-וטריא שלהם, הקושיות והתירוצים, הראיות והדחיות, כאילו התנהלו בנוכחותו, בסלון ביתו. אם כן, אין זה פלא שעבורו השיחה במסכת גיטין התאימה גם עם ה"געפילטע פיש" בשעת הסעודה.

ואף אביו הגאון הקדוש רבי אלחנן זצוק"ל הי"ד היה חי וקיים אצלו עדיין. זכרו לא הסתכם בתמונה תלויה על הקיר. אלא שהשקפותיו, חידושו וסברותיו, כאילו נאמרו היום. אצל רבי שמחה זצ"ל ביטול תורה היה כמו ביטול חיים. כיצד, אם כן, יעלה על הדעת לבזבז זמן יקר על סיפורים אודות אישים שאינם ועל עולם שחלף, בזמן שרוחם ותורתם של אותם האישים המשיכה לחיות בתוכו?!

תבונות שורש - הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות

כפיו, תבונות מועד

נער - איש - זקן

וְאֶבְרָהִם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְה' בֵּרַךְ אֶת אֲבְרָהִם בְּכָל: וַיֹּאמֶר אֲבְרָהִם אֶל עֶבְדוֹ זָקֵן בֵּיתוֹ הַמֵּשֶׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ (כד, ב). וְהָיָה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָהּ... (שם יד, ועוד). וְהָאִישׁ מִשְׁתַּאֲה לָהּ... (שם כא)

וְהַמְלִיךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים... וְהַמְלִיךְ זָקֵן מְאֹד (הפטרת הפרשה - מל"א א, א טו).

הענין של 'זקנה' ידוע שהכוונה לאדם שהגיע לגיל ששים, וכמו שאומרת המשנה באבות 'בן ששים לזקנה', ידוע גם מה שדרשו חז"ל שזהו קיצור של 'זה קנה חכמה', וגם תלמיד חכם צעיר מכונה 'זקן', ולכן דיינים נקראים בתורה 'זקניך ושופטיך'.

אך הנה מהנאמר 'והמלך זקן מאד' נראה שהזקנה מתארת משהו בצורת הגוף של הזקן, איזה תנוחה מסוימת של חוסר גמישות המסגירה את גילו, וכאשר הוא 'זקן מאד' התנוחה הזו מאד מקיפה אותו... וזה לא כל כך מתאים עם הדרש של חז"ל, שמדובר על קניית החכמה שהוא משהו שלא ניכר על הגוף, גם לא מובן מהו 'זקן ביתו' שלא נראה שהכוונה למישהו הכי מבוגר בביתו... גם צריך להבין כיצד מתקשר הענין של 'זקנה' עם הענין של 'זקן' שהם השערות הצומחות מהפנים.

ובהרבה פסוקים מוצאים שיש יחס נגדי לזקן וזהו 'נער', וככתוב 'זקנים עם נערים', ובפרשה שלפנינו מתוארת רבקה כ'נערה' והכתיב בתורה הוא 'נער'.

והנה בפרשה הקודמת [וירא] נאמר שאברהם לקח את שני נעריו עמו, ומפרש רש"י שהם ישמעאל ואליעזר, מבואר שאליעזר מוגדר כ'נער', והנה בפרשה שלפנינו שעברו רק שלש שנים מאותו מעשה - הוא כבר מוגדר כ'זקן ביתו'? אולם במשך הפרשה מוגדר הרבה פעמים כ'האיש', ואם כן נשאלת השאלה, מה היה מעמדו האם 'נער' או 'איש' או 'זקן', ומה אכן החילוק המהותי בין שלשה התוארים הללו?

נער

'נער' הוא מישהו שעדיין אין לו יעד ברור לחיים, מתנסה פה ושם, כך או כך, ולכן הוא 'נער' ממקום למקום, מלשון 'ניעור' כמו אדם שמבחין במשהו זר על בגדו ונותן מיד נייעור ומסלקו, כך גם הנער, מתעסק עם משהו, ולפתע משעמם לו, לא מתחבר כל כך, ומיד מתנער, מחפש משהו אחר להתעסק בו. ואף כאשר כן מצליח להתעניין במשהו, אם לפתע יפגוש משהו יותר מעניין, שוב הינו כבר מצוי שם, מתעניין במשהו החדש... וגם מצד טבע הגוף ה'נער' קליל וגמיש כאילו שלכך נוצר שיוכל במהירות להימצא בהרבה מקומות ולפגוש הרבה אנשים ולהתוודע להרבה ענינים...

זקן

וממילא מסתבר ש'זקן' הוא מישהו שכבר חווה את ההתנערות הללו, כבר למד להכיר כמה אכזבות וכמה רווחים משיגים מהם, יתכן שגם יודע לזהות מראש איזה התנערות תביא תועלת ואיזה תביא הפסד... ובכלל, במשך החיים למד להכיר את עצמו ומקומו, מרגיש רגוע במעמדו ומצבו, וממילא אינו נמהר להתנער כלפי כל מיני ענינים שכביכול מעניינים, ורואים על תנוחתו והילוכו את השלוח.

איש

אך הנה יש גם מצב ביניים, משהו בין 'נער' ל'זקן', וזהו לכאורה התואר 'איש' - והיות שאת התואר 'איש' מוצאים גם ביחס להתקשרות מסוימת, כמו 'איש האדמה', 'איש האלקים' 'איש מלחמה', לכן נראה שזהו התואר המגדיר את סיום המצב של 'נער', שכאשר אדם מתוך כל ההתנערות כבר מצא משהו מיוחד בעולמו, משהו שכבר רואה בו הצלחה המקשרת אותו עם אותו ענין, זה נותן לו את התואר 'איש', ולמשל, אם הצליח בעבודת האדמה הוא 'איש האדמה', ואם הצליח בעבודה רוחנית ודבקות בה' הוא 'איש האלקים'.

ובכל זאת גם 'איש' כזה עדיין אינו 'זקן', וההסבר הוא כי גם אדם שכבר מצא משהו שמתייחד בו ומתקשר עמו, אין זה אומר שהעינים שלו כבר מפסיקים לראות הצעות אחרות, והלב שלו מפסיק לחמוד השגות והצלחות וקנינים אחרים, ואין הכוונה דוקא לשאיפה וחמדה לדברים רעים, אלא אף לדברים טובים ומועילים, כי יצור האדם אינו מיועד להצלחה בדבר אחד בלחוד, יכול הוא לעסוק בכמה ענינים ולהצליח בהם, ולכן גם מי שכבר נעשה 'איש', אינו חודל להיות 'נער', אך ברור שתנועת ה'התנערות' והנסיונות שלו אינם בטירדה ובלבול כמו 'נער', שעדיין תוהה בעולמו ולא מצא לעצמו שום מנוח לכף רגלו.

זקנים עם נערים

ואם כן, נשוב כעת למצב של 'זקן', ונצטרך להגדיר ש'זקן' הוא מישהו שכולו נעשה 'איש', אין לו שום תנועה של 'נער', הקביעות של חייו והמצב שלו מאד ברור, ומהבהירות הזו יכול להחכים 'נערים' אחרים, ולכוון אותם להכיר מה הם 'התנערות' שבודאי טעות המה, ובמה שווה לנסות, אלא שצריך רחמים ש'נער' יסכים לבטל דעתו לפני ה'זקן'...

אך בכל זאת, יתכן מצב שהנער יהא יותר צודק מהזקן, והסיבה היא כי ה'זקן' הינו זקן לעצמו, למד להכיר את עצמו, אין בזה הכרח שלכן למד גם להכיר תכונות של אחרים, ולכן כאשר מביט על עצמו, הריהו נכנע למצבו, אין לו שאיפות ותכניות חדשות, אבל כאשר מביט על ה'נער', הריהו חוזר למבט והשאיפות שהיו לו בעודו נער, ומאותו המקום מייעץ ל'נער' מה לעשות, ולעומתו, ה'נער' למרות שהוא 'נער', בכל זאת כבר החכים מעט מתוך נסיונותיו, ויודע על שאיפה מסוימת שאין לו הצלחה בזה, וממילא ה'זקן' המייעץ לו על כך, אינו כל כך צודק... ויתכן גם להיפך שה'זקן' מביט על החיים במבט יאוש של זקנה, ומתוך המבט הזה מייעץ ל'נער', שוכח שלפניו מישהו שהחיים עדיין לפניו, וגם זו טעות.

ולעומת זאת יש מצב המתואר כ'תתחדש כנשר נעוריכי', שגם זקן יכול להתלבש ברוח התחדשות של 'נער', להחליט שהחיים עוד לפניו, יכול הוא להתחיל עיסוקים חדשים, להתנסות בהם...

ויתכן שהענין הזה מצוי בעיקר אצל 'נשר', כי הנשר מגביה לעוף בגובה רב, וכידוע כמה שמגביהים יותר רואים למטה שטח רחב יותר, ו'זקן' המקבע את עצמו בעולמו, יתכן שזה מפני שמביט על האפשרויות שלו בצמצום, מביט שוב על הענינים שהעיז להתנסות בהם ואשר שאף להם והתעסק בהם, וברור לו שאין מה לנסות שוב... אבל ברגע שיעיז לעוף לגובה, לראות את המרחב הגדול של העולם, יתברר לו שיש בעולם כל מיני הצעות ואפשרויות שלא חשב עליהם ולא עלו על דעתו, ואפשר עוד להתנער ולהתנסות בהם.

והיוצא לנו מכל זה, שהכח של 'זקנה' הוא להכיר 'מה לא כדאי לעשות בכל גיל ומצב', ולא 'מה כן אפשר לעשות', יכול הוא להודיע לאחרים מה התברר כטעות בודאי, ולא מה מסתבר שראוי לך לעשות, כי את זה צריך הנער ללמוד בעצמו, יגיע לזקנה של עצמו, אינו צריך להיות זקן שאין לו אלא את חכמת הזקנים שלפניו ללא חכמת החיים של עצמו, ואדרבא, אם הוא מבין שיכול להציע לאחרים להתנסות שוב בדברים שלא הצליחו בהם - עדיף שיחדש את נעוריו שלו וימצא גם בעצמו ענינים שכאלו, נאלא שמתוך חכמת חייו, יכול להודיע ש'חוסר הצלחה' של פעם אחת וכיוצא בזה, אין זה עדיין הוכחה, טעות לסמוך על הוכחות שכאלו ונגיעותיהם].

עניני שורש 'זקן'

ומעתה נבין למה 'זקן' שייך לשורש הזה, כי טבע האדם שמתחיל לצמוח לו זקן, כאשר מגיע לגיל שנעשה כבר 'איש', במדה מסוימת מפסיק את ה'נערות' שלו, וכמה שיותר עובר ממצב של 'נער' למצב של 'איש', כך יותר צומח הזקן, והיות שמה שכבר מוגדר בו כ'איש' זהו החלק שהגיע בו להשלמה ובהירות, ממילא זהו החלק של ה'זקנה' שבו, ולכן נקראים השערות הללו 'זקן'. וכאשר מגיע לגיל זקנה, הזקן הופך ללבן, בחינת 'זקן מלא רחמים', כי כבר למד להביט על העולם במבט רגוע של רחמים, ולא במבט של 'איש מלחמה' שעדיין סבור שביכולתו להעמיס על עצמו הרבה קנינים ומתנער לקראתם.

ומובן למה מי שקנה הרבה חכמה נקרא כבר 'זקן' בגיל צעיר, כי חלק הבירור של ה'זקנה' כבר רחב אצלו.

ומובן מהו 'זקן מאד', והיינו שרחוק מאד ממצב של 'נער', גם להתחדש כנשר קשה לו, צריך משהו מאד מעורר להכניס בו התחדשות וקלילות.

ביאור פסוקי הפרשה

וכעת יובנו היטב פסוקי הפרשה, הפסוק אומר 'ואברהם ושרה זקנים באים בימים', כלומר הזקנה שלהם לא היתה זקנה של יאוש וחדלון, אדרבא הימים שלהם היו מלאים, היו מלאי התנסויות ולימודים, הכירו את עצמם בשלמות, מימשו את החיים שלהם בשלמות, מצד אחד היו ברור להם ש'לא לוקחים אשה מבנות כנען', לא מתנסים בדבר כזה, אפילו מצדיק

גמור כאליעזר לא לוקחים את בתו, ולעומת זאת, לא היה להם היכולת להתנער לעיסוק חדש של חיפוש שידוך -

אולם אליעזר היה 'עבד', ולפעמים יש עבד שנלקח למשהו מוגדר נכמו בסיפור של 'איש חסיד היה' שביקש עבד אשר בבנין חכמתו], אבל יש עבד הנלקח לכל מה שיצטרכו ממנו, וזה היה אליעזר שהיה 'בן משק ביתי', 'מושל בכל אשר לו', ולכן הענין המיוחד של אליעזר היה בזה שהיה 'נער', היה תמיד מוכן להתנער ולעסוק במה שצריך כעת לעסוק, כך למד תמיד להשיג עוד בחינות של 'איש' -

וכאשר אברהם הורה לו לחפש אשה ליצחק, פנה אליו בתור 'זקן ביתו', דהיינו, שאמנם יתנער לעיסוק הזה, יתנסה בכיצד מבררים את הבירורים הנצרכים, אבל לא יתעלם מהלימודים של ה'זקנה', לא יתכחש לומר שאפשר לנסות לקחת אשה בעלת מדות מבנות כנען, כבר התברר שאין דברים כאלו...

וכאשר ראה אליעזר את רבקה וביקש ממנה וכו', התנועה הזו היתה תנועה של 'נער', עשה אותה מתוך ה'עבדות', ולכן נאמר 'וירץ העבד', אבל ברגע שראה שההתנסות-ההתנערות הזו נראית כמצליחה, נמצא שלמד שיש לו סייעתא דשמיא גם בנסיונות המוגדרים בחז"ל כ'שאלה שלא כהוגן', ואז למד משהו חדש מנסיון ההתנערות, הפך להיות 'איש', ולכן נאמר 'והאיש משתאה לה', ואז, קיבל את התפקיד של שדכן וכו', כמישהו המתעסק במשהו ידוע וברור, ולכן מוגדר כ'האיש'.

אבל ברגע שקיבל את ההסכמה, וסיים את ה'איש' של השדכן, מיד כאשר השתחוה לה' היה מצדו שוב כ'עבד אברהם' - יש לו תפקיד ואחריות שהכלה תגיע אל החתן, אם יהיה עיכובים צריך להתנער ולעשות כל מה שאפשר.

הלימוד

והלימוד שלנו מכל זה הוא, שאדם צריך לדעת שבכל ענין שנעשה בו 'איש', דהיינו שיש לו הצלחה מסוימת בו, צריך להעריך את ההצלחה הזו, להמשיך בה, לא להתנער לענינים אחרים שעדיין לא התבררה הצלחתם, על חשבון מה שכבר הצליח, אך בכל זאת מומלץ להיות גם 'נער' ולמצוא מקום להתנסות בדברים חדשים, אולי גם בהם תהא לו הצלחה, ואולי הצלחה גדולה יותר, אך יזהר לא להתנסות שוב ושוב בדברים שכבר נעשה בהם בבחינת 'זקן' ולמד מהחיים שאינו מצליח בהם, כי כל זמן שהמציאות הנפשית שלו ומקומה לא השתנו, אין סברא שהדמיון החדש המצייר את השאיפה הישנה - יצליח לנער אותו בפעלתנות אשר תביא הצלחה, אולם אם הזמין ה' סיבה המעוררת מאד לשוב ולנסות, באופן שההתעוררות חזקה מאד, מסתבר שיהא פה ענין של 'תתחדש כנשר נעוריקי', וזה יכול להיות גם אצל מישהו שהינו 'זקן מאד' כמו שרואים בהפטורה שאפשר למצוא דברים מאד מעוררים, ומבואר בהמשך שגם כאשר כבר היה נראה שדוד המלך הינו כל כך זקן שכבר אפשר להכתיר מלך חדש, בכל זאת האמת שלו והשבועה שנשבע יכלו לנערו ולחדש את הכוחות ולהישבע 'כי כן אעשה היום הזה' - שיעביר את המלוכה לשלמה, וההפטורה מסיימת ב'יחי המלך דוד לעולם', וכידוע אכן 'דוד מלך ישראל חי

וקיים, כי הוא המבקש 'אל תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל תעזבני, מגלה שאפשר לבקש מה' לחדש כוחות גם בעת זקנה, ההארה הזו נותנת לעם תקוה של חיים בכל מצב, חיים שאל ממך נתת לו.

ועד זקנה אני הוא...

מענין לענין, מובא (רש"י שמות כ, ב-ג) שהקב"ה נגלה לישראל על הים כ'איש מלחמה', ובמתן תורה התגלה כ'זקן מלא רחמים', ואחר שחטאו ונאמר (שמות כג, כ) 'הנה אנכי שולח לפניך מלאך לשמרך בדרך' - הכונה למלאך מט"ט (רש"י שם כא), ומבואר בחז"ל שהוא נקרא 'נער' (תוס' יבמות טז ב), ורואים שגם מצד ההנהגה שבה מנהל ה' אותנו יתכנו שלשה בחינות הנזכרים.

וההסבר הוא שבתחילה כאשר משה הופיע במצרים, והיה בבחינת 'שולח מלאך' והיה אז הענין לבחון את האמונה של ישראל, ולראות מי הם החפצים להיגאל, היה הקשר של ה' עמנו בבחינת 'נער'.

וכאשר יצאו וה' הולך לפנייהם כמו עם נבחר, היה הקשר של ה' עמנו בבחינת 'איש' שבחר בנו מכל העמים.

וכאשר נתן לנו את התורה ואמר את הדברות של אנכי ולא יהיה לך' שהורה ש'אין לנו משהו אחר', ואנו מוחלטים אליו בברית, היה הקשר בבחינת 'זקן', וכאשר חטאו רצה ה' לחזור לקשר בבחינת 'נער', ומשה לא הסכים כידוע. ועיין להלן בתבונות ההלכה שכיוצא בזה רוצה ה' שהקשר שלנו אל מצוותיו יהיה גם כן באופן של 'זקן'.

*

תבונות ההלכה: בדין 'עשיה לשמה' על ידי 'דיבור'

נפסק בשולחן ערוך (יו"ד רע"ד, רע"ו, או"ח ל"ב) שהכותב סת"ם צריך לומר בפה שכותב לשם קדושת ס"ת או תפילין וכיו"ב, והנה בראשונים יש ספק אולי סגי במחשבה, ויש ראשונים המקילין דגם בסתמא בלבד הריהו כמחשב לשמה, ובפשטות הסברא של השיטה האחרונה הזו היא מפני שהכותב יודע מה המטרה של כתיבתו, שרוצים שיהיה לפנינו ס"ת לקרות בו.

וצריך להבין את פשר הדעות הללו, מה תוקף יש לאמירה בפה יותר ממחשבה, ולמחשבה יותר מידיעת המטרה?

ולפי המבואר לפנינו שיש ג' מצבים 'נער, איש, זקן', ובכל שלב מהם נכנס האדם למצב שיותר מקושר עם מעשיו, וביארנו שאין זה כל כך תלוי בגיל, וגם נער צעיר יתכן שיהא בו נקודות שמבושל כבר להיקרא איש וזקן -

אפשר ללמוד מזה, שיתכן שאדם כבר יהא איש וזקן, אבל עדיין יעשה את מעשיו מתוך התקשרות של 'נער', ולמשל, בהיותו נער החל להתפלל, התנסה בזה, והתרגל בזה, אך כל התפלה שלו נותרה כמישהו שמתנסה, הן מצד הרצון להתחבר למצב של התפלה הפנימי,

והן מצד הסגנון החיצוני, וכגון שכאשר היה נער הסתובב במערב בשעת התפלה, וכך ממשיך גם עד זקנה ושיבה...

וכמו כן כאשר אדם מתפנה לכתוב ס"ת או תפילין, יש תנועה של מישהו שלומד את המקצוע או מתנסה לראות את הצלחתו בכתיבה מצד היופי והמהירות וכו', וברור שהכתיבה שלו מיועדת לשימוש בהנכתב שיהא כספר תורה, אבל מצד הקשר שלו לפעולה - החיבור שלו הוא כמו ל'נסיון'. ויש מצב של אדם שכבר החליט שמצליח בכתיבה, והוא 'סופר סת"ם', אך עדיין לא ברור לו שכך ימשיך תמיד, יתכן שאם ימצא איזה עיסוק יותר מעניין או רווחי, יעזוב את הכתיבה. ויש אדם שכבר הוחלט אצלו שהוא סופר סת"ם אין לו משהו אחר בעולם.

ובזה אפשר להבין את ג' השיטות, כי השיטה המכשרת 'סתמא', מספיק לה שיש חיבור לכתיבה גם כאשר מצד עצמו הוא כמו מתנסה-נער. והצד המכשיר 'מחשבה', מספיק לו חיבור כמו 'איש', כי כאשר חושב בהדיא שכותב לשם ס"ת, מקבל על עצמו את התואר של סופר העוסק בזה, אך כל זמן שלא אומר את זה בפה, המציאות היא שבכח המחשבה יכול אדם להחזיק שני מחשבות מתנגדות, יכול הוא עדיין לחשוב שהיה מעדיף עיסוק אחר. אבל כאשר אומר בפה מלא ש'כותב לשם קדושת ס"ת', זהו דיבור המבטל כל המחשבות, הריהו כמכריז שאין לי שום עיסוק מעודף יותר, וזאת היא בחינת 'זקן'.

וכמובן, יתכן שאדם יהא כנער המתנסה, אך יאמר בפה והכתיבה שלו תהא כשירה לכל הדעות, אך לאור ההסבר שלפנינו הסיבה לכך היא, כי באמירה הזו קישר את עצמו להשראה של 'זקן', ומתקשר יותר אל הכתיבה.

קידוש השמות

והנה חוץ מדין כתיבה לשמה, יש דין מיוחד שצריך לקדש כל שם ושם, וגם בזה נחלקו אם צריך דיבור, או שסגי במחשבה, גם לא ברור מהו מהות הקידוש, אם צריך להחיל קדושה על השם, או שסגי שיודע שכותב את השם. ונראה שהנה בעשרת הדברות, לאחר 'אנכי ולא יהיה לך' [שעשו את ההתקשרות בבחינת 'זקן'], נאמר 'לא תשא שם ה' אלקיך לשוא', ונכלל בזה, שכל ענין של הזכרת שמו, לא יהיה כמתייחס לידיעה של מציאות מסוימת, אלא יתן רתת בלבבות, שירגיש המזכיר את המציאות הרוחנית העליונה שלו, ירגיש את יצירתו כ'יש מאין', ואת ה'ויפח באפיו נשמת חיים', שהם ההרגשות השייכות לשם 'הויה', ירגיש גם את ההכנעה וההשתעבדות הנרמזים בשם 'א-דני', וכמו שכתבו הפוסקים שיהיה בחינת 'מפני שמי נחת הוא', כך ההזכרה אינה לשוא, שהרי בתורה פונה ה' אלינו עם השמות הללו, אינו אומר 'וידבר הבורא', אלא 'וידבר הויה' וההזכרה המיוחדת הזו 'לא תהיה לשוא'.

וממילא כאשר כותב בתורה את השמות הללו, לא סגי שיכתוב את זה ככותב איזה תואר כמו 'בורא', אלא צריך שיזכור שכותב שם שיש בו קדושה, שם המאיר את הביטול והשעבוד שלנו אליו, מקדש ומשייך אותנו אליו, והנה אם רק מהרהר כך - יש מקום למחשבה הסוברת שאמנם כך היא האמת, אך אפשר להתייחס לנכתב כ'תואר' בלבד, אבל כשמוציא בשפתיו, דוחה בהבל פיו את כל המחשבות הללו, מביא לעולם את 'אור' הקדושה.

תשובות הגר"ח - פנינים שטרם נדפסו מתורת מרן הגר"ח קניבסקי זי"ע / הרב אהרן הלוי גרנדש, מח"ס תשובות הגר"ח

האם האבות הקדושים במערת המכפלה או בכותל המערבי?

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא (חיי שרה, ד"ה ופגעו) בשם הת"י ותוספתא דעפרון נקרא הענק ואחימן ששי ותלמי הם בני עפרון ונקראים ילידי הענק ובני ענקים, וכתב עלה מרן שליט"א שם: וכיון שכל המשפחה ענקים א"א להיות שמערת המכפלה הקטנה הזו יהי' קבר משפחתם שהם צריכים קברים גדולים מאד לפי מדתן נועל אדה"ר אחז"ל שקיפלו הקב"ה והכניסו לתוכו כו' ע"כ. ויש לשאול כך: מ"ש, דאחימן ששי ותלמי ילידי הענק היו בני עפרון, קצת צ"ב, דבספר תשובות הגר"ח ח"א תשובה קמ"ט שאלנו את מרן שליט"א על הא דמבואר בפסוקים בפ' שלח ובס' יהושע שהם נשארו חיים עד אחרי זמן פטירת יהושע וצ"ב דהא בסוף פ' בראשית מבואר שכולם מתו במבול. והשיב מרן שליט"א שם: יתכן הם צאצאי עוג. ולהמבואר בטעמא דקרא הנ"ל שהיו בני עפרון, צ"ב חדא דא"כ נמצא שהם חיו שנים הרבה מאד. ועוד דאיך אפשר לומר שהם צאצאי עוג והרי הם בני עפרון. ועוד להא דאחז"ל (מס' סופרים פכ"א ה"ט) דאליעזר עבד אברהם הוא עוג היתכן שבעוד שאברהם קונה המערה ואליעזר עמו הוא נצרך לקנות המערה מצאצאי אליעזר עבדו.

ת. לא מדובשך ולא מעוקצך. ס"ה

*

ש. בהנ"ל. מ"ש, דכל המשפחה ענקים וא"א להיות שמערת המכפלה הקטנה הזו יהיה קבר משפחתם כו', קצת צ"ב דהא אף אברהם אע"ה הי' קומתו גדול מאד כדאיתא בסוף מסכת סופרים (פכ"א ה"ט) באדם הגדול בענקים זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים כו' ואכילתו ושתיתו כך כו' וכוחו כן מה עשה נטל ששה עשר בני קטורה ובנה להן כרך של ברזל והכניסן לתוכה והשמש מעולם לא נכנס בתוכה מפני שהיא גבוהה הרבה כו' ע"כ, וא"כ איך לאאע"ה מערת המכפלה כן מתאימה לפי מדתו (ואדרבא ממ"ש האדם הגדול בענקים זה אברהם אבינו משמע שהיה גבוה יותר משאר הענקים וא"כ הי' גבוה יותר מאחימן ששי ותלמי ילידי הענק נובחיי אברהם אע"ה הי' קומתו כשאר אדם כמ"ש מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח תשובה תתתתרמ"ג דז"ל מרן שליט"א שם: אברהם היו רגליו שוקעות בארץ ומוציאם בנס מן השמים בלי טורח וזה לא הי' בלוט, ע"כ, וביארנו הדברים בעזה"י שם בהערה 1334. אבל בפטירתו ששוכב לכאו' קשיא כנ"ל).

ת. במערת המכפלה התפשטו.

ס"ה לכאורה הוא תשובה רק על שאלה בתרא.

*

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול במ"ש, ועל אדה"ר ארז"ל שקיפלו הקב"ה והכניסו לתוכו, לכאן צ"ב דהרי זה קבורה שלא כדרכו (ומצינו כעי"ז בירושלמי שקלים דף ג' ע"א בקרבן העדה דכתב שם וז"ל וה"פ מת שמרגלותיו מונחים אצל ראשו ונקבר שלא כדרכו ולא היה מחזיק מקומו יותר מן האבן הלזה ואפילו האבן קטן עכ"ל).

ת. א. בקבר התפשט.

ב. רגליו בעומק האדמה. סט

*

ש. חיי שרה. כתב מרן שליט"א (חיי שרה, ד"ה שים) בזה"ל: וי"ל דמ"ש האיש אינו מזקין היינו שיכול לחזור לנערותו ע"י סממנין וכמ"ש ר' יוחנן בגיטין ע' א' ובשבת קי"א א' הן הן החזירוני לנערותי ובלא סממנין אינו ראוי ומה שאברהם הוליד את בני קטורה כבר אמרו בב"ר פמ"ח ט"ז שהחזירו הקב"ה לנערותו בזה, ע"כ. והנה בס' תשובות הגר"ח ח"א (תשובות תשכ"ד תשכ"ו תשל"ג תשל"ה תתט"ז) שאלנו את מרן שליט"א, אהא דמבואר דבועז הוליד בן ג' מאות ואפרים הוליד בן קצ"ט ויהוידע הכהן הוליד בן צ' והיאך הולידו בגיל כה זקן, ובכולהו השיב מרן שליט"א: האיש אינו מזקין (ב"ר פמ"ז סי ג'). ולמש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא הנ"ל לכאן על כרחך צ"ל דבועז אפרים ויהוידע נטלו סממנין לשם כך, ולכאן חידוש הוא.

ת. מה קשה. ע

*

ש. חיי שרה כ"ד נ"ה. פרש"י וז"ל, ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו עכ"ל, הל' מ' דלא מלאך המות המיתו, דאל"כ הול"ל ובא מלאך המות והמיתו, ומהו הביאור בזה.

ת. היינו הך.

*

ש. חיי שרה שם. עוד פרש"י וז"ל, ימים. שנה כו' שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חודש לפרנס את עצמה בתכשיטים עכ"ל, וצ"ב דכבר קיבלה הרבה תכשיטים מקודם מאליעזר.

ת. רוצה תכשיטים שלה. עא

^{סט} לכאורה הי"ז תשובה רק על שאלה קמא.

^ע כונה דילן הי' שדברי מרן שליט"א בטעמא דקרא חידוש הם מאחר שלא נזכר מזה בנ"ך כלום ושעל כן משמע שכן הולידו מבלי סממנין ואילו לדברי מרן שליט"א על כרחך הולידו רק ע"י נטילת סממנין, ותשובת מרן שליט"א דמה שזה לא נזכר בנ"ך אי"ז קושיא.

^{עא} ואפשר דלא קשה כי אחיה ואמה אמרו את זה ולא רבקה, אבל מתשובת מרן משמע שקיבל השאלה וצ"ל כי אם התורה כותבת זאת ע"כ שגם רבקה חשבה כן, וצ"ל שטעמה של רבקה היה כי לא רצתה מתנות שהרי כתיב שונא מתנות יחיה ולכן רצתה תכשיטים משלה. ויל"פ.

ש. שאלנו את מרן שליט"א לענין מי שנזדמן לקבר צדיק בערב שבת אחר חצות אם עדיף שלא יהי' על הקבר משום שזה ער"ש אחר חצות כי זכור לי שראיתי כתוב שער"ש אחר חצות הנשמה לא שם ואין לו מה להיות על הקבר. והשיב מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתקצ"א): אין בזה איסור. ושאלו: זכורני, ב"א הגיע בחוה"מ למרן הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל וסיפר לו שנסע לחברון, ושאלו הגר"ד מה יש בחברון, והשיב הבחור הרי יש שם את האבות הקדושים, והגר"ד ענהו: הם לא נמצאים שם. והבחור שאל מה פירוש הרי הייתי במערת המכפלה, והשיבו הגר"ד: הם נמצאים בכותל המערבי. התפלא הבחור ושאל, הרי כולם נוסעים לשם, וענהו הגר"ד: נכון, אבל בכל ערב שבת ויו"ט מחצות ועד מוצאי שבת הם נמצאים במקום המקדש, ולכן פעם הבאה תסע למקום שהם נמצאים. אח"כ שאלתי את הגר"ד איפה זה כתוב וכמדומני שהשיב: בווהר. והאם דברי הזוה"ק קאי רק האבות הק' או גם על כל הצדיקים וכן ע"כ הנפטרים.

ת. על האבות. עב

*

תשובות נוספות לפרשת חיי שרה, עיין בספרנו תשובות הגר"ח ח"א (מהדורת שנת תשע"ג) תשובות י"ט - כ"ה.

לתגובות: a0548408381@gmail.com

עב יש להאיר שהרי המעשה שהבחור נסע לחברון היה זה בחול המועד ולא בערב שבת ויו"ט עד מוצ"ש ויו"ט, ושמע מינה דס"ל למרן הגר"ד זצ"ל דמ"ש בזוה"ק יו"ט היינו כולל ימי חוה"מ. ולפי"ז מה שיש מן המון העם שנוסעים לשם לשבת פרשת חיי שרה ובחוה"מ אין לזה טעם, ויל"ע.

חינוך

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי

מזקנים אתבונן

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים (כד, א)

ידועים דברי חז"ל (סנהדרין ק"ז ועוד) "עד אברהם לא הוי זקנה"...". המפרשים שאלו, הרי לפניו היו זקנים מופלגים כמו אדם, מתושלח, נח, ועוד, שהאריכו ימים ביותר? וביארו שהכוונת חז"ל למראה זקנה ושיבה.

הג"ר אהרן לוי הי"ד מרישא דורש בספרו 'הדרש והעיון', שעד ימיו של אברהם אכן האריכו ימים, אך כל 'התבגרותם' היתה גופנית. הגוף עבד מאות שנים, חרשו וזרעו שדות מאות פעמים, קצרו ואספו, בצרו ומסקו מאות יבולים. אברהם אבינו היה הראשון שהזקין והתבגר ברוחניות, בתבונה ודעת. 'אברהם תבע זקנה' - הוא חידש שהאנושות תעריך זקנה, יבינו ש'הדר זקנים' אינו למאריכי ימים בלבד, אלא כדברי חז"ל (קידושין לב) ש'זקן' נוטריקון זה קנה חכמה.

בדורנו, דור התפתחות טכנולוגית, תקשורת ו'קידמה', חשוב מאוד לשמר ולהנחיל ערכי יסוד אלה, שלא תישכח 'חידושו' של אברהם אבינו. חז"ל מנו בין סימני דור 'עקבתא דמשיחא': "נערים פני זקנים ילבינו זקנים יעמדו מפני קטנים". הצעירים מתמצאים יותר במיקרוגל, במשלוחי פקס ומייל, במכשירי הטלפון וההקלטה, והזקנים יעמדו בפניהם - נבערים ומתוסכלים. עלולים בני הנוער לחשוב כי זקנים הללו אבד עליהם הכלח, אינם ראויים וכדאיים, ואין מה לשמוע וללמוד מהם. גישה זו פושה ל"ע בקרב גויי הארצות, לאחר גיל חמישים נעשה אדם 'מיותר', מטרד.

נחנך את ילדינו כי בין יסודות היהדות, מימות אברהם 'הזקן', הוא ההערכה לזקנה. זקנים אשר מילאו חייהם בתורה ויר"ש, אגרו וספגו בקרבם אמונה וביטחון, פעלו במסירות נפש למען העמדת דורותיהם, ראויים הם להערכתנו ללא-גבול, מלאים הם בדעה והשכל - למרות שאינם מתמצאים ברינגטונים, בג'מייל, ב'אינדוקציה', ובהרכבת 'קואליציה'.

נכדו רבינו הבעש"ט, הרה"ק ר' משה חיים אפרים מסדיקלוב שואל (דגל מחנה אפרים פר' קדושים) על דברי חז"ל 'אין זקן אלא זה קנה חכמה'. אמנם 'זקן' נוטריקון זה קנה, אך היכן רמוזה 'חכמה'? אולי זה קנה נכסים וצבר נדל"ן? ביאר הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין כי מלבד חכמה - יתר הקניינים אינם חשובים ונצחיים! אך 'דעת קנית מה חסרת!'.
חשוב לנו לייקר 'זקנים' בעיני 'הדור הצעיר'. מאז שהביאו לציבור החרדי סגנון 'ספרות עכשווית', איבדו ילדינו 'טעם של פעם'. אינם מכירים ואינם מתעניינים ב'עולמות' שהיו. תורי זהב נמחקו מתודעתם, אישים ואירועי היסטוריה יהודיות נותרו עלומים. הנוער חי ומכיר את ה'הווה' בלבד. חבל על דאבדין! ללא הבטה אל העבר אין כיוון לעתיד!

מִפֶּר שְׁלֵי הָעֵלָה אֶת בְּתוֹ, עִם בּוֹאָה לְגִיל מִצְוֹת, לִסְבָּא רַבָּה' שְׁלָה, לְהַתְּבַרֵךְ. (במס' סופרים פי"ח מובא מנהג ירושלים לקחת בני ובנות מצוה להתברך אצל זקנים!). נערה זו קרויה על שם אמו הי"ד שנספתה בשואה. הסבא התרגש והחל לספר אודות אמו, הנהגותיה וחייה, רקע משפחתם ועוד על ארצה ומולדתה. גם אבי הנערה התרגש, כי מעולם לא שמע פרקי היסטוריה הללו מפי זקנו הישיש. פער הגילאים בין הסבא-רבה לבין נינתו, שמונים השנה שביניהם, לא הורגשו. הנערה, כיום אמא לילדים, מציינת, כי פגישה זו, שיחה אישית יחידה שהתקיימה ביניהם, הטביע בה חריש ערכי ותודעתי עמוק!

ברוח זו מומלץ לכל משפחה לקיים 'שיחות מורשת', למען יכירו ויעריכו הצעירים את שורשי אבותיהם, מוצאיהם, תרבותם ומעשיהם. לכולנו עבר עשיר. עיון ועיסוק בגנזכי העבר עשויים להעשיר בקרב ילדינו אף את ערכי ההווה. 'יין ישן - דעת זקנים נוחה ממנו'. כי חלב ישן מחמיץ. פרי ישן מרקב. **יין ישן משתבח!** אך בתנאי שהיה טוב מראשיתו!

בזוה"ק נאמר כי אַבְרָהָם בָּא בַּיָּמִים, הוא ניצל את ימיו ושעותיו לטובה, 'בא עם כל ימיו', כולם שוים לטובה. 'זקנה' מוערכת היא זקנה כזו - מצבור של ימים מנוצלים. הרה"ק רבי מאיר מפרימשלאן שמע מאביו הקדוש, כי פעם 'צפה' בנעשה ב'בית-דין של מעלה'. שמע כרוז "הנה מגיע איש צעיר" - והוא מביט ורואה אדם קשיש! "כעת מגיע זקן" - ורואה איש צעיר. הסבירו לו ש'למעלה' לא קובעים לפי גיל ביולוגי, אנשים 'מתבגרים' על ידי ניצול הימים והשעות...

"מטבע של אברהם אבינו, זקן וזקנה מצד אחד, ובחור ובתולה מצד אחר" (ב"ק צז) בעלי הדרוש מסבירים כי אברהם סיגל ואיחד בקרבו 'שני צידי המטבע'. מחד היה מיושב בדעתו, יציב ומרוסן, אך אם זאת שימר רעננות וחדשנות שיש בשנות הבחרות. המשיך לחיות עם שאיפות ונותר עם רצון לחולל ולייצר. כך אמרו חסידי קוצק "אין זקן אלא תרכובת של שלשה ארבעה אברכים...". אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו... אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו...

בְּיִשְׁשִׁים חֲכָמָה וְאֶרֶךְ יָמִים תְּבוֹנָה (איוב יב יב). אמנם, לצעיר עיניים בריאות, אך לזקן רְאִיָּה טוֹבָה יוֹתֵר!

בהצלחה בעבודת הקודש! יחיאל מיכל מונדרוביץ

123ymm@gmail.com

חידות

פתשגן הכתב - חידה בפרשת השבוע / מבית 'לא

יסור שבט מיהודה'

חידה בפרשת השבוע!

להזמנת ברכות מחורזות ניתן לפנות דרך מערכת אספקלריא (לבקש עריכת 'פתשגן
הכתב')

עראי או קבע

החילוק מתהפך באמצע.

קם והפך לקניין

ויושלם במקומה הבניין

פתרון חידת פתשגן הכתב

מערת המכפלה

עראי או קבע - כתוב : "גר ותושב אנוכי עימכם" [כ"ג, ד'] ורש"י מפרש: "גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם". מפרוש רש"י עולה כי המילה "גר" משמעותה: בן ארץ אחרת, כלומר עראי, "ותושב" הוא היושב בארץ זו בקביעות. בו זמנית היה גם "גר" וגם "תושב".

החילוק מתהפך באמצע - כתוב : "ויתן לי את מערת המכפלה..." [כ"ג, ט'], במילה "מכפלה" יש באמצע את המילה "כפל" שהיא בעצם ההפך מהפעולה של חילוק.

קם והפך לקניין - כתוב: "ויקם שדה עפרון" [כ"ג, י"ז], ובהמשך: "... ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה". רש"י מפרש ש"ויקם" הוא לשון קניין, השדה וכל אשר בו קם והפך להיות קניינו של אברהם.

ויושלם במקומה הבניין - חברון ששם נמצאת מערת המכפלה היא אחת מארבעת הערים שלגביהם רושמים "תבנה ותיכונן במהרה בימינו אמן", ובראשי תיבות: תובב"א.

אספקלריא לדף היומי - הארות במסכת הנלמדת

הרב יוסף דב הרצוג, ארה"ב

דף כד. גמ' זהו כבודי. ועי' ברא"ש שכתב שאע"פ שכל פתח וחרטה עוקר הנדר ואעפ"כ צריך שאלה האי פתחא מוכחא טפי, ומבואר שההיתר הוא מצד פתח וטעות דאדעתא דהכא לא נדר אבל מדברי הר"מ מבואר שההיתר הוא שהנדר היה שאוסר עצמו ליהנות ממנו אם לא יראו בני אדם שאני רוצה לכבדך וכיון שאומר לו זהו כבודי א"כ באמת נתקיים התנאי ובר"ן כתב שגם עכשיו אתכבד יותר כשיראו שאתה רוצה ליתן ואני אינו רוצה לקבל ומבואר שבאמת מתכבד עי"ז, והנה מה דאומרים דרצונו של אדם זהו כבודו לענין כיבוד או"א וכדומה אינו שייך לכאן לפי הנ"ל, והנה לקמן נחלקו ר"מ ורבנן אם יכול לומר הריני כאילו התקבלתי אבל כאן משמע שלכו"ע מהני וכבר עמדו בזה האחרונים דמ"ש ולמה גם שם אינו יכול לומר שעשיתי לכבודי ועכשיו זהו כבודי ואולי אם באמת יאמר כן יהא מותר לכו"ע אלא דשם לא עשה לכבודו אלא להרווחה ויל"ע בזה.

דף כה: נדרי שגגות. והנה המשנה כולל ג' אופנים הרישא ששכח, המיצעתא שגנבה כיסי, והסיפא הדין של נדר שהותר מקצתו, ומשמע שכולן הוא מצד נדרי שגגות, והנה הציור שגנבה כיסי כתבו התוס' דאין לפרש שאמר אם גנבה דא"כ פשיטא דמותר דהוי נדר עם תנאי אלא דאומר אח"כ שזהו סיבה שעשה הנדר אבל מדברי הר"ן מבואר שאיירי שאמר בפירוש שגנבה את כיסי דבלא זה לא היה מותר ולכאן צ"ב קושית התוס' ובאמת הר"ן לא נקט שאמר אם גנבה אלא שאמר אשתי שגנבה וממילא ניחא דלא היה כאן תנאי מכיון שלא אמר אם אבל עדיין צ"ב דאין כאן האשה שגנבה ויל"ע בזה, והנה הסיפא דהותר מקצתו מבואר בדברי הר"ן שההיתר הוא ג"כ דכל שיש טעות בעיקר נדר לא הוי פיו ולבו שוין וממילא ההיתר הוא מצד נדרי שגגות דאין כאן האדם בשלימות פיו ולבו, אבל מדברי הרא"ש מבואר שההיתר דנדר שהותר מקצתו היינו משום דאינו רוצה שיחול אלא כעין שנדר ויל"ע בזה דלמה זה תלוי בדין נדרי שגגות, ועי' לקמן כו: שאם אמר זה כזה והותר הראשון הותר כולן ומבואר שזהו מדין נדר שהותר מקצת הותר כולו דהא על זה דיבר המשנה כיצד ולכאן שם ההיתר הוא כמו שמבואר בנזיר דאם אחד אמר הרני נזיר וחבירו אמר הריני כמותי והותר הראשון הותר גם השני וכן כתב הרא"ש שם וזה לכאן אינו תלוי בדין הותר מקצת הותר כולו וצ"ב.

דף כו. הותר אחד מהן הותר כולם. והנה בסוגין מבואר דיש שני אופנים דהותר מקצת הותר כולו או בציור דמשנתנו דהותר אפילו בלי שאלה כגון באביו ואמו או בציור דפותחין בשבתות או בציור דידן דאינו מותר רק ע"י חכם שעוקר הנדר מעיקרו אמרינן הותר כולו, ועי' בר"ן לקמן שכתב דבעל שמיפר ומיגז גיזו מכאן ולהבא בודאי לא שייך הותר מקצתו הותר כולו, אבל הביא מ"ח הראשונים בנדר שהותר ע"י חטרה אם אמרינן הותר מקצת הותר כולו, ויל"ע דהא ודאי גם בחרטה נעקר הנדר למפרע דהא אם אינו מתחרט רק עכשיו בודאי לא מהני ורק אם מתחרט בעיקר הנדר והחכם בודאי עוקרו מעיקרא ולמה לא נימא

הותר מקצתו הותר כולו, ואולי הם סוברים שפתח מהני מצד דין טעות כמו מקח טעות דכל התורה כולה [ואפילו אם נימא דהוי חידוש בנדרים אבל יסודו בנוי על דין טעות שכל התורה כולה] ובודאי בטל למפרע ממש וממילא שייך הותר כולו אבל חרטה דליכא בכה"ת כולה דבר כזה שיהא אפשר לבטל חלות שעשה מכח חרטה ושם הוי רק ביטול מכאן ולהבא בשעה שבא ואומר שמתחרט ולמפרע וכיון דבשעת הנדר חל לא שייך לומר הותר מקצת הותר כולו ויל"ע בזה.

דף כז. מתני' נדרי אונסים. עי' ברא"ש שכתב שההיתר דמעיקרא לא היה בדעתו שיחול הנדר אם יעכבו אונס ודברים שבלב כי האי דמוכח הוי דברים, והנה בהך מעשה דההוא גברא דאיתפס זכותיה דרב הונא סובר בטל זכותיה ולית ליה פטור של אונס, היינו משום דבסובר דקטלא שאני ולענין הקושיא ממשנתנו כתב הרא"ש דרב הונא סבר שזהו דין דוקא בנדר דבעינן פיו ולבו שוין והיינו דבשעה שחל הנדר בעינן שיהא האדם שם בדעתו וכמ"ש לעיל, ולפ"ז לרבא אין זה דין מיוחד בנדרים אלא הוי דין בכה"ת כולה דלא נדר אדעת כן, ולכאו' צ"ב דרבא למד מקורו מלנערה לא תעשה דבר ומאי שייך התם לומר דהוי אומנדא דמוכח, ועי' בחת"ס שכתב דבר"ן לקמן מבואר שכל המ"ח הוא דוקא כשלא הוי אונס גמור אם אמרינן דהו"ל לאסוקי דעתיה ולפרש וכיון שלא פירש נדר ע"ד כן אבל באונס גמור בודאי לכו"ע מותר, ומה שהגמ' מדמה למאנס נערה היינו כמ"ש רש"י בפירושו עה"ת דפרצה קוראה לגנב דלא היה להנערה לצאת לחוד בשדה דהו"ל לאסוקי דעתה דאולי יאנסו אותה ומזה שהתורה פטרה אותה רואים דליכא טענה דהו"ל לאסוקי דעתה, אבל בשו"ת חמדת שלמה סי' לח' וכן בקו"ש ריש כתובות כתבו שרבא למד מהא דכתביה ולנערה לא תעשה דבר כי כאשר יקום וגו' רואים מזה שהיסוד של אונס הוא שאינו נתייחס המעשה אליו וממילא כמו כן אם נדר אם לא יאכל עמו או אם לא באתי בעינן שיהא כאן קיום של אי אכילה וכיון שנאנס אין זה נחשב שהוא עשה כאן אי אכילה וזהו הדמיון שהגמ' מדמה.

דף כח. גמ' דינא דמלכותא דינא. וכתב הר"ן שהטעם הוא שכיון שהארץ שלו יכול לומר שאם לא תעשו אגרש אתכם, ולכאו' כוונתו דאין מניח לדור במדינה שלו אלא ע"מ שיקיימו דיני המלכות ואם אינו מקיים אז נחשב לגזול [וצ"ב למ"ד גזל עכו"ם מותר] ומה"ט כתב דבמלכי ישראל לא שא"י כולן שותפין בה [וכבר דנו הרבה מהו המצב של המדינה היום אם יש להם כח של דינא דמלכותא דהא אדרבה הקב"ה השביע לכלל ישראל שלא יעלו בחומה ואין להם בעצם זכות על א"י אלא דיש לדון על הכבישים וכדומה שעשו שעל זה יכולים לומר שאין מרשים להשתמש בהם אלא אם יקיימו חוקי המדינה ואכ"מ] וצ"ב דהא ביהושע כתיב כל אשר ימרה את פיך ימות והמורד במלכות חייב מיתה, וכן שמואל הנביא כשאמר לכלל ישראל מהו מהותו של מלך אמר שיכול ליקח ולעשות כל מה שרוצה והאיש אשר לא ישמע לו ימות ויל"ע בזה, עוד צ"ב דעי' בהשמטות שהושמט ע"י הצנזור דהגם שדינא דמלכותא דינא אבל בעצם מותר מצד הפקעת הלואה בגוי מותר, ולכאו' צ"ב דאם הסברא דהמלך אינו מרשה לגור בארץ שלו אלא ע"מ כן אז מאי מהני כאן הסברא דהפקעת הלואה מותר וכתבתי רק להעיר.

דף כט. קדושה שבהן להיכן הלכה. והנה לפי הר"ן למסקנת הגמ' נחלקו רב פדא ועולא בשני הקצוות דלרב פדא אפילו קדושת דמים לא פקעה בכדי ולשי' עולא אפילו קדושת הגוף בכדי [והר"ן קורא כל קדושה לזמן הוי כקדושת דמים] חוץ לענין קידושין דאין אישות לחצאין [וכמו כן לענין גיטין דאיתא בדף פג: דאם אומר לאשתו היום א"א את אשתי ולמחר את אשתי דמגורשת עי' בתוס'] והנה בכמה מקומות מצינו בש"ס דיש חילוק בין קדושת דמים לקדושת הגוף דקדושת הגוף מפקיע שעבוד ולא קדושת דמים [עי' בב"ק דף לג: צ. ובתוס' בגיטין מ:] ולדברי הר"ן הוי דלא כחד, ועו"ק ראיית הר"ן ממקדיש שדה מקנה דפקעה הקדושה וקשה לרב פדא, וצ"ל דשם הטעם כדאיתא דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו דעל הזמן שלאחר היובל לא הוי שלו ולא שייך לומר פקעה אלא בדבר שהוא שלו לעולם אבל לא על דבר שאינו שייך לו, אבל לענין שעבוד צ"ב דאם נימא דהוי כשאינו שלו וכדמשמע ברש"י פסחים דף ל. [עיי"ש בהגהות חת"ס ובחי' מרן רי"ז הלוי הל' שכנים] א"כ גם בקדושת הגוף יהא נפקע, ואולי לפי מה דמשמע מדברי התוס' בגיטין דף מ: דשעבוד הוי כפדיון ניחא ועי' בקצות סי' קיז' ובקה"י בערכין ויל"ע.

דף כט: הכא שאני דאמירתו לגבוה. עי' בר"ן שמדמה למשוך פרה לאחר ל' דבעומדת בחצירו קנה, והכוונה עפ"י דברי הירושלמי דאמירה מהני בהקדש משום דכתיב כ' לה הארץ ומלואה והיינו כקנין חצר, והר"ן חידש דהוי כאומר מעכשיו ולאחר ל' דאינו יכול לחזור הגם שלא חל עכשיו, וזהו כמו שמצינו ברשב"א בקידושין סג. דבאומר מעכשיו בדבר שלא בא לעולם הגם שחל רק לאחר שבא לעולם אבל מעכשיו מהני לענין שלא יהא יכול לחזור ועי' בקו"ש בכתובות אות רצג' ביאור הדבר וכמו כן הכא, ועי' ברא"ש שכתב דאמירתו לגבוה היינו מצד נדר וצ"ל דכיון שמחויב לקיים הנדר ממילא גמר בדעתיה ונעשה קנין מזה וכמו שביארו קנין אודיתא.

דף ל: זימנין דמגלו. ומשמע שמותר לילך בגלוי הראש ועי' בתוס' דבאקראי בעלמא מותר ומשמע שבקביעות אסור וצ"ב אם מדינא או רק מצד יראת שמים צריך לילך בכסוי, ובקידושין דף לג. משמע ג"כ שמותר מעיקר הדין ועי' במג"א צא' ג' דרק מצד מדת החסידות צריך לכסות ראשו, ועי' בט"ז סי' ח' ובחת"ס בסוגין שכתבו דמה שאנו מקפידים כל כך על זה היינו מכיון דכהיום הגוים הולכים כן וממילא הוי בכלל חוקות הגוי אם הולך בגלוי הראש ואסור מעיקר הדין, והנה לענין נשים מבואר בגמ' שלעולם מכסים ועי' בהגהות מהר"ץ חיות דהגם שבבית אינו אסור מעיקר הדין אבל מדברי התוס' משמע שתלוי אם מגלים בפני כל העולם ולפ"ז ניחא דזהו אסור מדינא, והנה בגמ' משמע דבקטנים לעולם מגולים וצ"ב דהא מצד חינוך למה יהא מחנכים על זה ואולי ליכא חיוב חינוך על דבר דאינו מעיקר הדין וצ"ב בזה.

אלא משמע הכא ומשמע הכא. ועי' בחת"ס שכתב דמה דאיתא במשנה איזה חכם הרואה את הנולד אין הפשט שצריך לדאוג על העתידות אלא הכוונה שהחכם מסתכל על הנולד שכבר היה ומזה לומד לקח היאך להתנהג על העתיד.

*

הרב אריה גלינסקי, מח"ס בירורים וביאורים

דף עג.

תוספות סוף ד"ה לא תימא 'ואם תאמר והיכי סלקא דעתין למימר דכנסה בלא בעל דאחולי אחליה לתנאיה וצריכה גט כיון דקידשה על תנאי שאין עליה נדרים והיו עליה נדרים אם כן אינה מקודשת ומה מועיל אפילו ימחול התנאי אח"כ אם לא יחזור ויקדשנה ומיהו אי חופה קונה ניחא ואפילו את"ל דחופה אינה קונה מצינו למימר דבשעת קידושין היה דעתו לכך שאם יכניסנה לבסוף יהא מחול התנאי, צ"ע שהרי על הביאה אין עדים, ואף אי נימא דזה נחשב לעדים מה שאנן סהדי שהם בבית אחד כדרך כל הארץ, אבל הרי העדים סוברים שהקידושין הם בכסף, וא"כ הרי אין כאן עדים על הקידושין, ואולי אין נפק"מ במה שהעדים אין יודעים שהם מעידים על זה, כל שסוף סוף הם מעידים, ואכתי צ"ע.

*

דף עד.

תוספות ד"ה המקדש במלוה 'פי' בקונט' שמחל לה המלוה שהיתה חייבת לו ולפירושו צריך לחלק בין מקדש במחילת מלוה למקדש בהנאת מחילת מלוה דמקודשת כדאמרין בפ"ק דקדושין (דף ו:) ולרבינו יצחק אין נראה דשמא אין לחלק והכא יש לפרש דמיירי כגון דאמר לה התקדשי לי במעות מלוה שאת חייבת לי דהתם ודאי אינה מקודשת, צ"ב מה הם שני האפשרויות, דלכאו' לקדש במעות המלוה, היינו בשויות החוב עצמו, וא"כ מהו לא לקדש במעות המלוה, אם לא לקדש בהנאת המחילה, נוגם אם נמצא גדר נוסף במעות עצמם, הרי הטעם שייך גם בזה שלא יהיב לה מידי, וצ"ע.

*

דף עה.

בגמ' 'תנא הוסיפו עליהן זיעה ושומא וריח הפה והני בכהני לא פסלי והתנן הזקן והחולה והמזוהם ותנן מומין אלו בין קבועין בין עוברין פסולין באדם א"ר יוסי בר' חנינא לא קשיא כאן בזיעה עוברת כאן בזיעה שאינה עוברת רב אשי אמר זיעה אמזוהם קא רמית התם גבי כהנים אפשר לעברה בקיוהא דחמרא ומריח הפה נמי אפשר דנקט פילפלא בפומיה ועביד עבודה אבל גבי אשה לא אפשר, לכאו' אינו מובן כ"כ למה הוצרכו להמשך, ולמה אין די בזה שיש חילוק בין זיעה למזוהם, וא"כ לא קשה מידי, כי מזוהם הוא דרגא חמורה יותר מזיעה בעלמא, ולמה הוצרכו להמשך, וצ"ע.

*

דף עו.

תוספות ד"ה וחדא במקום תרתי לאו כלום הוא 'וא"ת והא גבי בעל איכא נמי תרתי חדא דאין אדם מתפייס במומין וחדא דאית לן למימר כאן נמצאו כאן היו והני תרי חזקי דבעל

עדיפי טפי מהני תרי חזקי דאשה דכאן נמצאו כאן היו עדיף מחזקת הגוף דהא עודה בבית אביה על האב להביא ראייה ולא מהני ליה חזקת הגוף משום דנולד ספק ברשותו ואמרינן כאן נמצאו כאן היו וכשנכנסה לרשות הבעל והביא הבעל ראייה שעד שלא נתארסה היו בה מומין אלו פטור מכתובתה דעדיף טעמא דאין אדם מתפייס במומין מההיא דאין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו א"כ השתא נמי דמייתי ראייה דמשנתארסה היו בה המומין אמאי לא מיפטר מהני תרי טעמי ומאי שנא דכאן נמצאו כאן היו גרידא עדיפא מחזקת הגוף וחזקה דאין אדם מתפייס במומין עדיף מחזקה דאין אדם שותה בכוס כו' וכי הווי תרוייהו בהדי הדדי עדיפי טעמי האשה מנייהו ויש לומר דודאי טעמי האשה עדיפי וכאן נמצאו כאן היו גרידא דעדיפא מחזקת הגוף היינו משום דמסייע ליה חזקת ממון וכן חזקה דאין אדם מתפייס במומין מסייע ליה חזקת ממון ולחד מינייהו יש כח לחזקת ממון לסייע אבל לתרוייהו בהדי הדדי לא מסייע, הלשון תמוה דלכאור' זה ממש היפך הסברא שהרי עכשיו יש כאן שתי חזקות ואיך ייתכן שיהיה גרוע מכשיש חזקה אחת, ולכאור' עיקר כוונתם כי זה מתנגד לשני חזקות יחד, ועיקר ההדגשה אינו על שיש כאן שתי חזקות, אלא שיש שתי חזקות בצד השני, אבל הלשון חסר קצת, וצ"ע.

*

דף עז.

בגמ' 'מכריזו רבי יוחנן הזהירו מזבובי של בעלי ראתן רבי זירא לא הוה יתיב בזיקיה רבי אלעזר לא עייל באהליו רבי אמי ורבי אסי לא הוו אכלי מביעי דההיא מבואה ריב"ל מיכרך בהו ועסיק בתורה אמר אילת אהבים ויעלת חן אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגנא, צ"ב טעמא דריב"ל, שהרי בעלמא קיי"ל דלא אמרינן שלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיח היוקא, ולמה לא יחשב כשכיח היוקא, ואולי סבי"ל לריב"ל דזהו לעניין נזק בדרך, אבל בעת עסק התורה עצמה אין שייך שיהיה נזק, ואכתי צ"ע, נויל"ע עוד דלכאור' כאן משמע שהוא מחלוקת, ורק ריב"ל סבר כן, אבל שאר האמוראים סברו שצריך להיזהר, ובהמשך משמע שהוא עניין של דרגא, כמו שאמר לר"ח בר פפא 'מי איכרכת בבעלי ראתן ואיעסקת בתורה, וצ"ע].

*

דף עח.

תוספות ד"ה נפלו לה משנתארסה ב"ש אומרים תמכור 'במסכת פאה דירושלמי בפרק ב"ש בעי ר' תנחום קמי ר' יוסף אמאי לא תני לה גבי דברים שהם מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה א"ל לא תני אלא דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין והכא קל לאשה וחומר לבעל והתניא בית שמאי אומרים הפקר לעניים הפקר והרי קל לעניים וחומר לבעל הבית א"ל אינו חומר לבעל הבית שמדעתו הוא מפקיר וקשה לר"י והא קתני התם ב"ש אומרים ב' שבתות דהוי קל לאיש וחומר לאשה שאינה נוטלת כתובתה בהדרת שבת אחת כב"ה וי"ל שאין זה קולא אלא חומר שמוזהר לגרשה בהדרת שבת אחת אף על פי שרצונה בכך לאחר מיכן שמא תחזור בה, צ"ב שהרי לכאור' כל הנידון הוא כשהיא רוצה לצאת, כי אם

הוא רוצה להוציאה מהיכ"ת שיוציא בלא כתובה, אלא כשהיא רוצה לצאת מחמת זה, אין לה זכות לבקש כתובה, ולכאוי' זה גופא כוונת התו' במה שהוסיפו אע"פ שרצונה בכך, שמא תחזור בה, אבל צ"ב כוונתם דאם תחזור בה קודם שתמא, הרי יכולה באמת לחזור בה ולא לבקש לצאת, ואם הכוונה שתחזור בה אח"כ, מה שייך לדון הדבר כפי מה שישתנה לעתיד, כשכל מה שהיה עכשיו הוא מחמת רצונה, ובכל מקח שרוצה הלוקח דבר מסויים ויש דין לטובתו, נוכל לומר שהוא לרעתו כי אולי יחזור בו, וצע"ג, ואולי הכוונה כי כאן מצוי שתחזור בה כי באמת אשה רוצה להינשא רק עכשיו מחמת הכעס והצער רצתה לצאת אבל מסתבר לנו שתחזור בה ולכן דנים את הדבר כבר עכשיו כלרעתה, ואכתי צ"ע.

*

דף עט.

תוספות ד"ה עשאום כנכסים שאינם ידועים ואליבא דר"ש 'וכבר בא מעשה שטר מבריה נכסיו לפני ר"ת שרצה ללוות ורצה שלא ישתעבדו נכסיו לבעל חוב וגם שטר מבריה נכסיו שלא ישתעבדו נכסיו לכתובת אשתו ואמר ר"ת שהשטר קיים ומגבינן ביה דדוקא הכא דהוי מברחת דלא קני להו בעל דהו נכסים שאין ידועים אמרינן דודאי להבריה נתכוון אבל במעשים אלו דאי לא הוי קני לוקח הויא קני להו ב"ח והאשה וכיון דבהכי לא הוי מוברח אית לן למימר דלמתנה גמורה איכוין', צ"ב שהרי איזה טעם יש לו לתת מתנה גמורה, שהרי גילה דעתו שאין לו רצון בעצם לתת מתנה, וכל כוונתו רק להבריה מהבע"ח, א"כ למה נאמר שרוצה בקיום המתנה, הרי מאידך אין שום סיבה שירצה בכך, ולכאוי' הוה לן להשאיר הדבר כמו שהיה קודם לכן, והיינו שהמתנה כמאן דליתא והנכסים בחזקתו ולבע"ח, שהרי אין לו שום תועלת מהמתנה, ובפרט שעכ"פ אם הבע"ח יגבם, לכל הפחות ירויח שפרע את חובו, אבל במתנה אין לו שום רווח ותועלת, וצ"ע.

*

דף פ.

תוספות ד"ה ישבע כמה הוציא ויטול 'בפי' רבינו חננאל מקשין אמאי לא תנא האי נשבע ונוטל בהדי נשבעים ונוטלים דשבועות (דף מד:): ומשני דלא חשיב אלא מידי שמכחישין את הנשבע כגון שכיר וחשוד וחנווני על פנקסו אף על גב דאין הבעל הבית מכחישו מ"מ חנווני ופועלים מכחישין זה את זה אבל הכא ליכא שום הכחשה ומהאי טעמא נמי לא חשיב הבא ליפרע מנכסי יתומים ומיהו ההוא אפי' ביתומים מכחישים נוטל בשבועה', לכאוי' משמע שכוונתם להעיר על תי' זה שהרי באמת ביתומים הוא אף במכחישים, אבל לכאוי' אינו מובן הטענה בזה על יסוד התירוץ הנ"ל, דעכ"פ כיון שהוא "גם" באין מכחישים, מבואר שאין השבועה "מחמת" ההכחשה, אלא מטעם אחר, ולכן לא מנאוהו שם, וצ"ע, [ואולי אין כוונת התו' לדחות את התי' אלא רק לציין ולהדגיש שלא נטעה בזה, ודוחק].

*

דף פא.

בגמ' 'אמר ליה הכי קא אמינא אח אני יורש את אשתו אין אני קובר ואי משום כתובה לא ניתנה כתובה לגבות מחיים מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה בית שמאי ושמעינן להו לב"ש דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי', לכאו' צ"ב הרי השאלה היתה מצד שלא ניתנה כתובה לגבות מחיים, וא"כ מנ"מ במה שהיא מוחזקת, סוף סוף עדיין זמן גבייתה" לא הגיע, ואע"פ שהיא מוחזקת לעניין ספיקות וכדו' אבל לא הגיע זמן גבייתה, וצ"ע.

*

דף פב.

בגמ' 'לא יאמר לה הרי כתובתיך מאי וכן מהו דתימא התם הוא דלא כתב לה דקנאי ודקנינא אבל הכא דכתב לה דקנאי ודקנינא אימא סמכה דעתה קמ"ל', לכאו' צ"ב מה המשמעות של מה שכתב לה דקנאי וכו' הרי הנדון אם יכול להניח כתובה על השולחן, ולכאו' הכוונה שבא להפקיע בזה את השעבוד משאר הנכסים, ואמנם מבואר לעיל [דף פא ע"ב] שיש צד לפרש דעצה טובה קמ"ל ולפי"ז ניחא היטב אבל לכאו' דוחק לומר שהגמ' כאן אזלא רק לפי דרך זו, וצ"ע.

*

דף פג.

תוספות ד"ה מיתה שכיחא 'שמא משום דרוב פעמים מסתכנת בלידה', יל"ע מה הוצרכו התו' לזה הרי אף אם אין המיתה מצויה בנשים יותר מבאנשים, עכ"פ מיתה שכיחא יותר ממכירה, שהרי עכ"פ יש כאן מחצה על מחצה מי ימות קודם, ומאידך מכירה הרי ייתכן שלעולם לא תמכור נוכש"כ לפי מה שביארו התו' אח"כ שרוצה לא למכור משום שבח בית אביה], וא"כ למה הוצרכו להוסיף שאשה מסתכנת יותר מאיש, ואולי האמת נקטו שבאמת בנשים יש סכנה מחמת לידה ודוחק, א"נ דלשון "שכיחא" משמע להו לא רק מחצה על מחצה, ואכתי צ"ע.

*

דף פד.

במשנה 'מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים רבי טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין אלא ינתנו ליורשין שכולן צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה הניח פירות תלושין מן הקרקע כל הקודם בהן זכה בהן זכתה אשה יותר מכתובתה ובעל חוב יותר על חובו המותר רבי טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין אלא ינתנו ליורשין שכולם צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה', ובגמ' 'למה לי למיתני מלוה למה לי למיתני פקדון צריכא דאי תנא מלוה בהא קאמר רבי טרפון משום דמלוה להוצאה ניתנה אבל פקדון דאיתיה בעיניה אימא מודי ליה לרבי עקיבא ואי תנא הא בהא קאמר רבי עקיבא אבל בהך

אימא מודי לרבי טרפון צריכא, משמע בגמ' שהנידון הוא אם הממון הזה נחשב ברשות היתומים או לא, וזה פשוט שאם זה ברשות היתומים אין להוציא מהם, ולפי"ז יל"ע קצת בלשון המשנה שמשמע לכאו' שהמחלוקת הוא האם מרחמים בדין, והרי לפי המבואר בגמ' הנ"ל משמע לכאו' שלכו"ע אין מרחמין בדין אלא הנידון הוא האם הוא ברשות היתומים או שלא, וא"כ מה שייך לומר אין מרחמין בדין הרי אין בזה ויכוח ולא זה נקודת המחלוקת, וצ"ע.

*

דף פה.

בגמ' 'ההוא דאמר להו נכסיי לטוביה שכיב אתא טוביה א"ר יוחנן הרי בא טוביה אמר טוביה ואתא רב טוביה לטוביה אמר לרב טוביה לא אמר ואי איניש דגיס ביה הא גיס ביה אתו שני טוביה שכן ותלמיד חכם תלמיד חכם קודם קרוב ות"ח ת"ח קודם איבעיא להו שכן וקרוב מאי ת"ש טוב שכן קרוב מאח רחוק שניהם קרובים ושניהם שכנים ושניהם חכמים שודא דדייני' צ"ע דמשמע דאם בא לפנינו טוביה אחד נותנים לו ולא חיישינן שיש עוד אחד, וצ"ע למה לא נחוש שיש עוד ואמנם באמת מבואר ביבמות [קטז ע"א] דלא חיישינן לתרי היכא דלא הוחזקו ומשמע דבסתמא אין בעיר אחת שנים בשם זה, אבל יל"ע דבשלימא הוא ושם אביו יתכן שלא מצוי עוד, אבל היתכן שבסתמא יש בכל עיר רק אחד עם כל שם וצ"ע"ג.

*

תוספות ד"ה המוכר שטר חוב לחבירו כו' תימה לר"י היאך יכול למכור החוב דבשלמא כשיש ללוה קרקעות מוכר לו אותו שיעבוד שיש לו על הקרקעות אבל כשאין לו כלום מה מוכר לו' וכו', מבואר דזה ניח"ל לתו' לומר שהמכירה היא על השעבוד, ולכאו' חידוש הוא מה דפשיט"ל לתו' שדבר זה יש לו מכר, דלכאו' לפום ריהטא היה נראה ששעבוד הוא "זכות" שיש לו לגבות את החוב מהקרקעות שהם משועבדים לחובו, אבל אין כאן בעלות ממשית על הקרקעות, וא"כ את מה הוא מוכר, ומשמע לכאו' מדברי התו' ששעבוד הוא דרגא מסויימת של בעלות על הקרקע, והדברים צריכים תלמוד מהו גדר הבעלות הזאת, וצ"ע.

*

דף פו.

תוספות ד"ה פריעת בע"ח מצוה 'בדאיכא אחריות נכסים איירי דעלה איתמר מילתיה דרב פפא בערכין (ג"ז שם) ואפ"ה אין נפרעין מנכסי יתומים קטנים דלאו בני מיעבד מצוה נינהו אבל מנכסי יתומין גדולים נפרעין אבל בדליכא אחריות נכסים מצוה על היתומין ואין כופין כדמוכח בפ' מי שהיה נשוי (לקמן צא:): גבי ההוא דשבק קטינא דארעא וטעמא משום דהוי מצות כיבוד מצוה שמתן שכרה בצידה דאין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה, צ"ע במה שמשמע מתו' דמצוה על היתומים לפרוע חובת אביהם נאמר כשאין קרקע, שהרי הביאו דבר זה בב"ב [דף קנז ע"א] לעניין דאיקני ולכאו' משמע שם שהנידון על קרקע, וצ"ע,

ובעיקר הדבר שכתבו התו' דהנידון כאן כשיש קרקע, משמע לכאו' שפריעת בע"ח מצוה הוא רק כשיש קרקע, והדבר תימה אטו כשאין קרקע אין מצוה לפרוע חוב, וייתכן שמשמע לתו' שכל הנידון כאן עוסק כלפי יתומים, דכלמי עצמו פשוט שיש עליו שעבוד הגוף לפרוע את החוב, אבל לשון הגמ' סתום מאוד לפי"ז, וצ"ע.

*

דף פז.

בגמ' 'אבא שאול בן אימא מרים אמר בין דלא שבועה בין דנקי שבועה בין דלא נדר ובין נקי נדר בין מנכסי ובין מנכסיא אילין בין הוא ובין יורשיו אין משביעין אותה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה', לכאו' משמע שאמרו חכמים בפירוש על נידון זה, וצ"ב הכוונה היכן אמרו חכמים כן, הרי התנא של המשנה אינו סובר כן, ומשמע שאינו דבר פשוט כל כך, ונראה שהכוונה בדברי אבא שאול שאם החיוב שבועה הוא ליתומים עצמם שגובים מהם, באמת הסברא נותנת שיועיל סילוק לגמרי, אבל באמת אמרו חכמים שהבא ליפרע מנכסי יתומים חייב שבועה, והיינו שאינו גדר של חיוב ליתומים, אלא תקנת חז"ל בפני עצמה שהם רצו שלא יהיה גבייה מהיתומים ללא שבועה [כדי שלא יבואו לרמות וכדומה], וממילא אין שייך כאן סילוק כי אינו עניין של זכות שבועה אלא חיוב שבועה בעצם מדרבנן, וק"ל.

*

תוספות ד"ה לכרגא ולמזוני 'פי' בקונטרס לכרגא של יתומים וקשה דמשמע הא לשאר צרכי היתומין מכריזין והא ליתא מדפריך בריש פרק שום היתומין (ערכין כב. ושם) למ"ד אין נזקקין לנכסי יתומין אלא לשטר שיש בו ריבית מן המשנה דשום היתומין ל' יום ומכריזין כו' דלמא ההיא הכרזה לא לפרוע לבעל חוב אלא כשמוכרים לשאר צרכי יתומין לכך נראה לפרש לכרגא של אשה לפרוע כסף גולגולת שלה כמו שהיה הבעל עושה דבכלל מזוני הוא, לא זכיתי להבין דא"כ יהיה משמע שלשאר צרכי האשה מכריזים, והא מנא לן, הרי לא מצינו הכרזה אלא בהקדש וביתומים, וצע"ג.

*

תוספות ד"ה או דלמא פוגמת מודיא במקצת 'פירוש ואיכא למימר לאו דוקא ומדנפרעה מקצת נפרעה כולה אבל הא דלא מודיא דנפרעה כלל לא שייך האי טעמא אבל תימה לי א"כ כל שעה אתיא לאיערומי לפחות', צ"ב כוונת התו' שהרי בתחילת הללוואה מה יועיל לו לפחות, והרי אין עדיין חיוב שבועה, וכשיפגום, כבר אינו יכול לפחות שהרי כבר נכתב השטר, וא"כ מתי יבוא להערים, וצ"ב.

*

דף פח.

תוספות ד"ה מייתי לה לידי שבועה דאורייתא 'פירש בקונטרס דנפקא לן מינה בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן דבדאורייתא מנקט חפצא ובדרבנן לא נקיט והוא עצמו סותר

דבריו דאמריי בהשולח (גיטין לה. ושם) א"ל רב לרב ירמיה מדפתי אדרה בב"ד ואשבעה חוץ לב"ד ופיי בקונט' התם דה"ק ליה דלא לאשבעה בב"ד דחמירה באנקוטי חפצא ולרבינו נראה דנפקא מינה אליבא דר' אבא דהלכתא כוותיה דאמר (שבועות דף מז.) חזרה למחויב לה והיכא דאינו יכול לישבע משלם והאי דינא בדאורייתא אבל בדרבנן אפילו הויא חשודה על השבועה לא יניח לפרוע לה בשביל כך היכא דנשבעת ונוטלת כדהכא דהכי מוכח התם בשבועת הדיינים (שבועות דף מא.) בהדיא א"נ למאן דאית ליה דבדאורייתא לא מפכינן ובדרבנן מפכינן נפקא מינה נמי היכא דאי שבועה דרבנן היא מצי למימר השבע וטול ואי דאורייתא לא מציא למימר לבעל השבע והפטר כמו שאינו יכול לומר השבע וטול מ"ר' לשון התו' פלא לכאו' שמשמע שמקוים ומתרצים עפ"י הסוגיא בשבועות והרי לכאו' זה עצמו קו' ותו' הגמ' בשבועות הנ"ל, וצ"ע.

*

תוספות ד"ה וקמיפלגי בפלוגתא דאבא שאול ורבנן 'ומתני' כגון שמינה בעלה לאחר מיתה דבצווי ב"ד ליכא לאוקומא דאין מעמידין נשים אפוטרופסות כדאיתא בהנזקין (גיטין דף נב. ושם) ובממנה מעצמה ליכא לאוקומא דא"כ לכ"ע היורשין משביעין אותה דלא שייך ביה טעמא דמינהו אבי יתומים דאמרינן דאי משתבע ממנע ולא הוי אפוטרופוס והכא אנו רוצין דמן הדין אין מעמידין אשה אפוטרופיא, יל"ע קצת למה לא נאמר שגם אם מינה האב אין לנו ענין שתהיה שהרי אין ממנין אשה לאפוטרופוס א"כ מבואר שאין זה טוב שאשה תהיה אפוטרופוס ולמה עדיף כשמינה האב, וצ"ל שכיון שהאב מינה אותה כנראה שמבין שהיא מתאימה במיוחד לכן יש ענין שתהיה אפילו שהיא אשה ואכתי צ"ע.

*

דף פט.

תוספות ד"ה יכול לומר גירשתיה ונתתי 'וא"ת בפי' בתרא (לקמן קז:) דאמריי האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאה ואמרה כו' גירשני בעלי מתפרנסת והולכת עד כדי כתובתה ואמאי ניחוש שמא בעלה היה אומר לא גירשתיך והוי טענו חטין והודה לו בשעורין ופטור ויש לחלק דשמא אם היה בא בעלה היה מודה לדבריה, צ"ב כוונת התו' שאמנם שמא יודה לדבריה, אבל גם שמא לא יודה ולמה לא נחוש לספק הזה, וצע"ג.

*

דף צ.

תוספות ד"ה שמע מינה בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה 'עוד תירץ דהתם במטלטלין לפיכך מה שגבה גבה אבל במקרקעי מה שגבה לא גבה והא דאמר בשילהי המניח את הכד (ב"ק דף לג: ושם) קדמו בעלי חובות והגביהו בין חב עד שלא הזיק בין הזיק עד שלא חב לא עשו ולא כלום ופריך בשלמא הזיק עד שלא חב ניזקין קדמו אלא חב עד שלא הזיק בעל חוב קדם ואפי' הזיק עד שלא חב נמי בעל חוב קדים וגבה ש"מ בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה לא גבה אף על גב דהתם במטלטלי מיירי לא קשיא מידי דשור תם שמזיק כמקרקעי דמי כדאמר התם דאית ליה קלא כיון דנגח תורא נגחנא

קרו ליה, צ"ל דכוונתם מצד שהוי בעשה אפותיקי ולכן יש בו שעבוד, וקצת חסר בלשון כי סמכו על המבואר בגמ' שם, אבל אין די בעצם הדבר שאית ליה קלא, כי לכאוי ההבדל בין קרקע למטלטלין הוא שבקרקע יש שעבוד על הקרקע עצמו משא"כ במטלטלין, וגם בשור הוא בעצם כמטלטלין אלא שאית ליה קלא מועיל בעשה אפותיקי שלא ביטלו את השעבוד מחמת פסידת הלקוחות וק"ל.

*

דף צא.

תוספות ד"ה דזבנה לכתובתה דאימיה בטובת הנאה 'מכאן נראה לר"ת דהא דאמר ביש נוחלין ובפ"ק דב"מ (דף טז. ושם) מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום הנ"מ כשאמר מה שאירש מאבא סתם אבל אם אמר שדה זו שאירש קנה ואפי' למ"ד אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם דאי לאו הכי היאך מכר כל עיקר כתובת אמו דהיינו מה שאירש מאימא ללשון ראשון שפי' רש"י שהיתה אמו נשואה לבעל ולכך קאמר בטובת הנאה דמשמע שאם תמות יירשנה בעל או אפי' ימות בעלה בחייה שמא ימות גם הבן בחייה ואין ללוקח בה כלום הלכך ודאי במקום שהוא מכיר את המכר הוי מקח קיים דאין סברא לומר דהא אתי כמ"ד אדם מקנה דשלב"ל דהא קי"ל דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הדבר פלא לכאוי מה טעם יועיל בזה ההקנאה, הרי סוף סוף הוא דבר שלא בא לעולם, ויותר מזה יש להקשות דלכאוי מבואר בהדיא בסוגיא בב"מ שם שמדובר גם בשדה זו, ואדרבא שבשדה זו יש טעם לומר שלכו"ע לא יועיל אבל עכ"פ למעשה גם שדה זו הוא מועיל רק למ"ד אדם מקנה דבר שלא בעולם, וז"ל הגמ' שם [בבא מציעא דף טז ע"ב] 'אמר רב הונא אמר רב האומר לחברו שדה שאני לוקח לכשאקנה קנויה לך מעכשיו קנה אמר רבא מסתברא מלתא דרב בשדה סתם אבל בשדה זו לא מי יימר דמזבין לה ניהליה והאלהים אמר רב אפילו בשדה זו מכדי רב כמאן אמרה לשמעתייה כרבי מאיר דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם דתניא האומר לאשה התקדשי לי לאחר שאתגייר לאחר שתתגיירי לאחר שאשתחרר לאחר שתשתחררי לאחר שימות בעליך לאחר שיחלוץ לך יבמיך לאחר שתמות אחותיך אינה מקודשת רבי מאיר אומר מקודשת והא אשה כשדה זו דמיא ואמר רבי מאיר מקודשת, ומבואר שגם בשדה זו הוא רק לר"מ ושזה יש יותר צד שלא מועיל, אמנם ייתכן דשם גרע שיש את הסברא דמאן יימר שימכרו לו, משא"כ בירושה שוודאי יהיה ירושה, וצ"ע, אבל לכאוי עצם הדבר צ"ב מאוד מה טעם לחלק בזה, וצ"ע.

*

דף צב.

תוספות ד"ה דינא הוא דאזיל ראובן ומפצי ליה 'וקא משתעי דינא בהדיה ומקשים מאי נפקא מינה שיטעון עמו ראובן ולא שמעון מה ירויח שמעון בכך הלא כל מה שיטעון ראובן יטעון שמעון וכ"ת נ"מ כגון שיש עדים קרובים לשמעון ואינם קרובים לראובן ורוצים לחייב בעל חוב הרי לשמעון אינם יכולים להעיד אבל לראובן יכולים להעיד לא היא דכיון דסוף סוף יש ריוח לשמעון שיעמידו בידו הקרקע פסולין להעיד אפי' לראובן כדמוכח בסוף פ"ק

דמכות (דף ז.). דאמר אילעא וטוביה קריבי דערבא הוו סבר רב פפא למימר גבי לוח ומלוח רחיקי הוו אמר ליה רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא אי ליתיה ללוח לאו בתר ערבא אזיל ואין לומר דנפקא מינה כגון שהעדים המקיימין את השטר של בעל חוב קרובים לראובן ואין קרובים לשמעון ואי לא היה ראובן בעל דברים יכולים לקיימו הא נמי לאו מלתא היא מטעם דפרישית דאפי' משתעי דינא בהדי שמעון לא מצו מקיימי ליה כיון דאי טריף ליה מינייה בתר ראובן אזיל', לכאן' תמוה לפי דרך זו מהו שאמרו בגמ' דיכול לדון ולא מצו למימר לאו בעל דברים דידי את, הרי הנושא הוא לא מצד לאו בעל דברים, אלא מצד שרוצה לפסול את העדים שהם קרובים שלו, ואולי אה"נ אלא שבלא"ה דחו התו' דבר זה, ואכתי צ"ע.

*

דף צג.

תוספות ד"ה הותירו זווי חדתי 'שלדעת כן נשתתפו יחד שאם לא ירויחו אלא חילוף המעות שבשביל ריוח מועט כזה לא יקפידו אלא כל אחד ואחד יקח חשבון מעותיו', לשון התו' צ"ב לכאן', שמשמע שמדינא יש להם לחלוק בשוה ורק כאן "מוחלים" על הזכות לחלוק בשוה, ולכאן' איזה טעם יש לומר שיתחייבו מדינא לחלוק בשוה, ולא כל אחד לפי חלקו, ולכאן' המשמעות שאדרבא מדינא ווגאי חולקים לפי מעותיהם, אלא שאומדנא הוא היכא דלא התנו שמוחלים זה לזה לחלוק בשוה, [ומדברי התו' משמע שהוא להיפך דמדינא יש להם לחלוק בשוה, וצ"ע הטעם בזה], וצ"ע.

*

דף צד.

בגמ' 'אמיה דרמי בר חמא כתבתיהו לנכסה לרמי בר חמא בצפרא לאורתא כתבתיהו למר עוקבא בר חמא אתא רמי בר חמא לקמיה דרב ששת אוקמיה בנכסא אתא מר עוקבא לקמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסא אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן א"ל מ"ט עבד מר הכי א"ל ומ"ט עבד מר הכי א"ל דקדים א"ל אטו בירושלים יתבינן דכתבינן שעות אלא מר מאי טעמא עבד הכי א"ל שודא דדייני א"ל אנא נמי שודא דדייני א"ל חדא דאנא דיינא ומר לאו דיינא ועוד מעיקרא לאו בתורת הכי אתית לה' צ"ע לרש"י ששודא היינו דאמדינן דעתיה ולא סתם מה שרוצה הדיין, א"כ מה היה ס"ד דרב ששת לומר שהוא ג"כ עשה שודא, הלא צריך לאמוד דעתו וזה וודאי לא עשה אז שהרי אמר טעמו שעשה כן משום דקדים, וגם אם עכשיו אומר שכך נראה לו לפי אומד הדעת, הלא כלפי זה וודאי יועיל מה שר"נ קדם לעשות שודא, וצ"ע, [ואולי זה גופא כוונת רב נחמן שמעיקרא לאו בתורת הכי אתית לה, אבל הוא דוחק גדול, דזהו דבר פשוט מסברא ואין כאן התחלה של שודא, ובפשטות חידש רב נחמן שאף כשיש כאן תורת שודא צריך כוונה לשודא דדייני, אבל לרש"י לכאן' לא היה כאן כלל שודא דדייני, וצ"ע ג].

*

דף צה.

בגמ' 'והא מעשים בכל יום דההוא גברא דמישכן ליה פרדיסא לחבריה לעשר שנין וקש לחמש שנין ואתא לקמייהו דרבנן וכתבו ליה טירפא', לכאו' פלא קצת הלשון מעשים בכל יום, שהרי לכאו' רק פעם אחת דנו כן, ואין לומר שהביאו דוגמא ממעשה אחד אבל ידעו שהיה הרבה מעשים כאלו, שהרי כל הנידון במעשה זה הוא רק בקש שלא בזמנו וכמבואר בסוגיא בב"מ שם, וא"כ בהכרח שאין זה מצוי, וא"כ יקשה יותר מה שייך בזה הלשון מעשים בכל יום, ואולי הלשון לאו דווקא ועיקר הכוונה על אופן שידוע ההוראה בזה ולא דווקא שההוראה בזה מצויה, ודוחק, ואכתי צ"ע.

*

דף צו.

תוספות ד"ה נכסי בחזקת אלמנה קיימי 'וא"ת מה טעם דלא חשבינן נכסי בחזקת הבעל חוב ואמאי מהימני יתמי למימר פרענו במלוה על פה', והאריכו התו' בהמשך לבאר חילוקים בזה, ולכאו' נראה שרש"י רמז תירוץ לזה שכתב 'בחזקת אלמנה קיימי - שהרי נשתעבדו בתנאי ב"ד', וייתכן שכוונתו לתרץ זה והיינו ששעבוד של תנאי בית דין נחשב לחזק יותר, וכעין שמצאנו שאי אפשר לטעון פרעתי על מעשה בי"ד כמבואר בב"מ [ז"ע"ב], וכן עמד בדין גבוה ממשועבדים [כמבואר שם בדף טו ע"א], והתו' שלא ניח"ל בזה כנראה סבי"ל שזה סברא רק לעניין גבייה ממשועבדים שיש לו קול, וכן לעניין טענת פרעתי כי הו"ל לכתוב שובר, אבל אין כאן חיזוק לעצם השעבוד, אבל רש"י י"ל דסובר שהשעבוד עצמו חזק יותר וק"ל.

*

דף צז.

בגמ' 'איבעיא להו זבין ולא איצטריכו ליה זוזי הדרי זביני או לא הדרי זביני', יל"ע מה שייכותו של עניין זה לכאן, ולכאו' שייך לסוגיא בקידושין [דף נ ע"א] בסוגיא דדברים שבלב, וכפי שהביאו שם את הנידון על זבין אדעתא למיסר לארעא דישראל, ואולי כי דומה קצת למקרה שהוזכר קודם על אשה שמוכרת למזונות או לכתובה, שהוא ג"כ אופן שמוכרת לדבר אחד ובסוף מתברר שעדיף לה שיהיה לדבר אחר, וצ"ע.

*

בגמ' 'התם נמי זביני בטעות הוו דאיגלאי מילתא דארבא בעקולי הוה קיימא' מבואר שיש הבדל בין טעות בדבר שהסיבה לטעות היתה כבר בשעת המכר, לטעות שהתחדשה אח"כ, וכן מצינו בכמה מקומות [במדריים סה ע"א ובנוזיר לב ע"ב ועוד] שיש חילוק כה"ג לעניין טעות בנדר בין אם הדבר היה כבר או לא אע"פ שהנודר והמוכר לא היה יכולים לדעת מזה, וצ"ב מה הטעם לחלק בזה דלכאו' לפי המצב שידוע היה מסכים רק לפי מה שיוודע לו אח"כ לא רוצה ומה מוסיף זה שהיתה המציאות הזו קודם וצ"ע.

*

דף צח.

תוספות ד"ה אמר ליה הכרזה לא קא מיבעיא לי 'דפשיטא שאינה צריכה הכרזה וא"ת
הא אמרינן לעיל (דף פז.) לכרגא למזוני ולקבורה מזבנינן בלא אכרזתא משמע הא לשאר
מילי בעינן הכרזה ועוד תנן בערכין (דף כא:) שום היתומים ל' יום ואומר רבי הני מילי
כשבית דין מוכרין דאי טעו בפחות משתות מוכרן קיים הלכך צריכי הכרזה שלא להפסיד
נכסי יתומים אבל אלמנה אפילו מכרה שוה מנה ודינר במנה תנן דמכרה בטל ואין יכול
לבא לידי הפסד מוכרת שלא בהכרזה, צ"ב אטו ההכרזה היא כדי למנוע טעות, הרי
בפשטות ההכרזה היא כדי לקבל את המחיר הגבוה ביותר, וצ"ב.

*

תוספות ד"ה אמר רב פפא 'ועל טעות שאינו בא בזלות המקח אלא שהטעה בחשבון שאל
ר' יעקב ישראל את ר"ת והשיב לו ואשר שאלת על ראובן ששלח לשמעון לקבל מעותיו
מן העובד כוכבים וטעה העובד כוכבים בחשבון ולא נמצא העכו"ם אח"כ נראה לי
שחולקים בין שניהם דהוה המעות כדבר שיש לו קצבה דאמרינן הוסיפו לו אחת יתירה ר'
יוסי אומר חולקים ומוקמינן לה בדבר שיש לו קצבה אבל שאין לו קצבה הכל לבעל המעות
וטעמא דחולקין לפי שבעל המעות כיון שקיבל קצבתו מה לו בטעותו של שליח אלא
אמרינן הואיל וע"י מעותיו נשתכר יהיב ליה פלגא ה"נ גבי טעות חשבון דהא שוה מנה
במאתים טעות הוה ומוקים לה בהש"ס ירושלמי כגון שקיבל עליו הלוקח וטעמא דהכל
לבעל המעות משום דאין לו קצבה דוזי דאיניש עבידו ליה זולא הא בדבר שיש לו קצבה
חולקין אפי' בטעות חשבון אף על גב דאיכא למימר טעמא אחרינא גבי חולקין האי טעמא
דפרישית הוא עיקר דמוחזק ידו על העליונה וחולקין ואפי' אם היה שכיר שלו כיון
שהשכירים שלנו אינם שכירי יום אין בעליהן מקפידין על הגבהת מציאותו עם מלאכתו
והוי כהגביה מציאה עם מלאכתו תדע דאם מצא ארנקי בשוק לא זכה בו משכיר ועוד
דמיהדר קא הדר ביה שהרי אמר אני זכיתי מכלל דהדר ופועל יכול לחזור בו עכ"ל ושוב
חזר בו דכל טעות בין ע"י מקח בין שהטעה במנין הכל לבעל המעות, לכאן כוונתם
שבאמת אין הטעם משום שמעותיו גרמו אלא מספק למי כוונתו ליתן את התוספת, אבל
כשאינו בתוספת חיצונית הוא לבעל המעות, ופלא שלא פירשו תו' את הטעם, ובפרט
שקודם נראה שפשיטא להו שהטעם משום שמעותיו גרמו, וצ"ע, ובאמת לכאן יש ראייה
גדולה מדברי הירושלמי בתרומות שהטעם הוא מחמת שמעותיו גרמו, ולא מחמת ספק
למי כוון ליתן, דז"ל הירושלמי [מסכת תרומות פרק ה סוף הלכה ב] 'תני סאה תרומה
שנפלה למאה אומר לכהן ולא דמי עצים אני חייב לך טול לך דמי עצין והוא אומר לו וכי
סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה שמא אינה מדמעת את הכרי ועצים מדמעין את הכרי
ולא סופך מיתנינה לכהן חורן והוא נותן לו דמי עצים מאי כדון נותן לו דמי עצים והשאר
יחלוקו חד בר נש אפיל שעורין גו חיטין אתא עובדא קומי ר' יודה בר שלום ואמר יתן לו
דמי שעורין והשאר יחלוקו, ולכאן הטעם למה שאמרו שם יחלוקו הוא על פי הדין האמור
כאן, וכן פירשו שם המפרשים, ושם אינו שליח, וע"כ הטעם כי מעותיו גרמו לו, וצ"ע.

*

דף צט.

בגמ' 'מהו דתימא התם הוא דאיסתלקא לה מהאי ביתא לגמרי אבל הכא ניגזור מנה ראשון אטו מנה אחרון קא משמע לן', קצ"ע מה הענין לגזור שהרי אין כאן איסור ומה לנו להתערב דוקא לרעת האלמנה ולהפסידה סתם כדי שלא יפסידו היתומים אח"כ, ואולי כיון שהגבייה נעשית ע"י בית דין, מוטל עליהם לדאוג שלא יצא הפסד על ידם, כי ההפסד שהאלמנה מפסידה מתייחס אליהם, ואכתי צ"ע בזה.

*

תוספות ד"ה נתן לו דינר של זהב 'תימא לפי מה דאמרינן בהזהב (ב"מ מד:): דינר של כסף אחד מעשרים וחמשה בדינר של זהב היכי קאמר הכא והביא לו בשלש חלוק ובשלש טלית הל"ל בשלש וחצי דינר חלוק וכן טלית ועוד לא מצינו מנה הקדמוני מופלג משלנו כל כך להוקיר את הזהב ולהזיל את הכסף דעכשיו לא מצינו שיהא יקר הזהב על הכסף יותר ממשקלו אלא שנים עשר שקלים', הנה על הקו' השנייה תירצו התו' שהדינר זהב היה גם עבה פי שניים, אבל לכאו' הקו' הראשונה לא תירצו כלל בהמשך הדברים, ואם הכוונה שזה מתורץ במה שכתבו שהדינר הזה הוא הוספה כקלבון, הרי סוף סוף מוסיפים זאת באופן קבוע וזהו השיעור וא"כ למה לא אמרו לפי שיעור זה, וצ"ע, [ובאמת גם עיקר הלשון בקו' צ"ב שלכאו' אין כאן עוד חצי דינר אלא עוד אחד מחלקי כ"ה, וצ"ע].

*

דף ק.

רש"י ד"ה לימא בהא פליגי 'והאי נמי דבר משנה הוא שאע"פ שנחלקו חכמים על רבן שמעון הרי נתן טעם לדבריו ורב ספרא שאינו שונה עשה והחזיר סבר אם עשה לא היה יכול לחזור', צ"ע אם אכן יש כזה כלל בכל מקום שכל שנתן היחיד טעם לדבריו קיי"ל כוותיה, ולפו"ר לכאו' הוא חידוש שהרי חכמים שמעו ממנו טעם זה ואעפ"כ לא חזרו בהם, וא"כ למה לא נפסוק כרבים, ועכ"פ איך יחשב כטעות בדבר משנה, וצ"ע.

*

דף קא.

בגמ' 'אמר רב הונא אילונית אשה ואינה אשה אלמנה אשה גמורה אילונית אשה ואינה אשה הכיר בה יש לה כתובה לא הכיר בה אין לה כתובה אלמנה אשה גמורה בין הכיר בה בין לא הכיר בה יש לה כתובה ורב יהודה אומר אחת זו ואחת זו אשה ואינה אשה הכיר בה יש לה כתובה לא הכיר בה אין לה כתובה' יל"ע מה הטעם לומר שאלמנה יהיה מקח טעות לגבי כתובה ולא לגבי עצם הקידושין, דלכאו' הרי יש כאן מקח טעות גם כלפי עצם הקידושין, ואם נאמר שלא חשיב מקח טעות גמור, כי לאחר מעשה לא איכפת לו כ"כ ומסכים למחול על הטעות [וכ"כ הקה"י בסוף יבמות], א"כ למה שלא יסכים גם לתת כתובה, שהרי אם לא יתן למה שתסכים להתחתן אתו הלא כל אחד אחר יתן לה כתובה, ואם לא היה רוצה למה לא הוי מקח טעות לגמרי, ואולי מסכים רק בתנאי שלא תדרוש

ממנו ממון, כי מרגיש שרימו אותו ולכן רוצה שלכל הפחות לא ידרשו ממנו כסף, ואכתי צ"ע.

*

דף קב.

בגמ' 'תא שמע כתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים חייב ליתן לו חמש סלעים ובנו אינו פדוי שאני התם דמשועבד ליה מדאורייתא אי הכי אמאי כתב כדי לברר לו כהן אי הכי בנו אמאי אינו פדוי כדעולא דאמר עולא דבר תורה פדוי לכשיתן ומ"ט אמרו בנו אינו פדוי גזירה שמא יאמרו פודין בשטרות, 'צ"ב קו' הגמ' דלכאו' גם אם חל התחייבות [אי משום הודאה אי משום התחייבות חדשה], עכ"פ נתינה לא היה כאן, וא"כ איך ייתכן לדון שיהיה כאן פדיון, ואם כוונת הגמ' על אחר שנותן, א"כ הרי נתן ואין טעם שלא יהיה פדיון, גם אם התחייבות רגילה בשטר לא חלה, וע"כ צ"ל שהוא משום גזירה, וא"כ ממ"נ אינו שייך לנידון דידן לעניין התחייבות בשטר, וצע"ג, [ולכאו' כוונת התו' בד"ה ת"ש לבאר עניין זה אבל לא זכיתי להבין כוונתם ואולי באמת לא באו לתרץ הקו' הנ"ל].

*

דף קג.

בגמ' 'ת"ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך נכנסו בניו אצלו אמר להם הזהרו בכבוד אמכם נר יהא דלוק במקומו שולחן יהא ערוך במקומו מטה תהא מוצעת במקומה יוסף חפני שמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי הזהרו בכבוד אמכם דאורייתא היא' וכו' כל המשך הסוגיא, לכאו' הדבר פלא מה שייך לכאן כל עניין זה של הסתלקותו של רבי, וצ"ע, והנה בירושלמי בסוף כלאים הובא ג"כ כל עניין זה ושם נוסף שאמר שלא תזוז מביתו, והקשו שהרי גם בלא התנאי הוא כן שיש לה מדור, ותירצו שני תירוצים, [וזהו] הירושלמי מסכת כלאים פרק ט הלכה ג' רבי ציוה שלשה דברים בשעת פטירתו מן העולם אל תזוז אלמנתי מביתי. ואל תספדוני בעיירות. ומי שניטפל בי בחיי יטפל בי במותי. אל תזוז אלמנתי מביתי. ולא מתניתא היא אלמנה שאמרה אי איפשי לזוז מבית בעלי. אמר רבי דרוסא דלא יימרון לה ביתא דנשיותה הוא משועבד הוא לנישיותה. אמר רבי לעזר בר יוסה כהדא דתני דרה בבתים כשם שהיתה דרה בהן ובעלה נתון במדינת הים. ומשתמשת בכלי כסף ובכלי זהב כשם שהיתה משתמשת ובעלה נתון במדינת הים. וניזונת כשם שהיתה ניזונת ובעלה נתון במדינת הים. ואל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת. ומי שניטפל בי בחיי יטפל בי במותי. וכו' ככל הסוגיא שלפנינו, ולולי דמסתפינא אולי גם בגמ' דידן צ"ל כן ונשמט מהדפוס, ודוחק, ואכתי צ"ע.

*

בגמ' 'ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפקא בת קלא ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב ההוא כובס כל יומא הוה אתי קמיה ההוא יומא לא אתא כיון דשמע הכי סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העולם הבא', הדבר פלא לכאו' שעל מעשה כזה של איבוד עצמו לדעת שבדר"כ

אין לו חלק לעוה"ב [כידוע, ובפשטות המקור לזה מירושלמי סנהדרין פרק חלק בעניינא דאחיתופל ואכמ"ל], וכאן דייקא ע"ז יצאה בת קול שהוא מזומן לחיי העוה"ב, ואולי אע"פ שזה מעשה אסור, אבל סוף סוף היה כאן ביטוי על עוצם רצונו להיות במעמד של כבוד התורה ולזכות לחיי העוה"ב עד כדי איבוד טעם בחיים, וזה לכשעצמו דבר גדול, ואכתי צ"ע.

*

דף קד.

בגמ' 'ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי ואמרי כל מאן דאמר נח נפשיה דר' ידקר בחרב', יל"ע בכוונת הדברים למה הוא כ"כ חמור, ואולי כדי שלא יפתחו פה לשטן ע"כ הוזהירו שלא יוציאו מהפה דבר כזה ואכתי צ"ע.

*

תוספות ד"ה ומנח תפילין 'ואף על גב שחולי מעיים פטורין מן התפילין לפי שאין יכולין ליזהר היטב אבל ר' היה מנהיג עצמו בקדושה יותר מדאי והיה יודע היטב ליזהר, מ"ר', לשון התו' צ"ב קצת דאם חולי מעיים רק "פטורין" מן התפילין, מה הקו' ממה שרבי הניח, הלא הם רק פטורים, והוא רצה לקיים המצוה אע"פ שפטור, וצ"ל דפשיט"ל לתו' דהכוונה פטורים ואסורין, מחמת חשש בזיון התפילין, וע"ז כתבו דרבי שאני, וקצת קשה מה שלא פירשו התו' הדבר בלשונם.

*

דף קה.

בגמ' 'שהיו גוזרין גזירות על גזילות כדתניא קיטמה נטיעה ר' יוסי אומר גוזרי גזירות שבירושלים אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבע כסף', צ"ע למה קוראים לזה גזירות על גזילות, דלכאו' איזה גזירה יש כאן, הרי כך דינו שחייב בהיזיקו, ולכאו' פשטות הדברים משמע שבאו לשער כמה הוא הנזק וא"כ למה נחשב הדבר לגזירה, ואולי באמת יש כאן תקנה מיוחדת שמשלם כפי השווי העתידי אע"פ שאינו שוה כן עכשיו, ואכתי צ"ע, [ובפרט שלכאו' בריהטת הסוגיא בב"ק נט ע"א משמע דכן הוא עיקר הדין שמשלם לפי העתיד, וצ"ע].

*

בגמ' 'קרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחייב ודאין להו דינא והיכי עביד הכי והכתי' ושוחד לא תקח וכ"ת ה"מ היכא דלא שקיל מתרוייהו דלמא אתי לאצלויי דינא קרנא כיון דשקיל מתרוייהו לא אתי לאצלויי דינא וכי לא אתי לאצלויי דינא מי שרי והתניא ושוחד לא תקח מה ת"ל אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר לא תטה משפט אלא אפי' לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושוחד לא תקח', צ"ב קו' הגמ' דלכאו' מה הראיה מהברייתא לאסור בנוטל משניהם, הלא בברייתא רק מדובר על ציור שנוטל על מנת לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, והיינו

שהוא מתכוון כך לעשות, אבל ירדה תורה לסוף דעתו שלא יצליח לעמוד בזה, אבל כשנוטל משניהם, הרי אין שום סיבה שיעוות את הדין, שהרי הוא מחוייב לשניהם אותו דבר, ולשניהם יש לו סיבה לנטות, וא"כ יש טעם גדול להתיר, ועכ"פ הרי יש חילוק גדול בין האופן של הברייתא לאופן שנוטל משניהם, וצע"ג, ובדוחק י"ל שפשוט לגמ' שזה גופא כוונת הברייתא שנוטל משניהם, דאל"כ פשיטא שמחשבתו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב לא מעלה ולא מורדת, אבל לכאו' קצת חידוש לפרש כן בלשון הברייתא, וצ"ע אם כוונת הגמ' לזה או שרק למדו מהדין של הברייתא לאופן הנ"ל, וצע"ג.

*

דף קו.

בגמ' 'רב ענן הוה רגיל אליהו דאתי גביה דהוה מתני ליה סדר דאליהו כיון דעבד הכי איסתלק יתיב בתעניתא ובעא רחמי ואתא כי אתא הוה מבעית ליה בעותי ועבד תיבותא ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סידריה והיינו דאמרי סדר דאליהו רבה סדר אליהו זוטא', מבואר שהתנא דבי אליהו הוא ממה ששנה אליהו לרב ענן, ויל"ע במה זכה דווקא רב ענן שאליהו למדו את כל זה, הרי מצינו הרבה אמוראים שזכו לגילוי אליהו, ואיך לא פירשו דבר זה במה זכה רב ענן לכך, וצ"ע.

*

דף קז.

בגמ' 'והלכתא כותיה דרב הונא אמר רב דאמר רב הונא אמר רב יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה והלכתא כותיה דרב זביד בקוניא דאמר רב זביד הני מאני דקוניא חיורי ואוכמי שרו ירוקין אסירי', הדבר פלא לכאו' מה שייך עניין זה לכאן, ולמה דווקא כאן אמרו דבר זה שהלכה כמותו, נדהניחא דברים ששייכים קצת לענייני כתובות, אפשר להבין שאגב שפסקו הלכה בעניין זה, הביאו עוד פסקי הלכה בעניינים אלו, אבל להביא כאן עוד הלכה על עניין אחר לגמרי לכאו' צריך טעם לזה, וצ"ע.

*

תוספות ד"ה ששמעו בו שמת 'פירש הקונטרס דלמאי ניחוש לה אי לצררי הרי סופה ליטול כתובתה ולישבוע שלא עיכבה משלהם כלום והשתא בעי למימר דפליגי בלא שמעו בו שמת היינו בלא שבועה דאי בשבועה אמאי לא תטול וזה אינו דהא בסמוך פריך עד כאן לא פליגי אלא לשבועה אבל למזונות יהבינן לה אלמא לשמואל אפילו בשבועה אין לה', צ"ב קצת ראיית התו', מנא לן לפרש דאיירי כשרוצה להישבע, הרי יש לפרש דברי הגמ' שלא נחלקו אלא להשביעה בסתמא אבל על המזונות לא נחלקו, אבל אין כאן נידון אם רוצה להישבע מעצמה, וצע"ג.

*

תוספות ד"ה קטנה וספקה 'וא"ת הואיל וספקה נימרו לה ב"ד צאי מעשה ידיך למזונותיך ולמה יורדים לנכסיו למאן דחייש לצררי ואי לא ספקה א"כ היכי מחלה למ"ד צאי מעשה

ידיך והא אין מחילת קטנה כלום וי"ל כגון דספקה לדברים גדולים ולא ספקה לדברים קטנים דלדברים קטנים מהני מחילתה אי נמי בפעוטות דמקחן מקח ומתנתן מתנה, מ"ר', צ"ע מהו הטעם שיועיל מחילה לדברים קטנים, הרי אם אין מחילתן מחילה, אין כאן כלל מחילה, ומה לי דברים קטנים מה לי דברים גדולים, הרי דין פרוטה כדין מאה, וצ"ע.

*

דף קח.

בגמ' 'אמר לך רב אושעיא נהי דהנאה לית ליה כיסופא מי לית ליה התם נמי אית ליה הנאה בההיא הנאה דמיכסיף מיניה', צ"ע דהנה לכאו' הרי יש לו גם הנאה ממה שאינו צריך לפרוע חובו, וכן הקשו התו' ותירצו דנחשב לגרמא בעלמא ואין כאן הנאה ישירה, א"כ גם כלפי הכיסופא הרי הוא גרמא, דזה אותו פעולה ואותו רווח, ולמה כלפי הממון יחשב לגרמא וכלפי הכיסופא לא, וצ"ע, [ובאמת עיקר הדבר הוא חידוש גדול דלכאו' מסברא היה נראה שיש כאן הנאה בעצם, דזה עצמו משמחו מה שיודע שהחוב פרוע, והיא הנאה חיובית, ולא רק שנחסך לו מה שצריך לשלם, ועכ"פ כשרצו לבאר טעם למה יהיה אסור למה לא פירשו מצד זה שהיא הנאה ישירה, ולא מצד מניעת הכיסופא, ואולי אה"נ זה גופא כוונת הגמ', והיינו כי כיסופא מורגש אצל האדם מיד, ווממילא מיד יש לו שמחה במה שניצל מהכיסופא, משא"כ כלפי הנאת הממון שאין לו שמחה מיידית, אבל הוא דוחק גדול לכאו', וצ"ע].

*

דף קט.

תוספות ד"ה ורבנן סברי אי צייתת צייתת ואי לא מהדרנא שטרא למרייהו 'והא דקאמר בפ"ק דב"ק (דף ח.) מכר לאחד או לג' בני אדם כאחד פירוש עידית ובינונית וזיבורית כולן נכנסו תחת הבעלים ומוקי לה התם בשלקח עידית באחרונ' ופריך וליתו כולהו וליגבו מעידית משום דאמר להו אי שקליתו כדינייכו שקליתו ואי לא מהדרנא שטרא דזיבורית למריה ופריך נזקין נמי נימא הכי אלמא התם אמרי' הך טעמא לכולי עלמא לא קשה מידי דהתם לית ליה פסידא לגמרי דהא גבי מזיבורית ולהכי מודה התם דמצי אמר מהדרנא שטרא למריה אבל הכא דאיכא פסידא לגמרי סבירא ליה דלא אמרי' מהדרנא שטרא למרייהו', צ"ב מה שחילקו התו' בין היכא דאיכא פסידא או לא, דלכאו' דבר זה ניחא אילו היינו אומרים שטענת אי שתקת הוא תקנת חכמים שיוכלו לטעון כן, ובזה מובן היטב שחילקו בתקנתם בין היכא דאיכא פסידא או לא, [נוכמו שמצינו כה"ג לעיל צה ע"ב ובב"ב קלט ע"ב], אבל לכאו' היכן מצינו שאי שתקת הוא תקנת חכמים, והרי לכאו' לפו"ר משמע שהוא סברא אמיתית לכשעצמה שיוכל לטעון אי לא שתקת מהדרנא שטרא למריה, והיינו שכיון שבאמת יכול לעשות כן, יש לו את הזכות על פי זה, וא"כ מה שייך לחלק בין איכא פסידא או לא, [ואולי אה"נ סבי"ל לתו' שאין הכוונה שמחמת שיוכל להחזיר יש לו זכות כבר מעכשיו, אלא רק אם יחזיר באמת, רק שכיון שבאמת יכול להחזיר, תיקנו חז"ל כעין פשרה ביניהם, ואין הכוונה שהוא תקנת חז"ל שיוכל לטעון אי שתקת, אלא שהתקנה היא

לעשות פשרה ביניהם מעיקרא כדי שלא באמת יחזיר, ובוזה אנו מתחשבים במקום פסידא, ואה"נ אם יחזיר יחזיר, ואכתי צ"ע].

*

דף קי.

תוספות ד"ה ואין הכל מוציאין לאתויי מאי 'ואם תאמר אמאי לא משני לאתויי עבד שברח לירושלים כדרבינן לעיל ואין הכל מוציאין דרישא ויש לומר דבירושלים ליכא למימר הכי דאין אנו רוצים שיהיו עבדים בירושלים יותר מדאי אלא מיוחסים, ר"ת, לכאו' צע"ג דאף אם לא היה טעם שאין אנו רוצים עבדים בירושלים, מהיכי תיתי שיהיה זכות לעבד לדרוש לגור בירושלים עד שנחייב את עבדו למכרו או לשחררו, דמה שבאר"י הוא כן ילפינן מפסוק, אבל ירושלים מנא לן, [ולא דמי לבעל ואשתו שאין הנידון רק על היכן לדור, ובוזה י"ל דסברא הוא שיש זכות לדרוש לדור במקום קדוש, אבל כאן הנידון על להפקיע את עצם זכות העבדות ולכאו' צריך לזה סיבה יותר גדולה, וכדחזינן שעל זה צריך פסוק ואי"ז פשוט מסברא], וצע"ג.

*

דף קיא.

בגמ' 'אמר רב יהודה כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל שנאמר הוי ציון המלטי יושבת בת בבל', יל"ע אם אזיל בזה רב יהודה לשיטתו שאסור לצאת מבבל לאר"י, ולכן הדר בבל כדר באר"י, אבל אם מותר לצאת, ממילא מצוה לצאת ואין הדר בבל כדר באר"י, או דכו"ע מודו למימרא זו, וצ"ע, [ולכאו' מהא דרב זירא התאמץ מאוד לעלות לאר"י משמע שסבר שיש כן עדיפות לאר"י, וכן מסתבר שהרי בוודאי קדושת ארץ ישראל היא רק בארץ ישראל וחידוש גדול לומר שבבל יש בה קדושה ממש כארץ ישראל, דרק לעניין שאסור לצאת מבבל לשאר ארצות, מובן שכיון שיש שם תורה אסור לעזוב את התורה, אבל לומר שמה"ט תהיה ממש כאר"י לכאו' הוא חידוש גדול מאוד, ובפרט שגם באר"י היה אז מקום תורה, ולכן נראה יותר שרב יהודה לשיטתו אמר כן, וצ"ע].

*

בגמ' אמר אביי נקטינן בבל לא חזיא חבלי דמשיח תרגמה אהוצל דבנימין וקרו ליה קרנא דשיזבתא, יל"ע בטעמא דמילתא, ואין לומר דהוא מטעם שיש שם ישיבות המרביצות תורה, [שמה"ט אסור לצאת מבבל לשאר ארצות כמבואר לעיל וברש"י], דא"כ כל בבל היה צריך להיות כן ולא רק בהוצל דבנימין, ומשמע שהוא עניין מיוחד בהוצל דבנימין שאין שם חבלי משיח, וצ"ע הטעם, [והנה במגילה כט ע"א מבואר שיש השראת השכינה בבי כנישתא דהוצל, ויל"ע אם הוא אותו מקום שנקרא כאן הוצל דבנימין, ואם כן ייתכן שזה גופא הטעם, דכיון שיש שם השראת השכינה, על כן אין שם חבלי משיח, ושוב ראיתי ביעב"ץ בהגהותיו שציין לעיין במגילה כט ע"א, ואולי לזה כוונתו, ויש לציין עוד להמבואר בחולין צב ע"א שיש שלשין צדיקים בבל ורובם בבי כנישתו דתותי אפתא, ויל"ע אם ייתכן

שהכוונה לאותו מקום, וצ"ע, ויש לציין עוד למדרש תנחומר פר' נח סי' ג' שבשתי ישיבות שבבל לא יהיה חבלי משיח, ויל"ע אם יש שייכות בין הדברים].

*

בגמ' 'מאי דכתיב אוסרי לגפן עירה אין לך כל גפן וגפן שבא"י שאין צריך עיר אחת לבצור ולשורקה בני אתונו אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות ושמא תאמר אין בו יין ת"ל כבס ביין לבושו ושמא תאמר אינו אדום ת"ל ודם ענב תשתה חמר ושמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה ושמא תאמר אין בו טעם ת"ל חכלילי עינים מיין כל חיך שטועמו אומר לי לי ושמא תאמר לנערים יפה ולזקנים אינו יפה ת"ל ולבן שנים מחלב אל תיקרי לבן שינים אלא לבן שנים פשטיה דקרא במאי כתיב כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם רמוז בעיניך דבסיים מחמרא ואחוי לי שיניך דבסיים מחלבא, לכאו' הדבר פלא מה הכוונה שזהו פשטיה דקרא, הרי הפסוק עוסק בברכת השבטים, ולכאו' מה שאמרו קודם קרוב יותר לפשוטו של מקרא שעוסק בשבח הארץ שיהיה לשבטים שזהו הברכה שנותן להם, וכך מבואר בתרגום וברש"י בחומש, ובגמ' מבואר שזה אינו פשטיה דקרא, רק מה שאומרת כן כנסת ישראל לפני הקב"ה, ולכאו' מה עניינו לברכת השבטים, וצ"ע"ג.

*

דף קיב.

בגמ' 'אמר רבי זירא אמר רבי ירמיה בר אבא דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים כי אמריתה קמיה דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער תני רב יוסף בזווי ובזווי דבזווי אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם, וצ"ב מה השייכות לכאן, וכתבו בזה התוספות וז"ל 'דור שבן דוד בא - איידי דאיירי בברכת העולם הבא דהיינו לימות המשיח נקט לה נמי הכא, אבל לכאו' הדבר פלא, דהניחא המימרא של עתידין אילני סרק שיטענו פירות שייך לעניין זה שעוסקים בטובת אר"י, אבל מה שייך לכאן הקושי של חבלי משיח שעל זה לא עסקו בסוגיא כלל, נובפרט שיש הרבה דברים בחבלי משיח כמבואר בסוגיות בסנהדרין, ולמה הביאו כאן דווקא דבר זה], וצ"ע.

ברוך רחמנא דסייען

*

הדרן למסכת כתובות

'אמר רבי זירא אמר רבי ירמיה בר אבא דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים כי אמריתה קמיה דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער תני רב יוסף בזווי ובזווי דבזווי אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם'.

נראה שיש כאן רמז כלפי ישראל, נוכידוע שאילנות מרמזים על האדם, וכמו שכתוב כי האדם עץ השדה], שלעתיד לבוא, גם אלו שהיו נראים כביכול בבחינת אילני סרק, גם הם עתידים ליתן פירות, וביתר עומק, שבאמת יתגלה שגם הם מלאים פירות, וכמו שאמרו אפילו ריקנין שבישראל מלאים מצוות כרימון.

וזהו שייך דייקא לסיום של מסכת כתובות, כי זהו בחינת "כתובה", שהוא הקשר התמידי של הנישואין, בבחינת שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, כי יש אירוסין ויש נישואין, ושלימות הקשר של הנישואין מתבטא בכתובה שהוא השעבוד ההדדי שבזה מתבטא הקשר בין האיש והאשה, וכך גם אצל ישראל, שאף שמתן תורה כבר היה בחינת נישואין, אבל כלפי לעתיד לבוא הוא עדיין בבחינת אירוסין, ושלימות הנישואין יהיה לעתיד לבוא, [וכן מבואר בסוגיא ביומא נד ע"א שכל זמן שלא נבנה בית המקדש עדיין לא נשלם הנישואין, ואף שכבר נבנה בית המקדש מ"מ לאחר החורבן הוא בחינת נתגרשה, ולכן שלימות הנישואין יהיה לעתיד לבוא שאז יבנה בית המקדש השלישי שלא יחרב, ואז יהיה בחינת נישואין שלמים], ואז יתגלה הקשר התמידי והפנימי עד שיתגלה שאין מציאות של אילני סרק בישראל, כי כל אחד ואחד מישראל קשור להשי"ת בקשר עמוק שלא ניתן לניתוק, וממילא בוודאי אין שייך שיהיה בבחינת אילן סרק ח"ו.

ויש להמתיק ולבאר שזהו מה שהובא קודם לזה המימרא שלפני ביאת המשיח יהיה קטגוריא בתלמידי חכמים, [כי באמת צ"ב הקשר של מימרא זו לכאן, ובתו' ביארו על דרך הפשט את השייכות של המימרא האחרונה שהוא מחמת שעסקו בשבח אר"י, אבל עדיין צ"ב למה הובא מימרא זו של מה שיהיה קודם ביאת המשיח, ובפרט שיש עוד הרבה מימרות על עניין זה של חבלי משיח].

ועל פי הנ"ל אולי יש לבאר שכל זה הוא ההכנה והאתערותא דלתתא כדי לגלות את הפנימיות האמיתית שבאמת אין אילנות סרק בישראל, כי כל דבר צריך אתערותא דלתתא, וגם הגילוי הזה צריך אתערותא דלתתא, וזה ע"י שישראל בעצמם מתחזקים להאמין בזה שבאמת אין מושג של סרק בישראל, וזה דייקא ע"י ריבוי הקטגוריא בת"ח, שעיי"ז מתרבה מאוד הטרדא והבלבול, ויש הרבה זמנים שאדם מרגיש שהם בבחינת "סרק", כי מרוב הטרדא והבלבול אינו מצליח ללמוד ולהתפלל וכדו', אבל עבודת האדם היא להתאמץ ולראות מה הדברים שהוא כן יכול לעשות גם בזמנים האלו, ואז יראה שגם בזמנים שאינו יכול לעסוק בתורה ותפילה בשלימות, מ"מ יכול לחטוף הרבה הרבה טוב בכל זמן שהוא, נמצא שבזה יש אתערותא דלתתא לגלות שאין מציאות של סרק בישראל, ובזה מתעורר אתערותא דלתתא להמשיך את הגילוי הזה על כל ישראל, שעיי"ז יתגלה לעתיד לבוא שאין שום יהודי שהוא אילן סרק, ולכן מימרא זו מובאת כאן כי היא ההקדמה למימרא שעתידיים אילני סרק לעשות פירות, כי זה עצמו היסוד לגילוי הזה וכנ"ל.

וזה מה שמיד אחר מסכת כתובות מתחיל מסכת נדרים, שבה ג"כ מתגלה העניין הזה של הכח העצום של כל יהודי, שכשמוציא בפיו נדר, נעשה מזה מצוה ממש, כי עכשיו הוא מצווה לקיים דברו, ובזה מתגלה הכח העצום של איש הישראלי, [ומובא בספה"ק שבכח הנדר עולים לשורש התורה ועיי"ז יכולים להמשיך כביכול בחי' מצוות חדשות, שהוא

המצוה לעשות את מה שנדרן, וכל זה נאמר בכל אחד מישראל, אף במי שנראה לפעמים שהוא בבחינת ריקנין שבך, גם הוא יש לו את הכח הזה של הנדר, ועל פי הנ"ל זה עצמו בחינת הכתובה, ולכן מובן היטב השייכות של מסכת נדרים למסכת כתובות.

*

מסכת נדרים

דף ב.

בגמ' 'וליפרוש כינויין ברישא ההוא דסליק מיניה ההוא מפרש ברישא כדתנן במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין כו' במה טומנין ובמה אין טומנין אין טומנין כו' במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה לא תצא אשה וכל היכא דפתח לא מפרש ברישא והתנן יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין ואלו נוחלין ומנחילין יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן ואלו מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן יש טעונות שמן ולבונה ולא לבונה ואלו טעונות שמן ולבונה יש טעונות הגשה ואין טעונות תנופה ולא הגשה ואלו טעונות הגשה יש בכור לנחלה ואין בכור לכהן בכור לכהן ואין בכור לנחלה ואיזוהו בכור לנחלה ואין בכור לכהן הלן משום דאושו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא, לכאו' יל"ע למה לא חילקו, בין שני דברים לכמה דברים, שלכאו' יש בזה חילוק גדול בין כשבאים לסווג דברים שונים למינים שאז אומרים את כל האפשרויות ומתחילים בראשון עד האחרון, משא"כ כשדנים על דבר אחד מה מותר לו ומה אסור לו או מה מותר לזה ומה אסור לזה, ואולי אה"נ היה אפשר לתרץ כן אלא שבכל אופן מההיא דבמה בהמה מוכח על אופן כמו אצלינו שאין קפידא במה לפתוח, וצ"ע.

*

דף ג.

בגמ' 'אמר רבא כגון דאמר לא איפטר מן העולם עד שאהא נזיר דמן ההיא שעתא הוה ליה נזיר מידי דהוה האומר לאשתו הרי זו גיטיך שעה אחת קודם מיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד אלמא אמרינן כל שעתא ושעתא דילמא מיית הכא נמי לאלתר הוי נזיר דאמרינן דילמא השתא מיית, לכאו' צ"ב דאם חיישינן שמא ימות ולא יקיים נדרו, א"כ מצד עצם הנדר הוא מחוייב להקדים את נזירותו, ואם לא חיישינן שימות, מה מוסיף הבל תאחר, שהרי אין כאן "איחור" אלא חשש לביטול, וצ"ל דזה גופא מונח בבל תאחר, שנצטיינו לחוש שימות ויתבטל הנדר, ואכתי צ"ע.

*

דף ד.

בגמ' 'רב אחא בר יעקב אמר כגון דנדר והוא בבית הקברות הניחא למ"ד לא חיילא עליה נזירות מאלתר אלא למ"ד מאלתר חיילא עליה מי איכא בל תאחר, ופירש הר"ן 'הניחא למ"ד לא חיילא נזירות עליה לאלתר - פלוגתא דר' יוחנן ור"ל בפ"ג דנזיר (דף טז:): דלר' יוחנן אי אכיל ושתתי יין בבית הקברות לקי דחיילא עליה נזירות מיד ולר"ל לא חיילא עליה

נזירות מיד ולכי נפיק מבית הקברות צריך לחזור ולקבל', צ"ע דלכאו' בשלימא אם אי"צ קבלה אף שלא חל הנזירות כיון שכבר נדר שייך ע"ז בל תאחר, אבל אם צריך קבלה נוספת א"כ הקבלה כלל לא חלה וא"כ מה שייך בל תאחר וצ"ל דכן חל משהו וצ"ע הגדר בזה, [ויעוי' תו' בנזיר טז ע"ב שאי"צ קבלה גמורה ומשמע שכן חל קצת הקבלה, וצ"ע הגדר בזה].

*

דף ה.

בגמ' 'איתמר ידיים שאין מוכיחות אביי אמר הוויין ידיים ורבא אמר לא הוויין ידיים אמר רבא רבי אידי אסברה לי אמר קרא נזיר להזיר לי"י מקיש ידות נזירות לנזירות מה נזירות בהפלאה אף ידות נזירות בהפלאה לימא בפלוגתא דר' יהודה ורבנן קמיפלגי דתנן גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם ר' יהודה אומר ודין דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין וגט פטורין ואיגרת שבוקין אביי דאמר כרבנן ורבא דאמר כרבי יהודה אמר לך אביי אנא דאמרי אפי' לר' יהודה עד כאן לא קאמר רבי יהודה בעינן ידיים מוכיחות אלא גבי גט דבעינן כריתות וליכא אבל בעלמא מי שמעת ליה ורבא אמר' וכו' סוגיית הגמ' פלא לכאו' שהרי נתבאר בתחילת העניין שהמקור הוא מהיקש וא"כ מה עניינו לגט שהרי שם אין היקש, וגם כל הסוגיא אח"כ דנה באומדנא, ונראה לבאר על פי התו' בב"מ קטו ע"ב שאה"נ כשאמרו כתנאי נדו מהטעם שאמרו קודם, ולפי"ז באמת הטעם משום אומדנא, [וזה"ל התו' שם בד"ה לימא 'וי"ל שכן דרך הגמ' דאע"ג שכבר פירש הטעם אומר לימא דכשנאמר הלימא בבית המדרש עדיין לא נודע להם טעם המפורש אלא היה סבור דטעמא דרב יהודה משום דאין לוקין על לאו שבכללות ולרב הונא לוקין וכה"ג איכא נמי בפרק החולץ' יעו"ש בתו'], אמנם אכתי יל"ע מה המקור ליד בגיטין שהרי בשאר הדברים יש לימודים כמבואר לעיל ולקמיה, ולעניין קידושין כתבו התו' והרא"ש שהוא מחמת דהוא לשון הקדש הו"ל כקרבן, ולכאו' אין זה שייך בגיטין, ואולי הוא חומרא מדרבנן כמוש"כ הרא"ש לעניין זימון לביהכ"ס, ודוחק, וצ"ע.

*

דף ו.

ביסוד וגדר דין ידות

בגמ' 'בעי רב פפא יש יד לקידושין או לא היכי דמי וכו' אלא כגון דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לה לחבירתה ואת מי אמרינן ואת נמי אמר לה לחבירתה ותפסי בה קידושין לחבירתה או דלמא ואת חזאי אמר לה לחבירתה ולא תפסי בה קידושין בחבירתה וכו', בעי רב פפא יש יד לפאה או אין יד לפאה היכי דמי אילימא דאמר הדין אוגיא ליהוי פאה והדין נמי ההיא פיאה מעלייתא היא כי קא מיבעיא ליה כגון דאמר והדין ולא אמר נמי מאי, וכו', מי אמרינן כיון דאיתקש לקרבנות מה קרבנות יש להם יד אף פאה יש לה יד או דלמא כי איתקש לבל תאחר הוא דאיתקש', ועל דרך זה כל המשך הסוגיא.

הנה לפום ריהטא כל הבעיות בעניין ידות צ"ב טובא דלכאו' מלשון הבעיא משמע שהספק הוא בכוונתו מה באמת התכוון, וא"כ מה עניינו להיקש, כפי שהגמ' מבארת כל פעם את הצד שיהיה ידות בגלל ההיקש, ומשמע שיש כאן ספק בהלכות ידות אם נאמר כאן ידות, ולא ספק על עיקר כוונתו, וכן עצם לשון הבעיא יש יד לקידושין או לא', ויש יד לפאה או לא', ועל דרך זה בשאר הספיקות, משמע שברור שיד יד והשאלה אם זה באמת יד, וצ"ב.

ונראה לכאו' ממשמעות הסוגיא שאה"נ לעולם ברור שזה לא וודאי בעצם הלשון אלא שזה גופא התחדש בדין יד שאם "בפשטות" זה מה שהוא אמור לסיים, חל בזה דין יד, וע"כ כדי שזה יהיה בכלל הנידון של יד מוכרח שיהיה אפשרות לספק בכוונתו, דאל"כ אין זה יד אלא דיבור ממש, אבל עדיין אין זה ספק שקול ואמיתי מהו כוונתו, אלא יודעים אנו מהו בפשטות היתה כוונתו לסיים, ולכן זה נכנס בדין יד, אבל צריך לזה את החידוש של יד, ולכן נסתפקו האם נאמר בהם דין ידות מחמת ההיקשים, והצד שלא הוא שאין היקש וכיון שאין היקש שוב מתעורר הצד השני שאולי אין כוונתו לזה וכפי שמבארת הגמ' כל פעם בצד השני [ואף אם אין זה ספק ממש, מ"מ זה כבר לא מונח בדיבור ויש כאן דברים שבלב בלא דיבור], ודו"ק.

ולכאו' יש להביא עוד ראייה ליסוד זה מהגמ' לעיל [בע"א] לעניין הרי הוא אם יכול להיחשב כיד או שחסר בעצם היד, דז"ל הגמ' 'אמר לך אביי טעמא דאמר עלי הוא דאסור אבל אמר הרי הוא ולא אמר עלי הרי הוא דהפקר הרי הוא דצדקה, קאמר והא מפני שהוא יד לקרבן קתני אלא אימא טעמא דאמר עלי הוא אסור וחבירו מותר אבל אמר הרי הוא שניהן אסורין דדלמא הרי הוא הקדש קאמר', ופירש הר"ן ו'מקשינן והא מפני שהוא יד לקרבן קתני כלומר מי קתני שהוא יד לנדר יד לקרבן קתני דלקרבן הרי הוא בלא עלי הוי יד שכן דרך המתנדבים לומר הרי הוא קרבן ואפ"ה דוקא בעלי ש"מ דס"ל דידיים שאין מוכיחות לא הויין ידיים. אלא אימא טעמא דאמר עלי וכו' אבל אמר הרי הוא שניהם אסורין - משום דכיון שאין מוכיחות הויין ידיים אית לן למינקט לחומרא ודלמא הרי הוא הקדש קאמר', ולפ"ר הסוגיא צ"ב מאוד דאם הרי הוא יכול להתפרק על הפקר או הקדש, מנ"מ אם הוא יד לקרבן או לנדר, הרי סוף סוף בשניהם זה יכול להסתיים על הקדש או הפקר, וצע"ג.

ולהנ"ל תתבאר הסוגיא כמין חומר, כי נתבאר שיסוד עניין ידות הוא להמשיך את מה ש"לכאורה" הוא אמור לומר, וע"ז אמרו בתחילה שאולי כוונתו להפקר וצדקה כיון שלא אמר עלי אין כאן את הבסיס לומר שזה "אמור" להיות נדר, שזה הבסיס לדין יד וכנ"ל, שהרי לשון זה יכול להסתיים על הקדש והפקר באותה מידה שהוא יכול להסתיים על נדר, וע"ז אמרו שהרי הנידון על קרבן ולא נדר וא"כ הוא לא אמור לומר עלי וע"ז אמרו שזה יכול להתפרש על הקדש, כי כשהנידון על בהמה שמתאים בה קרבן, הדיבור המתאים ביותר בהרי הוא הוא שיסתיים קרבן, כי לא חסר בלשון זה כלום, [וכלשון הר"ן שכן "דרך המתנדבין"], אבל הכל על היסוד הזה שלא איכפ"ל מה זה "יכול" להתפר ואדרבא זה יכול להתפרש בעוד אופנים אלא הכל הוא לפי מה שהוא אמור לומר שעל פי זה נתחדש ביד שאנו ממשיכים אותו, [ודו"ק היטב כי קיצרתי קצת].

ועכ"פ לפי"ז יד הוא חידוש שחידשה תורה, וכן מוכח לכאן מכל הסוגיא דבעינן היקש, אלא שיל"ע א"כ בקידושין שאין היקש מהו הצד שיהיה יד, שו"ר שעמדו בזה התו' והרא"ש וכתבו שכיון דאסר לה אכו"ע כהקדש הרי היא כקרבן, וזה חידוש גדול לכאן [נאמנם מצינו כה"ג בקידושין דף ו ע"א שיש פשטה בלשון קידושין כי הו"ל כקרבן ויעו"ש בתו', וצ"ע], ואכתי יל"ע למה לא ביארה הגמ' בהדיא דבר זה, ועוד יל"ע בבית הכסא אמנם שם ג"כ כתב הרא"ש שהכוונה לחומרא מדרבנן כי הרי אין בזה היקש, [וכפי הנראה הכוונה שכיון שחידשה תורה דין יד בכמה דברין, ראו חכמים לנכון להחמיר בבית הכסא שהוא עניין של בזיון, ויומתק יותר על פי הנ"ל שאין זה גדר של ספק השקול מה כוונתו, אלא מסתבר לנו מה היה בכוונתו, אלא שחסר בדיבור עצמו, וכיון שמצינו שיש הלכות שנחשב דבר זה כדיבור ממש, גם לעניין זה יש צד שהחמירו להחשיבו כדיבור], ואכתי צ"ע.

*

בגמ' 'בעי רב פפא יש יד לפאה או אין יד לפאה היכי דמי אילימא דאמר הדין אוגיא ליהוי פאה והדין נמי ההיא פיאה מעלייתא היא כי קא מיבעיא ליה כגון דאמר והדין ולא אמר נמי מאי מכלל דכי אמר שדה כולה תיהוי פאה הויה פאה אין והתניא מנין שאם רוצה לעשות כל שדהו פאה עושה ת"ל פאת שדך', לכאן הספק הנ"ל הוא גם אי נימא דאי אפשר לעשות כל שדהו פאה, שעכ"פ עושה את שני הערוגות האלו פאה, והר"ן כפי הנראה בא לתרץ קו' זו וביאר שכוונת הגמ' דאפשר לעשות אף יותר מכשיעור, וכאן הוא בהכרח יותר מכשיעור, [וז"ל הר"ן 'מכלל דאי אמר תהוי שדה כולה פאה הויה כולה פאה - דודאי רב פפא בכה"ג קמבעיא ליה דבהיא אוגיא קמייתא איכא שיעורא דאי לא אפי' את"ל אין יד לפאה פאה מעלייתא היא דודאי כיון שהתחיל לעשות פאה כי אמר והדין לגמרה נתכוון אלא ודאי כיון דאיכא שיעור פאה בקמייתא מיבעיא ליה], אבל יל"ע למה נקטו הלשון כל שדהו פאה, שהרי באמת ייתכן שיוכל לעשות יותר מכשיעור, ואעפ"כ לא כל שדהו ממש, וכמו שמצינו לעניין תרומה שיכול להרבות על התרומה יותר מהשיעור, אבל אי אפשר לעשות כל הגורן תרומה, [וכמבואר בתרומות ריש פרק ד'], וא"כ למה נקטו הלשון כל שדהו ולא נקטו הלשון שיכול לעשות יותר מכשיעור, וצ"ע.

*

דף ז.

בגמ' 'אמר רבי אבא הוה קאימנא קמיה דרב הונא שמעה להך איתתא דאפקה הזכרת השם לבטלה שמתה ושרא לה לאלתר באפה ש"מ תלת ש"מ השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדוהו וש"מ נידהו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו וש"מ אין בין נידוי להפרה ולא כלום', צ"ע שהרי לכאן אין ראייה שצריך להתיר בפניו, דאולי מה שהתיר בפניו הוא מחמת שהתיר מיד וממילא היה בפניו, אבל אין מזה ראייה ש"צריך" בפניו, ואולי אה"נ אין ראייה גמורה ממעשה זה, אלא כיון שאליבא דאמת נקטינן הלכה זו לכן אמרו שיש ללמוד דבר זה גם מכאן, והכוונה שזהו באמת הביאור במעשה, ולא שהוא נלמד בהכרח מהמעשה, ואכתי צ"ע.

הרב חיים נתן היילפרין, בעל מדור 'לוית ח"ן' באספקלריא - משהו נעים לקשר תלמוד ירושלמי לדף היומי. בבלי מתחיל מדף ב' ירושלמי מתחיל מדף א' - למה?

לרגל התחלת מחזור דף היומי ירושלמי. הנה כידוע הוועלט אומרים שהטעם שמתחילים מדף ב' הוא מכיון שלא יתגאה האדם לחשוב שיוודע הכל ואומרים לו אפי' דף א' לא למדת! והנה כל זה בבבל, אבל כאשר מכיון שמבואר בנדרים דף כ"ב כי בארץ ישראל לא נכשלים בכעס כמו בחו"ל, ע"ש בסיפור מחריד בזה, הרי מצינו באגרת הרמב"ן "וכאשר תנצל מן הכעס, תעלה על לבך מדת הענוה", וכן מצינו להדיא בשל"ה הק' (פ') לך לך אות ה' כי "ארץ כנען" מלשון "הכנעה". ולכן בתלמוד ירושלמי שזוכים בארץ ישראל לענוה, הרי ממילא אין צורך להתחיל מדף ב', כי אף אם יתחיל מדף א' לא יכשל בגאוה!

סיפור

”מתוך ההפיכה” - סיפור היסטורי מופעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים וינשטוק

[נ.ב. נסמכתי על ספר שמחברו כתב את הספר בארה”ב בשנת תשנ”ז וקיבל הסכמות רחבות מגדולי הרבנים באמריקה. זה נכתב לבני ולבנות הנעורים החסידיים בשפה האידיש ועשיתי לזה עיבוד ספרותי רחב מאד. אני לא אחראי לתוכן]

פרק קכ”ו ”וגילו ברעדה”

תקציר של הפרק האחרון:

עת החתונה מתקרב, רב משה יוסף דואג שיהיו משמחים לחתונה, רב מיילאך פישמן מבשר לו שיש יהודי חשוב בשם רב יענקל גלבשטיין (נכד של רבי מעשיל זצ”ל גלבשטיין מגדולי הצדיקים בירושלים) הוא משמש כראש חברה קדישא של הפרושים, אבל בד בבד הוא גם משמח את החיים, רב משה יוסף בא למשרדו להזמין אותו לחתונה ומקבל בקשה לדאוג לחיים הנצחיים, אם יזמין כעת יקבל חלקה משפחתית במיקום מיוחד ובמחיר מיוחד במינו, רב משה יוסף מבקש לחשוב על כך עם זוגתו ולבינתיים הוא מסתפק בהזמנה לחתונה, רב יענקל מקבל את ההזמנה בשמחה, הוא יביא איתו גם את חבר המשמחים, לשמח את החתן והכלה.

ההכנות בעיצומן, משפחות פינקלשטיין הויזמן נערכות למשהו גדול יותר מהמקובל וגב’ ציפורה מקבל על כך ביקורת משכנה שאינה יודעת לפרגן על החריגה מגדרי הצניעות הירושלמית שממש מסתפקת במועט, למה לך לנקר את העיניים? שואלת היא כשלא מעט רשעות מתחבאת מתחת למילים. גב’ ציפורה עונה לה שאחרי חמש עשרה וחצי שנים של סבל וציפייה לשידוך, זוהי שמחה אחרת, בפרט שהיא עצמה כל כך הפריעה לשידוך, עליה לעשות משהו כדי לתקן את המידות.

*

ההזמנה המיוחדת שגוררת ציפיות טובות ורעות.

כשבוע וחצי לפני החתונה התיישבה אחת הבנות ממשפחת הויזמן שניחנה בכתב קליגרפי מדהים ובאיור גרפיקאי יוצא מהרגיל, לכתוב את נוסח ההזמנה, על גבי בריסטולים יקרים שהשיגה בדי עמל, כך יצאו מתחת ידיה כעשרים הזמנות מסוגנות להפליא, כדי לתלותן בבתי הכנסת השונים, בסביבות מאה שערים בית ישראל וגאולה.

הייתה זו פריצת דרך בעולם המושגים הירושלמי של אז, בזמנים ההם היו מסתפקים בכמה מודעות שתלו בחופזה במספר בתי כנסת בקרבת מקום, המכובדים יותר פרסמו בעיתון ”קול ישראל” (של אגו”י) הזמנה קולקטיבית עבור הכלל, אבל רב משה יוסף הויזמן חושב תמיד בגדול, הוא עושה משהו יותר נגידי, הוא לא תלה מודעה ב”קול ישראל” בשל היותו קנאי גדול, אבל הוא לא הסתפק בכמה הזמנות בכתב יד רועד, יש לו לרב משה יוסף

עשרות רבות של מכרים וידידים שהוא מעוניין להזמין לחתונה, משפחת פינקלשטיין אף שלא היו לה הרבה ידידים להזמין ביקשה מספר הזמנות, כדי לתלותן באזור מגוריהם שלא להעליב חלילה וחס איש.

(הנוהג להזמין אישית נכנס לציבור רק שנים אחרי כן, הזמנה קולקטיבית מונעת עלבונות אישיים וחסידות, אנקדוטה עסיסית שמעתי פעם מאבי זצ"ל בהקשר לכך, מעשה ביהודי מכובד ז"ל שהיה מנהל ישיבה חשובה מאד בירושלים ש"שכח" להזמין את אחד מידידיו מצוות הישיבה, הוא הסתפק בכך שתלה הזמנה ליד הברזים בהם נוטלים ידיים והוסיף בה את המילים "נא לראות הזמנה זו כאישית!!! הרמז מובן כל מי שחושב את עצמו לידיד מוזמן, מה זה משנה אם קיבל פניה אישית וכי זו לא פניה אישית ביותר?

אותו "ידיד" נפגע מאד והחרים את החתונה, למחרת החתונה נפגשו הני "תרי רעים" בישיבה, פנה מנהל הישיבה למשנהו בשאלה כעושה: צדיק, היכן היית אתמול כשערכת את חתונת בתי תחי? משנהו לא נותר חייב במאומה, מה זאת אומרת? הייתי נוכח בחתונה! לא יתכן, השיב המנהל פגוע, ב"ה יש לי עיניים טובות מאד, סקרתי את כל קהל הנוכחים ואני יכול לומר בדיוק מי היה ומי לא היה, אני יודע בידיעה ברורה שאתה לא נטלת חלק בחתונה.

הלה לא איבד את לשונו...רבניו היכן הזמנת אותי? ליד הברזייה, ובכן בשעה שהחופה נערכה עמדתי ונטלתי את ידיי בכוונה והוספתי כוונה נוספת...יהי רצון כאילו הייתי בחתונה, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וד"ל).

עשרות עיניים שזפו את ההזמנות שהזמינו את הקהל הקדוש ליטול חלק בנישואי הבחור היקר חיים שלום לבית פינקלשטיין הי"ו עב"ג הכלה הבתולה המהוללה צארטיל לבית הויזמן תחי' לרגל השמחה הגדולה שתיערך בעזרת השי"ת ביום ו' כ"ט סיון ב"אולם ארץ ישראל" בשעה 3:30 בדיו"ק [ר"ת ביז דיא יידן וועל קומען- עד שהקהל יבוא] קבלת הקהל תהיה בעזה"ת במוצש"ק פרשת קורח בבית המחותן רב משה יוסף הויזמן בגאולה. נשמח לראותכם נוטלים חלק בשמחה החשובה.

את האויפרופ (העליה לתורה בשבת חתן) קבעו בבית המדרש הגדול של בתי וורשה, אף שהוא מרוחק במידת מה ממגורי שתי המשפחות נקבעה העליה לתורה שם, הייתה לחיים שלום מעין הכרת הטוב לבית הכנסת בו ישב בזמנים הטובים עם גיסו ר' אפרים זלמן והגה בתורה יומם ולילה, מקום זה חשוב בעיניו יותר משאר המקומות אף שהיו קרובים לביתו כדי נגיעה.

כשקבעו את החתונה ביום ו' עש"ק קרוב לשבת, בא לבשר את ההודעה על כך, גיסו ר' אפרים זלמן, חיים שלום נעלב מאד מכל הגישה, לא באו לשאול אותו כאילו הוא סטטיסט (צופה מהצד) גם צורת החתונה לא מצאה חן בעיניו, איזו חתונה היא זו? הביע את תמיהתו בפני גיסו, חוץ מלעשות חופה ולרקוד מעט עם החתן אין כאן כלום.

"מה כן היית רוצה שיהיה?" שאלו גיסו בהתעניינות רבה.

"הייתי רוצה שיעשו את החתונה ביום ג' "יום שהוכפל בו כי טוב" זה מוקדם במספר ימים ומה שמוקדם עדיף. ניתן לשמוח עם החתן והכלה מיד לאחר החופה ולעשות סעודה נכפי שנהוג בחתונות כיום] אין צורך לסחוב את השמחה עד למוצש"ק כשכבר נרגעות הרוחות ומי יודע אם ישמחו אותי כהוגן.

"אני לא מאן דאמר, שאל את רב מנדל כהן שעומד מצדך בכל העניינים, שאל אותו למה הסכים לתוכנית".

כששמע מפי רבי מנדל כהן שמנהג ירושלים ת"ו לעשות את החתונות ביום ו' וכמעט שאין חריגים, ביטל את דעתו.

חלק מהתשובה שעשה, לא לחלוק בכל דבר כפי שנהג בעבר, לא רק דעתו קובעת, אף אם הוא בטוח במאת האחוזים שהוא צודק, יש לו להתחשב גם בדעת אחרים, כפי שהגדיר זאת רב משה יוסף חמיו "מ'טאהר נישט זיין אנהויבער חוכעם" (חכם מחוכם מעל כולם בלשון סגי נהור) מ'שווימט צוזאמען מיט אלעמען- שוחים ביחד עם הכלל, רק כך מצליחים בחיים, פסק את פסוקו.

מספר נערים נשכרו לתלות את המודעות בבתי הכנסיות השונים, במקום בולט לעין, כדי שאיש לא יאמר "לא ראיתי וכאילו לא הוזמנתי".

לבו של חיים שלום גאה בחשש, הוא העדיף שמחה קטנה מאד שלא תמשוך עין, הוא זכר שיש לו שונאים בלב ונפש מהתקופה הישנה, האם כולם נרגעו לאחר השנים הרבות שחלפו, או שהשנאה לא שוקטת, ניקר החשש בלבו, אם יתן איש הון ביתו להשקיט את השנאה, כדאי וכדאי לו.

אם היו שואלים אותו, היה מסתפק בשתי מודעות צנועות בשני בתי כנסת, הוא מסתפק בעשרה או עשרים איש ידידים בלב ונפש שיחוגו עמו בשמחת לבו עם כל הלב, כפי שהיה בתנאים, כל מה שנעשה בצנעה הצליח ומה שנעשה בקול רעש גדול לא הצליח, נאמר בגמ', למה צריכים לנקר את עיני האנשים, שאל את גיסו ר' אפרים זלמן גיסו וידידו הטוב.

"אתה צודק מאד, אבל אי אפשר לעצור את אבי היקר שיחי' שחפץ בכך. ודע לך שגם אמך הצדיקה שותפה לכך, אחרי כל כך הרבה שנות סבל היא רוצה פיצוי הולם, כל מי שאינו מאמין בעין הרע, עין הרע אינה שולטת בו נאמר בספרים הקדושים והדבר בדוק ומנוסה.

"מי יתן והיה כך" אמר חיים שלום ברעדה.

*

זוג עיניים סקרניות ביותר בהו בהזמנה שנתלתה באחד מבתי הכנסיות בשכונת בית ישראל, אותו ברנש חשב שהוא עומד להתעלף. הוא מלמל מתחת לשפמו בקול שקט ביותר, שאיש לא ישמענו.

”היתכן שחיים שלום הצליח להשיב לעצמו את השידוך לחלוטין? סיא קעהן גאר נישט זיין- זה לא יכול להיות במה הוא עדיף ממני? למה נשארתי השליימזל הגדול והוא תמיד מצליח?“

הוא אמנם שמע יחד עם כל בית ישראל את חדשות מוטקע נייעס טרעגער (מפיץ החדשות) אבל הוא חשב שזו אחת הפנטזיות של אותו מוטקע שלא תמיד דייק במידע, אף אם כן, זה יחזיק ”מתענית אסתר עד פורים“ חיים שלום הוא מוקצה מחמת מיאוס אצל רבים, וודאי בעיניו, איך יתכן שיצליח עתה לאחר כל מה שעשה להשיב עטרה ליושנה? רשפו עיניו בזעם עצור.

הוא יודע שהחמות מרת ציפורה הויזמן שונאת את חיים שלום שנאה תהומית, איך יתכן שלבסוף לא רק שלא מפרקים את השידוך אלא עוד מחישים להשיאם בפרק זמן כה קצר? עוד לא הייתה חתונה בירושלים שהתקיימה תוך חודש ימים, כל פרט לקח זמן רב, מי כמוהו יודע כמה יגיעים הדברים, נותנים לבתולה י”ב חודש נאמר בגמ’ בכתובות וכפי שאומרים צחי הלשון ”איאהר מיט א’מיטוואך- (שנה ועוד שבוע ימים) וכאן נעשה מופת שלא מעלמא הדין, תוך חודש ימים מעמידים את החופה שטענגלאך (כלונסאות החופה) חייבים לבדוק את הדבר לעומק... ואם ניתן לעצור את העגלה ברגע האחרון אושיט לכך יד! הבטיח לעצמו.

יש לי עוד כמה ידידים לבשר להם, יחד ניכנס למקום לבדוק, אם אכן הדבר אירע ואיך מתכוננים לכך.

זוג עיניים נוסף סקר את ההזמנה בבית כנסת אחר, הלה הביט בהזמנה בתדהמה של ממש. היתכן שחיים שלום מתחתן עם צארטיל? הלא היה בכלא הנורא, הוא זוכר איך שסגרו אותו מכל כיוון, מה לא עשו כדי שיכלא לשנים טובות על שערק מהצבא, הוא לא ישכח שביום אחד נעלם חיים שלום בלי כל הסבר ממגרש הרוסים בלי להותיר עקיבות, מישהו מגבוה דאג להבריח אותו ומאז לא נודע מה עלה בגורלו.

עתה מתברר לו שהוא השתחרר מהכלא, מישהו כנראה המליץ עליו טוב ודאג לשחרורו בלי כל הסבר, ולא עוד הוא חוזר למשפחה שכל כך שטמה אותו והתנערה ממנו כל השנים, מלבד גיסו ר’ אפרים זלמן, עתה מתברר לו שאין יאוש בעולם, כפי שאומר הצה”ק רבי נחמן מברסלב זיע”א, גם אם מגיעים לשאול תחתית עדיין ניתן לעשות משהו, עד שלא נסתם הגולל ניתן עוד לתקן ולא להותיר את הנפש בזהמתה רח”ל.

”כל עוד הנר דולק ניתן לתקן“ אמר סנדלר פשוט לגאון המוסר קדוש ישראל מסלנט זי”ע וזה הפך להיות חלק בלתי נפרד מהחשיבה היהודית, אסור לאבד את האמונה בבורא עולם, וכבר אמרו חז”ל בגמ’ אפילו אם חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מרחמים, המשולש הזה לא במהרה ינתק.

קו אחיד נאמר בכל הדברים, בורא עולם לא מזניח גם את החוטא הגדול ביותר, הוא נותן לו פתח לשוב אליו, כל עוד ניתן לעשות משהו אם יפתח פתח כחודו של מחט יפתח לו הבורא יתברך אולם כפתחו של היכל, כנראה שחיים שלום החזיק בחבל שהושט לו ברגע

האחרון ועלה מהבור. ולא עוד, הוא זכה לבנות את ביתו עם כלתו לשעבר, ה' הטוב השיב לו את אבדתו ושילם לו על הכל כאיוב בשעתו.

עלי לבוא לחתונה הזאת, לראות זאת בעיני, אלחץ את ידו ואומר לו, ישר כוח לך חיים שלום על שנתת לי עידוד לשוב בתשובה שלימה, גם לי יש עוד תקווה לשוב למקורות ולכפר על משוגות החיים.

שתי הצעות הפוכות, אחד ממורמר ושונא, ואחד אוהד שמתחזק ומסיק את המסקנות הנכונות.

*

ההכנות ככהן גדול לעבודת יום הכיפורים.

בש"ק פרשת בשלח יצאו כמניין מלווים מבית משפחת פינקלשטיין, כשהם מלווים את החתן שהיה מרוגש עד עמקי הלב, לראשונה יצא לבוש בבגדי מלכות (שאולים) הבגדים הלמו אותו מאד, דומה שחייט אומן תפר אותם למידותיו בדיוקנות מקסימלית, הניגון המסורתי בו מלווים את החתן הושר על ידי המלווים, עד לפתח בית הכנסת של בתי וורשה, עיניו של חיים שלום מלאו דמעות גיל ורעדה, הוא ראה את עצמו לראשונה מתקבע במסגרת החדשה, עוד מעט יהיה אברך מן השורה, לאחר שנים רבות של יאוש, לידו צעד במרץ רב חמיו ר' משה יוסף שלבש אף הוא את כל שמונת הבגדים, הפעם הם עברו כיבוס וליבון מיוחד כדי שיתאימו למעמד, לצידו הילך רב מיילאך פישמן החברותא הנצחית שלו, שותפו להשבת השידוך.

הוא הושב בכותל המזרח, במקום השמור לחתנים והחל להתפלל, תפילתו דמתה לתפילת נעילה של יום הכיפורים, כל מילה נאמרה בתחנונים ובכי כבוש, עיניו לא פסקו מלזלוג דמעות, אחרי כל כך הרבה הכנות ליום הזה, דמה למי שהכין עצמו בכל חודש אלול לימים הנוראים, בקריאת התורה הוא הפתיע את כל העולם כשניגש לקרוא את כל הפרשה כבעל קורא ותיק, הוא קרא את כל הפרשה בהטעמה מיוחדת, קולו כבר הצטלל ולא היה זיוף קל בטעמים, הבעל קורא הוותיק החמיא לו על דיוקנותו הרבה.

הקהל שמח בשמחתו, איש לא בא להפריע, חששותיו של חיים שלום התפוגגו, כל הנאספים שמחו מאד עם השמחה וניגשו לברכו עם המחותן רב משה יוסף שיהיה בנין עם קיום, דור ישרים מבורך ובניין עדי עד, ויזכה החתן לשבת על ספסלי הבית מדרש עד ל"זיבולא בתרייתא" (היום האחרון)

כל השבוע היה חיים שלום במתח, אמנם עד לרגע זה לא היו מפריעים, אבל אולי בחופה או בניטצ'אדע (הסעודה של מוצאי שבת) שיהיה פתוח לעולם גדול יותר והמקום יותר מרכזי ויש יותר שעות, אם ירצה איזה רשע לעשות געראצ'קע (סקנדל) הרשות נתונה בידו.

הוא התפלל ואמר פרקי תהילים שלא יהיו מפריעים שינסו לקלקל את השמחה. לאחר מיכן חשב לעצמו שהכל נתון בידי הבורא עולם, ואם נגזר עליו מנת ביזיונות הוא ירכין ראשו ויקבל את הייסורים באהבה.

יום שישי כ”ט בסיון הפציע, חיים שלום השכים קום, עוד טרם הנץ רץ להיטהר במקווה הטהרה, הוא טבל חמש טבילות ככהן גדול ביום הכיפורים אך בלי הפסקה ביניהם, את התענית החל כבר מהלילה, לאחר שקיבל עליו תענית במנחה שלפניו כנהוג, לאחר מיכן התפלל ותיקין בבכיות גדולות ותיכף התיישב ללמוד, למרות חולשתו הרבה ישב ולמד עד כשעה וחצי לפני החופה, לאחר מיכן הלך שוב למקוה לטבול לקראת שבת מלכתא, הפעם האריך בטבילותיו להמשיך עליו רוח טהרה, לרגעים חשב שהוא מתעלף, חולשתו הייתה קשה, בשארית כוחותיו יצא מהמקווה כשהוא מלווה עם בחור ששימש כשומר לביתו לנוח קמעה, לאזור כוחות לקראת החופה.

לאחר מנוחה קצרה שב חיים שלום לבית המדרש ללמוד, עד שיקראו לו להתכונן לחופה כדבעי.

כשהגיעה השעה יצא חיים שלום בשלישית לטהר את עצמו, הפעם לקראת בניית הבניין, הפעם האריך וקידש את עצמו וקיבל על עצמו כי מעתה יהיו חייו קודש לבורא יתברך, הוא יעשה את ביתו ”בית מקדש מעט“ עם חברותות וחדר מיוחד ללימוד בו, לא תהיה דריסת רגל למיני מפריעים, הוא לא ישעה לשום מפריע, אפילו אם כביכול עלול הוא לאבד ממון רב. ”אדם כי ימות באהל“ בשעה שהוא לומד דומה הוא למת, כפי שלא מפריעים למת לנום את שינת עולמים שנגזר עליו עד שיקום לקץ הימים, כך לא יפריעו לו בעת הלימוד, באותה שעה הוא אינו קיים בעולם, כשיצא זו תהיה ”תחיית המתים“ מחודשת, עתה יצא מקברו ויתפנה במקצת לעולם הארעי, כיון שהוא חייב בחיובים שונים ואינו בן חורין להיפטר מהם.

באולם ”ארץ ישראל“ הגיעו כמה עשרות אנשים, חלקם ידידים של שתי המשפחות, היתר סקרנים שרצו לראות את החתונה הנדירה בה שני אנשים שהכל נואשו מהם מקימים בית בישראל. מספר רבנים מטובי היהדות החרדית הוזמנו להיות אלו שיברכו את החתן והכלה תחת החופה, כשאת הקידושין מסדר הגאון רבי אליהו זלוטניק דיין ומו”צ בעדה החרדית רב שכונת כנסת בירושלים שהוזמן על ידי רב משה יוסף הויזמן שבא במיוחד לביתו ולקחו ברכב ששכר כדי שיוכל לשוב בזמן לביתו.

בקול רועד אמר הדיין את הברכות, לאחר מיכן פנה אל החתן שיקדש את הכלה, העולם עמד וצפה בסקרנות שהחתן יעשה את שלו, לכאורה זה טקס שגרתי שכבר צפו בו בכל מיני חופות, מה יש להתרגש, אבל העולם מתרגש, כי זו בכל זאת חתונה לא שגרתית.

הסטרא אחרא מנסה לקלקל ברגע האחרון:

חיים שלום אותו זמן התכסה בערפילים כשכולו רועד כאחוז קדחת, לפתע כל מאורעות חייו צצו בפניו כאילו הכל חי, הוא ראה את ילדותו באמשינוב, את אביו ז”ל עומד כעת לפניו ממש חי, הוא רואה דמויות נוספות שכבר מזמן עלו בלהבות השואה הי”ד השפוך, כאילו כולם עומדים עמו בחופה, הוא רואה את יתר המאורעות שעברו עליו, אם בספינה

ולאחר מיכן עם ר' משה כהן ז"ל, החכם התימני אף הוא לפתע נגלה אליו יחד עם תלמידו איציק ביגלמייסטער המסית ומדיח, הכל רץ במהירות עצומה, כל התהפוכות שלו במחתרות ובצבא, כל הניסיונות שעבר, גם הרדיפות של בנג'י המת צצו מחדש, כביכול ירד מטה להטריד את מנוחתו, הכל חי לפניו.

כל זה הרעיש אותו מאד, ככה יהיה כשיעמוד לאחר המאה ועשרים לפני בית דין של מעלה, אז יעבירו בפניו את כל החיים במהירות הבזק, הוא יראה את כל חייו נעים בסרט נע, פרט אחד לא ייעדר, ועל הכל יצטרך להשיב, למה עשית כך וכך ומי יודע מה יוכל לענות.

יד נייערה אותו בעדינות, גיסו אפרים זלמן רמז לו שצריך לקדש את הכלה. הוא הביא לו את הטבעת כדי שיוכל לומר את הנוסח הרי את מקודשת וכו'.

חיים שלום מנסה להתנער ולחזור אל עצמו, אבל הדבר ממש קשה הוא לא יכול להינתק מעולם הדמיון. הכלה עומדת ובוכה מתחת ל”טול” יחד עם אמה, כל אחת בכיה שונה, הכלה מבינה שהקטרוגים לא פוסקים, אפילו ברגע הנשגב הזה יש מי שרוצה למנוע זאת בכל דרך.

ואילו אמה בוכה בכי של חרטה עצומה, היא חשה חרטה עצומה על שהסכימה לשידוך, כל הפחדים שלה צצו מחדש, חיים שלום הוא משוגע לחלוטין, אסור לתת לו לקדש את צארטיל, לאחר מיכן היא תהיה עגונה לנצח רח”ל ספק אם יוכל לגרש, כי רק בר דעת יכול לגרש, אבל חיים שלום עיתים שפוי ועיתים חולה נפש, אולי יאמרו עדים שבשעה שקידש עוד היה בר דעת ולכשיבוא לגרש יאמרו שאינו בר דעת, עתה בטרם קידש עוד ניתן לעשות משהו, עליה להקים צעקה נוראה למנוע את הקידושין בכל מחיר.

היא מתחילה לצעוק בקולות שבר: לאזט נישט צו ער זאלל מקדש זיין מיין טאכטער, ער איז א'ווארער משוגיענער, אך און וועה צו מיינע נעבאכדיגע טאכטער, זיא וועט באלד זיין א'נעגונה אגנצין לעבין רח”ל- אל תאפשרו את הקידושין כי הוא משוגע אמיתי, אבוי לבתי האומללה עוד מעט היא תהיה עגונה משך כל ימי חייה רחמנא ליצלן.

העולם עמד צופה במתח, מה קורה עם החתן המשונה הזה, הם רואים ולא מאמינים, החתונה הזו עומדת להיות ט' באב. אולי צודקת האמא צריכים למנוע את החתונה למרות שכבר בירכו את הברכות הראשונות למנוע אסון כזה שקול כנגד הברכות שבירכו רח”ל לבטלה.

קולות נשמעים לאזט נישט צו אל תרשו, אולם הגאון רבי אליהו זלוטניק מניע ידו בתנועה נמרצת שלא ינסו להפריע את הקידושין, הוא לא חושב לרגע שהבחור משתגע, פשוט לו שהוא נמצא בהתרגשות עצומה אחרי כל מאורעות חייו הסוערים, ניתן להבין שברגע האחרון הוא איבד את הבהירות, עליו להתאושש מעט.

האמא זועקת ”טאיירע אידן ראטעוועט אונז פון א'גרויסען אומגליק-יהודים יקרים תצילו אותנו מאסון גדול”.

רב משה יוסף חיוור כסיד הוא לא חושב לרגע כרעייתו, אבל הביזיונות גדולים עד לב השמיים. הוא מחזיק ביד בנו ר' אפרים לזמן ונוטל מידו את הטבעת כדי שאיש לא ינסה לחטוף זאת מידו. הוא אוחז ביד חיים שלום כדי שאיש לא ינסה להרחיק אותו מהמקום. לפתע נשמעה צעקת שמחה פתאומית, בחור מגודל שיער הגיע למקום, הוא ניגש לחתן וחיבקו אל לבו בחום ואהבה.

”ברוך מחיה המתים, אני מומי בר שהיה איתך בצבא וחש את כל סבלך ותלאותיך, לפני כמה שעות ראיתי את ההזמנה באחד מבתי הכנסת ונתבשרתי כי שבתך אל ביתך ואתה מתחתן, בזה ראיתי כי יש אלוקים בשמים, אני מקבל עליו מעתה עול מלכות שמים, עוזב את כל הבלי העולם הזה וחוזר בתשובה גמורה. זכות גדולה יש לך שהוצאת אותי משאול תחתית ובזכות המצוה הזו תזכה להקים בית נאמן בישראל”.

צעקה זו השיבה את חיים שלום מכל ההזיות, הוא שב אל עצמו לחלוטין, הוא נטל את הטבעת מידי חותנו וניגש לקדש את הכלה כשקולו צלול לחלוטין. צארטיל שעד עתה הייתה מאובנת התאוששה והתקדשה, חיים שלום הניח את הטבעת במקום הראוי ואמר את הנוסח ברהיטות ”הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל”. כעת הוקם הבית, כל החלומות לערער את הבית נסתרו ברגע האחרון.

העולם היה נרעש לחלוטין איש לא ידע מה לומר האם נעשה נס או חלילה וחס טרגדיה חמורה, מי יודע אלו צרות תעבור הכלה עם חתן כזה. אם הכלה הייתה נראית כמי שמתה מונח לפניה, השמחה בשבילה הוא אסון חמור ביותר, כמה ניסתה עד לרגע האחרון למנוע את האסון, אבל כעת הדבר אינו בידה.

לעומתה רב משה יוסף לא נגרר לסצנות, הוא הבין שלחיים שלום היה סערת רוחות קשה, לאחר כל כך הרבה שנים של סבל לפתע הגיע אל המנוחה והנחלה. כל אחד יכול היה להגיע לכזה מצב, זוגתו רואה צל הרים כהרים.

כשנשמע שירת ”עוד ישמע בהרי יהודה” מפי האנשים המבולבלים שמח יחד איתם, יותר מהם הגדיל מומי (שלמה) בר (ברג) שחש שהציל את החתונה ברגע האחרון, הוא היה שליח ההשגחה העליונה שמנע את המכשול האחרון.

לפתע נשמעות צעקות נוראות. אותן תדעו רק בפרק הבא.

סיפור / מתוך מדור 'נהורא מעליא' באספקלריא

הנוכחי

חשבונית...

סיפר הרב אילן גוזל שליט"א, יו"ר מוסדות הקירוב "ילדי שגיא ויעקב" אשדוד (פלא דורש, ח"ג עמוד מז) מעשה נפלא שיכול לבאר לנו עד כמה היצר מנסה לבלבל את האדם מיישוב דעתו ולגרום לו לסטות לכיוונים בלתי רצויים:

לפני כמה שנים נסעתי ליומיים לירושלים עם אשתי, והיא ביקשה שנלך לראות את שוק מחנה יהודה. הייתה זו הפעם הראשונה בחיי שביקרתי שם. מה אומר ומה אדבר, מקום מדהים. אננס בגודל אבטיח, דגים טריים קופצים, שזה עתה הובאו מבריכת דגים בירושלים, ועוד כהנה וכהנה - שוק ססגוני פורח. השוק הומה אדם וקולות, וסוחרים נחמדים וחמים הרוצים למכור את מרכולתם.

מטיילים בין הדוכנים, ולפתע על גבי אחד הדוכנים, אנו רואים ערימות של גרגירים הנראים כמו תבלינים, בכל צבעי הקשת: צהוב, אדום, ירוק... לא היה ברור לנו במה מדובר בדיוק. שאלנו את המוכר, והוא אמר שאלו תמציות תה מיוחדות, בטעמים שונים: לימונענע, זית אבוקדו.. שומר עם מטבוחה... הכל בצבעים מרהיבי עין. המכור לא התמהמה, ומיד תוך כדי הפעלת ידיו הזריזות, מזג לנו כמה כוסיות תה בטעמים המיוחדים, תוך כדי דברי שכנוע בחלקלקות לשונו. השתכנענו לקנות מעט מתמציות אלו.

המוכר שם על המשקל חופן גרגירים, הקפיץ אותו לתוך שקית וקשר את השקית בצורה מיוחדת. הוא ארז לנו שלוש שקיות של תמציות תה, מאה גרם כל אחת, ואז ניגש לערוך לנו חשבון. לחץ על מקשי המחשבון ובסיום החשבון הודיע לי: 'אחי, יעלה לך במקום מאה ושמונים שקל רק מאה וחמישים שקל'. כעת, אחרי שסיחרר את ראשי בלהטוטיו וסיפוריו, לא היה נעים לחזור בי מהקניה. בלית ברירה שילמתי לו מאה וחמישים שקל. בסופו של דבר אפילו לא נהנית מתמציות התה הללו, שרק גרמו לי צרבת קשה...

אמרתי לרעייתי, שמהמקרה הזה למדתי מוסר השכל עצום: היצר הרע מציג לעיני האדם מראות צבעוניים מלבבים של העולם, הכל מיוחד, הכל יפה, מושך את העין ומושך את הלב [הכל רגוע] אבל פתאום מגיע יצר הרע, משגע את האדם ומבלבלו, ולאחר מכן גורם לו לעשות מעשים שלא חשב לעשותם, ובסופו של דבר האדם מגיע לעולם האמת ושם מוגשת לו חשבונית לתשלום וכו'..

כי, לא יכלתי, כי, תפס אותי היצר, ולא נתן לי סיבות לברוח או יישוב הדעת לקיים מצוות!!!

החובה שלנו זה להתפלל תמיד לשלוט בהגה החיים בחכמה ובתבונה וביישוב הדעת מופלא...

יהי רצון שנצליח! אמן ואמן.